

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

ФІЛОСОФІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

Практикум для самостійної роботи студентів

Навчальний посібник

Рекомендовано Вченою радою Київського національного
університету технологій та дизайну
для студентів всіх спеціальностей

Київ
КНУТД
2017

УДК [1+32-027.21+316] (075.8)
С15

Рекомендовано Вченою радою Київського національного
університету технологій та дизайну як навчальний посібник
для студентів всіх спеціальностей
(протокол № 11 від 29 червня 2017)

Колектив авторів:

Сакун А. В. – д-р філос. наук, доц., доц. кафедри філософії, політології та українознавства КНУТД;

Кадлубович Т. І. – канд. політ. наук, доц., доц. кафедри філософії, політології та українознавства КНУТД;

Черняк Д. С. – канд. соц. наук, доц., доц. кафедри філософії, політології та українознавства КНУТД;

Гребеннікова Н. В. – ст. викладач кафедри філософії, політології та українознавства КНУТД;

Пархоменко Н. В. – ст. викладач кафедри філософії, політології та українознавства КНУТД.

Рецензенти:

Калуга В. Ф. – д-р філос. наук, доц., доц. кафедри історії і політології НУБіП України;

Кивлюк О. П. – д-р філос. наук, ст. наук. співробітник, зав. кафедри методології науки та міжнародної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова;

Олексенко Р. І. – д-р філос. наук, проф., зав. кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Сакун А. В.

С15 Філософія, політологія, соціологія. Практикум для самостійної роботи студентів: навчальний посібник / А. В. Сакун, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк та ін. – К.: КНУТД, 2017. – 260 с.

ISBN 978-966-7972-90-5

В навчальному посібнику розкрито зміст основних тем курсу «Філософія, політологія, соціологія». Навчальний матеріал представлено у вигляді схем і таблиць. В посібнику запропоновані методичні рекомендації до кожної теми, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, матеріали для читання, тематика наукових робіт, список літератури, питання для підсумкового контролю. Для студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів.

УДК [1+32-027.21+316] (075.8)

ISBN 978-966-7972-90-5

© А. В. Сакун, Т. І. Кадлубович,
Д. С. Черняк та ін., 2017

© КНУТД, 2017

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Вступ до філософії. Сутність філософії та особливості філософування	5
Тема 2. Історичний розвиток світової філософії	11
Тема 3. Соціологія як наука: предмет та історія становлення	22
Тема 4. Сутність і роль політики та політології як науки у житті суспільства	41
Тема 5. Сучасна світова філософська думка. Філософська думка в Україні	62
Тема 6. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура	72
Тема 7. Політична система суспільства	84
Тема 8. Філософське вчення про буття. Свідомість як філософська проблема.	101
Тема 9. Соціальні інститути та соціальні організації	106
Тема 10. Сім'я як мала соціальна група та соціальний інститут	113
Тема 11. Політична діяльність і влада	121
Тема 12. Філософське осмислення людини, культури та цивілізаційних процесів. Проблеми та перспективи сучасної цивілізації	136
Тема 13. Особистість у системі соціальних зв'язків	147
Тема 14. Особистість і політика. Політична еліта та політичне лідерство	165
Тема 15. Держава як основний інститут політичної системи суспільства	174
Тема 16. Політичні партії. Вибори та виборчі системи.	189
Тема 17. Філософія пізнання	205
Тема 18. Суспільство та культура	209
Тема 19. Політичні режими. Демократія.	233
Питання для підсумкового контролю	243
Рекомендована література	247
Додаток 1 Самостійна робота студента: сутність та основні види	256

ВСТУП

Розвиток сучасного суспільства неможливий без якісної гуманітарної освіти, яка допомагає людині плідно працювати, свідомо приймати рішення, брати участь у соціальному житті. Освіта майбутнього спеціаліста базується на принципах гуманізму та демократизму, головною метою якої стає навчання адекватного реагування на виклики часу, вміння орієнтуватися у соціально-політичних ситуаціях, аналізувати та приймати зважені рішення, усвідомлювати та захищати власні інтереси, права, виконувати обов'язки, працювати в колективі, вирішувати спільні проблеми, критично підходити до концепцій та теорій сучасної плюралістичної науки.

Вивчення курсу «Філософія, політологія, соціологія» є важливим чинником духовного збагачення, інтелектуального розвитку, формування світоглядно-методологічної парадигми студентської молоді, усвідомлення нею свого місця і ролі в суспільстві; визначення ціннісних орієнтирів особистої та соціальної активності громадянина, розуміння проблеми людського буття і насамперед питання, хто є людина, як їй жити, на що орієнтуватися в нових умовах, як долати різні перешкоди на життєвому шляху.

Знання, отримані в ході вивчення курсу допоможуть майбутнім спеціалістам в різних галузях діяльності, що орієнтовані на взаємодію з соціальними групами, індивідами, організаціями, дозволять розширити кругозір, комунікативні навички, вміння висловлювати та цивілізовано відстоювати власну точку зору, мислити та діяти самостійно, поглибити уявлення про суспільство, стануть базою для розуміння наукової літератури суспільного спрямування.

Навчальний посібник «Філософія, політологія, соціологія» покликаний допомогти студентові опанувати головні теми курсу, розібратися в складних категоріях науки, впорядкувати знання та орієнтуватися в них.

Посібник складається з тем курсу, які відповідають нормативним документам. Автори посібника до кожної теми підібрали методичні рекомендації, питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи.

Навчальний матеріал подано у вигляді опорних конспектів - схем та таблиць. Це допоможе студентові краще запам'ятати матеріал курсу, раціонально використовувати свій час.

Запропоновані матеріали для читання, аналізу й конспектування дозволять познайомитися з роботами класиків філософської, політичної та соціологічної думки.

Посібник призначено для студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів.

ТЕМА 1

Вступ до філософії. Сутність філософії та особливості філософування

1. Еволюція уявлень про предмет філософії. Специфіка філософського знання
2. Структура філософії. Методи, функції та категорії філософії
3. Світогляд як духовно-практичний феномен. Історичні типи світогляду
4. Філософія в системі культури

Основні поняття: філософія, світогляд, наука, релігія, міф, міфологія, людина, ідея, метод, методологія, світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, міфологічний світогляд, релігійний світогляд, метафізика, буття, онтологія, аксіологічна функція, філософська антропологія, матеріалізм, ідеалізм, гносеологія, діалектика, феноменологічний метод, герменевтика, трансцендентальний метод, логос, софія, рефлексія, мудрість, аксіологія, історичний тип світогляду, категорія, парадигма філософування, проблема філософська, суб'єкт і об'єкт, світовідношення, еклектика

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти повинні отримати уявлення про предмет філософії та специфіку філософського знання, роль філософії в суспільстві, її місце в системі культури.

Вивчаючи тему, доцільно звернути увагу на те, що філософія є формою духовної діяльності, спрямованої на постановку, аналіз та вирішення важливих світоглядних питань, що допоможуть сформулювати цілісні погляди на світ та людину в ньому. Слово «філософія» буквально означає «любов до мудрості». Філософія є світоглядом, але світоглядом особливим – теоретичним. Тому необхідно з'ясувати спільне та відмінне між філософією та наукою, визначити специфіку філософського знання.

Вивчення теми передбачає засвоєння структури, методів, функцій та головних категорій філософії. Про структуру філософії ще й досі ведуться суперечки, але загальноприйнятим вважається, що філософія складається з таких тісно пов'язаних частин або рівнів: онтології (вчення про буття), гносеології (вчення про пізнання) та аксіології (загальна теорія цінностей). Праксеологічний рівень пов'язується з аналізом практичної діяльності людини з освоєння реального буття, предметного світу.

Зверніть увагу, що методологія – вчення про методи людської діяльності виділяє два основних філософських методи: діалектичний і метафізичний, які розроблялися у філософії, починаючи з античності. Крім цього, методологія включає в себе вивчення принципу системності; принципу причинності (казуальне); принципу загальності і відмінності (відносини загального і одиничного, загального і окремого, частини і цілого); принципу загального взаємозв'язку (явище і сутність, можливість і дійсність, зміст і форма, необхідність і випадковість) та ін. Методологія розглядає також еволюційний і

революційний; прогресивний і регресивний; історичний і логічний підходи.

Ознайомтесь з найважливішими функціями філософії - світоглядною, методологічною, гносеологічною, ціннісною, критично-перетворюючою, культурологічною, праксеологічною.

Необхідно зрозуміти, що таке світогляд, яка його природа, зміст та структура, вміти характеризувати історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний, науковий.

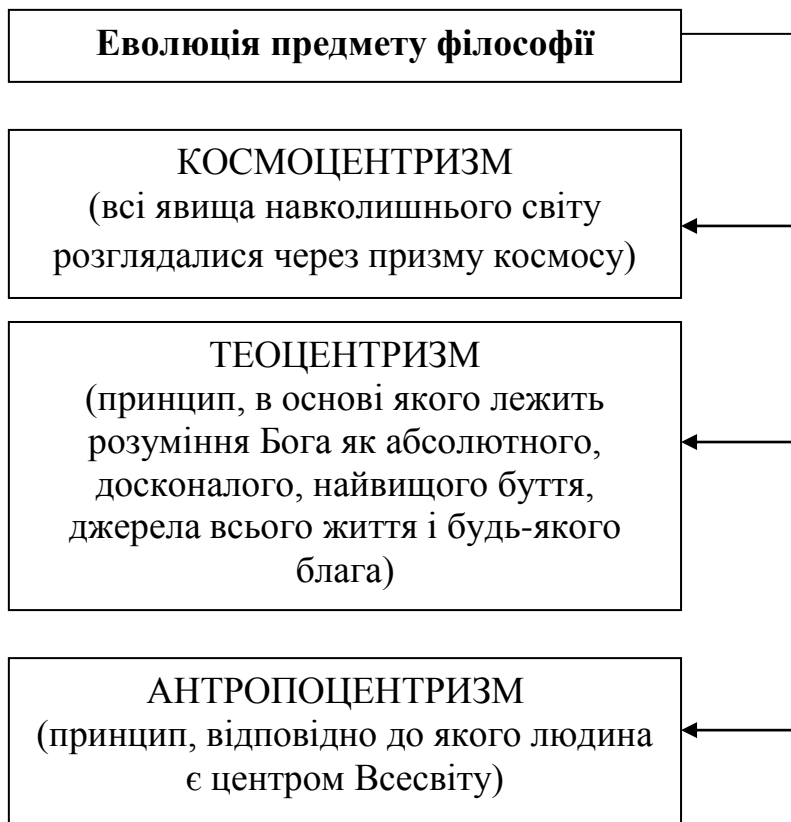

Рис. 1.1 Еволюція предмету філософії

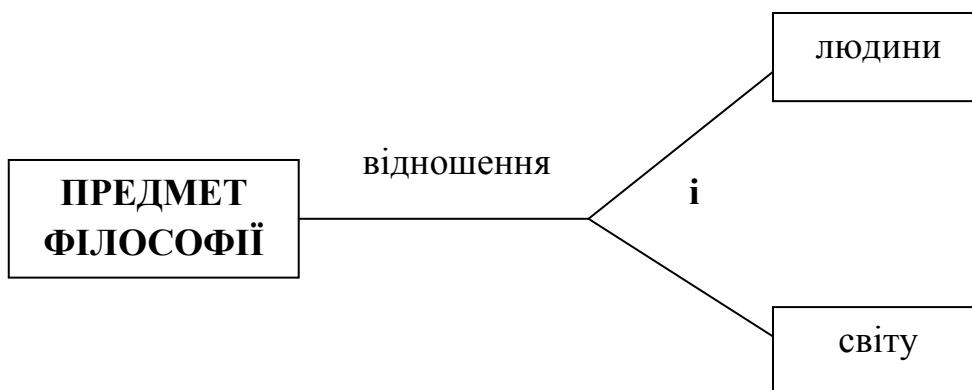

Рис. 1.2 Предмет філософії

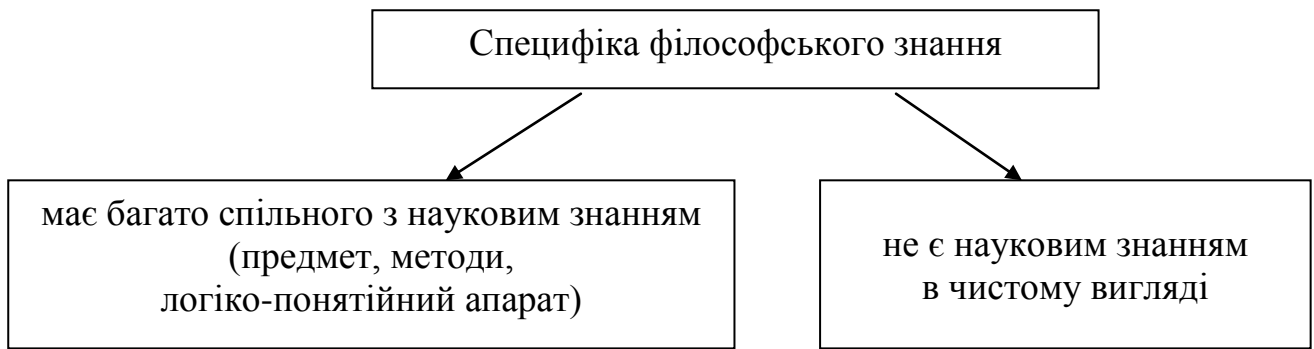

Рис. 1.3 Специфіка філософського знання

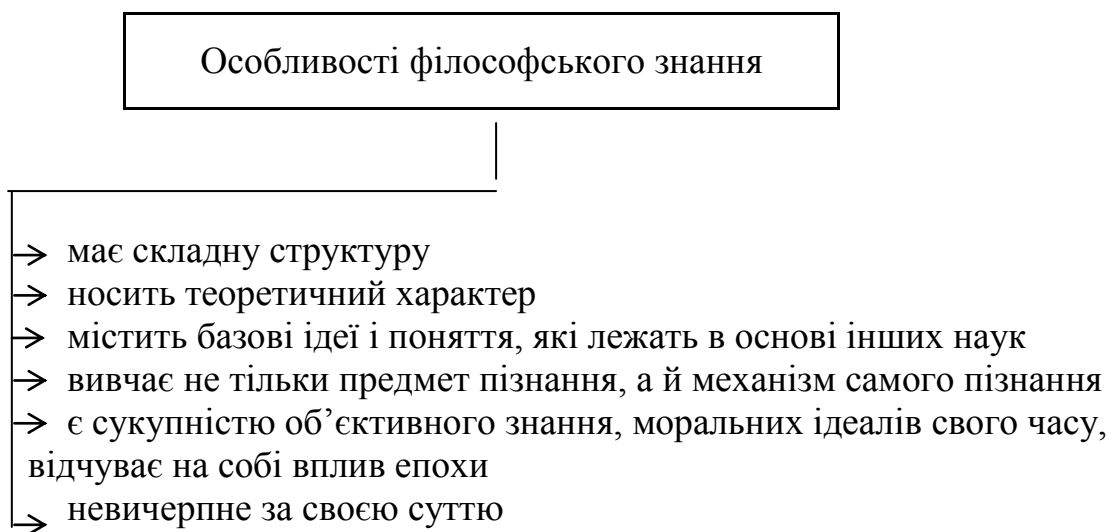

Рис. 1.4 Особливості філософського знання

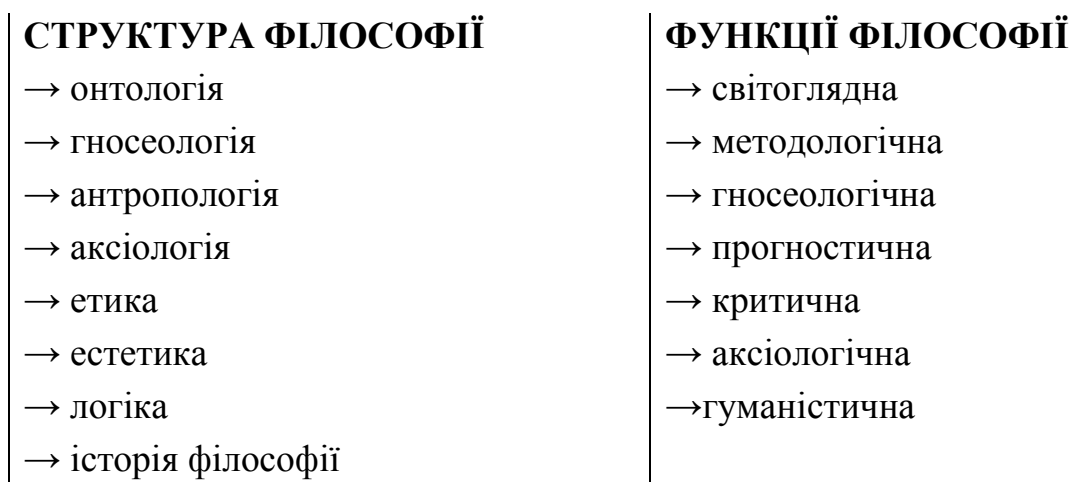

Рис. 1.5 Структура та функції філософії

МЕТОДИ ФІЛОСОФІЇ

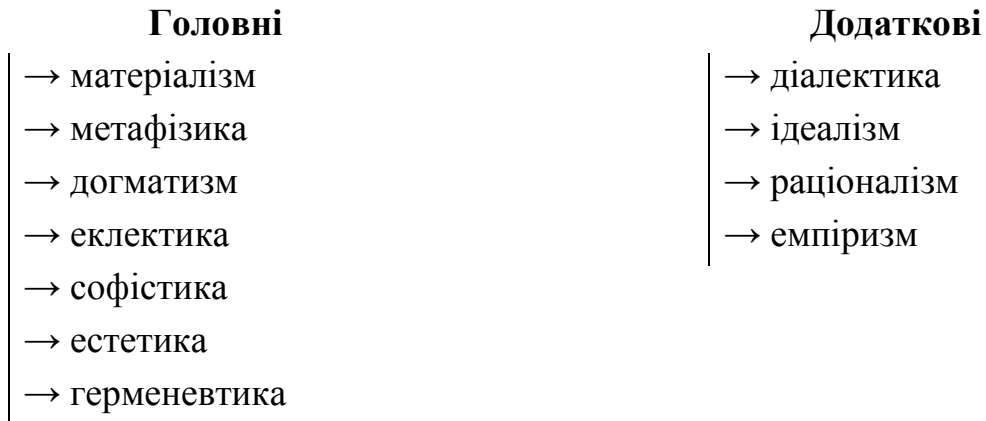

Рис. 1.6 Методи філософії

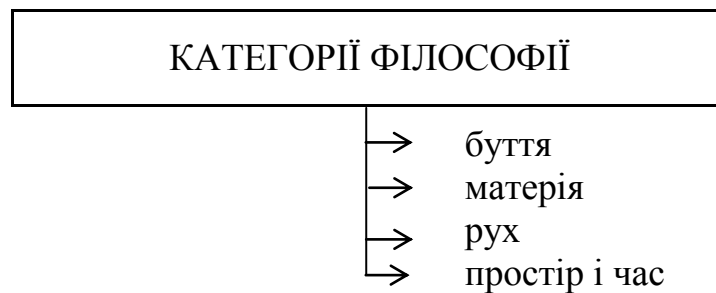

Рис. 1.7 Категорії філософії

СВІТОГЛЯД

система людських знань про світ,
місце в ньому людини, її ставлення до світу

Рис. 1.8 Сутність, структура та типи світогляду

ТЕОРЕТИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ

Філософія	Культура
→ особлива форма пізнання світу	→ все те, що є результатом людської діяльності
→ універсальний спосіб самоусвідомлення людиною самої себе, сутності світу і свого призначення в ньому	→ все те, що людина створила власним розумом, а не отримала від природи
	→ матеріальний і духовний прогрес як індивідів, так і різноманітних соціально-національних спільнот
	→ сукупність цінностей, створених людиною

Рис. 1.9 Співвідношення філософії та культури

Питання для самоконтролю

1. В чому, на Вашу думку, полягає цінність філософії для особи та суспільства?
2. Що вивчає філософія ?
3. Визначте предмет філософії
4. З'ясуйте особливості філософського знання
5. Проаналізуйте функції філософії
6. Розкрийте структуру філософії
7. Визначте методи філософії
8. Що таке світогляд?
9. В чому полягає сутність наукової картини світу ?
10. Як співвідносяться філософія та наука ?
11. Визначте структурні елементи світогляду
12. Охарактеризуйте історичні типи світогляду
13. Проаналізуйте місце філософії в системі культури
14. Назвіть передумови формування філософії
15. Проаналізуйте основні філософські проблеми
16. Що вивчають гносеологія, онтологія, філософська антропологія, соціальна філософія, історія філософії?
17. Дайте визначення філософії
18. Зазначте місце філософії в системі світоглядного знання
19. Якими категоріями користується філософія?
20. Охарактеризуйте методологію як вчення про методи людської діяльності

21. У чому полягає відмінність філософії та інших форм суспільної свідомості?
22. Розкрийте роль філософії у формуванні наукової картини світу
23. На які питання відповідає філософія?

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповідь на питання:

- «Чи може філософія змінити світ?» Відповідь обґрунтуйте.
- В чому, на Вашу думку, полягає цінність філософії для особи та суспільства?
- Як Ви розумієте поняття «світовідчуття», «світосприйняття», «світорозуміння»?

2. Складіть порівняльну характеристику розуміння предмету філософії мислителями різних епох: від Стародавнього світу до сучасності. Означте ключові філософські течії.

3. Поміркуйте над наступними проблемами:

- Античні мислителі стверджували, що «подив і є початком філософії». Чи згодні Ви з цим твердженням ?
- В перекладі з давньогрецької слово «філософія» означає «любов до мудрості». Як Ви розумієте цей вислів ?
- Геракліт говорив: «Многознание уму не научает». Як Ви розумієте цей вислів?
- Чи погоджуєтесь Ви з думкою М.Хайдеггера «Філософія – це дещо, що стосується кожного»?

4. Напишіть есе на тему ««Вічний» характер філософських проблем».

Матеріали для читання

- ✓ Бердяев, Николай Александрович. Самопознание [Текст] : [сочинения] / Н. А. Бердяев. - М. : Эксмо, 2008. - 639 с. - (Серия "Антология мысли").
- ✓ Бессонов, Борис Николаевич. Философия. История и современные задачи [Текст] : учебник для вузов / Б. Н. Бессонов. - М. : НОРМА, 2006. - 553 с. - Библиогр.: с. 266-270.
- ✓ Гильдебрант, Дитрих фон. Что такое философия? [Текст] / Д. ф. Гильдебрант; пер. А. И. Смирнов. - СПб. : Алетейя : ТО "Ступени", 1997. - 373 с.
- ✓ Делез, Жиль. Что такое философия? [Текст] / Ж. Делез, Ф. Гваттари ; пер. с фр. С. Н. Зенкин. - М. : Институт экспериментальной социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. - 287 с. - (Gallicinium).
- ✓ Хофмайстер, Хаймо. Что значит мыслить философски [Текст] / Х. Хофмайстер ; пер. с нем. И. Д. Вылегжанин, А. Б. Рукавишников ; отв. ред. А. Б. Рукавишников. - СПб. : Лань, 2000. - 511 с. - (World Project. Всемирный проект) (Мир культуры, истории и философии).

Теми наукових робіт

1. Світогляд та його головні історичні типи
2. Міфологія: минуле та сучасність
3. Філософування як спроба пояснення світу
4. Багатоманіття визначень поняття філософія
5. Філософські проблеми та дисципліни

ТЕМА 2

Історичний розвиток світової філософії

1. Філософія Стародавнього Сходу та Заходу
2. Філософська апологетика і схоластика Середньовіччя та гуманістичне філософствування у добу Відродження
3. Філософія Нового часу XVII ст.
4. Філософія французького Просвітництва XVIII ст.
5. Німецька класична філософія. Марксистська філософія
6. Європейська філософія XIX ст.

Основні поняття: гуманізм, антропоцентризм, теологія, схоластика, сенсуалізм, раціоналізм, брахманізм, буддизм, конфуціанство, даосизм, теоцентризм, емпіризм, марксизм, субстанція, апостеріорне та апріорне знання, мілетська школа, атомістична філософія, софісти, неоплатонізм, скептицизм, епікурейська школа, патристика, історія філософії, натурфілософія, піфагореїзм, стоїцизм, філософія історії, номіналізм, реалізм, пантеїзм, натуралізм, суб'єктивізм, метафізика, передфілософія, апологетика, концептуалізм, томізм, Відродження, Ренесанс, Реформація, індукція, дедукція, класична філософія, гносеологія, діалектика, діалектичний матеріалізм, позитивізм.

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти повинні отримати уявлення про виникнення та розвиток філософської думки. При вивченні теми доцільно звернути увагу на умови та передумови виникнення філософії. Необхідно пам'ятати, що генезис філософії розпочався в середині I тис. до н. е. одночасно в трьох осередках стародавньої цивілізації – у Китаї, Індії та Греції. Філософія виникла не безпосередньо з міфології та релігії, а з перехідних світоглядних форм, названих передфілософією. У Стародавньому Китаї її положення були викладені в «Книзі пісень», «Книзі історії», «Книзі змін», «Книзі обрядів». Усі вони разом із літописом утворюють давньокитайське «П'ятикнижжя». Про передфілософію Індії свідчить ведична література (від санскр. «Веди» – знання). Передфілософія Греції (гесіодівська, гомерівська).

Потім потрібно познайомитися з філософськими поглядами представників стародавнього Китаю (Лао-Цзи, Конфуцій, Мо Цзи), стародавніх Греції та Риму. (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт, Піфагор, Парменід, Зенон, Демокріт, Протагор, Сократ, Платон, Арістотель, Епікур, Сенека, Піррон, Діоген).

Необхідно пам'ятати, що на середньовічному етапі розвитку філософія

існувала переважно як теоцентричний світогляд і течія богословської думки в умовах домінування релігії в усіх сферах суспільного життя: у арабомовних державах, Аравії і Передній Азії – ісламу, у державах Європи – християнства (католицького і православного). Серед філософів заохочувалися лише ті, хто поділяв релігійні та світські погляди християнства. Інакодумство переслідувалось і придушувалось як єресь, а завдання філософії визначалися церквою. Філософська думка була приречена на виконання в основному апологетичних функцій; їй належало зображати християнство як найдосконалішу релігію, захищати її від нападок влади та прибічників античного політеїзму, пропагувати ідею єдності релігійної віри і знання, союзу з теологією. Звідси її назва – філософська апологетика. У такому статусі філософія перебувала впродовж усього періоду патристики, який безпосередньо передував схоластиці і підготував її. Патристика – перехідний період (II – VIII ст.) від античності до Середньовіччя, представлений сукупністю теологічних, філософських та політико-соціальних доктрин християнських мислителів (Климент Александрійський, Тит Флавій, Юстин, Афінагор, Татіан, Тертуліан). Найбільш поширеним і небезпечним для християнства у II ст. був гностицизм (від грец. пізнання, знання). Найвидатнішим серед західних «Отців Церкви» був Аврелій Августин, автор філософських творів «Про велич душі», «Про вчителя», «Про істинну релігію», «Про свободу волі», «Про душу та її походження», «Про град Божий», «Сповідь». На пізньому етапі патристики (V-VIII ст.) постала проблема систематизації християнського віровчення.

Поступово філософська апологетика у Середньовіччі поповнилась філософською схоластикою. Реалісти та номіналісти (Ансельм Кентерберійський (1033-1109), Іоанн Росцелін (бл. 1050-1122)). П'єр Абеляр (1079-1142) – представник концептуалізму. Необхідно зробити висновок про те, що дискусія щодо універсалій, незважаючи на схоластичність, сприяла розвитку філософії.

У середині XIII ст. у схоластиці перемогла думка, згідно з якою теологія потребує оздоровлення філософією Арістотеля. Схоласти поділились на два табори. Консерватори наполягали на збереженні основних постулатів Августина з одночасним упровадженням філософських елементів арістотелізму. Прогресивний табір робив ставку тільки на Арістотеля. Поступово з'ясувалось, що августинізм нездатний протистояти сильному впливові арістотелізму. Втілення ідей Арістотеля в католицьке вчення стало життєвою необхідністю для церкви. Це завдання вирішили схоласти домініканського ордену, найбільш видатними з яких були Альберт Великий і Фома Аквінський.

Серед опозиційних томізму течій була Оксфордська школа та її представник Роджер Бекон (1210-1294). Непримиренним до томізму був і Вільям Оккам (1285 - 1349) – останній представник схоластики.

У середньовічній культурі арабомовного світу філософія, яка сприйняла багато ідей Платона і Арістотеля й одночасно проголосила своїм призначенням захист ісламу, стала своєрідною ланкою між античним гуманізмом і європейською схоластикою. Біля її витоків стояли мислителі: аль-Фарабі, Ібн-Сіна (Авіценна, бл. 980-1037), Ібн-Рушд (1126-1196).

Отже, формула «Філософія є служницею теології», що з'явилась на латинському Заході в XI ст., відображала становище філософії в усіх країнах

Середньовіччя, де панували релігійно-монотеїстичні віросповідання і відповідна догматика. Однак ця філософія не відображала всього багатства філософської думки тієї епохи, особливо опозиційної. Ібн-Сіна та Ібн-Рушд, повернувшись до аристотелівських ідей, фактично дійшли висновку про незалежність матерії від Бога, а західноєвропейський номіналізм набув чіткої матеріалістичної тенденції, за що різко засуджувався офіційними ідеологами католицької церкви.

Опозиційна схоластика XIII—XIV ст. представлена філософськими системами Р. Бекона, Д. Скотта, У. Оккама, їх значення полягає в розриві зв'язку між філософією, яка має досліджувати природу та оперувати логічним апаратом, і теологією, предмет якої – «спасіння людини» і догмати, зафіксовані у Святому Письмі. Ці догмати не можна виправдати з позицій розуму. Такої форми набула в XIV ст. теорія «двоїстої істини», її успіх свідчив про значну кризу схоластики. Ця криза сповіщала про нову епоху в історії європейської філософської думки – Відродження.

Відродження (Ренесанс) – період у культурному та ідейному розвитку країн Західної та Центральної Європи у XIV-XVI ст., перехідний етап від середньовічної культури до культури Нового часу, що характеризується, переважно, гуманістичним світоглядом, його антифеодальною, антиклерикальною та антисхоластичною спрямованістю, а головним чином – поверненням до культурного спадку античності, своєрідним «відродженням» його (звідси і назва). У філософії Ренесанс означав перехід від теоцентричного до антропоцентричного розуміння світу, нове «відкриття» Платона, Аристотеля, неоплатоніків, стоїків, епікурейців, Цицерона та ін., подолання схематизму та апіорних спекуляцій, урахування реальностей, зосередження уваги на питаннях практичного значення і користі знання. Весь цей процес був діалектичним, суперечливим і складним, відбувався повсюдно, але в різних модифікаціях, варіантах, формах. Розпочався він з гуманістичного ідейного руху. Гуманізм – світогляд і діяльність, що виражають повагу до гідності і прав людини, її цінності як особистості, проникнуті турботою про благо людей, їх всебічний розвиток, про створення сприятливих для людини умов суспільного життя. (Данте Аліг'єрі (1265-1321), Лоренцо Валла (1407-1457), Марсіліо Фічіно (1422-1495)).

Однак процес подолання середньовічної схоластики відбувався не тільки через Ренесанс. Іншим шляхом пішла європейська Реформація. Реформація (лат. перетворювати) – широкий антифеодальний суспільний рух у країнах Західної та Центральної Європи XVI ст., що мав форму боротьби проти католицької церкви. Мартін Лютер (1483-1546), Томас Мюнцер (1490-1525).

Зростання інтересу до природи у філософії Відродження пов'язане з іменами Дж. Бруно, Б. Телезіо, Т. Кампанелли, Ф. Парацельса, М. Коперніка, Леонардо да Вінчі, Галілео Галілея та ін.

Поворот Ренесансу до людини особливо виявився в його соціальних і політичних теоріях. У центрі їх були проблеми державного устрою, громадянського суспільства, боротьби з папською церковною гегемонією, реорганізації суспільства в інтересах народу. Нікколо Макіавеллі (1469-1527), Томас Мор (1478-1535), Томмазо Кампанелла (1568-1639).

Філософія Нового часу ознаменувала пошук нових шляхів, нових способів здобуття філософського знання і нового його змісту. Родоначальником

дослідницької науки і матеріалістичної філософії у Новий час був англійський філософ Френсіс Бекон (1561-1626), якого називають засновником емпіризму у філософії – напряму, який будує гносеологічні посилення переважно на чуттєвому пізнанні та досвіді (емпірія – досвід, що спирається на експеримент).

Рене Декарт (1596-1650) – представник раціоналізму Нового часу. Ідеї Декарта були джерелом картезіанства – напряму у філософії XVII—XVIII ст., який виходив із дуалізму світу — поділу його на дві самостійні (незалежні) субстанції – протяжну і мислячу, а в його розвитку – з двох протилежних тенденцій: матеріалістичного монізму та ідеалістичного окаяніалізму. Найбільш відомими представниками були Х. де Руа і Б. Спіноза, Н. Мальбранш, Б. Паскаль, А. Арно та ін.

Визначним філософом Нового часу був П'єр Гассенді (1592-1655), який намагався примирити епікуреїзм і християнство.

Лінію емпіризму у філософії Нового часу продовжили Томас Гоббс (1588-1679), Джон Локк (1632-1704).

Раціоналістична філософія Р. Декарта отримала своє продовження у працях Бенедикта (Барух) Спінози (1632-1677) та Готфріда Вільгельма Лейбніца (1646-1716).

Ідеалістично-емпіричний напрям у філософії кінця XVII – середини XVIII ст. розвивали Джордж Берклі (1685-1753) та Давід Юм (1711-1776).

Якщо в XVII ст. країною найбільш динамічного розвитку та гострих соціальних і політичних суперечностей була Англія, то у XVIII ст. такі конфлікти стали все частіше виникати у французькому суспільному житті, їх загострення привело в 1789-1794 рр. до Великої французької буржуазно-демократичної революції. Провісниками її були дві ідейні течії у Франції XVIII ст. – Просвітництво і механістичний матеріалізм.

Серед діячів французького Просвітництва найвидатнішими були: П'єр Бейль (1647-1706), Шарль Луї Монтеск'є (1689-1755), Жан-Жак Руссо (1712-1778), Вольтер (Франсуа-Марі Аруе) (1694-1778). Свої вчення вони спрямували на критику феодального ладу суспільства, абсолютизму, звеличували роль розуму, боролись проти релігії, релігійних забобонів, виступали за свободу наукового і філософського мислення, художньої творчості і громадської думки.

Проте найрішучими і найпослідовнішими представниками широкого просвітницького руху у Франції XVIII ст. були Ж.-О. Ламетрі (1709-1751), П.-А. Гольбах (1723-1789), К.А. Гельвецій (1715-1771), Д. Дідро (1713-1784).

Доцільно проаналізувати німецьку класичну філософію другої половини XVIII – першої половини XIX ст., представниками якої є І. Кант (1724-1804), Г. Гегель (1770-1831), Л. Фейєрбах (1804-1872), Й. Фіхте (1762-1814), Ф. Шеллінг (1775-1854). Вона отримала назву класичної завдяки всесвітньо-історичному внеску в становлення логіки, діалектики, методології, онтології, гносеології, етики та естетики, в дослідження проблем взаємозв'язків і розвитку в природі, суспільстві та свідомості людей, їх пізнавальних і діяльних можливостей.

Разом з тим німецька класична філософія довела необхідність нових підходів до теоретичного осмислення світу. Такі підходи почали формуватися з 30-х років XIX ст. Ними стали позитивізм, діалектичний матеріалізм та екзистенціалізм.

Перші положення позитивізму сформулював Огюст Конт (1798-1857). Співзвучні їм були положення філософів Джона Стюарта Мілля (1806-1873) та Герберта Спенсера (1820-1903). У кінці XIX ст. позитивізм переживає кризу, викликану прогресом природничо-наукового знання, докорінним переглядом понять у фізиці на межі XIX–XX ст. На зміну так званому «першому позитивізму» приходять «другий позитивізм». Це змусило знову підняти питання про місце філософії в системі наук. Перетворений позитивізм вступає в новий, другий етап свого розвитку – емпіріокритицизм (махізм). Творцями його стали Ернст Мах (1838–1916) і Ріхард Авенаріус (1843–1896).

Творці діалектичного матеріалізму або марксистської філософії К. Маркс (1818-1883) та Ф. Енгельс (1820-1895) прагнули теоретично обґрунтувати неминучість визволення поневоленого людства і здійснили спробу реалізувати її на рівні історичного підходу до інтерпретації дійсності. Такий підхід, а також змістова єдність філософських ідей з політико-економічними і соціальними аспектами світогляду, органічний синтез матеріалізму і діалектики, поширення матеріалістичної діалектики на пізнання суспільства та філософських закономірностей, чітко виражена партійність зумовлюють принципи відмінності марксистської філософії від інших філософських вчень. Вона, разом з економічним та соціально-політичним вченням, становить ідеологічну систему, яка називається марксизмом.

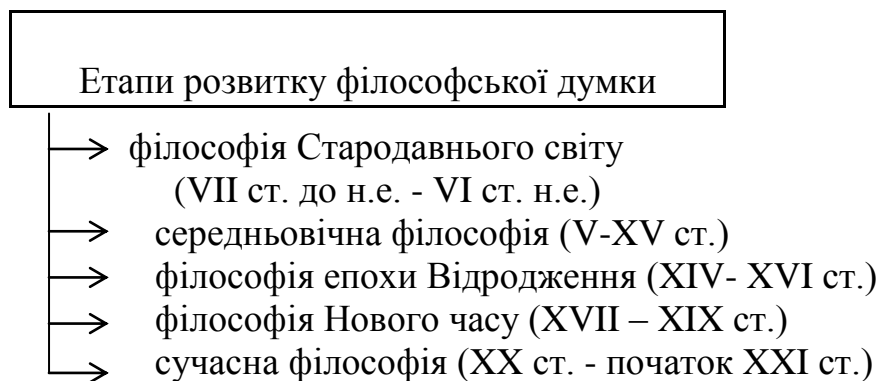

Рис. 2.1 Основні етапи розвитку філософської думки

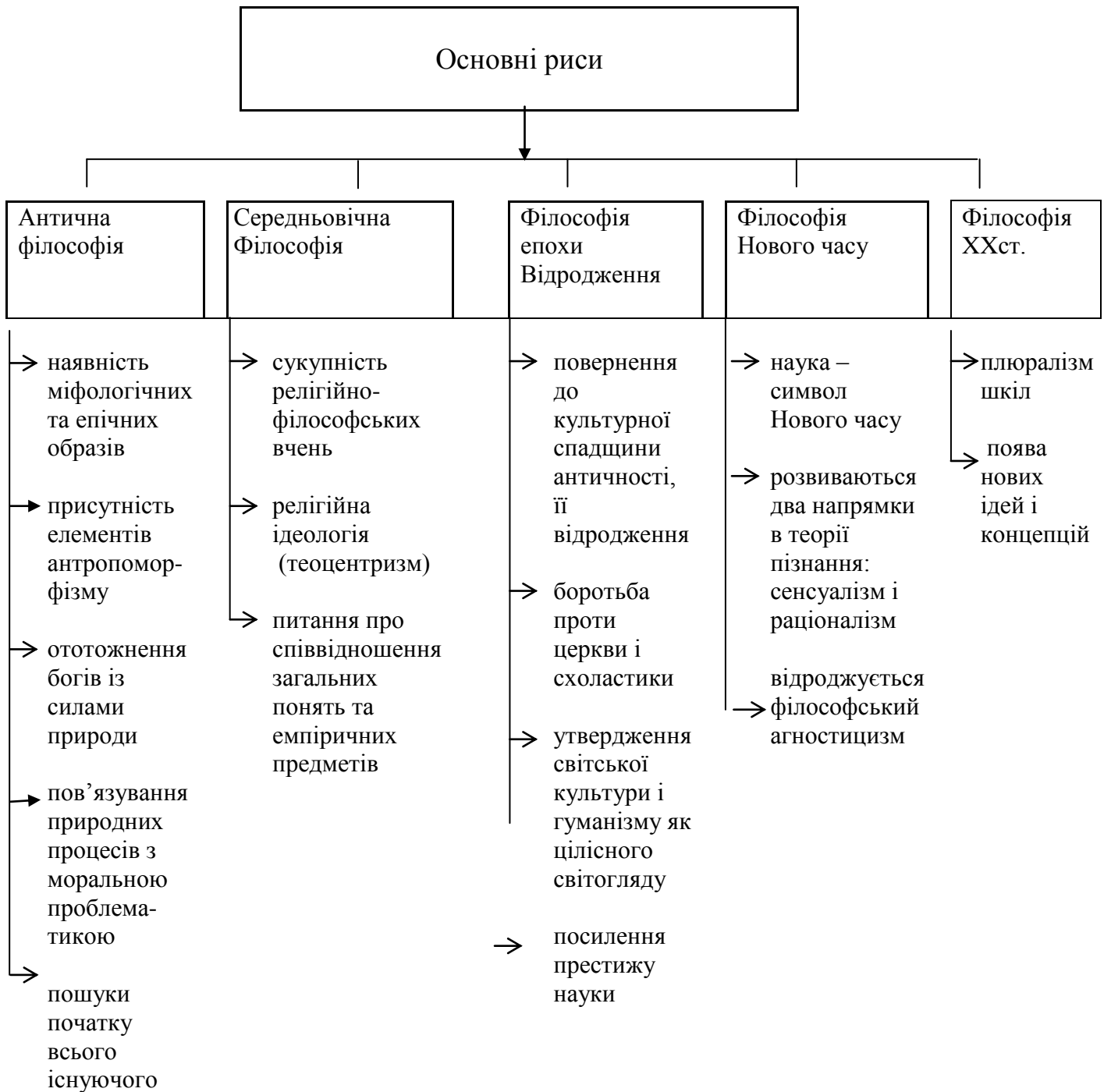

Рис. 2.2 Характеристика етапів розвитку філософської думки

Напрямки, школи	Філософ	Сутність головних ідей
Мілетська школа	Фалес (625 - 547 р.р. до н.е.) Анаксимандр (610 - 546 р.р. до н.е.) Анаксимен (585 – 528 р.р. до н.е.)	початок усіх речей – вода першооснова – апейрон («безмежне») першооснова – повітря
Ефеська школа	Геракліт (520 – 460 р.р. до н.е.)	першооснова – вогонь
Піфагорійська школа	Піфагор (бл.570 – 500 р.р. до н.е.)	число – початок всього сущого
Афінська школа	Сократ (470 – 399 р.р. до н.е.) Платон (427 – 347 р.р. до н.е.) Аристотель (384 – 322 р.р. до н.е.)	принцип: « Пізнай самого себе», « Я знаю, що нічого не знаю», етичні та гносеологічні проблеми онтологія, теорія пізнання, етика, ідеї держави
Патристика	Августин Блаженний (354 – 430 р.р. н.е.)	онтологія, гносеологія, метафізика, критика ідей Платона
Схоластика	Фома Аквінський (1225 – 1274 р.р. н.е.)	теоцентризм, питання про Бога проблема існування творця світу і людини, проблема співвідношення філософії і теології

Рис. 2.3 Основні напрями та школи часів Стародавнього Світу та Середньовіччя

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає історія філософії та філософія історії?
2. Визначте основні етапи розвитку філософії
3. Як Ви розумієте поняття натурфілософія ?
4. Визначте характерні риси філософії Стародавньої Греції та Риму
5. Проаналізуйте філософію Стародавньої Індії
6. Знайдіть суттєві відмінності та спільні ознаки в змісті давньогрецької та давньокитайської філософії
7. Охарактеризуйте філософську думку доби Середньовіччя
8. Що таке патристика, схоластика ?
9. Що таке номіналізм, реалізм ?
10. Визначте особливості філософії епохи Відродження
11. Розкрийте вплив наукової революції на розвиток філософії XVI–XVII ст.
12. Охарактеризуйте основні напрями філософії Нового часу
13. Проаналізуйте філософію французького Просвітництва
14. Проаналізуйте протистояння матеріалізму та ідеалізму
15. Розкрийте базові принципи філософії марксизму
16. В чому полягає відмінність між західною та східною парадигмами філософії ?
17. Проаналізуйте критичну філософію І. Канта
18. Розкрийте сутність категоричного імперативу І. Канта
19. Дайте характеристику філософським поглядам Г.В.Ф. Гегеля
20. Розкрийте особливості німецької класичної філософії
21. Що таке передфілософія і якими були її джерела у стародавніх Китаї, Індії, Греції?
22. Вчення яких античних філософів вам відомі?
23. Дайте аналіз філософським поглядам одного з античних філософів
24. Назвіть головні досягнення античної філософії
25. Що таке лінія матеріалізму і лінія ідеалізму в філософії? Хто був їх засновниками?
26. Чому період патристики у філософії називають апологетичним?
27. Проаналізуйте філософські погляди Августина Блаженного
28. Проаналізуйте філософські погляди Ф. Аквінського, Р. Бекона, В. Оккама.
29. Що таке епоха Відродження і Реформації? Чим вона відрізнялася від інших епох?
30. Як філософія визначає гуманізм? Хто вважається засновником гуманізму як політичної течії і суспільної практики?
31. Що таке теоцентризм і антропоцентризм?
32. Що називається пантеїзмом?
33. Що таке макіавеллізм і яка його історична доля?
34. Хто в епоху Відродження розробляв ідеї утопічного соціалізму? Яка їх історична доля?
35. Чому проблема наукового методу пізнання перетворилася в Новий час на

центральну філософську проблему?

36. Проаналізуйте філософські погляди Ф. Бекона і Р. Декарта та методи дослідження і пізнання, які вони розробляли
37. Що називається емпіризмом, сенсуалізмом, раціоналізмом?
38. Розкрийте зміст теорії «суспільного договору»? Хто є її автором?
39. Розкрийте характерні риси й особливості філософії Стародавнього Китаю
40. Розкрийте філософські погляди засновника даосизму Лао-цзи
41. Розкрийте основні положення філософії конфуціанства
42. Визначте особливості поглядів філософів Мілетської школи
43. Хто з античних філософів став першим діалектиком?
44. У чому полягає суть вчення атомізму? Хто з мислителів заснував атомізм?
45. Розкрийте зміст поняття «ідея» у Платона
46. Охарактеризуйте філософські погляди Аристотеля
47. Чи існують елементи наступності між античною і середньовічною філософією?
48. Розкрийте основні положення схоластичної філософії
49. Розкрийте філософські погляди Г. Лейбніца і його монадології
50. Розкрийте вчення про субстанцію Б. Спінози
51. У чому полягає суб'єктивізм Д. Берклі та Д. Юма? Дайте критичний аналіз цих поглядів
52. У чому новизна емпіризму Д. Локка?
53. Який вплив зробив І. Кант на філософію XIX ст.?
54. Що таке антиномії І. Канта? Який їхній зміст?
55. Як Кант вирішує питання пізнаваності світу?
56. Розкрийте сутність діалектики Г. Гегеля
57. Розкрийте антропологізм філософії Л. Фейєрбаха
58. У чому полягає суть матеріалістичного розуміння історії?
59. Яке Ваше ставлення до марксизму?
60. Назвіть головні риси німецької класичної філософії. Чому її називають класичною?
61. Які головні закони та категорії діалектики розробив Г. Гегель?
62. Які головні ідеї натурфілософії Ф. Шеллінга?
63. Яке ставлення до дійсності переважало в епоху Відродження?
64. В чому, за І. Кантом, полягає обов'язок людини?

Завдання для самостійної роботи

1. З'ясуйте значення наступних понять та выпишіть їх у зошит:
гуманізм, антропоцентризм, сенсуалізм, раціоналізм, теоцентризм, емпіризм, марксизм, апостеріорне та апріорне знання, скептицизм, історія філософії, номіналізм, реалізм, апологетика, діалектика, діалектичний матеріалізм, позитивізм, матеріалізм, ідеалізм, патристика, схоластика
2. Напишіть есе, міркуючи над проблемою:
«Сутність людини – любов» (Августин Аврелій)

3. Дайте відповідь на питання

- Заради чого людина має навчатися?
- Чи може, на вашу думку, людина бути вільною в цьому світі?
- Які критерії свободи Ви б запропонували?
- Аристотель говорив: «...як людину, що живе для себе, називають свободною, так і філософія – єдина свободна наука, яка існує заради себе». «Всі інші науки більш необхідні, ніж філософія», - додає вчений, «але кращої немає». Ваша думка.

• Порівняйте думки Ансельма Кентерберійського «вірю, щоб розуміти» та П'єра Абеляра «розумію, щоб вірити».

4. Зробіть аналітичну характеристику поглядів одного із філософів за такою схемою:

- а) коротка характеристика епохи вченого і країни проживання;
- б) біографічні дані;
- в) основні теоретичні погляди;
- г) основні роботи

Матеріали для читання

- ✓ Гегель, Георг Вільгельм Фридрих. Феноменологія духу [Текст] / Г. В. Гегель ; пер. П. Тарашук ; ред. пер. КуЮ. Кушаков. - К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2004. - 548 с.
- ✓ Гоббс, Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної [Текст] / Т. Гоббс ; пер. з англ. Р. Димерець [та ін.] ; наук. ред. Т. Польська. - К. : Дух і Літера, 2000. - 600 с.
- ✓ Декарт, Рене. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках [Текст] / Р. Декарт ; пер. В. Андрушко, С. Гатальська. - К. : Тандем, 2001. - 101 с.
- ✓ Кант, Иммануил. Основы метафизики нравственности [Текст]. - Критика практического разума. - Кант И. Метафизика нравов/ И. Кант. - СПб. : Наука, 1995. - 528 с. - (Слово о сущем). - Альтернативное название : Кант, Иммануил. Критика практического разума.
- ✓ Макиавелли, Никколо (1469 - 1527). Государь [Текст] : [трактат : пер. с итал.] / Никколо Макиавелли. - Харьков : Фолио, 2014. - 221, [1] с. : ил.
- ✓ Маркс, Карл. Социология [Текст] : сб.: Пер.с нем. / К. Маркс ; Институт социологии РАН, Московская высшая школа социальных и экономических наук. - М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. - 432 с. - (Logica socialis : социальное исследование) (Теоретическая социология).
- ✓ Монтескье, Шарль Луи. О духе законов [Текст] / Ш. Л. Монтескье ; сост., пер. и коммент. А. В. Матешук. - М. : Мысль, 1999. - 672 с.
- ✓ Мор, Томас. Утопия [Текст]. - Эпиграммы. - Мор Т. История Ричарда III/ Т. Мор ; подгот. М. Л. Гаспаров [и др.] ; отв. ред. И. Н. Осинский. - 2-е изд.,

испр. и доп. - М. : Научно- издательский центр "Ладомир" ; М. : Наука, 1998. - 463 с. - (Литературные памятники / РАН).

✓ Руссо, Жан Жак. Об общественном договоре. Трактаты [Текст] : пер.с фр. / Ж. Ж. Руссо. - М. : КАНОН-пресс-Ц : Кучково поле, 1998. - 416 с. - (Civitas Terrana : социальная теория, политика и право).

Теми наукових робіт

1. Філософія Стародавнього Китаю (основні риси давньокитайської філософії; конфуціанство, даосизм, моїзм, легізм)
2. Філософські погляди Платона
3. Філософське вчення Аристотеля
4. Розуміння часу та вічності античними філософами
5. Філософія Стародавнього Риму
6. Неоплатонізм як вчення про позаприродні сили
7. Розуміння свободи у Аврелія Августина та Фоми Аквінського
8. Сутність моралі у Д.Юма
9. Проблематика філософії Просвітництва
10. Натурфілософія XVI століття
11. Сутність теорії «розумного егоїзму»
12. Ортодоксальні та неортодоксальні філософські школи Стародавньої Індії
13. Особливості розвитку філософської думки в епоху Середньовіччя
14. Гуманізм та проблема творчої індивідуальності
15. Соціально-політичні ідеї Н.Макіавеллі
16. Утопічний соціалізм Т.Мора та Т.Кампанелла
17. Основні принципи філософської системи Г.В.Ф. Гегеля
18. Вчення К.Маркса про людину та суспільство
19. Геоцентризм як системоутворюючий принцип середньовічного світогляду
20. Періодизація середньовічної філософії: патристика та схоластика
21. Антропоцентризм – ідейне ядро філософії Відродження
22. Соціально-філософські погляди Ш.-Л. Монтеск'є
23. Філософські погляди Ж.-Ж.Руссо

ТЕМА 3

Соціологія як наука: предмет та історія становлення

1. Об'єкт, предмет, категорії та закони соціології. Функції та методи соціології.
2. Структура соціологічного знання. Місце соціології в системі гуманітарного знання.
3. Становлення та основні етапи історичного розвитку соціологічного знання.
4. Основні напрями сучасної соціології.
5. Розвиток соціологічної думки в Україні.

Основні поняття: соціологія, соціальне, суспільство, загальна соціологічна теорія, теорії середнього рівня, макросоціологія, мікросоціологія, фундаментальні та прикладні дослідження, етика соціологічної діяльності, категорії соціології, соціальна статика, соціальна динаміка, соціологічна уява, феноменологія, системний підхід, структурний функціоналізм, символічний інтеракціонізм, етнометодологія, соціальні явища, соціальні процеси, позитивізм, соціальна реальність, об'єкт та предмет соціології, соціальні зв'язки, соціальні відносини, функції соціології, методи соціології, протосоціологія, філософія історії, матеріалістична соціологія, натуралізм, психологізм, еволюційна соціологія, органіцистська соціологія, формальна соціологія, «розуміюча соціологія», «соціологізм», «соціальний реалізм», теорія конфлікту, інтегральна соціологія, теорія постіндустріального суспільства, постмодернізм, «драматургічний підхід», теорія соціального обміну, концепції технократизму, теорія соціальних систем, теорія комунікативної дії, теорія структурації, теорія соціального простору

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти отримають можливість сформувати уявлення про соціологію як науку, її роль в суспільстві та значення у підготовці спеціаліста.

Вивчаючи тему, студенти навчаться давати визначення об'єкту та предмету соціології як науки, визначати місце соціології в системі суспільних наук, спільне та відмінне між соціологією та іншими соціогуманітарними науками, розкрити взаємозв'язок соціології з історією, філософією, психологією, демографією, соціальною психологією, соціальною антропологією, політологією, статистикою, економічними, правовими науками тощо.

Необхідно звернути увагу на визначення предмета соціології класиками світової соціологічної науки та її сучасними представниками.

Особливу увагу при вивченні теми студенти повинні приділити категоріям соціології («соціальна група», «соціальна взаємодія», «соціальна структура», «соціальні норми», «соціальні цінності», «соціальні інституції», «соціальний статус», «соціальна роль», «соціальний конфлікт», «соціальна стратифікація», «соціальна нерівність», «соціалізація», «соціальні зміни»,

«глобалізація», «ідентифікація», «трансформація» та ін.), які відображають властивості об'єктивної реальності. Знати та вміти пояснювати зміст основного поняття науки – «соціальне».

Зверніть увагу на сутність та зміст соціологічних законів, їх класифікацію.

Слід пам'ятати, що соціологія здійснює у суспільстві ряд важливих функцій: теоретико-пізнавальну, практично-перетворювальну, світоглядно-ідеологічну. З'ясуйте сутність методів соціологічного дослідження: аналіз документів, опитування, спостереження та експеримент.

З'ясовуючи структуру соціології, необхідно пам'ятати, що соціологія – це система знань, яка складається з загальносоціологічної теорії, теорій середнього рівня, емпіричних досліджень. Іншим підходом до розгляду структури соціології є виділення макро- та мікросоціології. Прослідкуйте взаємозв'язок та взаємозалежність рівнів соціологічного знання. Розмежуйте макросоціологічні та мікросоціологічні теорії. Макросоціологічні теорії у дослідженні суспільства, виявленні закономірностей становлення та розвитку соціальних систем виходять з аналізу великих спільнот (великих соціальних груп, страт, націй тощо), різні мікропрояви і процеси (поведінка особистості, міжособистісні відносини тощо) розглядаються під кутом зору закономірностей мікрорівня. В межах мікросоціологічних теорій здійснюється аналіз «мікрооб'єктів»: міжособистісних взаємодій, стосунків, комунікативних зв'язків у малих групах, поведінки особистості, окремих соціальних явищ, процесів тощо.

Аналізуючи процес становлення та розвитку соціологічного знання, доцільно розпочати вивчення питання з протосоціологічного періоду розвитку соціології (від грецьк. – «перший»; «перша соціологія», «прасоціологія»), який охоплює проміжок часу від античної доби до початку XIX ст. У його межах виділяють кілька етапів формування поглядів на суспільство та закони його розвитку: античний, середньовічний, епоха Відродження і Просвітництва.

Серед мислителів Стародавнього світу найбільш точно уявлення про суспільство, його устрій та розвиток, виклали давньогрецькі філософи Платон (427-347 рр. до н.е.) (у праці «Держава») та Аристотель (384-322 рр. до н.е.) (у «Етиці» та «Політиці»). Серед протосоціологічних персоналій Стародавнього Сходу необхідно звернути увагу на міркування в конфуціанських текстах, на ідеї арабських мислителів.

Соціальне знання Середньовіччя (Фома Аквінський (1225-1274), Августин Блаженний (354-430)) відрізняється поглядами на виникнення і розвиток суспільства як результат Божої волі, відсутністю чітких уявлень про суспільство, заборонаю практичних наукових досліджень.

Суттєве значення для розвитку науки про суспільство мають соціальні ідеї епохи Відродження. Студенту слід звернути увагу на твори Н. Макіавеллі (1469-1527), Т. Мора (1478-1535), Т. Кампанелла (1568-1639), Ж. Бодена (1529-1596), в яких подано обґрунтування ідеального суспільства, досліджується проблема місця особистості в соціальному середовищі, вивчаються проблеми політики та влади, детермінантів їх розвитку.

Соціальні вчення Нового часу пов'язані з іменами Т. Гоббса (1588-1679),

Дж. Локка (1632-1704), Б. Спінози (1632–1677), Ш.-Л. Монтеस्क'є (1689-1755), Ж.-Ж. Руссо (1712-1778), Ф.де Ларошфуко (1613–1690), Б. Паскаля (1623-1662), Ф. Вольтера (1694-1778) та ін.

Новим етапом розвитку соціального знання стає філософія історії, розробниками якої є Дж. Віко (1668-1744), М.Ж. Кондорсе (1743-1794), І. Гердер (1744-1803), Г. Гегель (1770-1831).

Закінчити вивчення протосоціологічного періоду розвитку соціології необхідно розглядом емпіричних демографічних та статистичних досліджень.

Потім варто звернути увагу на становлення соціології як самостійної науки. Розпочати доцільно з осмислення тих умов, які склалися в суспільстві та спричинили широке розгортання різноманітних соціальних досліджень і зумовили появу нових методологічних і світоглядних уявлень про нього. Особливу увагу необхідно зосередити на місці та ролі О. Конта (1789-1857) у розробці основних ідей і завдань соціології як науки про суспільство. О. Конт пропонує класифікацію наук, яка в логічній формі виражає історичний процес розвитку знання від простого до складного, від нижчого до вищого, від загального до специфічного. Ця класифікація включає в себе шість головних наук (математика – астрономія – фізика – хімія – біологія – соціологія). Соціологія є вершиною позитивного знання. Вчений не лише вводить новий термін «соціологія», а й розробляє досить повну систему соціологічного знання, окреслює предмет, структуру, визначає пізнавальні засоби та можливості нової науки. В системі соціології він виділяє два розділи – соціальну статистику, предметом якої є природні умови існування соціальної системи, і соціальну динаміку, яка відіграє в системі О. Конта роль теорії суспільного прогресу, в основу якої покладено принцип інтелектуального розвитку людства та відображено у «законі трьох стадій». Слід підкреслити значення соціологічної системи О. Конта для розвитку соціологічного знання.

Студенту необхідно також мати уявлення про матеріалістичну соціологію К. Маркса (1818-1883), історичну соціологію А.де Токвіля (1805-1859), проаналізувати два основні напрямки розвитку соціології у ХІХ ст. – натуралізм та психологізм, розглянути еволюційну соціологію Г. Спенсера (1820-1903), якого вважають одним із засновників соціології як окремої науки, зокрема, проаналізувати його вчення про соціальні інститути, як форми самоорганізації спільнот і знарядь соціального контролю, механізми їх взаємодії; ідею еволюції; обґрунтування необхідності соціології для дослідження соціальних систем і соціальної структури; аналіз понять, які увійшли до соціологічної класики, таких, як: система, структура, функція тощо. Познайомтесь з органіцистською соціологією (П. Лілієнфельд (1829-1903), О. Стронін (1826-1889), А. Шеффле (1831-1903), А. Еспінас (1844-1922), Р. Вормс (1869-1926).

Зазначимо, що окрім органіцизму у межах соціологічного натуралізму розвивалися такі напрями, як соціал-дарвінізм, расово-антропологічний та географічний. Концепції соціального дарвінізму (У. Беджгот (1826-1877), Л. Гумплович (1838-1909), У. Самнер (1840-1910), Г. Ратценхофер (1842-1904),

А. Смолл (1854-1926)). Расово-антропологічна школа (А. де Гобіно (1816-1882), О. Аммон (1842-1916), В. де Ляпуж (1854-1936), Х. Чемберлен (1855-1927)). Географічна школа в соціології (Г. Бокль (1821-1862), Е. Реклю (1830-1905), Ф. Ратцель (1844-1904), Л. Мечніков (1838-1888)). Розвиток геополітичної соціології.

При висвітленні психологічного напрямку в соціології (соціологічного психологізму) дайте характеристику концепціям психоаналізу (З. Фрейд (1856-1939)), психологічного еволюціонізму (Л. Уорд (1841-1913), Ф. Гіддінс (1855-1931)), «психології народів» (М. Лацарус (1824-1903), Г. Штейнталь (1823-1899), В. Вундт (1832-1920)), «психології натовпу» (Г. Лебон (1841-1931), С. Сігеле (1868–1913)), «психології наслідування» (Г. Тард (1843-1904)) та інстинктивізму (У. Мак-Дугалл (1871-1938)), і покажіть, яке значення мав соціологічний психологізм на подальший розвиток соціології.

Зверніть увагу на емпіричні соціальні обстеження в ХІХ ст.

Дайте характеристику формальній соціології Г. Зіммеля (1858-1918) та Ф. Тьонніса (1855-1936). Проаналізуйте соціологічні ідеї В. Зомбарта (1863-1941).

Необхідно проаналізувати концепцію М. Вебера (1864-1920), який ввійшов в історію соціології як засновник «розуміючої соціології» та теорії соціальної дії, розглянути його концепцію ідеальних типів та принцип свободи від оціночних суджень.

Необхідно також охарактеризувати теоретичну концепцію Е. Дюркгейма (1858-1917), яку називають «соціологізмом» або «соціальним реалізмом». Зверніть увагу на поняття «норма», «аномія», «патологія», погляди вченого на предмет соціології (соціальні факти), правила соціологічного методу, механічну та органічну солідарність, соціологію суїциду.

Соціологічні ідеї В. Парето (1848-1923), особливістю яких є акцент на психологічних, перш за все ірраціональних, аспектах суспільного життя: інстинктах, почуттях, емоціях тощо.

Зробіть висновок про те, що соціологія характеризується великим різноманіттям ідей, теорій, парадигм.

Аналізуючи напрями сучасної соціології, студенти повинні засвоїти, що сучасна соціологія становить собою надзвичайно складну систему ідей, гіпотез, концепцій, теорій, методів дослідження й способів опису різноманітних соціальних явищ. Характерні риси сучасної соціології можна узагальнити, спираючись на думки відомого американського соціолога П. Сорокіна. Такими рисами є академізація, експертизація, фактографізація, соціологізація інших наук, диференціація соціології.

До основних макросоціологічних парадигм зараховують структурний функціоналізм і теорію конфлікту. Засновниками сучасного структурного функціоналізму вважають американських соціологів Т. Парсонса (1902-1979) та Р. Мертона (1910-2003). Представниками конфліктологічної парадигми є Ч. Міллс (1916-1962), Л. Козер (1913-2003), Р. Дарендорф (1929-2009) та К. Боулдінг (1910-1993).

Інтерпретативні парадигми сучасної соціології, спрямовані на дослідження не суспільства в цілому, а на вивчення дій окремих людей і малих груп. Такими парадигмами є символічний інтеракціонізм Дж. Міда (1863-1931), Ч. Кулі (1864-1929), та Г. Блумера (1900-1987), феноменологічна соціологія, представники якої (А. Шюц (1899-1959), Е. Гуссерль (1859-1938)) намагаються осмислити соціальний світ у його суто людському бутті, з уявленнями, мотивами і цілями індивідів, які діють у цьому світі. Суспільство у цій концепції – явище, яке постійно створюється й відтворюється у процесі духовної взаємодії людей. Етнометодологія (Г. Гарфінкель (1917-2011)).

Самостійною парадигмою виступає інтегральна соціологія російського, а згодом американського соціолога П. Сорокіна (1889-1968). Вчений створює теорію соціокультурної динаміки, центральною категорією якої є цінність; розробляє структуру інтегральної соціології, обґрунтовує теорію соціальної дії; розглядає проблеми горизонтальної та вертикальної мобільності; досліджує соціальну структуру суспільства і пропонує поняття «соціальна стратифікація».

Студенти повинні засвоїти, що в останній чверті ХХ ст. у соціологічній думці з'явилися нові потужні теорії, зокрема, теорія постіндустріального суспільства та постмодернізм.

Основою концепції постіндустріального суспільства є оцінка нового соціуму як такого. Представниками та розробниками цієї теорії є Д. Белл (1919-2011), О. Тоффлер (нар. 1928 р.). Особливості постіндустріального суспільства відображено у теоріях таких вчених, як Р. Гельбронер (постіндустріальний капіталізм); Дж. Ліхтхайм (постбуржуазне суспільство); Р. Дарендорф (1929-2009), П. Дракер (посткапіталістичне суспільство); Д. Рісман (1909-2002) (постспоживацьке суспільство); Дж. Рівкін (нар. 1939 р.) (постринкове суспільство); Зб. Бжезінський (нар. 1928 р.) (технотронне суспільство); О. Тоффлер (суперіндустріалізм).

Студенти повинні розуміти характерні та якісно нові ознаки постіндустріального стану суспільства.

Постмодернізм в соціології пов'язують з іменами Ж. Дерріда (1930-2004), для якого світ - один нескінченний безмежний текст, В. Лейча (світ – космічна бібліотека), У. Еко (світ – енциклопедичний словник), Ж. Бодрійара (1929-2007) та Ж.-Ф. Ліотара (1924-1998).

Студенти також мають познайомитися з наступними теоріями: «Драматургічний підхід» Е. Гоффмана (1922-1982), теорія соціального обміну (Дж. Хоманс (1910-1989), П. Блау (1912-1988)), концепції технократизму, теорія соціальних систем Н. Лумана (1927-1998), теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса (нар. 1929 р.), теорія структурації Е. Гідденса (нар. 1938 р.), теорія соціального простору П. Бурдьє (1930-2002).

Зверніть увагу на неофункціоналізм (Дж. Александер (нар. 1944 р.)), структуралізм та постструктуралізм (К. Леві-Строс (1908-2009), М. Фуко (1926-1984)) у соціології.

Розглядаючи розвиток соціологічної думки в Україні, спершу потрібно проаналізувати протосоціологію епохи становлення, розвитку та розпаду

Київської Русі, звертаючи увагу на те, що витoki української соціологічної думки зазвичай пов'язують з проповідями митрополита Іларіона (помер приблизно у 1055 р.), посланнями К. Смолятича (помер після 1164 р.) та Володимира Мономаха (1053-1125).

Потім необхідно звернути увагу на протосоціологічне знання козацької доби. Суспільні погляди С.Оріховського (1513-1566). Ідея рівності людей незалежно від місця і становища у житті, дотримання монархом прав і свобод народу, суспільного договору і природних прав у праці Х.Філалета (2-га пол. XVI ст. - поч. XVII ст.). І. Вишенський (приблизно 1550-1620) про свободу, рівність, справедливість.

Необхідно визначити роль Києво-Могилянської академії, засновником якої був визначний церковний і культурний діяч київський митрополит П. Могила (1596-1648), для розвитку освіти, громадсько-політичної діяльності та науки. Г. (?-1594) і М. Смотрицькі (приблизно 1577-1579 або 1572-1633 або 1630), І. Гізель (1600(?)-1683), Ф. Прокопович (1681-1736), Г. Кониський (1717-1795) та їх погляди на співвідношення церкви і держави, світської та церковної влади. Г. Сковорода (1722-1794) про науку, людину та її щастя; концепція «сродної» праці.

Протосоціологія доби відродження України (кінець XVIII – середина XIX ст.). Студенти повинні мати уявлення про значення програмних документів Кирило-Мефодіївського товариства для розвитку соціологічної думки України. Підкресліть внесок М. Костомарова (1817-1885), М. Гулака (1821-1899), Т. Шевченка (1814 – 1861), П. Куліша (1819-1897), В. Білозерського (1825-1899).

Помітний внесок у розвиток соціології в Україні зробили видатні мислителі П. Юркевич (1826-1874), І. Франко (1856-1916) та ін.

Інтелектуальне та інституціональне становлення української соціології пов'язують з іменами М. Драгоманова (1841-1895) та М. Грушевського (1866-1934). Теорії С. Подолинського (1850-1891), М. Ковалевського (1851-1916), В. Антоновича (1834-1908), О. Потебні (1835-1891), Б. Кістяківського (1868-1920), С. Дністрянського (1870-1935), М. Шаповала (1886-1948), В. Липинського (1882-1931), С. Томашівського (1875-1930).

Необхідно зробити висновок, що в кінці XIX – на початку XX ст. були закладені підвалини української соціологічної традиції. Постала гостра потреба вивчити й зрозуміти нові суспільні явища та пояснити їх. Провідним напрямком є позитивізм.

Соціологія в Україні за радянських часів. Розглядаючи цей етап розвитку української соціології, необхідно зважати на те, що після 1930 р., зацікавлення соціологічними студіями значно послаблюються через політику терору та репресій. В цей час соціологічні установи ліквідовують, більшість провідних дослідників фізично винищують; ті, хто залишився в живих, в основному популяризують догмати марксистсько-ленінського вчення. З 1936 р., із посиленням хвилі репресій, відбувається майже повна ліквідація будь-яких соціологічних досліджень. Такий стан проіснував понад 30 років.

Наприклад, соціально-економічний відділ АН УРСР (1937-1946 рр.) не видав практично жодної праці соціологічного характеру. З 1947 р. праці з соціологічної тематики передаються Інституту філософії АН УРСР, але про науково-дослідну роботу з соціології у цьому інституті не було відомостей аж до початку 60-х рр. У 1968 р. в Інституті філософії АН УРСР було відкрито відділ соціології, а у 1969 році вийшов з друку збірник «Філософія і соціологія».

Відродження радянської соціології відбувалося завдяки активній діяльності з її ствердження таких подвижників соціологічної науки, як В. Ядов, Т. Заславська, А. Здравомислов, Ю. Левада, І. Кон, М. Лапін, Г. Осипов, І. Попова, В. Чорноволенко, В. Волович, О. Якуба та ін.

У 1963 році при Харківському державному університеті ім. О. Горького (нині Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) було відкрито одну з перших в Україні та Радянському Союзі в цілому лабораторію конкретно-соціологічних досліджень. Професор О. Якуба створює Харківську соціологічну школу.

Поступово сформувалася нова генерація вчених-соціологів: Є. Головаха, Г. Дворецька, М. Захарченко, В. Пилипенко, О. Погорілий, І. Попова, Н. Черниш, О. Якуба та ін.

Наприкінці 1970-х – початку 1980-х років, відкриваються кафедри та відділення соціології у Харківському, Київському, Львівському, Одеському, Дніпропетровському університетах. У 1990 році на базі відділу соціології Інституту філософії АН УРСР було створено Інститут соціології АН України (зараз Інститут соціології НАНУ); виходить журнал «Філософська і соціологічна думка», тобто починається інтенсивний процес інституціоналізації соціологічної науки та освіти в Україні.

Сучасний етап розвитку української соціології починається з проголошення Україною незалежності, коли соціологія здобуває статус окремої соціальної науки, зростає усвідомлення її суспільної значущості й користі.

В університетах відкриваються факультети і відділення підготовки професійних соціологів, починає функціонувати аспірантура з фаху «соціологія», створюються спеціалізовані ради із захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата і доктора соціологічних наук, створюється Українська соціологічна асоціація. З 1993 р. вона стає колективним членом Міжнародної соціологічної асоціації.

Зростає кількість праць і наукових публікацій з соціології. Протягом років незалежності в Україні утворилися центри соціологічних досліджень, найвідомішими серед них є соціологічна служба Інституту соціології НАН України, соціологічна служба Центру «Демократичні ініціативи», служба СОЦІС-Геллап; Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова; Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка; Київський міжнародний інститут соціології в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та інші.

При вивченні сучасного етапу розвитку соціології слід звернути увагу на

українських вчених, серед яких Л. В. Сохань, В. М. Ворона, М. О. Шульга, А. О. Ручка, В. В. Танчер, С. І. Головаха, В. І. Тарасенко, В. Л. Осовський, В. Є. Пилипенко, Н. В. Паніна, С. О. Макеєв, К. К. Грищенко, С. Войтович, О. Донченко, І. Мартинюк, С. Суїменко та ін.

СОЦІОЛОГІЯ
(від лат. «societas» – суспільство та грец. «logos» - слово, вчення, знання). Термін запровадив у науковий обіг французький вчений
Огюст Конт (1798-1857)

- Наука про суспільство як соціальну систему в цілому, функціонування та розвиток цієї системи через її складові елементи: особистості, соціальні спільноти, інститути (А. та К. Радугіни)
- Наука про становлення, розвиток і функціонування соціальних спільнот та форм їх самоорганізації: соціальних систем, соціальних структур та інститутів. Це наука про соціальні зміни, що викликані активністю соціального суб'єкта - спільностей, наука про соціальні відносини як механізми взаємозв'язку та взаємодії між різноманітними соціальними спільностями, між особистістю та спільнотами, наука про закономірності соціальних дій та масової поведінки (В. Ядов).
- Наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодії (В. Городяненко)
- Наука, що вивчає відносини між групами людей, які займають різне становище в суспільстві, беруть неоднакову участь в економічному, політичному і духовному житті, різняться не лише рівнем, але й джерелом своїх доходів, структурою споживання, способом, якістю та стилем життя, а також структурою ціннісних орієнтирів, мотивами, типом поведінки. (М. Лукашевич)
- Наука про закономірності становлення, розвитку і функціонування соціальних спільнот, про ті соціальні відносини і соціальні процеси, що виникають у суспільстві під час взаємодії великих соціальних груп (М. Лукашевич).

Рис. 3.1 Визначення поняття «соціологія»

Рис. 3.2 Об'єкт та предмет соціології

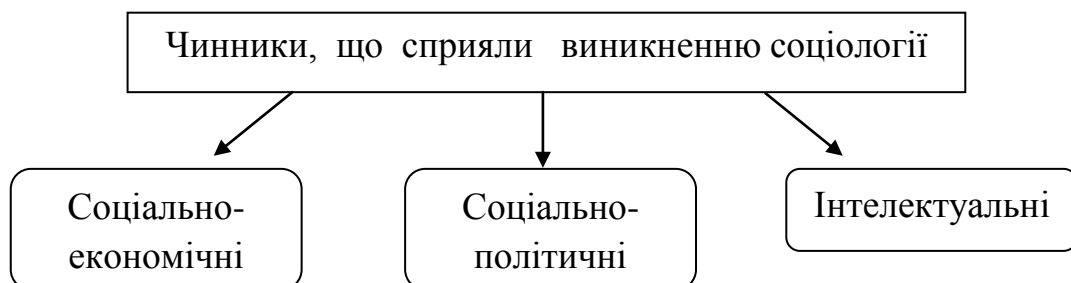

Рис. 3.3 Чинники, що сприяли виникненню соціології

Рис. 3.4 Категорії соціології

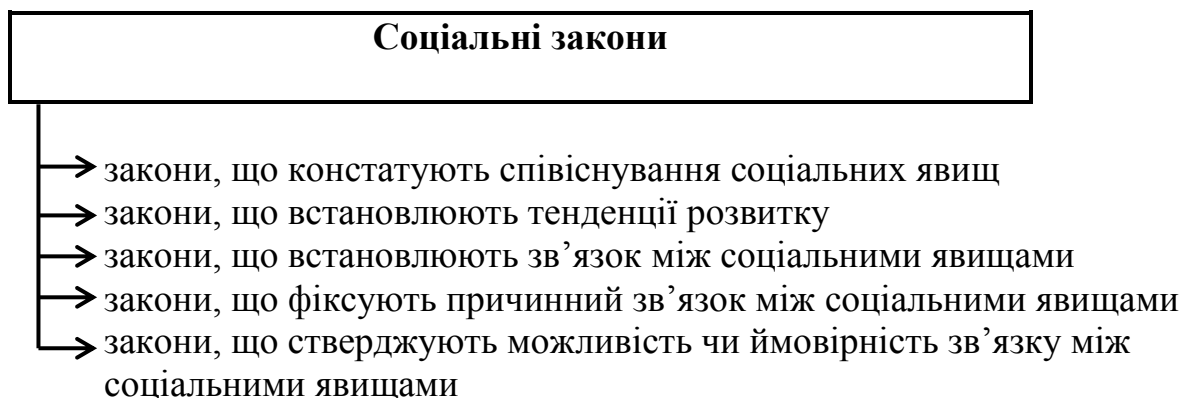

Рис. 3.5 Класифікація соціальних законів

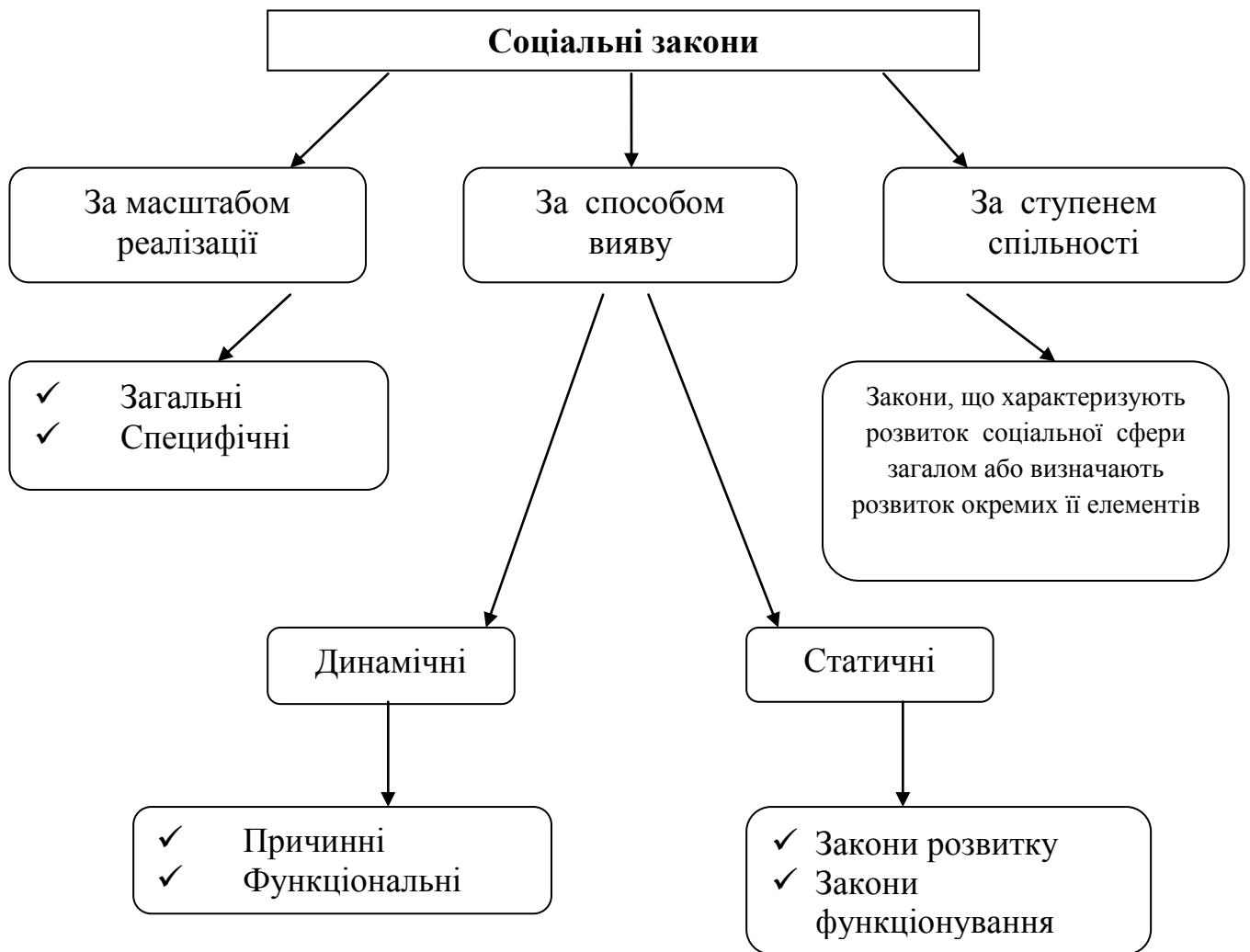

Рис. 3.6 Класифікація соціальних законів

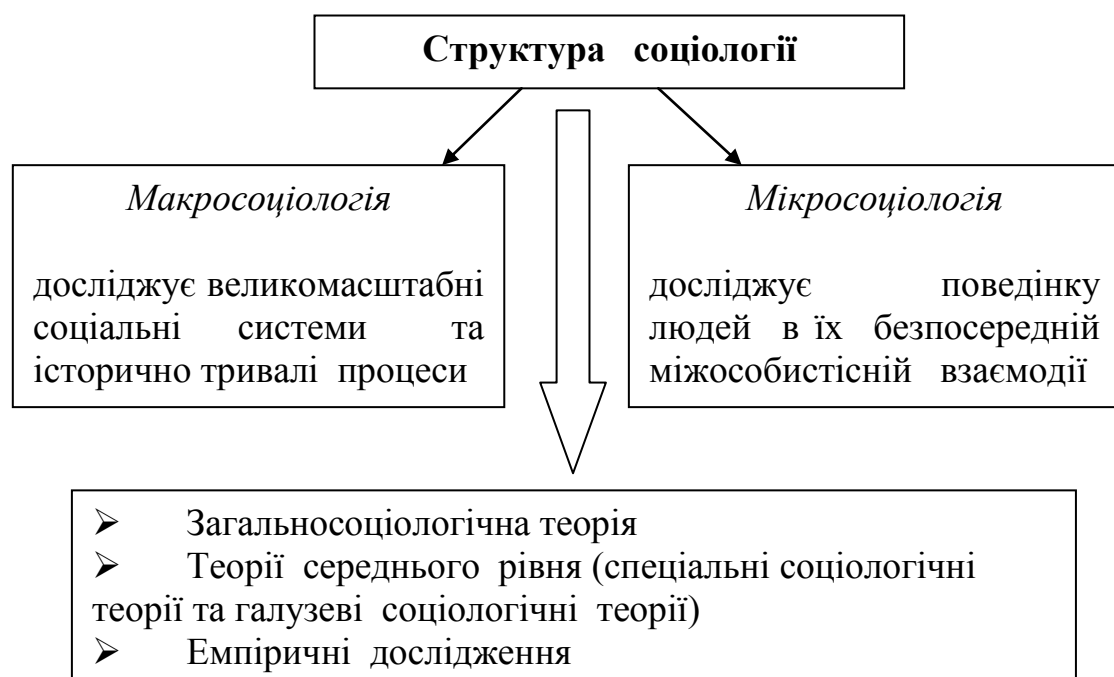

Рис. 3.7 Структура соціології

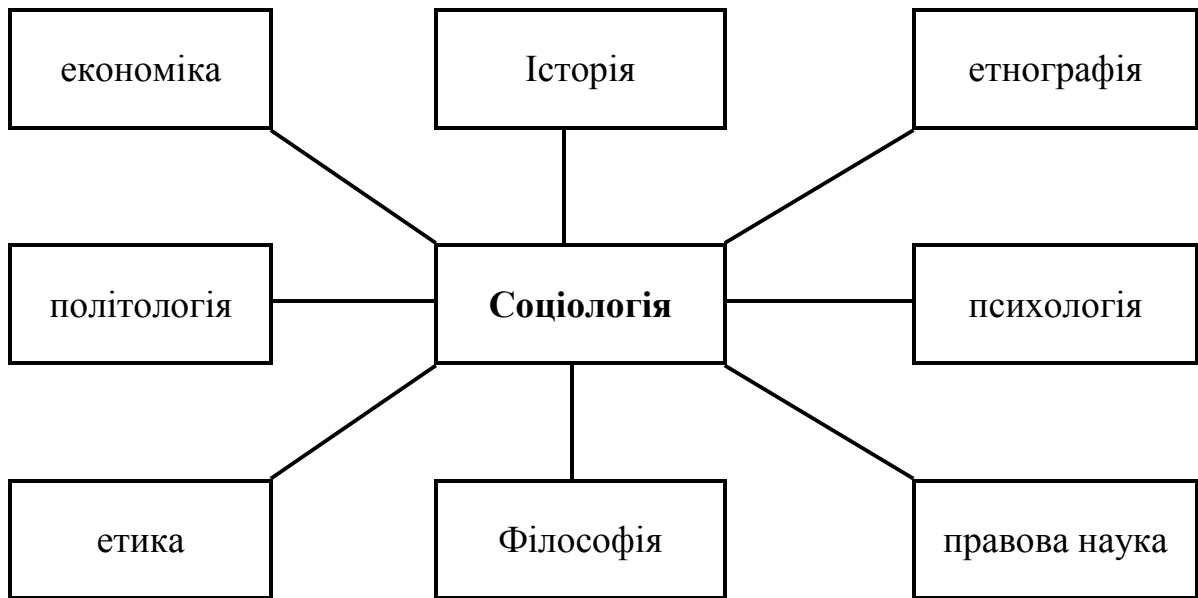

Рис. 3.8 Місце соціології в системі наук

Рис. 3.9 Функції соціології

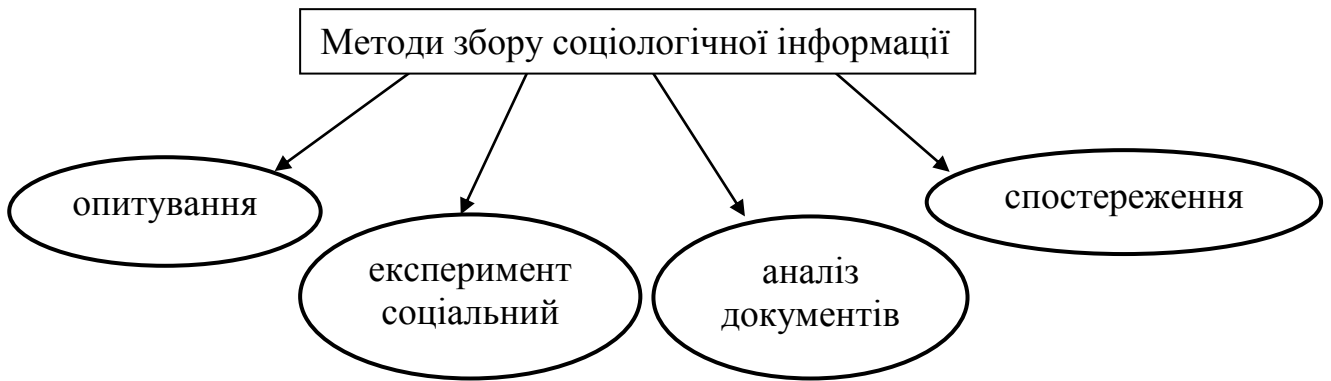
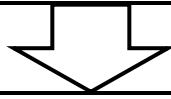

Рис. 3.10 Методи збору соціологічної інформації

Рис. 3.11 Протосоціологічний період розвитку соціології

Західноєвропейська соціологія
Класичний період

- Органіцизм (Г.Спенсер, П. Лілієнфельд, А.Шеффле, О.Стронін, А.Еспінас, Р.Вормс)
- Соціальний дарвінізм (Л. Гумплович)
- Географічний напрям (Г. Бокль, Л. Мечніков, Ш.-Л. Монтеस्क'є)
- Розуміюча соціологія (М.Вебер, Г.Зіммель)
- Матеріалістичний напрям
- Расово-антропологічна школа (Ж.Гобіно, Х.Чемберлен)
- Психологічний напрям: психологічний еволюціонізм (Л.Уорд, Ф. Гіддінс), інстинктивізм (У.Мак-Дугал), психологія мас (Г.Лебон, Г. Тард), психологія народів (М.Лацарус, Х.Штейнталь), психоаналіз (З.Фрейд)

Рис. 3.12 Основні напрями та школи соціології XIX – початку XX ст.

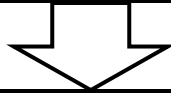
Основні напрями сучасної соціології

- структурно-функціональний підхід (Т.Парсонс, Р.Мертон)
- конфліктологічна парадигма (Р. Дарендорф, Р. Міллс, Л. Козер, Р. Мур, К. Боулдінг)
- біхевіоризм (Е. Торндайк, Дж. Уотсон)
- системний аналіз (Т.Парсонс, Р.Мертон, Дж. Хоманс, Н.Луман)
- теорія соціального обміну (Дж. Хоманс, П. Блау)
- символічний інтеракціонізм (Ч. Кулі, Дж. Мід, І.Гофман, Г.Блумер, А.Стросс)
- етнометодологія (Г.Гарфінкель)
- конструктивістський структуралізм (П.Бурдьє)
- феноменологічна теорія (Е. Гуссерль, А.Щюц, П.Бергер, Т.Лукман)
- теорія структурації (Е.Гідденс)
- структуралізм (М.Фуко, К. Леви-Стросс)
- технологічний детермінізм (Р.Арон, У. Ростоу, Дж.Гелбрейт, Д. Белл)
- психологічний напрям (А.Адлер, Г. Салліван, М.Мід, Г.Маркузе)
- неомарксизм (Д.Лукач, А.Грамші)

Рис.3.13 Основні напрями розвитку сучасної соціології

Основні етапи розвитку соціологічної думки в Україні

Протосоціологічний період розвитку соціологічної думки

- протосоціологія епохи становлення, розвитку та розпаду Київської Русі (праісторія, Київська держава, княжа доба, Литовсько-польський період – V – кінець XV ст.)
- протосоціологічне знання козацької доби (від початків козацтва до зруйнування Січі – кінець XV – третя чверть XVIII ст.)
- протосоціологія доби відродження України (кінець XVIII – середина XIX ст.)

Період академічної соціології

- становлення і розвиток соціологічного знання (друга половина XIX ст. - 20-ті роки XX ст.)
- етап інституціалізації соціальних досліджень та соціології в Україні за радянських часів
- сучасний етап розвитку соціології в умовах незалежної України

Рис.3.14 Основні етапи розвитку соціологічної думки в Україні

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає соціологія?
2. Які способи набуття знання про суспільство Ви знаєте?
3. Визначте об'єкт та предмет соціології
4. Розкрийте роль соціології в сучасному суспільстві
5. До кого адресуються соціологи та з якою метою?
6. Які засоби популяризації соціологічного знання Ви знаєте?
7. Розкрийте зв'язок соціології з іншими науками
8. Розкрийте зміст основних категорій соціології
9. Охарактеризуйте функції соціології
10. Проаналізуйте структуру соціологічного знання
11. Як співвідносяться теоретична та емпірична соціологія?
12. Чим обумовлено актуальність вивчення соціології?
13. Дайте визначення понять «парадигма», «теорія», «соціальний факт»
14. На Вашу думку, чим викликана відсутність єдності поглядів на предмет соціологічної науки?
15. Чому соціологію вважають поліпарадигмальною наукою?
16. В чому специфіка макро та мікросоціологічного підходу в соціології?
17. Визначте місце та роль соціології в системі суспільних наук
18. Визначте тенденції розвитку сучасної соціології
19. Визначте сутність та зміст соціологічних законів
20. Покажіть як взаємодіють елементи структури соціологічного знання

21. Назвіть основні принципи наукового дослідження, що реалізуються в соціології
22. Що таке метод? Які методи використовує соціологія?
23. Проаналізуйте роль соціології в соціальному реформуванні суспільства
24. Розкрийте сутність принципу свободи від оціночних суджень
25. Яка мета створення соціологічної асоціації України?
26. Де? Ким? та Як працюють соціологи?
27. Як класифікують теорії середнього рівня?
28. Дайте характеристику теоріям середнього рівня
29. Назвіть передумови появи соціології в ХІХ ст.
30. Що таке протосоціологія?
31. Охарактеризуйте основні етапи розвитку соціології
32. Розкрийте внесок О. Конта в становлення соціології як науки
33. Назвіть відомих соціологів кінця ХІХ – початку ХХ ст. та проаналізуйте їх творчий доробок
34. Охарактеризуйте основні напрями сучасної соціології
35. Проаналізуйте етапи розвитку соціологічної думки в Україні
36. Окресліть тенденції розвитку сучасної соціології
37. Хто і коли ввів у науковий обіг термін «соціологія»?
38. Що розуміють під соціологічними категоріями?
39. Охарактеризуйте основні елементи структури соціологічного знання.
40. Хто і коли ввів до наукового обігу поняття «теорії середнього рівня»?
41. Що вивчає історія соціології?
42. У чому полягає специфіка первісних уявлень людей про суспільство?
43. Охарактеризуйте соціальні знання епохи Середньовіччя.
44. Проаналізуйте соціальні вчення Нового часу
45. Хто був автором соціальних утопій епохи Відродження?
46. Хто такі гуманісти епохи Ренесансу і в чому полягає заслуга найбільш відомих їх представників для розвитку соціального знання та розуміння суспільства, людини?
47. Визначте сутність розуміючої соціології
48. Визначте основні положення позитивізму
49. Чому О. Конта вважають фундатором соціології?
50. Чи є у О. Конта та Г. Спенсера ідеї, які зберегли свою цінність донині?
51. У чому сутність методу «соціологізму» Е. Дюркгейма?
52. У чому полягає сутність «нормального» та «патологічного» стану суспільства за Е. Дюркгеймом?
53. Що таке «аномія»?
54. Охарактеризуйте «розуміючу соціологію» М. Вебера.
55. Що таке соціальна дія за М. Вебером? Яку класифікацію соціальних дій запропонував М. Вебер?
56. Дайте характеристику формальній соціології Г. Зіммеля
57. Дайте характеристику органіцистській соціології
58. Назвіть характерні риси сучасної соціології

59. Назвіть прізвища соціологів – представників конфліктологічної парадигми в соціології
60. Назвіть прізвища соціологів, що належать до символічного інтеракціонізму
61. Назвіть прізвища соціологів, які розробляли феноменологічну соціологію
62. Назвіть основні положення структурного функціоналізму
63. Назвіть основні положення теорії конфлікту
64. Назвіть основні положення символічного інтеракціонізму
65. Назвіть основні положення феноменологічної соціології
66. Які поняття є центральними у теоріях структурного функціоналізму; конфліктологічної соціології; символічного інтеракціонізму; феноменологічної соціології?
67. Чому соціологічне вчення П. Сорокіна має назву «інтегральна соціологія»?
68. Назвіть основні положення теорії постіндустріального суспільства
69. Охарактеризуйте суть концепції постмодернізму в соціології
70. Т. Парсонс і Р. Мертон належать до представників структурного функціоналізму. В чому полягає відмінність їхніх поглядів?
71. Чи можуть соціальні конфлікти відігравати позитивну роль у розвитку суспільства? Використайте аргументацію Л. Козера для відповіді на це запитання, а також ваші власні міркування.
72. Дайте загальну характеристику особливостей розвитку соціологічної науки в Україні.
73. Назвіть основні завдання і проблеми сучасної української соціології.
74. Визначте місце та роль соціології у житті сучасного українського суспільства.
75. Перелічіть праці видатних українських мислителів, які належать до витоків протосоціології.
76. Дайте загальну характеристику соціологічних аспектів праць українських філософів ХІХ – початку ХХ ст.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

- Розкрийте суть поняття «соціальне»
- Як Ви розумієте поняття «соціологічна уява»? Як можна розвивати соціологічну уяву?
 - В чому специфіка фундаментальних та прикладних досліджень, емпіричних та теоретичних досліджень?
 - Що таке «етика соціологічної діяльності»?
 - Проаналізуйте «Професійний кодекс соціолога»
 - Розкрийте актуальність соціологічної освіти для спеціалістів вашого профілю

2. Напишіть есе, міркуючи над наступним проблемами:
 «Найбільш близькі для мене ідеї засновників соціології».
 «Роль суспільних наук для розвитку суспільства та підготовки сучасного спеціаліста».
3. Зробіть аналітичну характеристику поглядів одного із соціологів за такою схемою:
 а) коротка характеристика епохи вченого і країни проживання;
 б) біографічні дані;
 в) основні теоретичні погляди;
 г) основні роботи
4. Зробіть аналітичну характеристику однієї з соціологічних теорій (*) за такою схемою:
 а) коротка характеристика епохи;
 б) представники;
 в) основні теоретичні погляди;
- *конфліктологічна парадигма, *феноменологічна соціологія, *структурний функціоналізм, *символічний інтеракціонізм, *інтегральна соціологія, *постмодернізм, *етнометодологія, *позитивізм, *матеріалістична соціологія, *психологізм, *«розуміюча соціологія», *теорія соціального обміну, *концепції технократизму, *теорія соціальних систем, *теорія комунікативної дії, *теорія структуризації, *теорія соціального простору

Матеріали для читання

- ✓ Бауман, Зигмунт. Индивидуализированное общество [Текст] / З. Бауман ; ред. пер. с англ. В. Л. Иноземцев ; Центр исследований постиндустриального общества, Журнал "Свободная мысль". - М. : Логос, 2002. - 326 с. - Альтернативное название : The Individualized Society/ Zygmunt Bauman.
- ✓ Бергер, Питер Людвиг. Приглашение в социологию: гуманистическая перспектива [Текст] / П. Л. Бергер ; пер. О. А. Оберемко ; ред. пер. БаГ. С. Батыгин. - М. : Аспект Пресс, 1996. - 168 с. - (Программа "Высшее образование").
- ✓ Вебер, Макс. Избранное: протестантская этика и дух капитализма [Текст] / М. Вебер ; пер. М. И. Левина ; сост. Ю. Н. Давыдов. - 2-е изд., доп., перераб. - М. : "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2006. - 651 с. - (Серия "Книга света"). - Библиогр.: с. 572-574.
- ✓ Дюркгейм, Эмиль. Социология. Ее предмет, метод, предназначение [Текст] / Э. Дюркгейм ; пер. А. Б. Гофман. - М. : Канон, 1995. - 352 с. - (История социологии в памятниках).
- ✓ Монсон, Пер. Лодка на аллеях парка: Введение в социологию [Текст] : пер. со швед. / П. Монсон. - М. : Весь Мир, 1995. - 96 с
- ✓ Спенсер, Герберт. Изучение социологии. Воспитание умственное, нравственное и физическое [Текст] / Г. Спенсер. - Минск : Беларуская

Энциклопедия, 2006. - 812 с. - (Энциклопедическая библиотека самообразования).

Теми наукових робіт

1. Основні етапи становлення і розвитку соціології.
2. Проблеми соціального життя українського суспільства в полемічній літературі XIV - XVII ст. (І. Вишенський, П.Могила, Ф Прокопович та ін.)
3. Внесок Г. Сковороди у розвиток вітчизняної соціологічної думки.
4. Розвиток соціологічної думки в Україні у XX столітті
5. Е. Гіденс про теоретичні дилеми та завдання сучасної соціології.
6. Місце О. Конта в історії соціології.
7. Міф та героїко-побутовий епос як найдавніші форми відображення дійсності
8. Протосоціологічне знання Стародавнього Заходу та Сходу
9. Соціальне знання Середньовіччя (Фома Аквінський, Августин Блаженний)
10. Соціальні вчення епохи Відродження (Н.Макіавеллі, Т.Мор, Т.Кампанелла)
11. Соціальні вчення Нового часу (Т.Гоббс, Дж.Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо)
12. Філософія історії як новий етап розвитку соціального знання (Дж.Віко, М.Ж.Кондорсе, І.Гердер, Г.Гегель)
13. Історична соціологія А. де Токвіля
14. Матеріалістична соціологія К.Маркса
15. Еволюційна соціологія Г.Спенсера
16. Органіцистська соціологія (П.Лілієнфельд, О. Стронін, А.Шеффле, А.Еспінас, Р.Вормс)
17. Концепції соціального дарвінізму (У.Беджгот, Л.Гумплович, У.Самнер, Г.Ратценхофер, А.Смолл)
18. Расово-антропологічна школа (А. де Гобіно, О.Аммон, В.де Ляпуж, Х.Чемберлен)
19. Географічна школа в соціології (Г.Бокль, Ж.Реклю, Ф.Ратцель, Л.Мечніков)
20. Психологічний напрямок в соціології
21. Формальна соціологія Г.Зіммеля
22. Соціологічні погляди Ф. Тьонніса
23. Соціологічні погляди М.Вебера
24. Соціологічні погляди Е.Дюркгейма
25. Соціологічні ідеї В.Парето
26. Соціологічні погляди П.Сорокіна
27. Основні напрями сучасної соціологічної науки
28. Структурно-функціональний аналіз Т.Парсонса та Р.Мертонна
29. Концепція соціального конфлікту (Р.Дарендорф, Л.Козер, К.Боулдінг, Р.Міллс)
30. Феноменологічна соціологія (Е.Гуссерль, А.Шюц)
31. Етнометодологія (Г.Гарфінкель)
32. Символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Ч.Кулі, Г.Блумер)
33. Теорія соціального обміну (Дж. Хоманс, П.Блау)

34. «Драматургічний підхід» Е.Гоффмана
35. Постмодернізм в соціології
36. Соціологічні концепції технократизму
37. Теорія соціальних систем Н. Лумана
38. Теорія структурації Е.Гідденса
39. Теорія соціального простору П.Бурдьє
40. Теорія комунікативної дії Ю.Хабермаса
41. Структуралізм та постструктуралізм
42. Соціологічні погляди М. Шаповала
43. Соціологічні погляди М. Грушевського
44. Соціологічні дослідження українських учених в еміграції
45. Соціологічні пошуки М.Драгоманова та І.Франка.

ТЕМА 4

Сутність і роль політики та політології як науки у житті суспільства

1. Об'єкт, предмет та категорії політології
2. Місце політології в системі гуманітарного знання. Структура політології
3. Методи та функції політології
4. Історія світової політичної думки. Розвиток політичної думки в Україні
5. Політика як соціальне явище

Основні поняття: політологія, політичне, політична сфера, політика, політичний інститут, політична соціологія, політична філософія, політична психологія, прикладна політологія, історія політології, зовнішня та внутрішня політика, макіавеллізм, соціальна політика, економічна політика, політологічна освіта, біхевіоризм, структура політики, політична організація, політична свідомість, політичні відносини, політична діяльність, функції політики, суб'єкти політики (соціальні (первинні), інституціональні (вторинні), функціональні), об'єкт та предмет політології, метод, структура політичного знання, функції та категорії політології, моїзм, легізм, утопічний соціалізм, лібералізм, теорія раціональної бюрократії, соціологічний позитивізм, критично-утопічний соціалізм, марксизм, елітизм

Методичні рекомендації

При розгляді даної теми слід з'ясувати, що представляє собою політологія як наука та навчальна дисципліна, визначити її об'єкт та предмет, передумови формування та основні етапи розвитку політичної науки. Проаналізуйте категорії політології: загальнонаукові, категорії наук суміжних з політологією та власне категорії політології. Визначте зміст понять: політичне, політична сфера суспільства, політика, політичний інститут, політичні

відносини та ін. Визначте місце політології в системі гуманітарного знання та розкрийте зв'язок політології з іншими науками, що вивчають політику. Визначте сутність та завдання політичної філософії, політичної соціології, політичної психології, політичної історії, історії політології, політичної етики, теорії держави та права, теорії міжнародних відносин. Розкрийте структуру політології та дайте характеристику складовим: історії політології, теорії політики, прикладній політології. Проаналізуйте методи політології. Охарактеризуйте функції політології: світоглядна, виховна, методологічна, гносеологічна, практична, прогностична, оціночна, інформаційна.

Проаналізуйте як відбувався розвиток політичної науки в світі та Україні. В результаті вивчення теми студенти повинні сформувати уявлення про становлення та характерні риси основних етапів розвитку світової та вітчизняної політичної думки, з'ясувати базові засади основних напрямів та шкіл політичної думки ХХ - початку ХХІ ст., розкрити проблеми та перспективи розвитку політичної науки на сучасному етапі розвитку.

Вивчаючи питання необхідно звернути увагу на такі його складові:

Політичні ідеї Стародавнього Світу. Зародження та розвиток політичних ідей у Стародавньому Світі. Політичні вчення Стародавнього Сходу (Хаммурапі, Заратустра, Будда, Конфуцій, Лао-цзи, Мо-цзи, Шан Ян). Політичні вчення Стародавнього Заходу (Стародавня Греція та Рим): Гомер, Геракліт, Демокрит, Піфагор, Протагор, Полібій, Сократ, Платон, Аристотель, Лукрецій, Марк Тулій Цицерон.

Політичне вчення Середньовіччя. Основні риси політичної думки західноєвропейського середньовічного суспільства. Християнська релігія – ядро світобачення феодального суспільства. Теологічне тлумачення політичних процесів. Політико-правові погляди Аврелія Августина (Блаженного). Вчення про державу і право Фоми Аквінського. Політичні погляди М.Падуанського. Ісламська політична доктрина. Політичне вчення Ібн-Сіна, Аль-Фарабі. Середньовічні ересі.

Політичні вчення епохи Відродження. Загальнолюдські соціокультурні цінності як фундамент політичної теорії і практики епохи Відродження. Необхідно усвідомити, що ідеї Відродження, які набули широкого розповсюдження в країнах Західної Європи у XIV – XVI ст., сприяли руйнуванню феодально-релігійних уявлень і об'єктивно відповідали потребам буржуазного суспільства, яке зароджувалося. Саме вони породили потребу раціонально пояснити природу політичних явищ, а отже, і необхідність розвитку політичної науки як такої. Політичні ідеї утопічного соціалізму (Т.Мор, Т.Кампанелла). Політичні погляди Н.Макіавеллі щодо визначення предмета політичної науки та її методу, аналіз поглядів ученого про державу, політичну владу, рушійні сили в політиці, феномена «макіавеллізму» тощо. Макіавеллі виокремив науку про політику в самостійну галузь. На його думку, завдання політології – пояснити справжній стан речей, виходячи з фактичного матеріалу та історичного досвіду, а на їх основі вивести політичні принципи, відповідно до яких і творити політику. Вчення про державу Ж.Бодена.

Політична думка Нового часу. Особливості розвитку політичної думки Нового часу. Політичні погляди Г. Гроція, Б. Спінози, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Вольтера, Д. Дідро та ін.

Особливу увагу зверніть на формування ліберальної політичної теорії, обґрунтування принципу поділу влади, формування концепцій народного суверенітету, суспільного договору, національної держави та прав людини. Ці та інші ідеї суттєво вплинули на тогочасне політичне життя, формування передумов майбутніх соціальних революцій. Виходячи з принципів раціональності, законності і рівності природних прав, просвітителі шукали гуманістичні підходи до розгляду питань про державу і владу й заклали підвалини ліберальних та ліберально-демократичних уявлень про «гарний» державний устрій.

Політико-правові концепції політики в німецькій філософії XVIII–XIX ст. (І. Кант, Г.В.Ф.Гегель, Й. Гердер та ін.). Слід проаналізувати нові політичні, філософські і правові ідеї політичної думки цього періоду, зокрема правової держави, суть якої полягала у необхідності узаконення прав і свобод громадян, надання конституційних і судових гарантій прав особи та підзаконності інститутів держави (І. Кант); ідеї громадянського суспільства, яке Г. Гегель розумів як систему неполітичних інститутів і автономних державних органів, які мають захищати інтереси особи і груп тощо.

При опрацюванні теорій та концепцій західноєвропейської політичної думки XIX – початку XX ст. необхідно звернути увагу на такі аспекти: Теорія раціональної бюрократії М. Вебера. Соціологічний позитивізм (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм). Класичний лібералізм (І. Бентам, Дж.С.Мілль, Б. Констан, А.де Токвіль). Критично-утопічний соціалізм (А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Р. Оуен). Марксизм (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін), що розглядає державу як інструмент влади панівного класу, відстоює революційне насильство і диктатуру пролетаріату на перехідному від капіталізму до соціалізму етапі тощо. Елітизм (Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс).

Основні напрями та школи сучасної західної політології. Основні ідеї американської політичної думки (Г. Лассуелл, Ч. Мерріам, Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Алмонд, С. Верба, С. Ліпсет, Р. Даль та ін.). Німецька політична думка (К. Шмітт, Н. Луман, Ю. Хабермас). Політична думка Франції (М. Дюверже, Р. Арон, П. Бурд'є, М. Фуко, А. Турен).

Тенденції, теоретичні проблеми та перспективи розвитку сучасної світової політичної думки.

Українська політична думка. Політична думка часів Київської Русі (Феодосій Печерський, Іларіон, Нестор, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах та ін.). Українська політична думка литовсько-польської та польсько-козацької доби (XVI – XVIII ст.). Формування полемічної літератури та центрів національної свідомості. Ю.Дрогобич, С.Оріховський. Х.Філалет, І.Вишенський, Г. та М.Смотрицькі, І.Борецький, З.Копистенський, С.Яворський, Ф.Прокопович, П.Могила, П.Орлик, Г.Сковорода.

Політична думка XIX ст. Політичні ідеї Кирило-Мефодіївського

товариства, історія його створення, з'ясування його основних завдань. Доречним буде опрацювання «Книги буття українського народу» та «Статуту Слов'янського товариства святого Кирила і Мефодія». Особливої уваги потребує осмислення позиції Т.Шевченка щодо проголошення та здійснення програмних настанов товариства, адже саме він був одним із засновників руху за соціальне і національне визволення українського народу.

Політичні погляди М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, С. Подолинського та ін.: ідеї еволюційного поступу суспільства; концепції автономно-федералістського устрою; проблеми націй і національних відносин; ідеї національної самостійності України, ідеї «народної держави» і державної влади.

Основні напрями розвитку української політичної думки першої половини ХХ ст. Лібералізм (М. Драгоманов, Б. Кістяківський, М. Туган-Барановський). Консерватизм (В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський). Націоналізм (М. Міхновський, Д. Донцов, М. Сціборський). Націонал-демократизм (С. Дністрянський, В. Старосольський, О. Бочковський). Соціалізм (М. Грушевський, В. Винниченко).

Зародження і утвердження сучасної політичної думки та політичної науки в Україні: варто розпочати із характеристики дисидентського руху («шістдесятників») і визначення внеску дисидентських творів у розвиток української суспільно-політичної думки. Далі слід підкреслити, що у роки радянського політичного режиму політична думка в Україні фактично не просувалася уперед порівняно з ідеями та думками, висловленими її представниками в дореволюційні часи та в еміграції. Тому здобувши незалежність, Україна вимушена була починати фактично з азів політичної науки, без якої неможливий демократичний розвиток жодної держави. Осмислюючи політичну думку 90-х років ХХ ст., обґрунтуйте ідею новітньої української державності, яка втілена в Декларації про державний суверенітет України, Акті про державну незалежність України та Конституції України. Визначте завдання політологічної освіти населення та розкрийте основні напрями практичного застосування політичних знань.

Зверніть увагу на те, що політика – явище соціальне. Це означає, що вона – породження взаємин, які виникають між соціальними одиницями: громадянами і їх різноманітними угрупованнями – громадськими організаціями, рухами, партіями, трудовими колективами – одним словом між соціальними суб'єктами. Політика – це ще й засіб організації, підтримання певного порядку у суспільстві, узгодження інтересів окремих спільнот, збереження цілісності суспільства. Поняття «політика» «має надзвичайно широкий сенс і охоплює всі види діяльності...» (М. Вебер), а тому політика – одна зі сфер суспільного життя; особливий вид діяльності, пов'язаний із владою як інструментом регулювання суспільного життя через задоволення інтересів соціальних суб'єктів при одночасному збереженні цілісності суспільства.

Розкрийте походження, властивості та структуру політики. Зазвичай в структурі політики виокремлюють політичну організацію, політичну

свідомість, політичні відносини та політичну діяльність Проаналізуйте функції політики (призначення політики у суспільному житті): керівництво та управління суспільними процесами; виявлення, формулювання і задоволення соціальних інтересів; єднання суспільства за допомогою узгодження соціальних інтересів; раціоналізація соціальних суперечностей і конфліктів; легітимація політичного життя, соціалізація особистості; забезпечення послідовності, наступності та іноваційності суспільного поступу.

Дайте характеристику суб'єктам політики. Зверніть увагу, що суб'єкти політики поділяються на:

- ~ соціальні (первинні) – громадяни, громадсько-політичні активісти, політичні діячі, політичні лідери. Індивіди об'єднуються у соціальні спільноти, серед яких розрізняють: соціально-класові (робітники, селяни, інтелігенція, буржуазія), соціально-етнічні (нації, етноси; корінні, прибулі), соціально-демографічні (молодь, ветерани, підлітки; чоловіки, жінки; мігранти), соціально-професійні (учителі, лікарі, військові), соціально-територіальні (мешканці міста, села, населення історичних земель, регіонів). Розрізняють також мікро-спільноти: сім'ї, театральні трупи, екіпажі тощо, а також макро-спільноти: громадянське суспільство, страти, класи, народ. Роль народу як суб'єкта проявляється у референдумах та виборах, тобто у делегуванні своєї суспільної ролі суб'єкта політики депутатам різних рівнів, президенту, у контролі за владою тощо.
- ~ інституціональні суб'єкти (вторинні) – держава, органи державної влади, партії, органи місцевого самоврядування.
- ~ функціональні суб'єкти, які є лише ситуативними суб'єктами політики, що за певних умов вступають у взаємодію з політичними інститутами, відстоюючи власні інтереси при здійсненні політики (армія, церква, громадські організації, промислові і торгівельні асоціації, профспілки, культурологічні товариства, ЗМІ).

Проаналізуйте види політики. Політика завжди набуває конкретних форм. За геополітичним спрямуванням: внутрішня, зовнішня. За масштабами: світова, міжнародна, регіональна, локальна, політика громади. За суб'єктами прийняття рішень: політика міжнародного співтовариства, союзу держав, окремої держави, партії, блоку, коаліції, суспільно-політичних сил, окремого лідера. За термінами: коротко-, середньо-, довгострокова політика. В результаті опрацювання цього питання необхідно продемонструвати розуміння ролі політики з розвитку і вдосконалення відносин у соціальній та економічній сферах, вміння давати об'єктивну оцінку ефективності політики у певних сферах суспільного життя. Економічна політика: її сутність та завдання. Соціальна політика. Функції соціальної політики. Суб'єкти соціальної політики. Політика в галузі регулювання приросту населення. Політика регулювання сімейних відносин. Регулювання міграційних процесів. З'ясуйте напрями взаємодії політики з іншими сферами суспільного життя. Політика та мораль: спільне та відмінне. Основні погляди на співвідношення політики та моралі.

ПОЛІТОЛОГІЯ

(від. грецьк. *politika* - державні і суспільні справи,
logos – слово, поняття, вчення)

Наука про політику, закономірності виникнення політичних явищ, способи та форми їх функціонування та розвитку, методи управління політичними процесами, про політичну свідомість, культуру.

Наука про закономірності розвитку політичного процесу, про функціонування політичної системи і влади, про сутність, форми і методи діяльності суб'єктів політики.

Цілісна, внутрішньо диференційована, міждисциплінарна наука, що досліджує різні сторони політики на різних рівнях пізнання і під різними кутами зору.

Наука про політику, про сутність, форми, закономірності виникнення, функціонування та розвитку політичних систем, політичних явищ та процесів, їх місце та роль в житті суспільства.

Рис. 4.1 Визначення політології

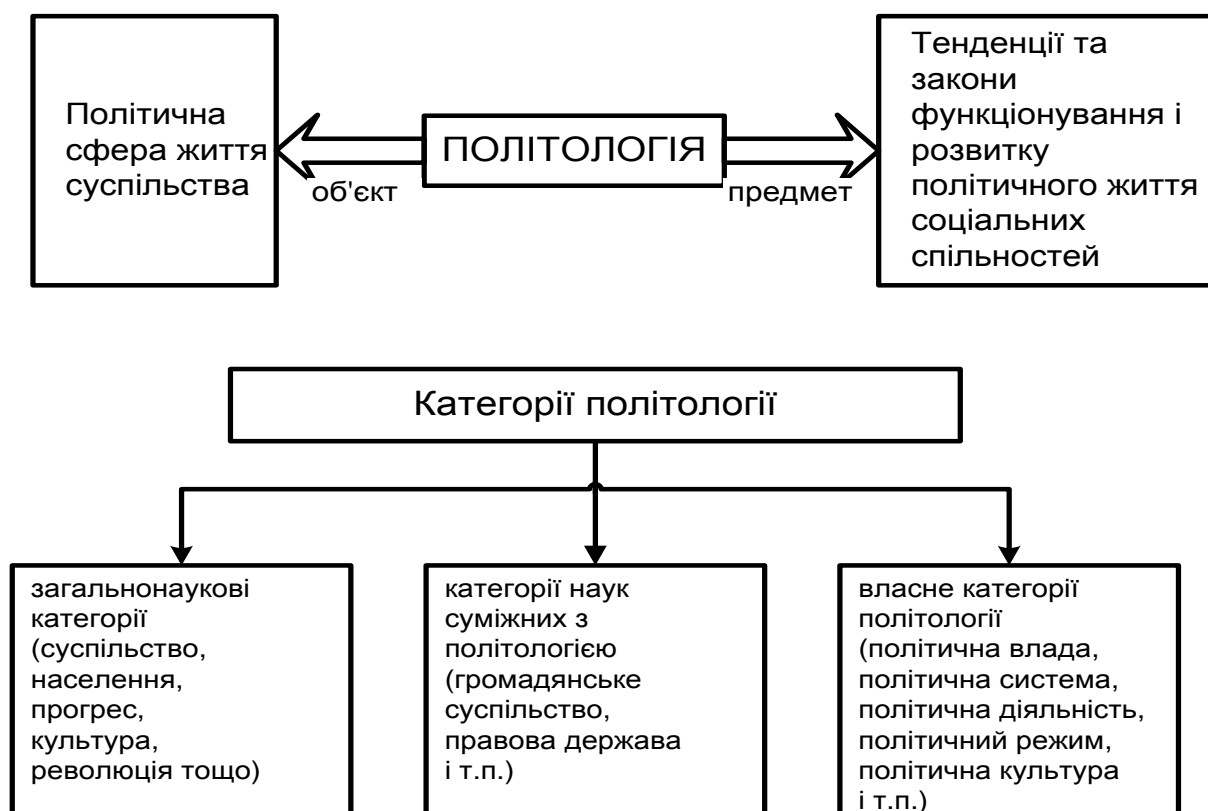

Рис. 4.2 Об'єкт, предмет та категорії політології.

Рис. 4.3 Структура політології

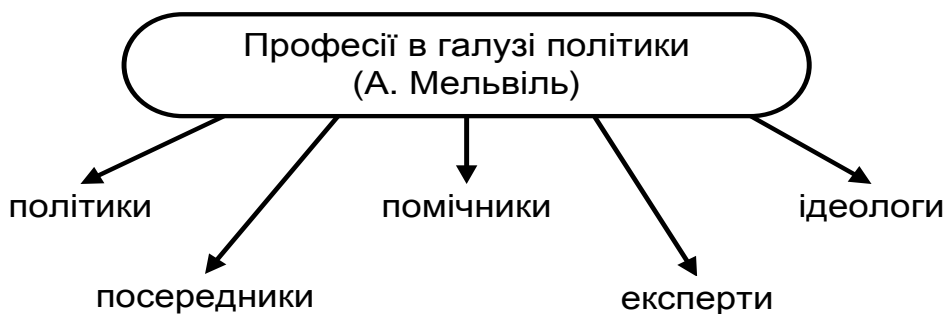

Рис. 4.4 Професії в галузі політики

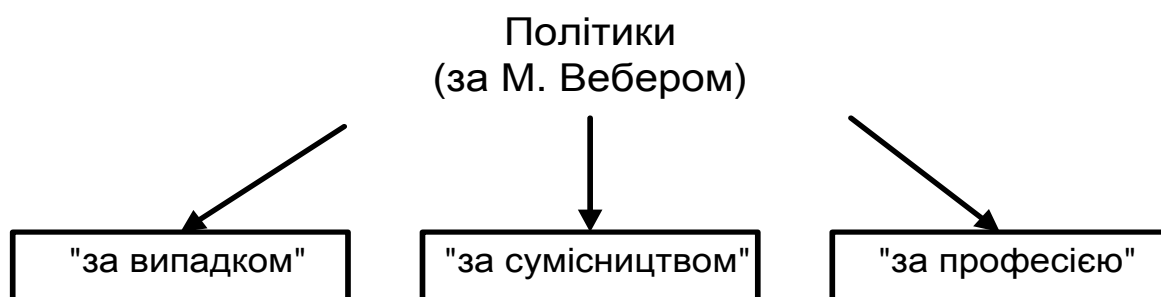

Рис. 4.5 Класифікація політиків

Місце політології в системі гуманітарного знання

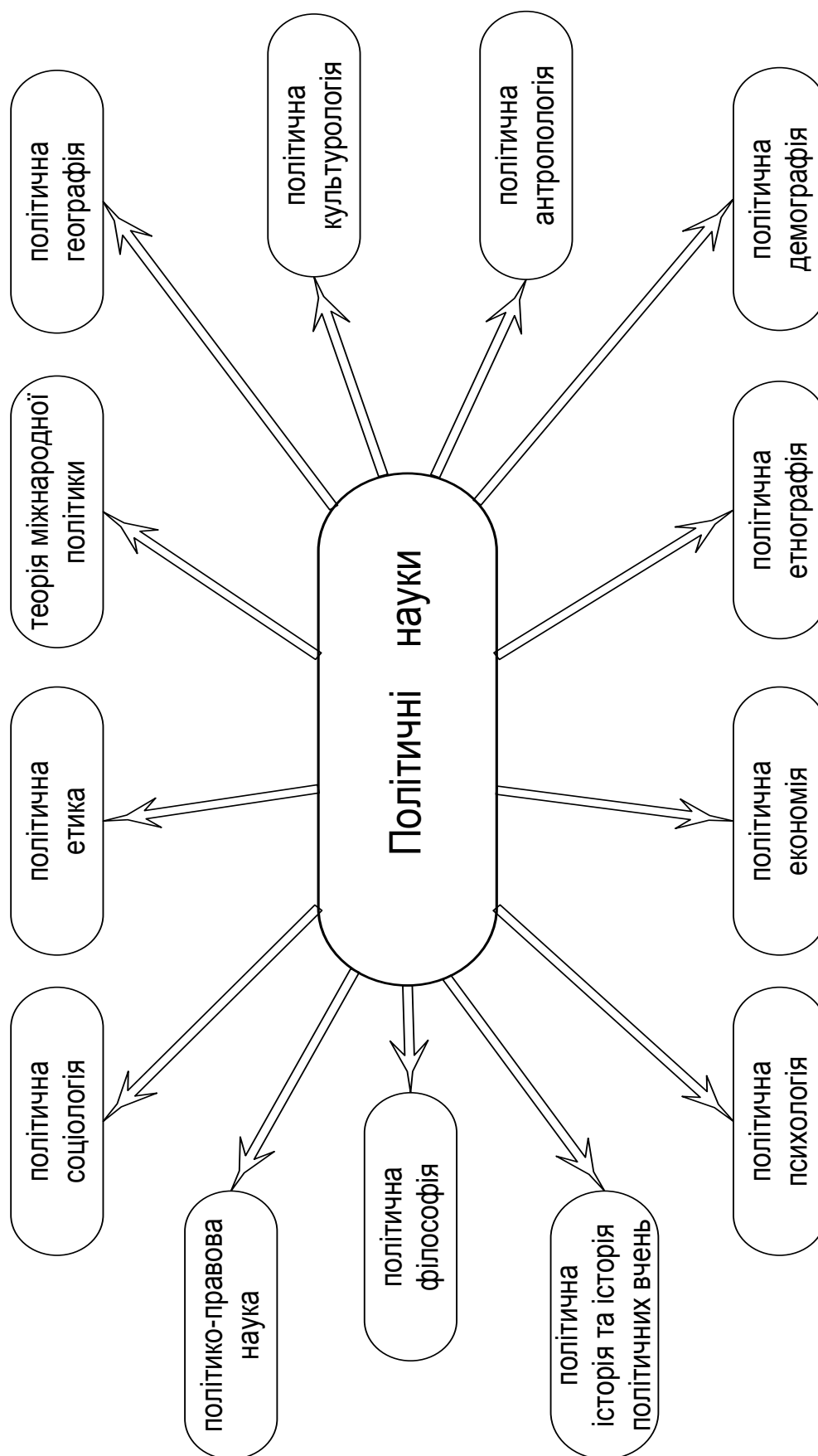

Рис. 4.6. Місце політології в системі гуманітарного знання

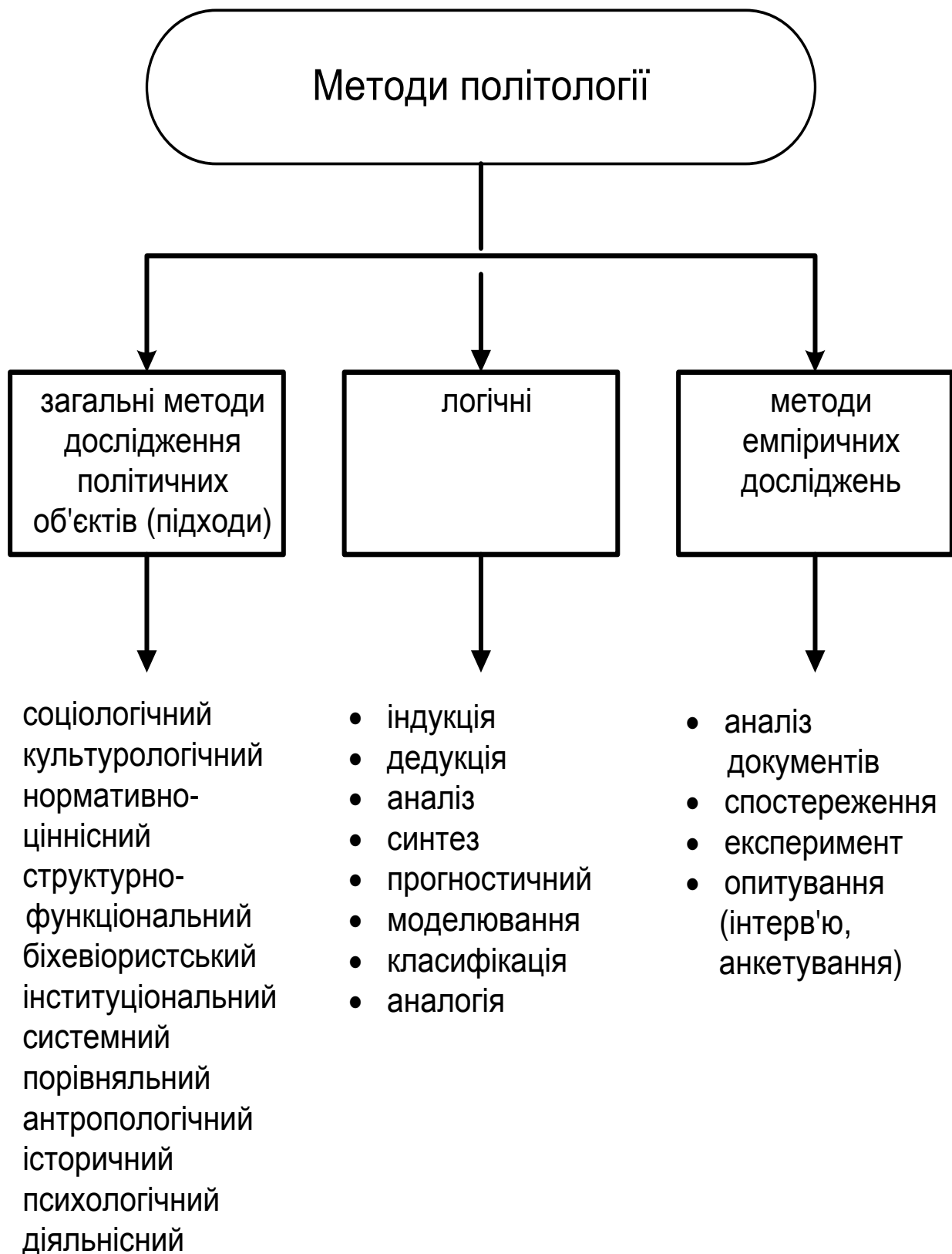

Рис. 4.7 Методи політології

Рис. 4.8 Функції політології

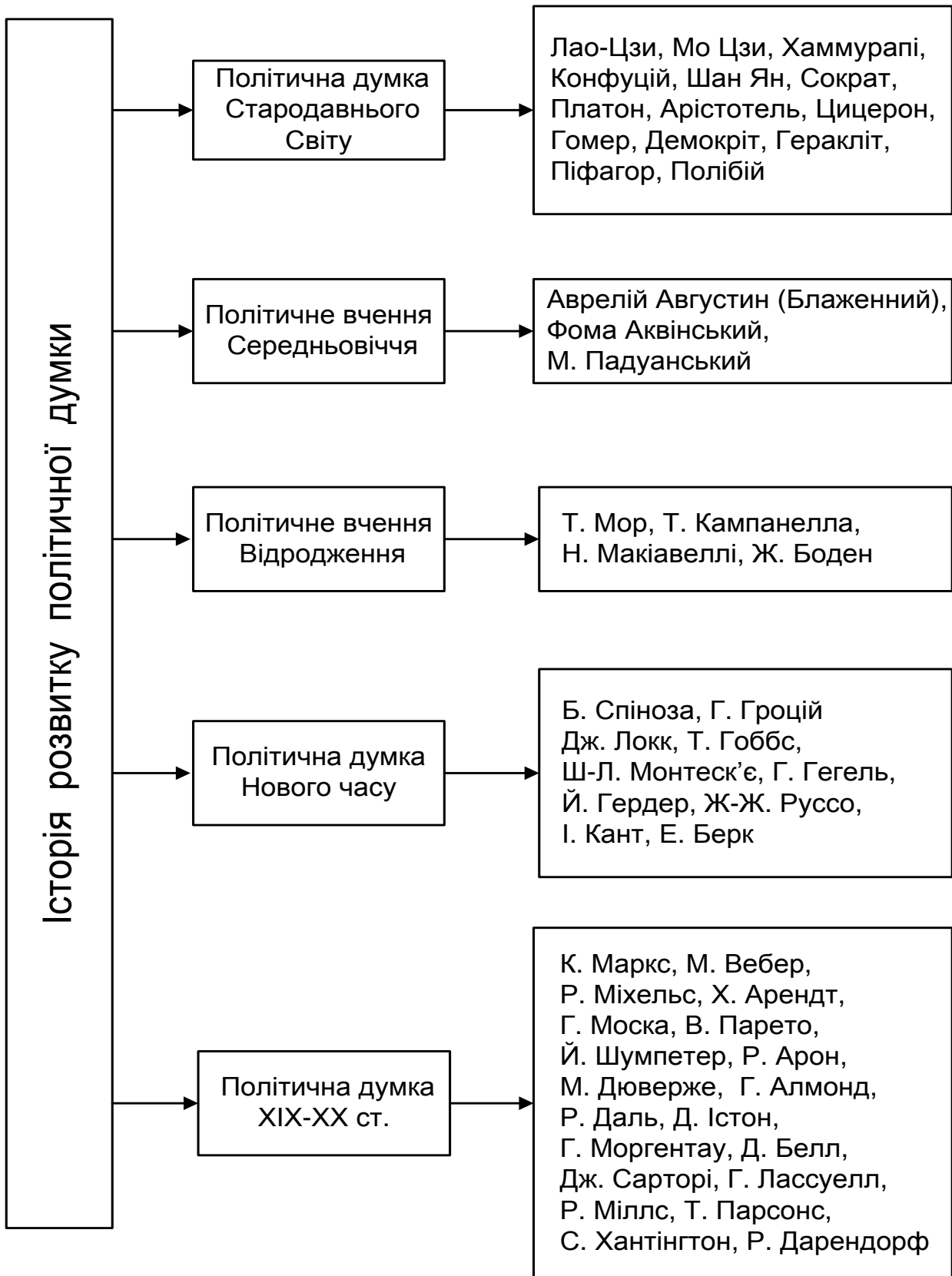

Рис. 4.9. Основні етапи розвитку світової політичної думки

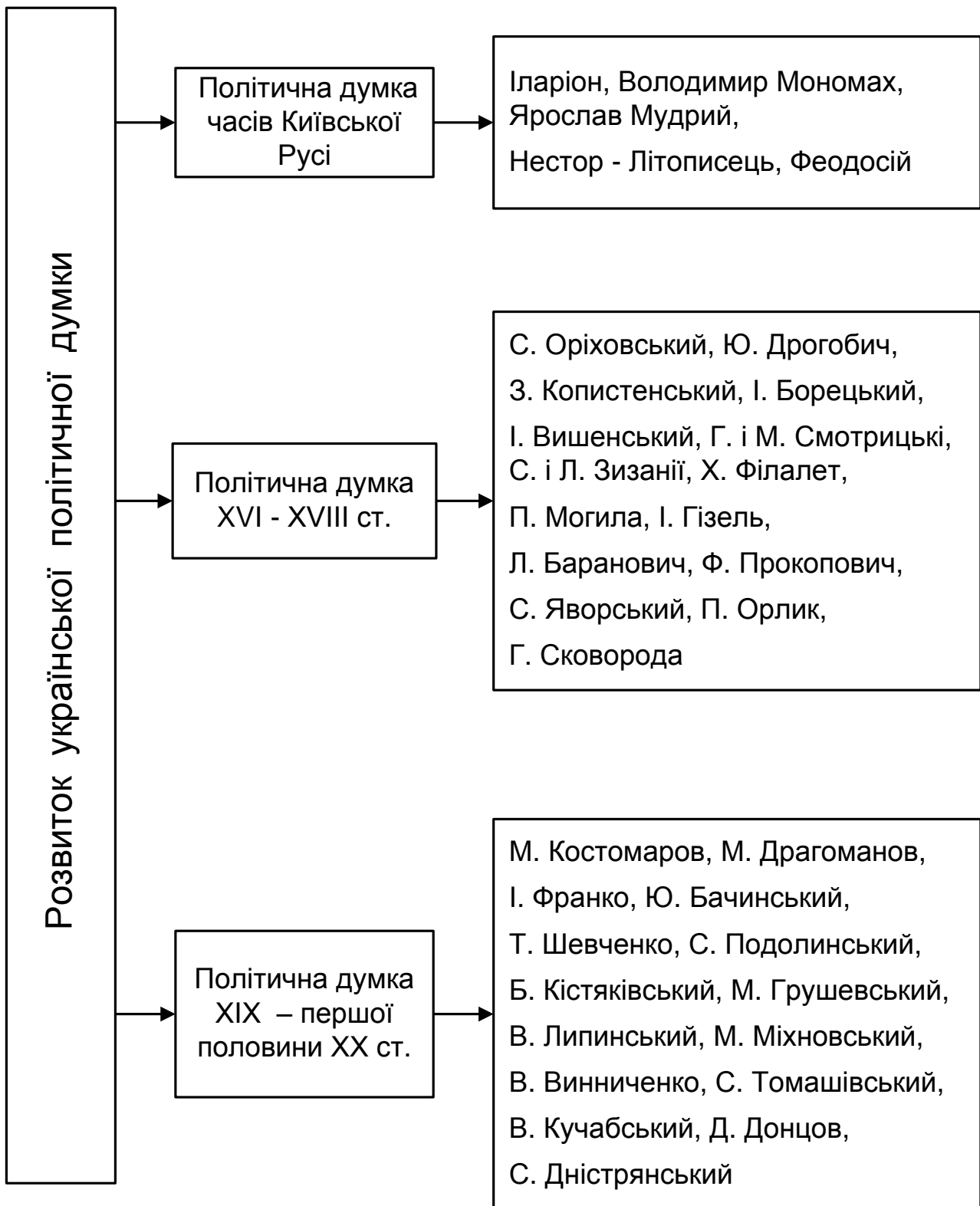

Рис. 4.10 Розвиток політичної думки в Україні

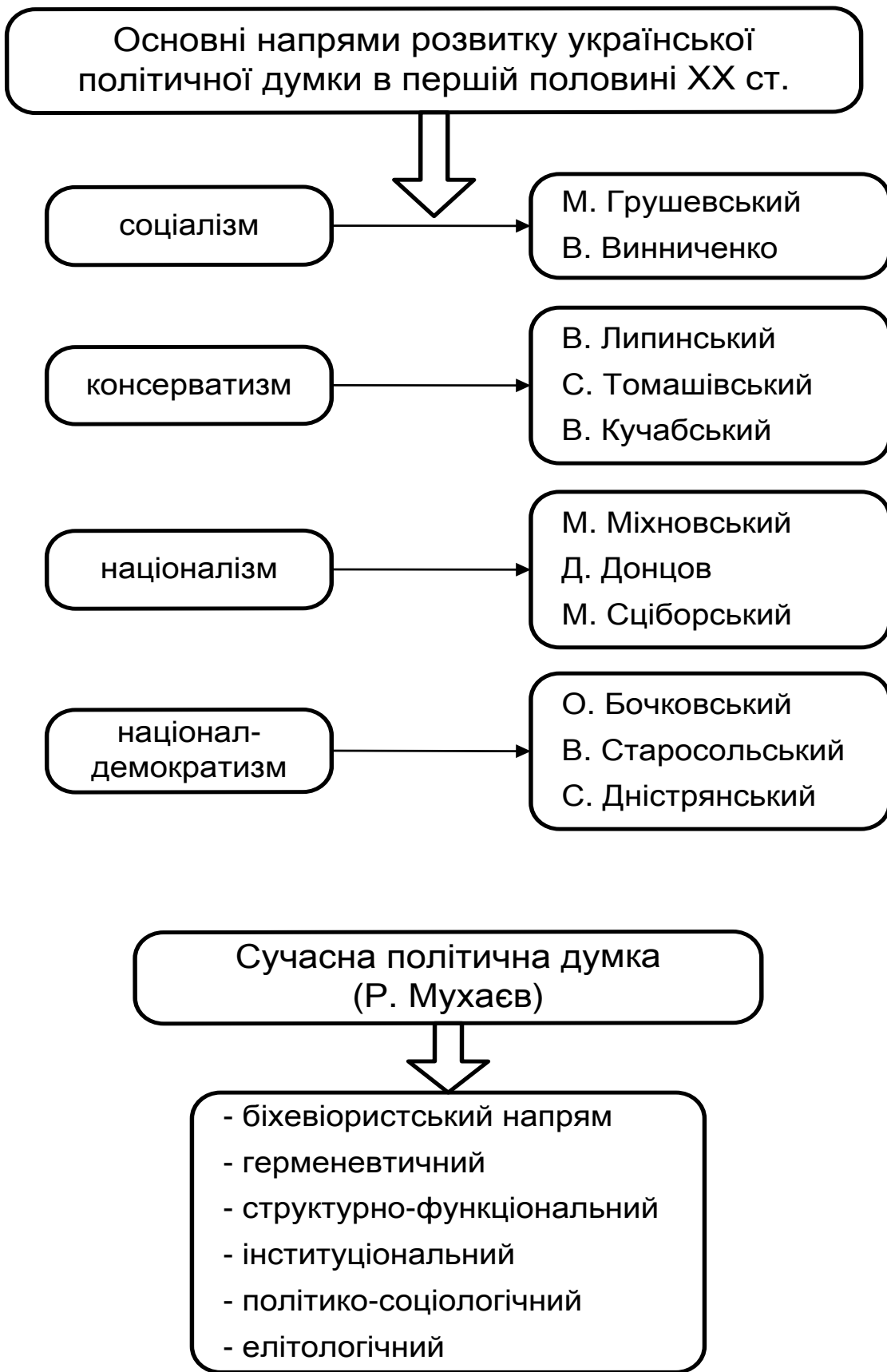

Рис. 4.11 Розвиток політичної думки в ХХ ст.

ПОЛІТИКА

"Владний розподіл цінностей в суспільстві"

(Д. Істон)

"Означає прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади чи то між державами, чи то всередині держави між групами людей, які вона в собі обіймає"

(М. Вебер)

"Розподіл повноважень та ресурсів"

(Г. Лассуелл)

"Процес управління"

(О. Ренні)

"Сукупність відносин, що складаються в результаті взаємодії груп з приводу завоювання, утримання та використання державної влади з метою реалізації своїх суспільно-значущих інтересів"

(О. Соловйов)

"Сукупність заходів та інституцій, з допомогою яких відбувається управління суспільними справами, задоволення окремих, корпоративних, групових інтересів, здійснюється узгодження окремих частин структурованого суспільства, координування інтересів різних соціальних груп, переважно задоволення інтересів панівних верств (через подання їх як загальних) та дійсне задоволення загальних інтересів"

(С. Рябов)

"Сфера суспільного життя, змістом якої є взаємодія соціальних агентів (індивідів, організацій, соціальних груп) з приводу панування та підкорення, в результаті чого в суспільстві формується певний соціально-політичний порядок, що в свою чергу регулює ці взаємодії "

(А . Кравченко)

„Найбільш значуща діяльність державних органів, об'єднань громадян та окремих осіб в сфері відносин між державами, націями, великими групами людей, спрямована на реалізацію, відстоювання своїх інтересів та пов'язана з прагненням до завоювання, використання та утримання влади”

(В. Халіпов)

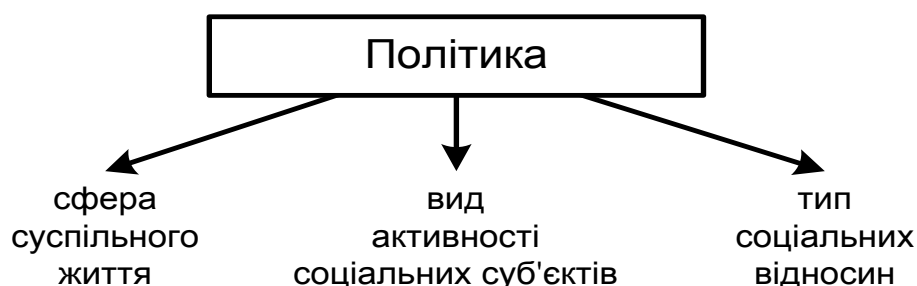

Рис. 4.12 Визначення політики

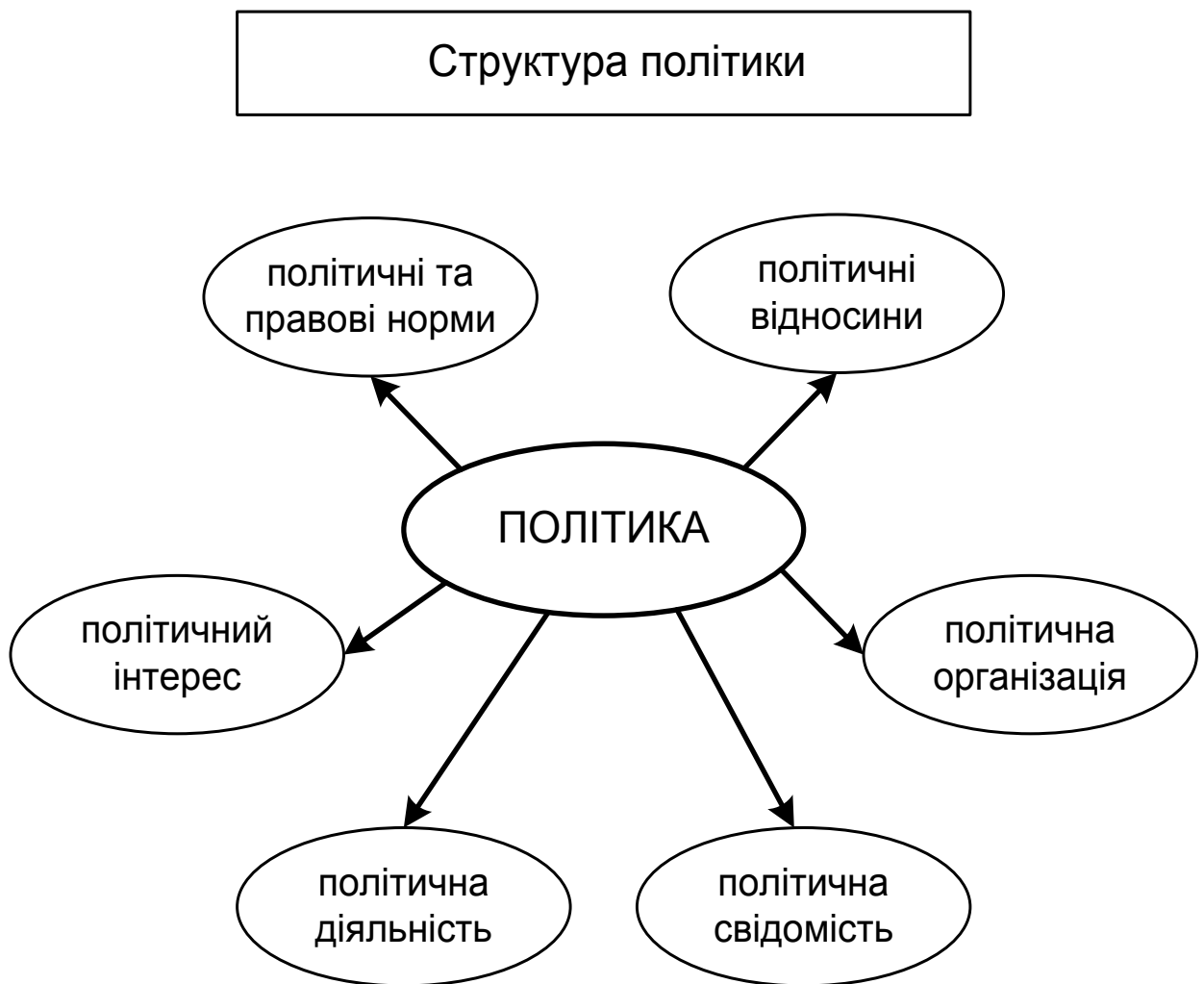

Рис. 4.13 Структура політики

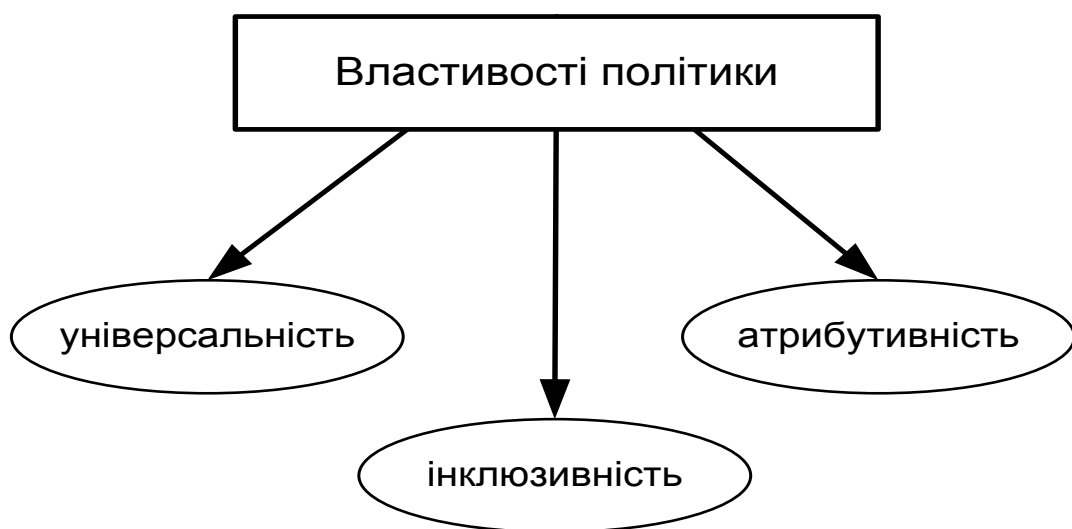

Рис. 4.14 Властивості політики

Рис. 4.15 Функції політики

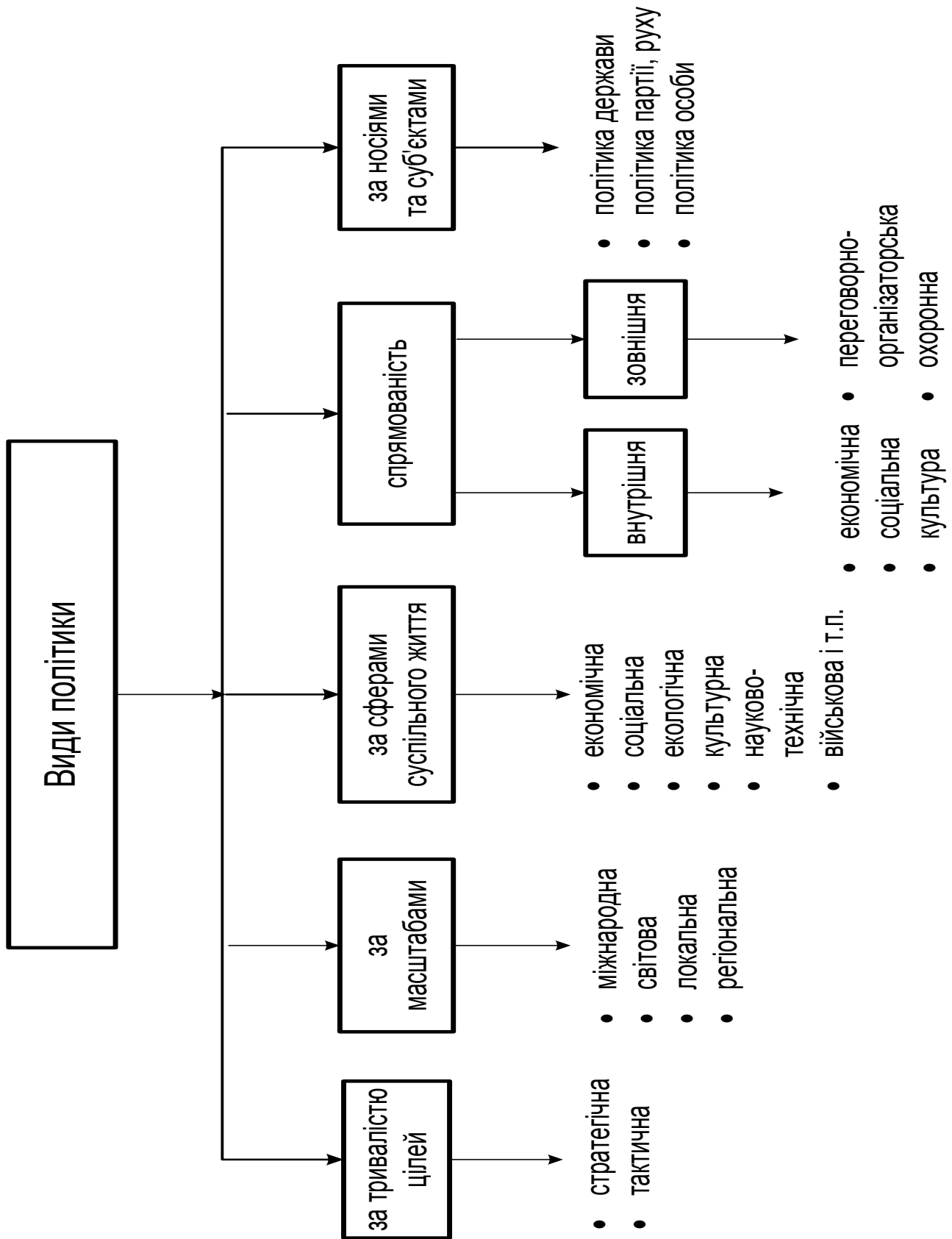

Рис. 4.16 Види політики

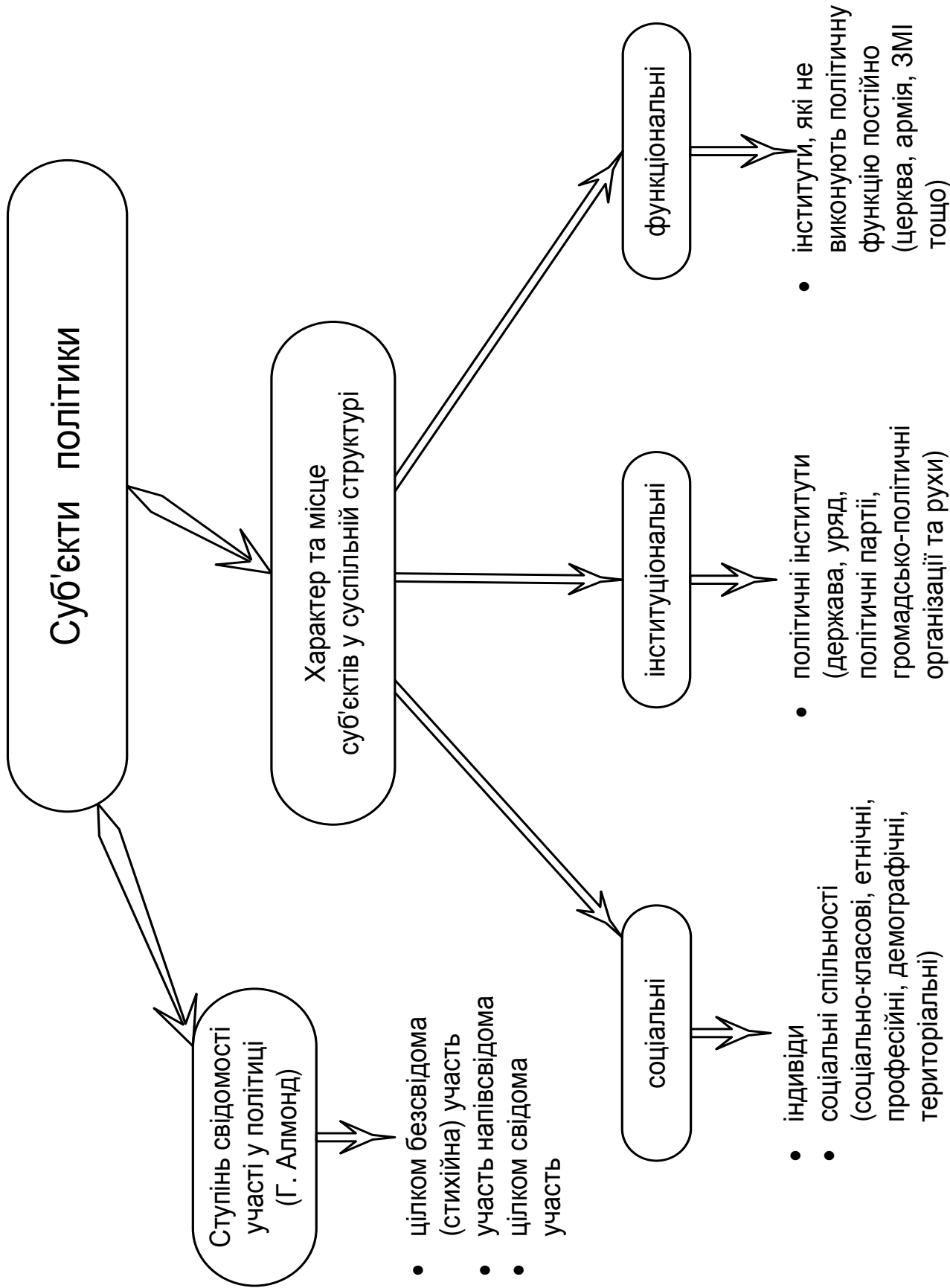
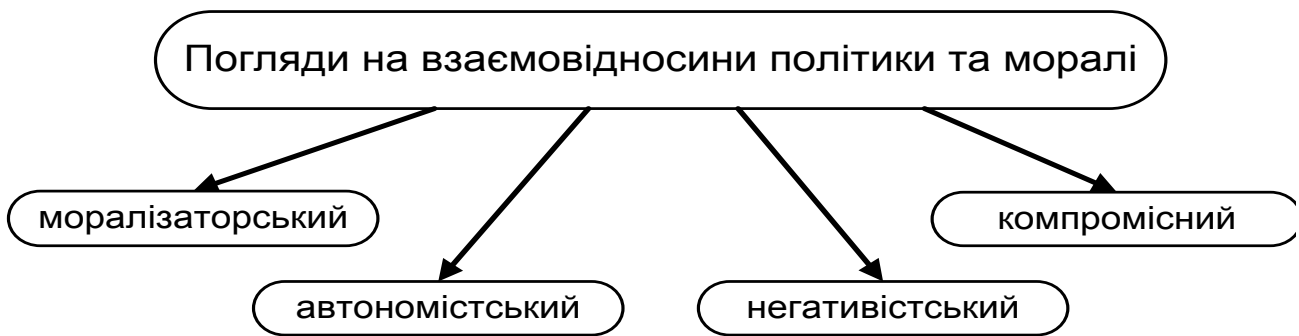

Рис. 4.17 Суб'єкти політики

Політика і мораль	
Спільне	Політика і мораль спеціалізуються на регуляції поведінки людей, претендують на захист суспільного блага та соціальної справедливості
Відмінне	<ul style="list-style-type: none"> • Норми моралі містяться в свідомості людей та виконуються добровільно • Мораль спирається на переконання, політика – на силу закону • Моральні вимоги мають універсальний характер, політика – ситуативна • Вимоги політики – конкретні, моральні імперативи мають абстрактно-нормативний характер • Мораль – індивідуальна, політика має колективний характер • Політика може спиратися на силу, використання примусових санкцій, мораль спирається на "санкції совісті"

Рис. 4.18 Політика та мораль

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає політологія?
2. Визначте об'єкт та предмет політології
3. Окресліть теоретичні передумови формування політичної науки
4. Розкрийте особливості становлення політології як науки та навчальної дисципліни
5. Покажіть як змінювалось бачення предмету політології в процесі розвитку пізнання
6. Визначте місце політології в системі гуманітарного знання

7. Проаналізуйте зв'язок політології з науками, які Ви вивчаєте у ВНЗ
8. Охарактеризуйте функції політології
9. Що таке метод, методологія? Означте методи політології
10. Визначте структуру політологічного знання
11. Визначте напрями практичного застосування політичних знань
12. Визначте складові та завдання політологічної просвіти населення
13. Дайте визначення поняття «політичне», «політична сфера суспільства», «політичний інститут», «політичне життя», «політика»
14. Розкрийте завдання порівняльної політології
15. Як Ви розумієте вислів «науковий плюралізм», «політичний плюралізм»?
16. Що вивчає історія політології?
17. Проаналізуйте основні етапи розвитку політичних знань та розкрийте їх особливості
18. Охарактеризуйте сучасний стан західної та вітчизняної політичної думки
19. З'ясуйте сутність політики як соціального явища
20. Чому виникає політика?
21. Яка структура політики?
22. Проаналізуйте функції політики
23. Визначте критерії, на основі яких можна виділяти види політики
24. Назвіть властивості політики
25. Дайте характеристику суб'єктів політики
26. Розкрийте зв'язок політики з іншими сферами суспільного життя
27. Як співвідносяться політика та економіка ?
28. Розкрийте основні погляди в світовій соціальній думці на співвідношення політики та моралі
29. Що таке категорії політології? Які групи категорій Ви знаєте?
30. Охарактеризуйте методи (або підходи), якими користується політологія: соціологічний, культурологічний, структурно-функціональний, біхевіористський, системний, інституціональний, порівняльний, історичний
31. Які різновиди політики Ви знаєте? Дайте їм коротку характеристику.
32. Охарактеризуйте економічну політику
33. Дайте коротку характеристику соціальній політиці
34. Які завдання є головними для демографічної політики?
35. Визначте предмет та завдання історії політології
36. Розкрийте роль історії політології як науки
37. Назвіть фактори, що обумовили специфіку розвитку вітчизняної політичної думки
38. Охарактеризуйте основні етапи розвитку політичної думки в Україні
39. Розкрийте роль Києво-Могилянської академії в суспільно-політичному житті
40. Розкрийте принципи суспільно-політичного устрою закладені в Конституції П.Орлика
41. Визначте політичні ідеї Кирило-Мефодіївського товариства
42. Що таке макіавеллізм?

43. Проаналізуйте базові ідеї напрямів політичної думки в Україні кінця ХІХ - початку ХХ ст.
44. Як розвивалась політична думка в Україні за радянських часів?
45. Охарактеризуйте основні напрями та школи сучасної західної політології

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте характеристику одному з сучасних напрямків розвитку політичної науки (середина 70-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.):
 - концепції постіндустріального суспільства (Д.Белл, З.Бжезинський та ін.)
 - постмодернізм (Е.Гідденс, Ж.Бодріяр, Ф. Джемесон)
 - новітні теорії демократії (С.Хантінгтон, Р.Даль, А.Лейпхарт, Й.Шумпетер та ін.)
 - неоінституціоналізм
 - політична футурологія (О.Тоффлер та ін.)
2. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами:
 - Які мотиви приводять людину у політику?
 - Чи може суспільство існувати без політики?
3. Дайте відповіді на наступні питання:
 - Як співвідносяться політика та мораль?
 - Чи впливають, на Вашу думку, на рівень маніпулювання суспільством такі чинники, як освіта та мораль?
 - Які знання, на Вашу думку, необхідні для професійного політика?
 - Як співвідносяться політологія, політична соціологія та політична філософія?

Матеріали для читання

- ✓ Арон, Раймон. Мемуари [Текст] : 50 лет размышлений о политике / Р. Арон ; пер. с фр. Г. А. Абрамов [и др.] ; вступ. ст. С. В. Трофимов. - М. : Ладомир, 2002. - 874 с. - Библиогр.: с. 851-853.
- ✓ Капустин, Борис Гурьевич. Моральный выбор в политике [Текст] : учеб. пособие по дисциплине "Политология" для студ. вузов, обуч. по гуманит. спец. и направлениям подгот. / Б. Г. Капустин ; Национальный фонд подготовки кадров, Московская школа социальных и экономических наук. - М. : Издательство МГУ : Книжный дом "Университет", 2004. - 496 с. - (Серия "Политический разум и практика политики").
- ✓ Платон Политика [Текст] : наука об управлении государством: [Сборник] / Платон, Аристотель. - М. : Эксмо ; СПб. : Terra Fantastica, 2003. - 860 с. - (Серия "Антология мысли").
- ✓ Рикер, Поль. Герменевтика. Этика. Политика [Текст] : московские лекции

и интервью / П. Рикер ; отв.ред. и авт.послеслов. И. С. Вдовина [и др.] ; РАН, Институт философии. - М. : АО "КАМІ", Академия, 1995. - 160 с. - (Первые публикации в России).

✓ Сравнительная политология сегодня [Текст] : мировой обзор: Учеб. пособие для студ.-политологов / Г. Алмонд [и др.] ; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановский, Л. А. Галкина ; науч. ред. пер. М. В. Ильин, А. Ю. Мельвиль. - М. : Аспект Пресс, 2002. - 536 с.: рис., табл.

✓ Шапиро, Иэн. Моральные основания политики [Текст] / И. Шапиро ; пер. Е. В. Малахова, И. В. Борисова ; ред. пер. МаВ. С. Малахов ; Национальный фонд подготовки кадров, Московская школа социальных и экономических наук. - М. : Книжный дом "Университет", 2004. - 297 с. - (Политический разум и практика политики).

Теми наукових робіт

1. Конституція П. Орлика: історичні передумови, зміст, вплив на розвиток політичної думки в Україні.
2. Політика та релігія
3. Вчення про державу та право в Стародавньому Римі
4. Загальнолюдські соціокультурні цінності як фундамент політичної теорії і практики епохи Відродження
5. Політичні погляди Ш.-Л. Монтеск'є та Ж.-Ж. Руссо
6. Вихідні засади політичної доктрини марксизму
7. Класичні теорії еліт (Г.Моска, В.Парето, Р.Міхельс)
8. Основні напрями та школи сучасної західної політології
9. Основні напрями розвитку української політичної думки першої половини ХХ ст.
11. Політика та ЗМІ

ТЕМА 5

Сучасна світова філософська думка. Філософська думка в Україні

1. Сучасна західна філософія: основні напрями та течії
 - 1.1. Загальні особливості розвитку філософії у ХХ ст.
 - 1.2. Сцієнтистські напрями в філософії ХХ ст.
 - 1.3. Напрями антропологічного спрямування
 - 1.4. Культурологічні та історіософські напрями філософії ХХ ст.
 - 1.5. Провідні тенденції розвитку сучасної світової філософії
2. Етапи розвитку філософської думки в Україні
3. Філософська думка України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Основні поняття: психоаналіз, неофрейдизм, екзистенціальна філософія, релігійна філософія, неопозитивізм, постпозитивізм, структуралізм, постмодернізм, герменевтика, позитивізм, екзистенція, емпіріокритицизм, прагматизм, біхевіоризм, ірраціоналізм, феноменологія, трансценденція, верифікація, несвідоме, парадигма, сублимація, сцієнтизм, феномен, архетип, колективне несвідоме, лібідо, рівні свідомості, антропоцентризм, конкордизм, кордоцентризм, слов'янофільство, українофільство, соборність

Методичні рекомендації

Вивчаючи тему необхідно з'ясувати, як саме класифікуються основні напрями філософії ХХ ст., якими є провідні теми у філософських напрямках та течіях ХХ ст. Зробити висновок, що у своїх основних проявах філософія ХХ ст. є неklasичною.

Потрібно розглянути сцієнтистський напрям філософії (з англ. – наука). Зокрема, неопозитивізм («логічний позитивізм» та погляди його представників: М. Шліка (1882-1936) та «віденського гуртка» Л. Вітгенштейна (1889-1951), Б. Рассела (1872-1970). Слід звернути увагу на те, що М. Шлік сформулював засади процедури під назвою «верифікація» – перевірка на істинність.

Традиції неопозитивізму розвивалися далі в межах так званої аналітичної філософії. А на початку 70-х років ХХ ст. виникла течія, умовно названа постпозитивізмом («після позитивізму» або «пізній позитивізм»). Її представниками є Т. Кун, І. Локатос, М. Полені, П. Фейерабенд та ін. До сцієнтистських напрямів у філософії ХХ ст. належить також Марбурзька школа неокантіанства, найбільш авторитетними представниками якої були Г. Коген (1842-1918) та Е. Кассіер (1874-1945). Варто згадати також представників “радикальної епістемології”, які вважають, що людські знання постають за суттю інтелектуальним конструюванням.

Філософське осмислення людини представлено основними течіями антропологічного напрямку: екзистенціалізмом, філософською антропологією, персоналізмом, фрейдизмом та неофрейдизмом.

Екзистенціалізм формувався під впливом феноменології Е. Гуссерля (1859-1938). Засновником філософії екзистенціалізму вважають німецького філософа М. Хайдеггера (1889-1976), який розглядав людину у фундаментальній єдності із буттям. Французький екзистенціалізм (Ж.-П. Сартр) зосередився виключно на людині, її внутрішньому самовідчутті та переживанні свого буття. Французький філософ-екзистенціаліст А. Камю (1913-1960) створив свій варіант філософського осмислення переживання людиною свого буття, «буття в абсурді». Окрім згаданих філософів до екзистенціалістів належали М. Мерло-Понті, Г. Марсель, Х. Ортега-і-Гасет (у певний період творчості). Під значним впливом екзистенціалізму перебувало багато діячів мистецтва (К. Або, Х. Кортасар, А. Моравія, К. Ое, М. Фріш, кінорежисери А. Бресон, І. Бергман, А. Тарковський, художник П. Пікасо та ін.). Іншою течією цього напрямку була філософська антропологія, заснована М. Шелером

(1874-1928). Серед її прихильників – А. Гелен (1904-1976), Е. Ротхакер (1888-1965), Г. Плеснер (1892-1985). Персоналізм – наступна течія антропологічного спрямування. Її представники – французький філософ Е. Муньє (1905-1950) та російський філософ М. Бердяєв (1874-1948).

Важливу роль у формуванні сучасного погляду на людину відіграв у ХХ ст. фрейдизм. Його засновником був австрійський психіатр З. Фрейд (1856-1939). Послідовники З.Фрейда - К.-Г. Юнг (1875-1961), А.Адлер (1870-1937), Е.Фромм (1900-1980) дали своє трактування сутності несвідомого.

Потрібно також познайомитися з філософськими течіями, які намагалися осмислювати суспільство, суспільну історію та соціальні проблеми. Тут доцільно буде познайомитися з поглядами О.Шпенглера, А.Тойнбі (1889-1975).

Досить великого значення у ХХ ст. набули різноманітні концепції технічного детермінізму. Представники технократичного підходу (У.Ростоу, Дж.Гелбрейт, Д.Белл та ін.) стверджують, що переможну ходу технічного прогресу вже ніхто і ніколи не зможе зупинити і що техніка в цілому грає позитивну роль у розвитку суспільства. Наприкінці ХХ ст. найбільш відомим представником цього напрямку вважається американський соціолог А.Тоффлер, що розробив концепцію так званої “третьої хвилі”. Представники технофобії (Л.Мемфорд, Т.Адорно та ін.) наполягають на тому, що технічний прогрес веде людство до загибелі.

Серед сучасних концепцій філософії історії варто згадати також концепцію американського соціолога (російського походження) П.Сорокіна (1889-1968). Цікавий погляд на історію запропонував у 50-і роки неoberгсоніанець Р.Зейденберг.

До напрямів культурологічного спрямування у ХХ ст. можна також віднести різноманітні варіанти філософського структуралізму, засновником якого є французький культуролог К.Леві-Стросс (1908 -2009). Одним з найбільш відомих його послідовників є М.Фуко (1926-1984). Інший представник структуралізму – Ф.Бродель (1902-1985).

Необхідно розглянути провідні тенденції розвитку світової філософської думки, які показують багатоманітність сучасної філософії, її особливу оригінальність, широту її проблематики. Збільшився інтерес до тих філософських напрямів, які традиційно пов'язували філософію із метафізичними дослідженнями; йдеться про неотомізм, філософію М.Хайдеггера, М.Гартмана, протестантську теологію, філософську онтологію, традиції кантіанства, гегелівської філософії та ін. Відбувається радикалізація тенденцій неокласичної філософії, пов'язана із закликами покінчити із раціональністю, логікою, усякими нормуваннями інтелектуальної діяльності з метою виходу на нові горизонти творчості. Зазначена радикальна філософська хвиля постала найпершим предметом обговорення та філософських дискусій кінця ХХ ст. Її початок пов'язаний із появою так званих “нових лівих” (Б.-А.Леві, А.Глюксман, Ж.-М.Бенуа, К.Жамбе, М.Кламель та ін.). Основними представниками постмодерну кінця ХХ ст. вважають французьких філософів Ж.Дерріду та Ж.Дельоза,

швейцарського філософа П.Слотердайка, американця Р.Рорті.

Охарактеризуйте основні етапи розвитку української філософської думки та головні філософські теорії. Аналізуючи питання розвитку вітчизняної філософської думки, слід звернути увагу на філософські пошуки часів Київської Русі; філософію періоду Відродження (Юрій Дрогобич, Станіслав Оріховський, Г.та М. Смотрицькі, Іван Вишенський, Х.Філалет); філософію в Києво-Могилянській Академії. (І.Гізель, Г. Кониський, Т. Прокопович, філософія Григорія Сковороди); філософські ідеї Тараса Шевченка; філософську думку України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (О. Потебня, П. Юркевич, М. Драгоманов, І. Франко, Л.Українка та ін.).

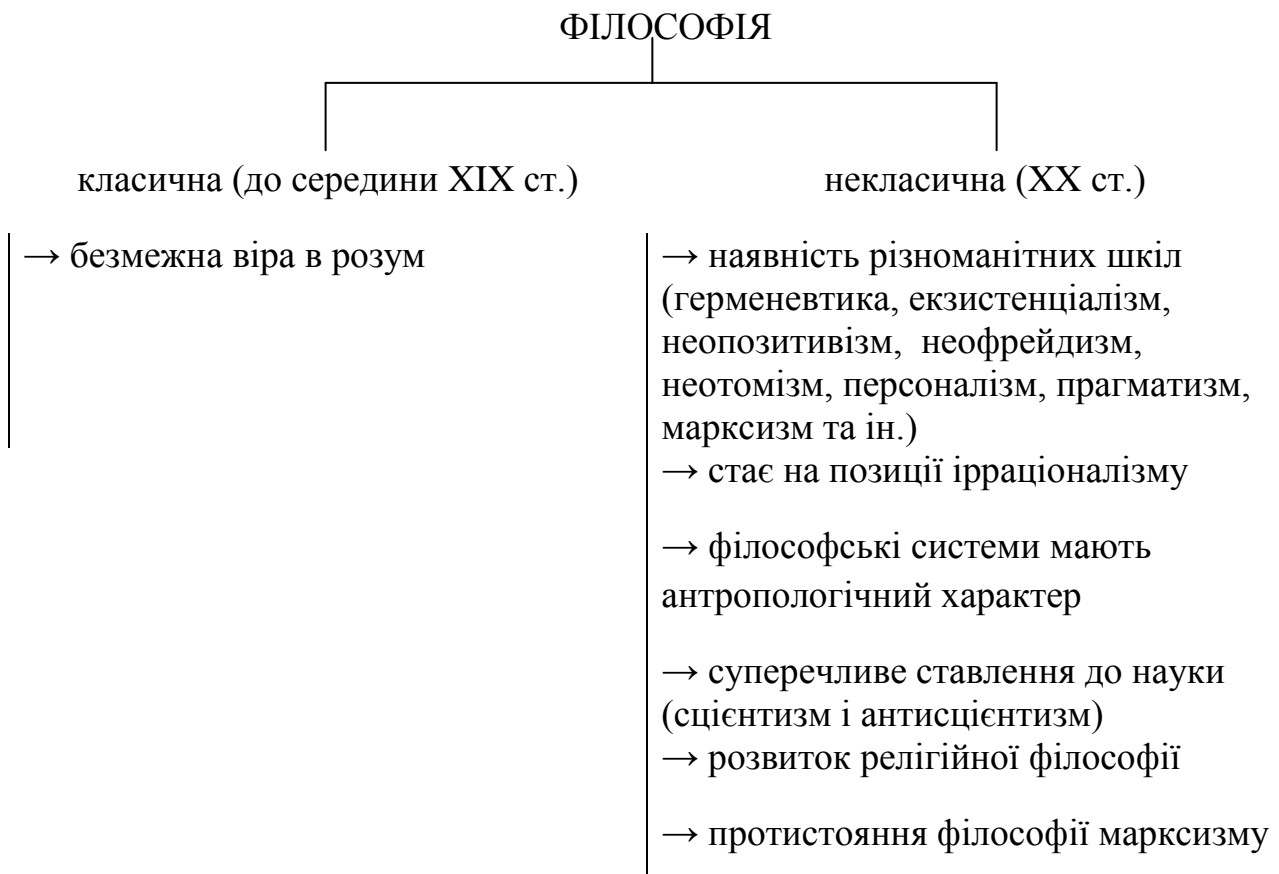

Рис. 5.1 Характерні риси класичної та некласичної філософії

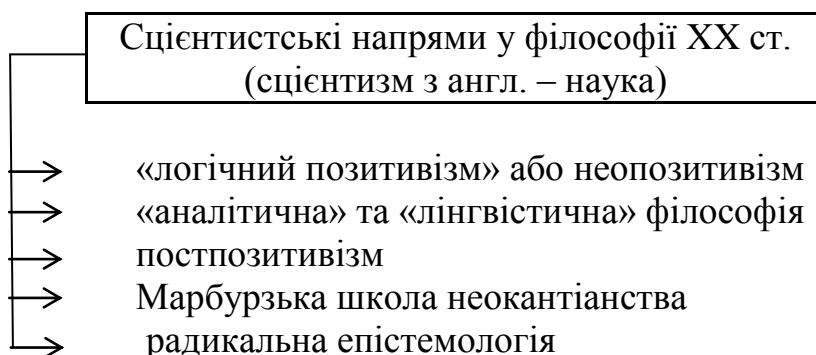

Рис. 5.2 Сциєнтистські напрями філософії ХХ ст.

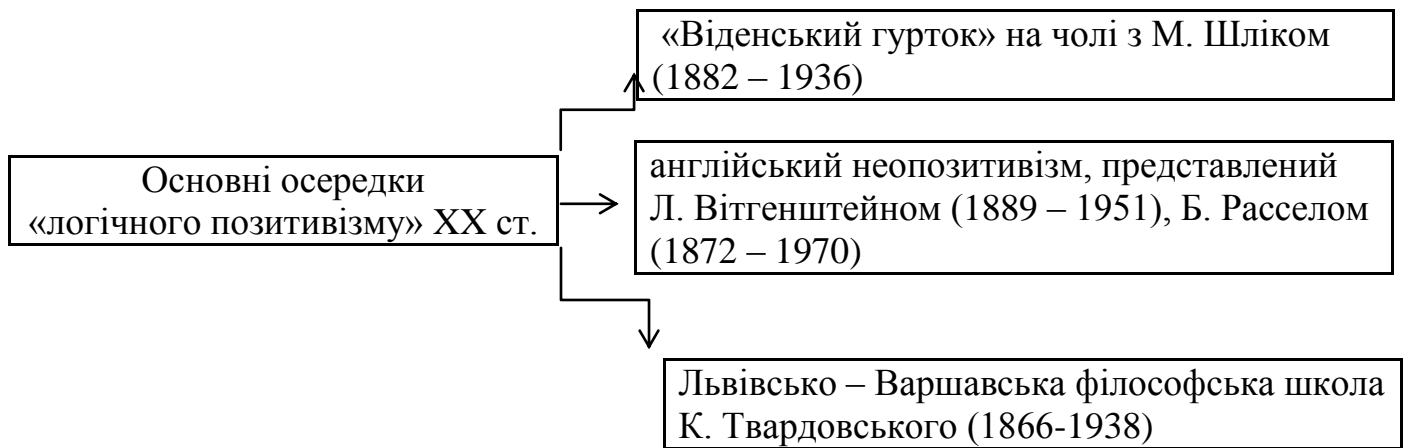

Рис. 5.3 «Логічний позитивізм» XX ст.

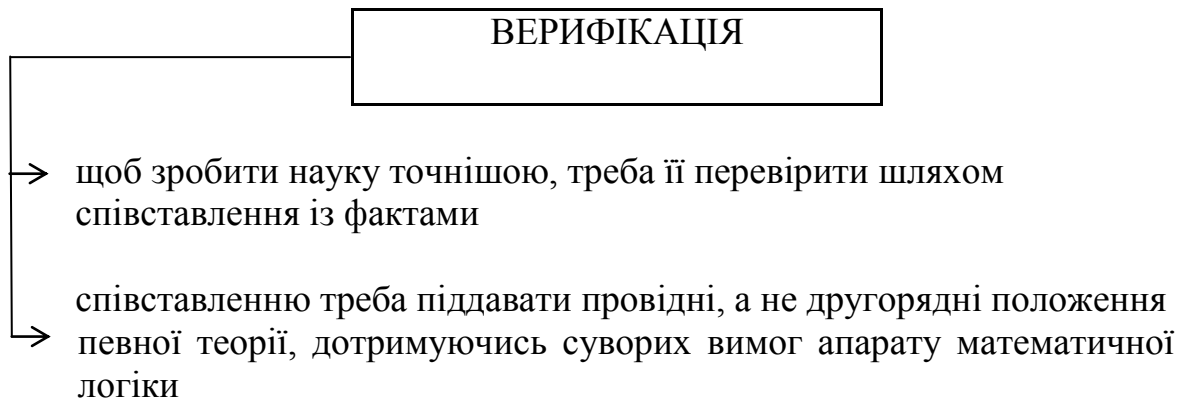

Рис. 5.4 Сутність верифікації

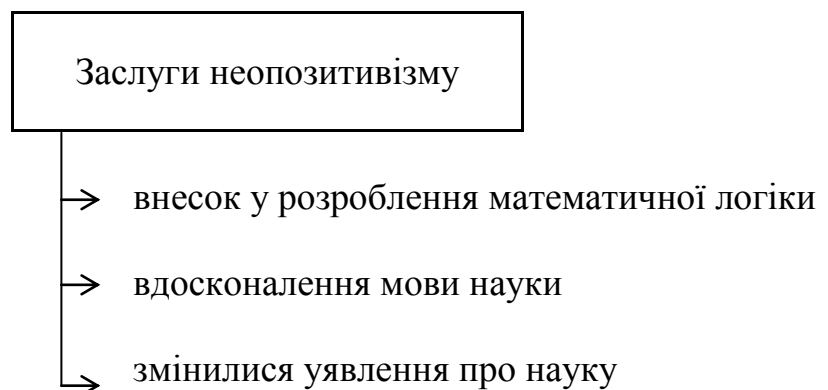

Рис. 5.5 Надбання неопозитивізму

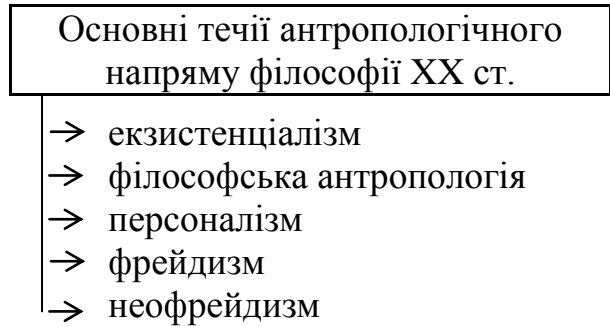

Рис. 5.6 Антропологічний напрям філософії XX ст.

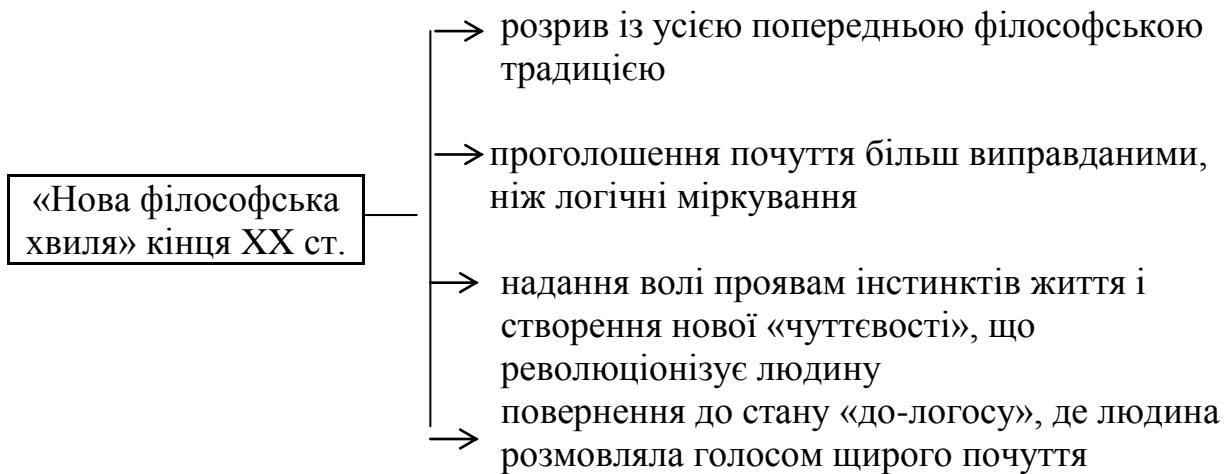

Рис. 5.7 «Нова філософська хвиля» (XX ст.)

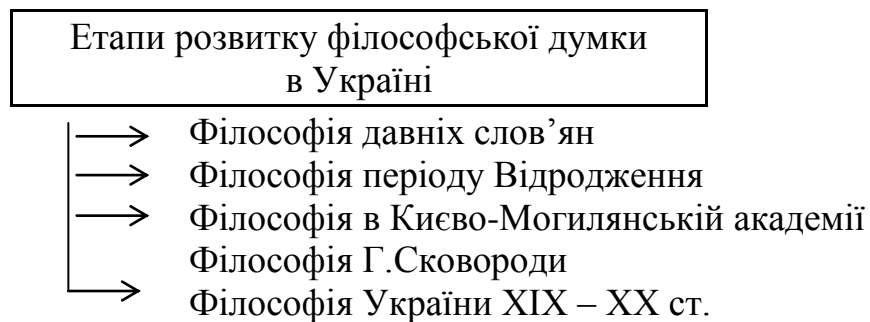

Рис. 5.8 Основні етапи розвитку філософської думки в Україні

Основні риси

філософська думка Київської Русі	період Відродження XIV – XVI ст.	філософія Києво-Могилянської академії	філософія України XIX – XX ст.
<ul style="list-style-type: none"> → Мала християнський характер → переважала етична проблематика 	<p>розуміння філософії як мудрості з пошуком</p> <p>→ істини на шляху єднання з Богом (Острозька академія, релігійно-національні організації - братства)</p>	<ul style="list-style-type: none"> → вперше філософію викладали окремо від теології → оригінальне вчення про матерію і форму → сенс життя у творчій праці → етика поділялась на теоретичну і практичну → Г. Сковорода (1722 – 1794): вчення про дві натури і три світи роль серця в житті людини 	<ul style="list-style-type: none"> → Т.Г.Шевченко (1814-1861): філософія пробудження людської гідності → О.Потебня (1835-1891): дав аналіз проблеми взаємозв'язку людини і мислення → П.Юркевич (1827-1874): намагався знайти незмінну ідею об'єкта, де мислення і буття були тотожні → М.П. Драгоманов (1841-1895): визнав роль філософії в історичному процесі → І.Я. Франко (1856-1916): у центрі філософії – людина, любов до Батьківщини

Рис. 5.9 Характеристика української філософської думки

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику сучасній західній філософії
2. Охарактеризуйте розвиток філософської думки в Україні
3. Назвіть основні напрями сучасної філософії
4. Визначте основні ідеї та настанови позитивізму
5. Визначте базові засади психоаналізу
6. Визначте базові засади екзистенціалізму
7. Що таке герменевтика?
8. Охарактеризуйте постмодернізм
9. Що таке екзистенція, трансценденція ?
10. В чому полягає сутність феноменології Е.Гуссерля ?
11. Назвіть основні етапи розвитку вітчизняної філософії
12. Проаналізуйте філософську думку часів Київської Русі
13. Охарактеризуйте філософію українського Відродження
14. Визначте особливості поглядів Г.Сковороди
15. Охарактеризуйте філософські погляди Т.Шевченка
16. Визначте основні філософські ідеї М.Грушевського
17. Визначте сутність символу «серця» у філософії П. Юркевича
18. Окресліть особливості та провідні тенденції розвитку філософії у ХХ ст.
19. Порівняйте ідеї неопозитивізму та постпозитивізму; виявіть у цих ідеях спільне та відмінне.
20. Охарактеризуйте провідні ідеї фрейдизму та неофрейдизму, дайте їм оцінку
21. Коротко окресліть та охарактеризуйте ідеї основних представників філософії екзистенціалізму.
22. Окресліть значення ідей філософської антропології та персоналізму для самоусвідомлення людини ХХ ст.
23. Що таке філософський постмодерн?
24. Дайте характеристику розвитку філософської думки в Україні наприкінці ХІХ - початку ХХ ст.
25. Розкрийте особливості розвитку філософської думки в Україні на сучасному етапі.

Завдання для самостійної роботи

1. З'ясуйте значення наступних понять та випишіть їх у зошит: психоаналіз, екзистенціальна філософія, релігійна філософія, неопозитивізм, постпозитивізм, структуралізм, постмодернізм, герменевтика, позитивізм, несвідоме, екзистенція, емпіріокритицизм, прагматизм, біхевіоризм, ірраціоналізм, феноменологія, трансценденція, конкордизм, кордоцентризм, слов'янофільство,
2. Напишіть есе, міркуючи над наступною проблемою: «Людина – це протиріччя» (Е. Фромм)
3. Дайте відповідь на питання:

- Що, на Вашу думку, означає вислів Ф.Ніцше «воля до свободної волі»?
 - Якою є роль мистецтва в житті людини? (за творами А.Шопенгауера)
 - Як Ви розумієте вислів Ж.-П. Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм»?
 - Чи може кохання подолати екзистенційну самотність?
4. Зробіть аналітичну характеристику одного з представників сучасної світової філософської думки за такою схемою:
- а) біографічні дані;
 - б) основні теоретичні погляди;
 - в) основні роботи

Матеріали для читання

- ✓ Гуссерль, Едмунд. Картезианские размышления [Текст] / Э. Гуссерль ; пер. с нем. Д. В. Скляднев. - Изд. 2-е, стер. - СПб. : Наука, 2006. - 315 с. - (Серия "Слово о сущем" ; т. 17).
- ✓ Делез, Жиль. Что такое философия? [Текст] / Ж. Делез, Ф. Гваттари ; пер. с фр. С. Н. Зенкин. - М. : Институт экспериментальной социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. - 287 с. - (Gallicinium).
- ✓ Камю, Альбер Сочинения [Текст] : в 5 т. / А. Камю. - Х. : Фолио, 1997 . - (Вершины). - Т. 2 : Миф о Сизифе. - Недоразумение. - Письма к немецкому другу. - Чума. - Осадное положение. - Х. : [б.в.], 1997. - 527 с.
- ✓ Ницше, Фридрих. По ту сторону добра и зла [Текст] : сочинения: пер. с нем. / Ф. Ницше. - М. : Эксмо ; Х. : Фолио, 2007. - 847 с. - (Серия "Антология мысли").
- ✓ Сартр, Жан-Поль. Буття і ніщо [Текст] : нарис феноменологічної онтології / Ж. Сартр ; пер. В. Лях, П. Тарашук. - К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. - 855 с.
- ✓ Сковорода, Григорій Савич Твори [Текст] : у 2.т. / Г. С. Сковорода. - К. : АТ "Обереги", 1994 . - (Гарвардська б-ка давнього українського письменства. Корпус українських перекладів ; Т.2). Т. 2 : Трактати; Діалоги; Притчі; Переклади; Листи. - [Б. м.] : [б.в.], 1994. - 479 с.
- ✓ Тойнби, А. Дж. Постигание истории [Текст] : сборник / А. Д. Тойнби ; пер. Е. Д. Жарков. - М. : Прогресс : Культура, 1996. - 608 с. - (Историческая библиотека).
- ✓ Тоффлер, Елвін. Третья Хвиля [Текст] / Е. Тоффлер ; пер. з англ. А. Євса ; ред. пер. ШоВ. Шовкун. - К. : Видавничий дім "Всесвіт", 2000. - 475 с. - (Міжнародний футурологічний бестселер).
- ✓ Фрейд, Зигмунд. По ту сторону принципа наслаждения. Я и Оно.

Неудовлетворенность культурой [Текст] / З. Фрейд. - СПб. : Алетейя, 1998. - 253 с.

✓ Фромм, Эрих. Анатомия человеческой деструктивности [Текст] / Э. Фромм. - М. : Республика, 1994. - 447 с. - (Мыслители XX века).

✓ Фромм, Эрих. Бегство от свободы [Текст] / Э. Фромм; пер. Г. Ф. Швейник. - 2. изд. - М. : Прогресс : Универс, 1995. - 253 с. - (Библиотека зарубежной психологии).

✓ Хайдеггер, Мартин. Бытие и время [Текст] / М. Хайдеггер; пер. с нем. В. В. Бибахин. - М. : Ad Marginem, 1997. - 452 с.

✓ Шпенглер, Освальд. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории [Текст] / О. Шпенглер. - М. : Мысль, 1998. - Т. 2 : Всемирно- исторические перспективы / пер.с нем. и прим. И. И. Маханьков. - [Б. м.] : [б.и.], 1998. - 606 с.

✓ Ясперс, Карл. Призрак толпы [Текст] / К. Ясперс, Ж. Бодрийар. - М. : Алгоритм, 2008. - 271 с. - (Философский бестселлер).

✓ Ясперс, Карл. Смысл и назначение истории [Текст] / К. Ясперс; пер. М. И. Левина; сост. М. И. Левина, П. П. Гайденко. - 2.изд. - М. : Республика, 1994. - 527 с. - (Мыслители XX века).

Техи наукових робіт

1. Роль християнства у становленні філософської думки Київської Русі
2. Полемісти. І. Вишенський. Братські школи
3. Основні онтологічні та гносеологічні ідеї Г.Сковороди
4. Філософія «серця» П.Юркевича
5. Інтуїтивізм А. Бергсона.
6. Феноменологія Е. Гуссерля
7. В. Дільтей: герменевтика як метод власної історичної інтерпретації.
8. «Несвідоме» як центральне поняття психоаналізу.
9. Вплив психоаналізу на розвиток філософії та культури ХХ століття.
10. А. Адлер. Аналіз соціальної діяльності людини та самодіяльного характеру людського існування.
11. Філософські погляди К.Г. Юнга
12. Сутність «життєвої мудрості» А.Шопенгауера
13. Феномен психології натовпу
14. Концепція «одновимірної людини» Г.Маркузе
15. Історія становлення філософії науки: імена, події, концепції.
16. Сучасна модель розвитку науки у філософії К.Поппера.
17. Сучасна модель розвитку науки у філософії І.Лакатоса
18. Сучасна модель розвитку науки у філософії Т.Куна
19. Людські екзистенціали (сенс життя, любов, страждання, страх, смерть) у філософському осмисленні
20. Екзистенціальні проблеми в творчості А.Камю та Ж.-П. Сартра
21. Релігійний екзистенціалізм К.Ясперса
22. Теорія особистості З.Фрейда

23. Антропологічна концепція Е.Фромма
24. Філософсько-духовна спадщина Г. Сковороди
25. Соціально-філософські ідеї Т.Шевченка
26. Філософія України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.
27. Ідея екзистенціалізму в творчості М.Хайдеггера
28. Вчення Ф.Ніцше про надлюдину та історичні реалії

ТЕМА 6

Суспільство як соціальна система, його соціальна структура

1. Сутність та основні ознаки суспільства. Типи суспільств
2. Суспільство як соціальна система
3. Поняття соціальної структури суспільства
4. Поняття «соціальна стратифікація». Типи стратифікаційних систем
5. Соціальна мобільність: сутність, типи, види та канали

Основні поняття: суспільство, соціальна мобільність, модернізація, суспільно-економічна формація, відкрита та закрита система, стани, клас, середній клас, соціальний статус, профіль стратифікації, стратифікаційний профіль, швидкість соціальної мобільності, інтенсивність соціальної мобільності, нерівність, бідність, вертикальна та горизонтальна мобільність, страта, індекс соціальної позиції, маргінальність, маргінал, міжгенераційна та внутрішньогенераційна мобільність, індивідуальна та групова мобільність, канали соціальної мобільності, висхідна та низхідна мобільність, соціальна структура, стратифікаційна система, касти, рабство, стратифікація, аскриптивний статус, досяжний статус, міграція, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, влада, престиж, доход

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти зможуть вміти визначати сутність, ознаки та типи суспільства, давати порівняльну характеристику традиційного та сучасного суспільства. Вивчення теми слід розпочати зі з'ясування поняття “суспільство”. Знайдіть і порівняйте визначення суспільства представниками різних наукових напрямів та шкіл. Необхідно також проаналізувати різні наукові концепції щодо аналізу чинників розвитку суспільства. Варто звернути увагу на основні два підходи до виділення історичних етапів суспільного розвитку: формаційний та цивілізаційний.

Суспільство визначають як соціальну систему, яка є цілісним соціальним утворенням, де основним елементом є люди, їх зв'язки і стосунки. З'ясуйте сутність, специфіку та засади системного підходу та охарактеризуйте суспільство як соціальну систему. Розкрийте сутність

соціальної структури суспільства. Проаналізуйте основні сфери суспільного життя.

Визначте сутність соціальної стратифікації та проаналізуйте теорії соціальної стратифікації. Зверніть увагу на методи дослідження соціальної стратифікації. Окресліть типи стратифікаційних систем. Проаналізуйте історичні типи соціальної стратифікації: рабство, касты, стани, класи.

Розгляньте соціальну мобільність, дайте характеристику вертикальних і горизонтальних, внутрішньогенераційних і міжгенераційних переміщень. Охарактеризуйте канали та наслідки соціальної мобільності. Важливо вказати на роль інституту освіти у зростанні рівня соціальної мобільності. Визначте поняття «маргінал». Розкрийте причини появи маргіналів та особливості цього соціального статусу. Насамкінець проаналізуйте міграцію як вид соціальної мобільності, визначте види, причини та напрями міграції, її роль у зміні соціальної структури суспільства.

Зверніть увагу на зміст понять: модернізація, суспільно-економічна формація, відкрита та закрита система, стани, клас, середній клас, соціальний статус, профіль стратифікації, стратифікаційний профіль, швидкість соціальної мобільності, інтенсивність соціальної мобільності, нерівність, бідність, страта, індекс соціальної позиції

<i>Суспільство</i>
<ul style="list-style-type: none">➤ Система відносин та сфер життєдіяльності людей, що історично сформувалась на певній території. ➤ Самодостатня соціальна система, продукт спільної діяльності людей, здатних власними зусиллями створювати необхідні умови для свого існування. ➤ Відносно стала система соціальних зв'язків і відносин великих та малих груп людей, що визначилася в процесі історичного розвитку людства та підтримується силою звичаю, традиції, закону, соціальних інституцій, а також заснована на певному способі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та духовних благ.

Рис. 6.1 Визначення поняття «суспільство»

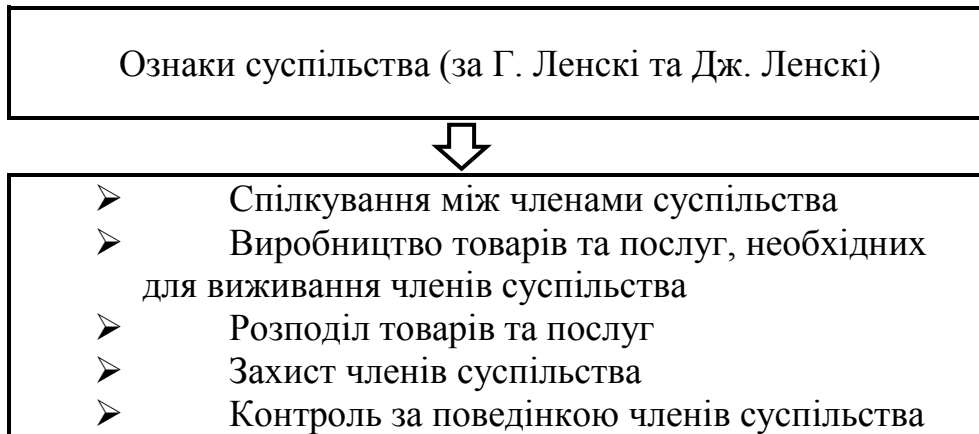

Рис. 6.2 Ознаки суспільства (Г. Ленські та Дж. Ленські)

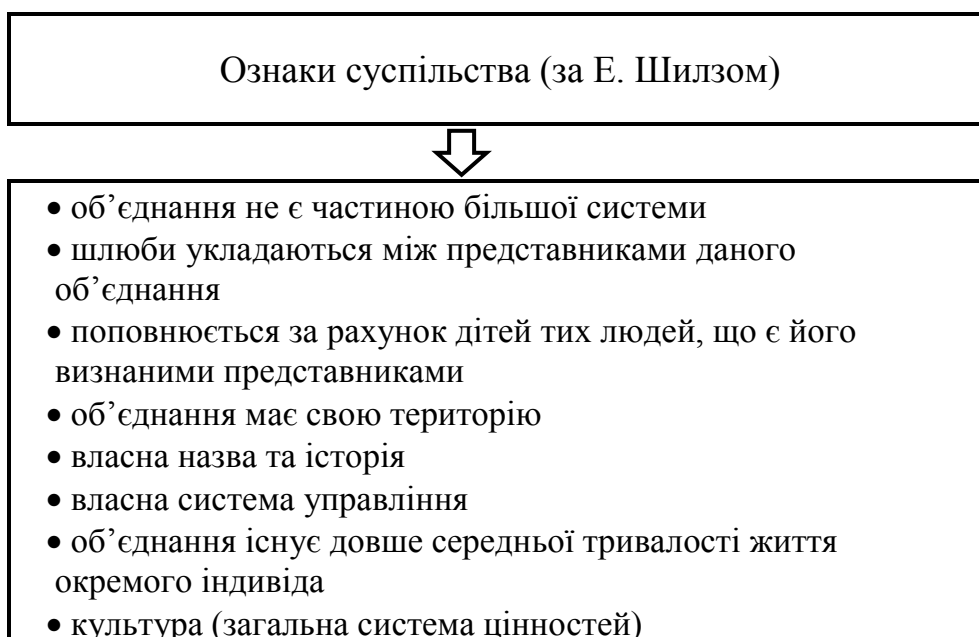

Рис. 6.3 Ознаки суспільства (Е. Шилз)

Рис. 6.4 Ознаки суспільства

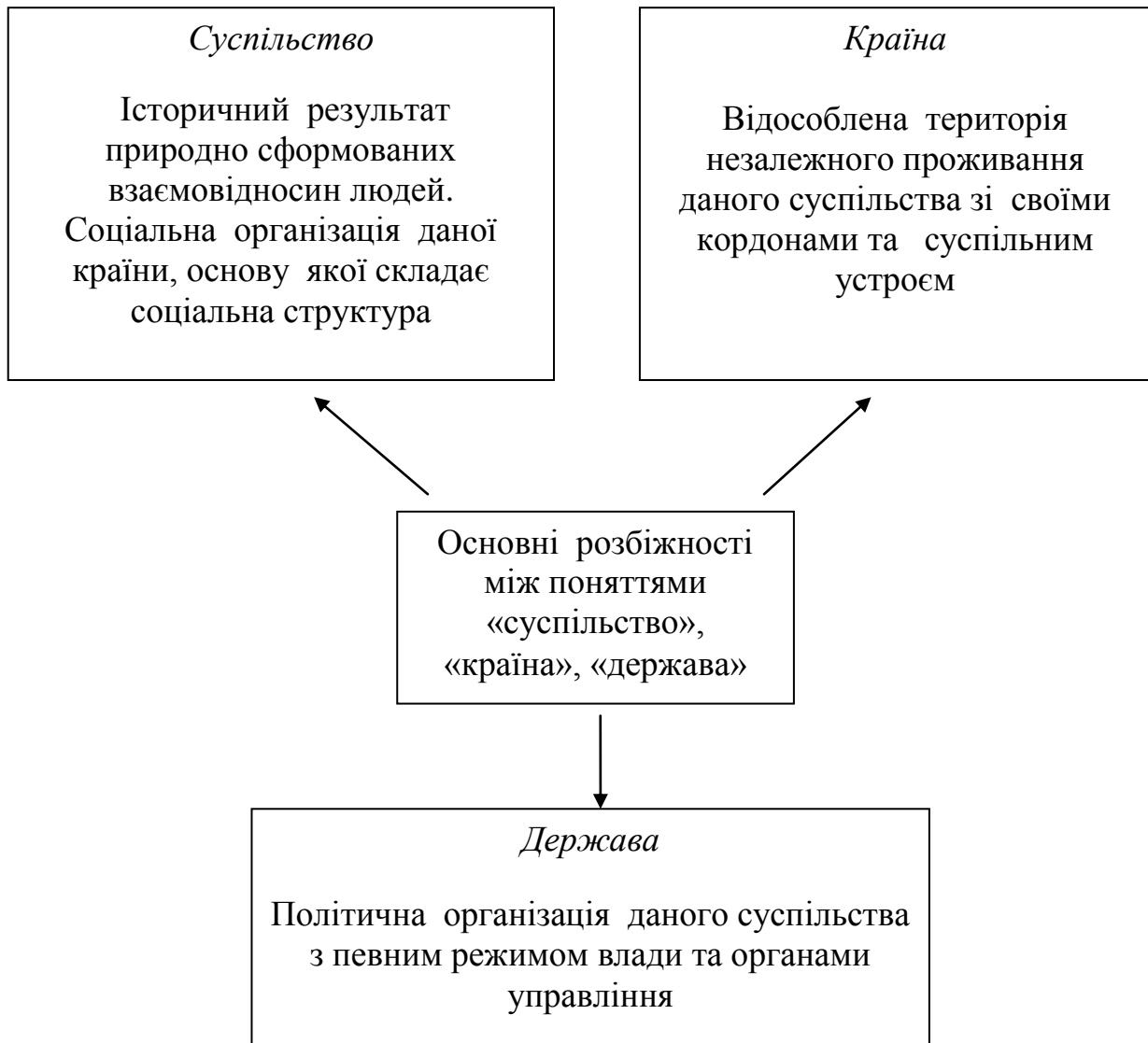

Рис. 6.5 Співвідношення понять «суспільство», «країна», «держава»

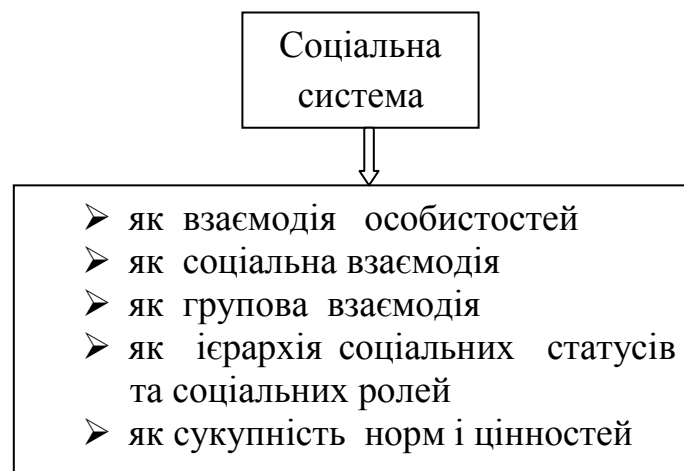

Рис. 6.6 Соціальна система

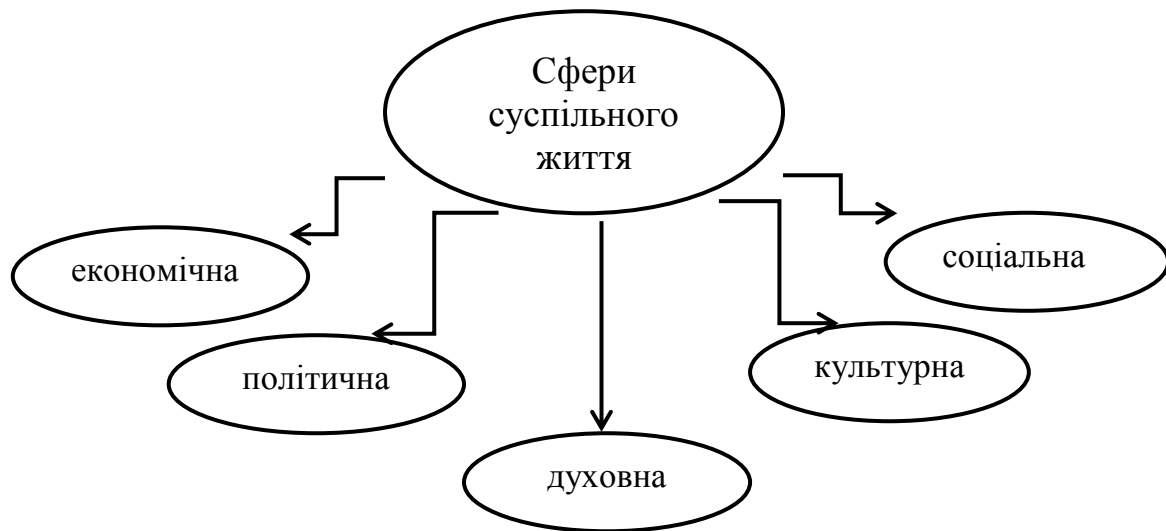

Рис. 6.7 Основні сфери суспільного життя

Типи суспільств	Критерій типологізації	Типи
	Формаційний підхід	Первісне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне
	Характер взаємозв'язку системи з середовищем	Відкрите, закрите
	Писемність	Дописемне, писемне
	Пануюча релігія	Ісламське, католицьке, православне та ін.
	Число рівнів управління та ступінь соціального розшарування	Просте, складне
	Технологічний фактор	Доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне
	Мова	Французьке, німецьке, польське та ін.
	Спосіб добування засобів існування	Суспільство первісних мисливців та збирачів, суспільство скотарів та землеробів, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне

Рис. 6.8 Типи суспільств

Рис. 6.9 Розвиток суспільства

Соціальна структура суспільства

сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих соціальних спільнот, соціальних інститутів, соціальних статусів та відносин між ними

Рис. 6.10 Визначення поняття «соціальна структура»

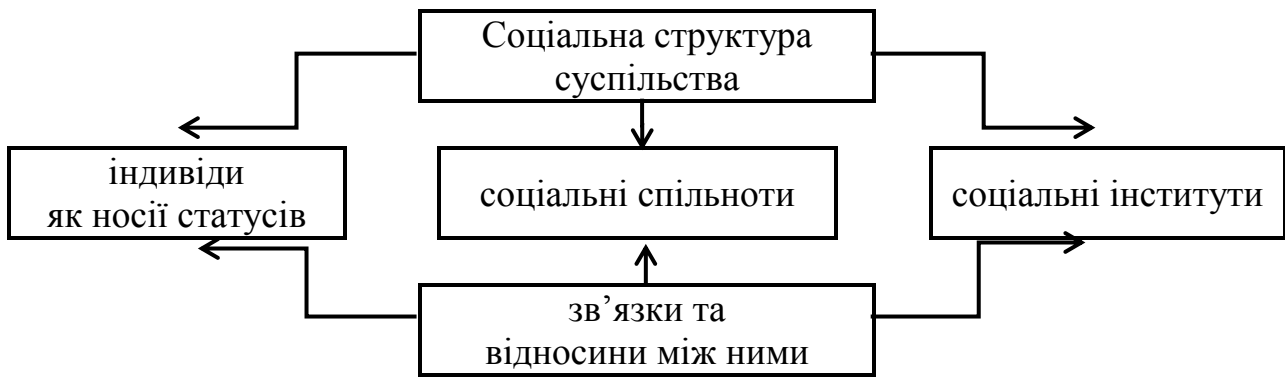

Рис. 6.11 Визначення сутності соціальної структури

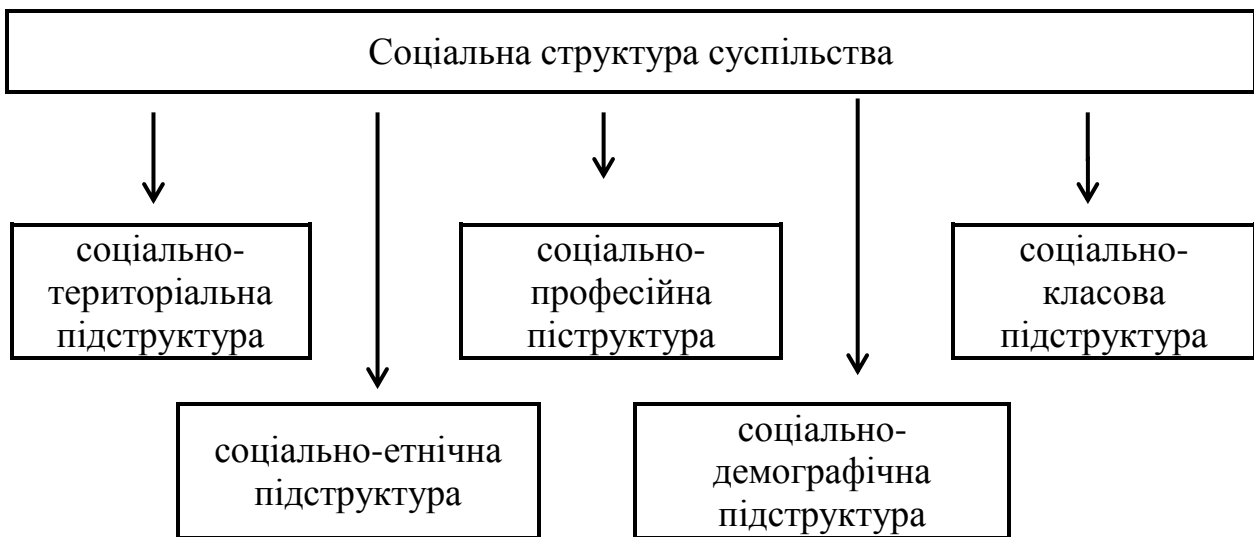

Рис. 6.12 Підструктури соціальної структури

Рис. 6.13 Визначення поняття «соціальна стратифікація»

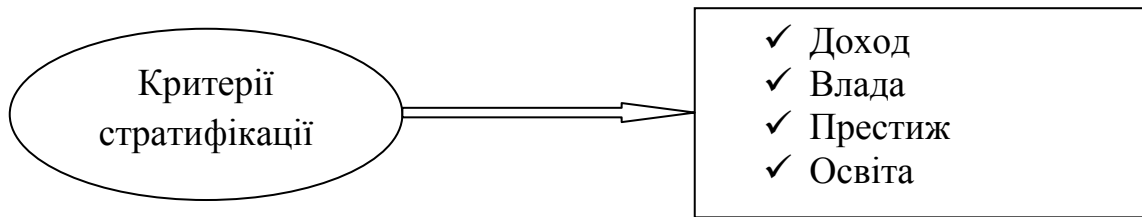

Рис. 6.14 Критерії стратифікації

Рис. 6.15 Методи дослідження стратифікації

Рис. 6.16 Типи стратифікаційних систем

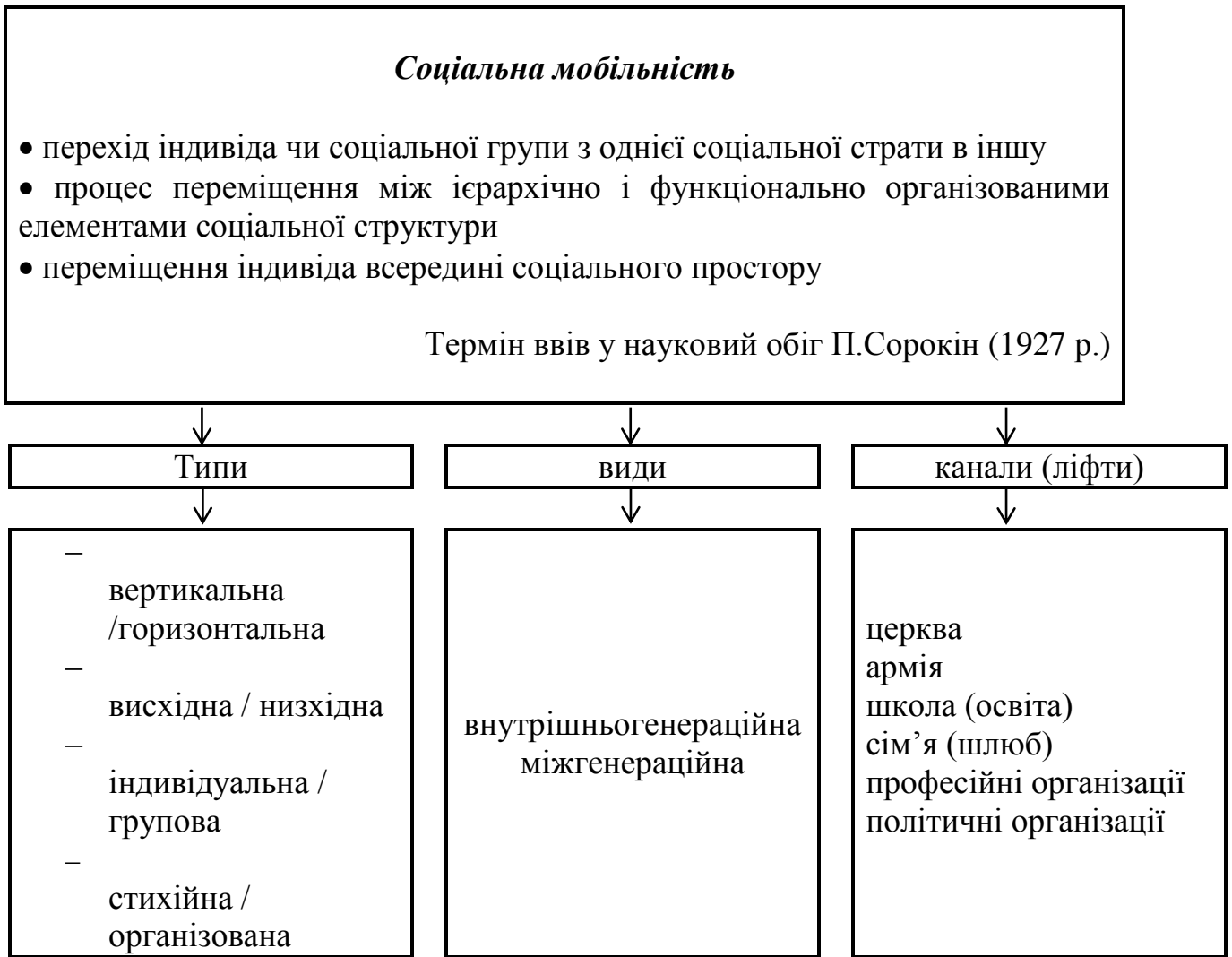

Рис. 6.17 Сутність, типи, види та канали соціальної мобільності

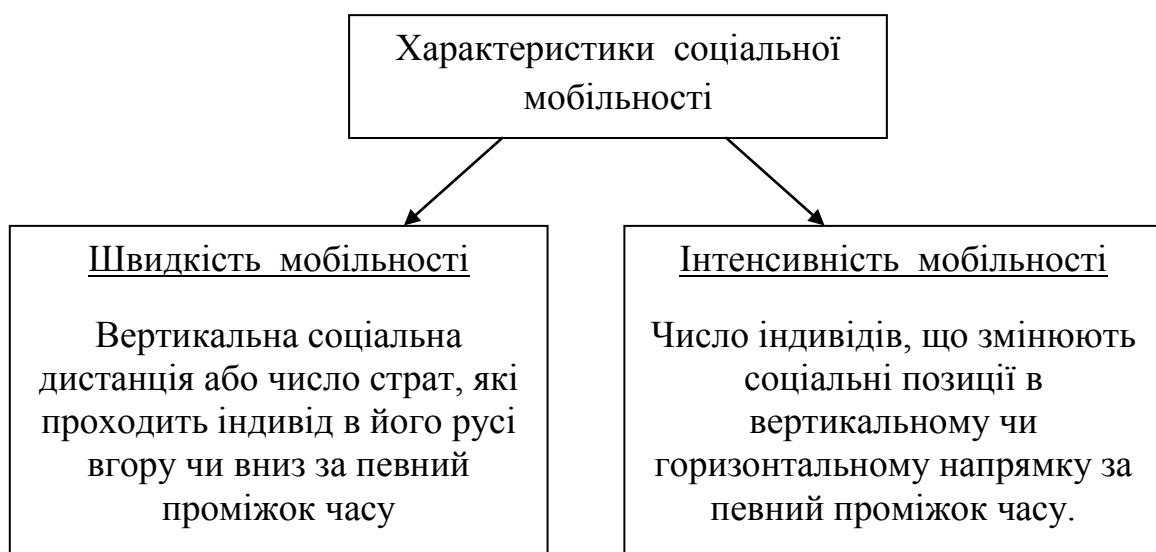

Рис. 6.18 Характеристики соціальної мобільності

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «суспільство»
2. Назвіть основні ознаки суспільства
3. Проаналізуйте типи суспільств
4. Як Ви розумієте поняття «соціальна система» ?
5. Охарактеризуйте суспільство як соціальну систему
6. Проаналізуйте підсистеми суспільства
7. Що таке соціальна структура суспільства?
8. Охарактеризуйте основні елементи соціальної структури суспільства
9. Визначте поняття «соціальна стратифікація» та «стратифікаційна система»
10. Охарактеризуйте методи дослідження соціальної стратифікації
11. Які типи стратифікаційних систем Вам відомі?
12. Охарактеризуйте історичні типи стратифікаційних систем (рабство, касты, стани, класи)
13. Що таке соціальна мобільність?
14. Охарактеризуйте типи та види соціальної мобільності
15. Назвіть канали соціальної мобільності
16. Охарактеризуйте наслідки соціальної мобільності для індивіда, групи та суспільства в цілому
17. Що таке профіль стратифікації та стратифікаційний профіль ?
18. Як Ви розумієте поняття «середній клас»?
19. Як співвідносяться поняття «суспільство», «країна», «державна»?
20. Визначте базові засади системного підходу
21. Назвіть можливі шляхи розвитку суспільства
22. Охарактеризуйте сучасне суспільство
23. В чому відмінність між закритим та відкритим суспільством?
24. Як Ви розумієте поняття «громадянське суспільство»?
25. Визначте сутність та закономірності модернізації суспільства
26. Що таке індекс соціальної позиції?
27. Розкрийте роль середнього класу для забезпечення стабільності суспільства
28. Проаналізуйте теорії соціальної стратифікації
29. З яких класів, верств, груп складається суспільство?
30. За якими параметрами соціологи виділяють соціальні спільноти?
31. Якими є критерії диференціації населення?
32. Кого можна віднести до представників "вищого класу", "середнього класу", "нижчого класу"?
33. Що впливає на трансформацію соціальної структури суспільства?
34. Чим різняться між собою поняття "класова структура", "соціальна структура", "соціально-класова структура"?
35. Як трактується поняття «суспільство» представниками різних

соціологічних шкіл?

36. Що таке органічна та неорганічна модернізація ?
37. Охарактеризуйте індустріальне та постіндустріальне суспільство
38. Які Ви знаєте критерії соціальної стратифікації?
39. Чим відрізняється горизонтальна соціальна мобільність від вертикальної соціальної мобільності?
40. Які причини соціальної нерівності? Чи може нерівність бути справедливою?
41. До якої страти Ви відносите себе і членів Вашої родини?
42. Хто такі маргінали, які причини їх появи та джерела формування?
43. Кого можна віднести до маргінальних верств населення?
44. У чому суть процесу соціальної мобільності?
45. Охарактеризуйте формаційний і цивілізаційний підходи до виділення історичних типів суспільства.
46. Порівняйте поняття “соціальна спільнота” і “соціальна група”, яка між ними різниця?

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповідь на питання:

- Важливим для історії становлення соціології стало соціологічне вчення Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, які збагатили соціальну теорію, зробивши марксизм одним із найвпливовіших соціальних учень XIX і особливо XX ст. Використовуючи рекомендовані підручники та посібники, визначте сильні і слабкі сторони марксистської теорії соціального розвитку.
- Якщо для О.Конта й Е.Дюркгейма головне – стабілізація суспільства, то для К.Маркса – його знищення і заміна новим, більш справедливим. Прокоментуйте це судження.
- Охарактеризуйте три стадії історичного розвитку (за О.Контом)
- До яких висновків прийшов М.Вебер у дослідженнях взаємозв'язків економічної, політичної та духовної сфер суспільства?
- Як Ви розумієте вислів «маленька людина»?
- Як Ви розумієте вислів «Мрії одного – жахи іншого» ?
- Багаті, бідні, середній клас... Хто вони?
- Розкрийте «плюси» та «мінуси» урбанізації й індустріалізації
- Висловіть своє ставлення до судження Е.Дюркгейма про те, що люди можуть бути щасливими лише тоді, коли їх бажання співмірні їх засобам.
- Назвіть 10 найбільш престижних, на Вашу думку, статусів. Поясніть свій вибір.
- Чому в сучасних розвинених суспільствах існує бідність?
- У часи Аристотеля й Платона вищий клас був наділений величезними привілеями, він постійно зловживав своєю владою. А що відбувається

сьогодні? На Ваш погляд, що-небудь змінилося в цьому питанні за дві з половиною тисячі років?

- Питання про приватну власність порушувалося в історії соціальної думки неодноразово. Багато мислителів вважали її джерелом нерівності й соціального зла, пропонуючи скасувати її. А що Ви думаєте із цього приводу?
- Спробуйте визначити коло професій, сфер зайнятості, які в даний час відкривають найбільші можливості вертикальної мобільності.
- Існують дві протилежні точки зору на бідність. Одні вважають: чим більше багатих, тим більше жебраків. Інші заперечують: чим більше багатих, тим багатше населення в цілому, отже, менше бідних і нужденних. А як думаєте Ви? Обґрунтуйте свою точку зору.

2. Напишіть есе, міркуючи над питанням: «Коли Ви думаєте про майбутнє, чого більше – оптимізму чи песимізму?»

3. Побудуйте логічну схему, яка б пояснювала діяльність суспільства як системи

4. Зробіть порівняльний аналіз традиційного, індустріального та постіндустріального суспільств (у формі таблиці).

5. Опишіть спосіб життя, доходи, житлові умови, купівельні можливості двох соціальних класів (або двох прошарків) за вільним вибором.

6. Наведіть приклади соціальної мобільності на основі опитування своїх батьків і старших родичів. Якими каналами вони користувалися?

Матеріали для читання

✓ Белл, Даниел. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования [Текст] / Д. Белл ; пер. с англ. В. Л. Иноземцев. - М. : Academia, 1999. - 787 с.

✓ Вебер, Макс. Избранное: протестантская этика и дух капитализма [Текст] / М. Вебер ; пер. М. И. Левина ; сост. Ю. Н. Давыдов. - 2-е изд., доп., перераб. - М. : "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2006. - 651 с. - (Серия "Книга света").

✓ Маркс, Карл. Социология [Текст] : сб.: Пер.с нем. / К. Маркс ; Институт социологии РАН, Московская высшая школа социальных и экономических наук. - М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. - 432 с. - (Logica socialis : социальное исследование) (Теоретическая социология).

✓ Мертон, Роберт. Социальная теория и социальная структура (фрагменты) [Текст] / Р. Мертон ; ред. В. Танчер ; НАН Украины, Ин-т социологии. - К. : Абрис, 1996. - 109 с. - (Бестселлеры мировой социологии).

✓ Парсонс, Талкот. Соціальна структура і особистість [Текст] : [зб. тв.] /

Талкот Парсонс ; пер. з англ. В. Верлоки і В. Кебуладзе. - К. : Дух і літера, 2011. - 337 с.

✓ Поппер, Карл Відкрите суспільство та його вороги [Текст] / К. Поппер. - Київ : "Основи", 1994 .

✓ Сорокин, Питирим. Преступление и кара, подвиг и награда. Социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали [Текст] / П. Сорокин ; вступ.ст., сост. и примеч. В. В. Сапов ; Русский Христианский гуманитарный ин-т. - СПб. : Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та, 1999. - 448 с. - (Русская социология XX века).

✓ Сорокин, Питирим А. Социальная и культурная динамика. Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений [Текст] / П. А. Сорокин ; пер.с англ. В. В. Сапов ; Институт социологии РАН, Международный ин-т Н.Кондратьева- П.Сорокина. - СПб. : Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та, 2000. - 1056 с.: ил. - (Университетская библиотека. Социология).

Тема наукових робіт

1. Соціально-філософська концепція П.Сорокіна
2. Закони та закономірності в розвитку суспільства
3. Соціологічні теорії суспільства.
4. Функціональна теорія нерівності
5. Місце середнього класу в соціальній структурі суспільства.
6. Теорія соціальної стратифікації в історії соціології.
7. Закони природи та закони суспільства: загальне та специфічне.
8. Суспільство як предмет філософського дослідження
9. Проблеми сучасного інформаційно-технічного суспільства

ТЕМА 7

Політична система суспільства

1. Сутність та структура політичної системи суспільства
2. Механізм функціонування політичної системи
3. Функції політичної системи
4. Типологія політичних систем
5. Політична система в динаміці

Основні поняття: система, системний підхід, соціальна система, політична система суспільства, політична організація, політичний процес, конфлікт, консенсус, політичний інститут.

Методичні рекомендації

Опрацьовуючи тему, потрібно мати на увазі, що політична система – одна з найскладніших у політології. Спочатку слід з'ясувати, що собою являє загальна теорія систем. Наступним кроком є дослідження внеску в розробку теорії політичних систем, здійснених Т.Парсонсом, Д.Істоном, Г.Алмондом, К.Дойчем.

Зверніть увагу на основні елементи політичної системи, її інституційну, інформаційно-комунікаційну, нормативно-регулятивну, духовно-ідеологічну підсистеми. Визначте місце і роль держави, політичних партій, ЗМІ та інших інститутів у політичній системі.

Охарактеризуйте функції політичної системи: управління різними сферами життєдіяльності людей; визначення мети, шляхів і програм розвитку суспільства; мобілізація засобів і ресурсів; виявлення, представництво і задоволення інтересів суб'єктів політичних відносин; інтеграція суспільства; розподіл матеріальних і духовних цінностей; політична соціалізація членів суспільства; легітимація політичної влади та інше.

З'ясуйте основні тенденції розвитку політичних систем, розгляньте закономірності рівноваги, маятника та інші. Охарактеризуйте механізм функціонування політичної системи.

Аналізуючи історичні форми і типи політичних систем, необхідно зрозуміти, що порівняння типів політичних систем за різними критеріями дозволяє більш глибоко аналізувати їх переваги та недоліки. Дайте характеристику типам політичних систем, особливу увагу приділіть типології політичних систем Г.Алмонда: англо-американська, континентально-європейська, доіндустріальна, тоталітарна. Проаналізуйте демократичну, авторитарну та тоталітарну політичні системи: визначте їх ознаки.

Розгляньте політичну систему в динаміці. Зверніть увагу на поняття політичного процесу, об'єктивні і суб'єктивні сторони його розвитку, форми перебігу, конфлікт і консенсус як способи ведення політичної діяльності. Познайомтесь з технологіями прийняття політичних рішень.

Політична система суспільства (визначення):

«Інтегрована сукупність політичних інститутів, що здійснює владне керівництво та управління суспільством»

(П.Шляхтун)

«Це система інститутів та відносин, що визначають політичне життя суспільства та здійснюють політичну владу»

(Г.Козирєв)

«Сукупність взаємодій, за допомогою яких відбувається авторитетний розподіл цінностей в суспільстві»

(Д.Істон)

«Політичну систему можна визначити як комплекс взаємодіючих ролей або як структуру ролей, якщо розуміти під структурою систематизацію взаємодій»

(Г.Алмонд)

«Це об'єктивно існуюча реальність. Це політична сфера в повноті та множинності своїх взаємодій, сукупність суспільних відносин з приводу політичної влади, яка не може бути зведена до простої суми дій політичних акторів»

(А.Мельвіль)

«Це складна сукупність політичних інститутів, індивідів та соціальних спільностей, що функціонують у політиці, форм взаємовідносин між ними, за допомогою яких реалізуються функції політики в цілому, політичної влади – в першу чергу»

(Б.Кавєрін, І.Демідов)

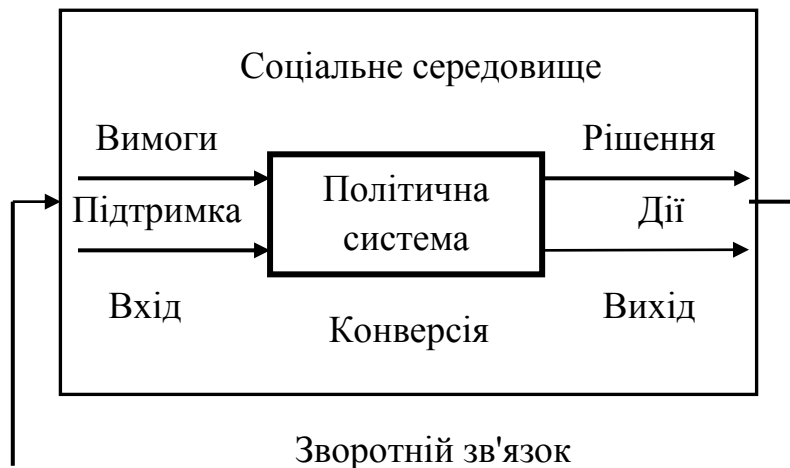

Рис.7.1 Модель політичної системи Д.Істона
(Easton D. A Framework for Political Analysis. Englywood Cliff 1960)

Таблиця 7.1
Структурні компоненти (підсистеми) політичної системи суспільства

Назва підсистеми	Її сутність
Інституціональна	<p>Містить в собі політичні інститути – формалізовані явища і процеси політичного життя суспільства та процеси їх упорядкованого функціонування</p> <ul style="list-style-type: none"> - держава – це форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу. Це головний інститут політичної системи, який забезпечує політичну організованість суспільства, надаючи їй цілісності і стійкості, орієнтуючи її на найважливіші суспільні цілі. - політичні партії – організована група однодумців, яка представляє інтереси частини народу і ставить за мету їх реалізацію шляхом завоювання державної влади або участі в її реалізації. - громадські організації – об'єднання громадян, що виникають за їх ініціативою; є виразниками багатоманітних суспільних інтересів, не прагнуть до завоювання державної влади, а обмежуються лише здійсненням впливу на неї. - інші політичні інститути
Регулятивна (нормативна)	<p>сукупність політичних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання політичних відносин.</p> <ul style="list-style-type: none"> - правові норми – безпосередньо цілеспрямовано створюються державою. Норми права — це встановлені

	<p>або санкціоновані державою і спрямовані на регулювання суспільних відносин загальнообов'язкові для всіх громадян і юридичних осіб правила поведінки. За допомогою норм права регулюються суспільні відносини в цілому. Ті з відносин, які виникають у процесі або у зв'язку зі здійсненням державної влади, регламентуються нормами особливої галузі права – державним, або конституційним, правом. Найважливіші норми державного права містяться в конституції.</p> <ul style="list-style-type: none"> - корпоративні норми – створюються політичними партіями і громадськими організаціями - норми моралі, звичаї та традиції – складаються й розвиваються поступово, під впливом як політичних, так і економічних, соціальних, духовних чинників.
Функціональна	<p>Охоплює основні форми та напрями політичної діяльності, способи та засоби впливу на суспільно-політичне життя, методи здійснення влади.</p> <p>Включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - політичний процес – «форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує у просторі і часі»; сукупність дій, спрямованих на збереження або зміну певної політичної ситуації. - політичний режим – сукупність методів і засобів здійснення політичної влади.
Комунікативна	<p>містить політичні відносини, тобто ті зв'язки між людьми та їх різноманітними спільностями, які складаються у процесі здійснення політичної влади або з її приводу. Політичні відносини можуть бути <i>вертикальними</i> та <i>горизонтальними</i>.</p> <p>До цієї підсистеми входять як <i>формалізовані</i> відносини, що ґрунтуються на нормах права і регулюються ними, так і ті <i>неформальні</i> зв'язки, що не закріплені у праві, але відіграють істотну роль у політичному житті.</p> <p>Сукупність зв'язків та взаємодій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - між підсистемами політичної системи - між політичною системою та іншими сферами суспільного життя (економічною, соціальною тощо) - між політичними системами різних країн

<p>Духовно-ідеологічна</p>	<p>Політична свідомість – відображення політичного буття, передусім політичних відносин, у формі поглядів, уявлень, ідей, теорій тощо.</p> <p>Політична культура – сукупність стійких форм політичної свідомості й поведінки, а також характер і способи функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи.</p> <p>Політична психологія – сукупність уявлень, почуттів, емоцій, стереотипів, що відображають безпосереднє ставлення людей до політичної системи в цілому, політики, політичних інститутів.</p> <p>Політична ідеологія – система ідей, поглядів, концепцій щодо політичного життя, способів пояснення політики, в основі якої лежать цінності, орієнтації на ті або інші політичні явища, процеси, структури.</p>
----------------------------	---

Таблиця 7.2

Типологія політичних систем

Критерії типологізації	Типи політичних систем
<p>Форма правління (за Платоном)</p>	<p>~ тиранія ~ аристократія ~ олігархія; ~ демократія ~ тимократія</p>
<p>«природа мети, заради якої держава існує» та «форми влади, якій ... підкоряються» (за Аристотелем)</p>	<p>~ монархія, або царська влада ~ аристократія ~ політія ~ тиранія ~ олігархія ~ демократія</p>
<p>Кількість людей, в руках яких зосереджена влада (за Т.Гоббсом)</p>	<p>~ правління одного – монархія (тиранія) ~ правління частини громадян – аристократія (олігархія) ~ правління всього народу або його більшості – демократія (анархія)</p>
<p>За Ш.Монтеск'є</p>	<p>~ республіка ~ монархія ~ деспотизм</p>
<p>Легітимність (за М.Вебером)</p>	<p>~ традиційний ~ харизматичний ~ раціонально-легальний</p>
<p>Суспільно-економічна формація (марксизм)</p>	<p>~ рабовласницька ~ феодальна ~ капіталістична ~ соціалістична</p>

Ступінь демократичності влади, наявність механізмів вирішення протиріч; політичний режим (Р.Даль)	<ul style="list-style-type: none"> ~ демократична ~ авторитарна ~ тоталітарна
Тип політичної культури (Г.Алмонд)	<ul style="list-style-type: none"> ~ англо-американська ~ континентально-європейська ~ доіндустріальна ~ тоталітарна
«диференціація ролей» і «секуляризованість культури» (Г.Алмонд, Дж.Пауелл; 1966)	<ul style="list-style-type: none"> ~ примітивні ~ традиційні ~ сучасні
«стратегії управління» (Г.Алмонд, Дж.Пауелл; 1996)	<ul style="list-style-type: none"> ~ індустріальні <ul style="list-style-type: none"> ○ демократичні (консервативні та соціал-ліберальні) ○ авторитарні (радикальні та консервативні) ~ доіндустріальні <ul style="list-style-type: none"> ○ нетрадиційні ○ популістські ○ авторитарні
За М.Дюверже	<ul style="list-style-type: none"> ~ ліберально-демократичний ~ соціалістичний ~ консервативно-диктаторський ~ традиційна монархія та інші
Зміст та форми управління (Ж.Блондель)	<ul style="list-style-type: none"> ~ ліберальні демократії ~ комуністичні системи ~ традиційні політичні системи ~ популістські політичні системи ~ авторитарно-консервативні політичні системи
Ш.Айзенштадт	<ul style="list-style-type: none"> ~ примітивні ~ патримоніальні ~ кочові або завойовницькі імперії ~ феодальні ~ централізовані бюрократичні імперії ~ сучасні системи <ul style="list-style-type: none"> ○ демократичні ○ автократичні ○ тоталітарні ○ слабкорозвинуті

Дж.Коулмен	<ul style="list-style-type: none"> ~ конкурентна ~ напівконкурентна ~ авторитарна
Д.Ептер	<ul style="list-style-type: none"> ~ диктаторська ~ олігархічна ~ опосередковано-представницька ~ пряма представницька
Тип суспільства (Р.Арон, У.Ростоу)	<ul style="list-style-type: none"> ~ традиційна ~ модернізовані демократії ~ тоталітарна
Спосіб управління суспільством (В.Чиркін)	<ul style="list-style-type: none"> ~ адміністративно-командна ~ змагальна ~ соціопримирлива
Місце та роль держави в житті суспільства (В.Радаєв, О.Шкаратан)	<ul style="list-style-type: none"> ~ етакратична ~ демократична
Однолінійність (М.Гаджієв)	<ul style="list-style-type: none"> ~ по вертикалі <ul style="list-style-type: none"> ○ рабовласницькі – феодальні – капіталістичні ○ патріархальні – традиціоналістські – раціоналістичні ~ по горизонталі <ul style="list-style-type: none"> ○ колективістські індивідуалістичні ○ диктаторські – ліберальні ○ тоталітарні – демократичні
За структурою (Ч.Ендрейн)	<ul style="list-style-type: none"> ~ народна (племінна) ~ бюрократична ~ узгоджувальна (єднальна) ~ мобілізаційна
Орієнтація на стабільність або зміни	<ul style="list-style-type: none"> ~ консервативні ~ трансформативні (реакційні та прогресивні)
Ступінь складності	<ul style="list-style-type: none"> ~ проста ~ складна ~ надскладна
Рівень організованості	<ul style="list-style-type: none"> ~ просто організовані ~ складно організовані ~ надскладно організовані
Специфіка зв'язків з оточуючим середовищем	<ul style="list-style-type: none"> ~ відкрита ~ закрита ~ надзакрита (замкнута, ізольована).

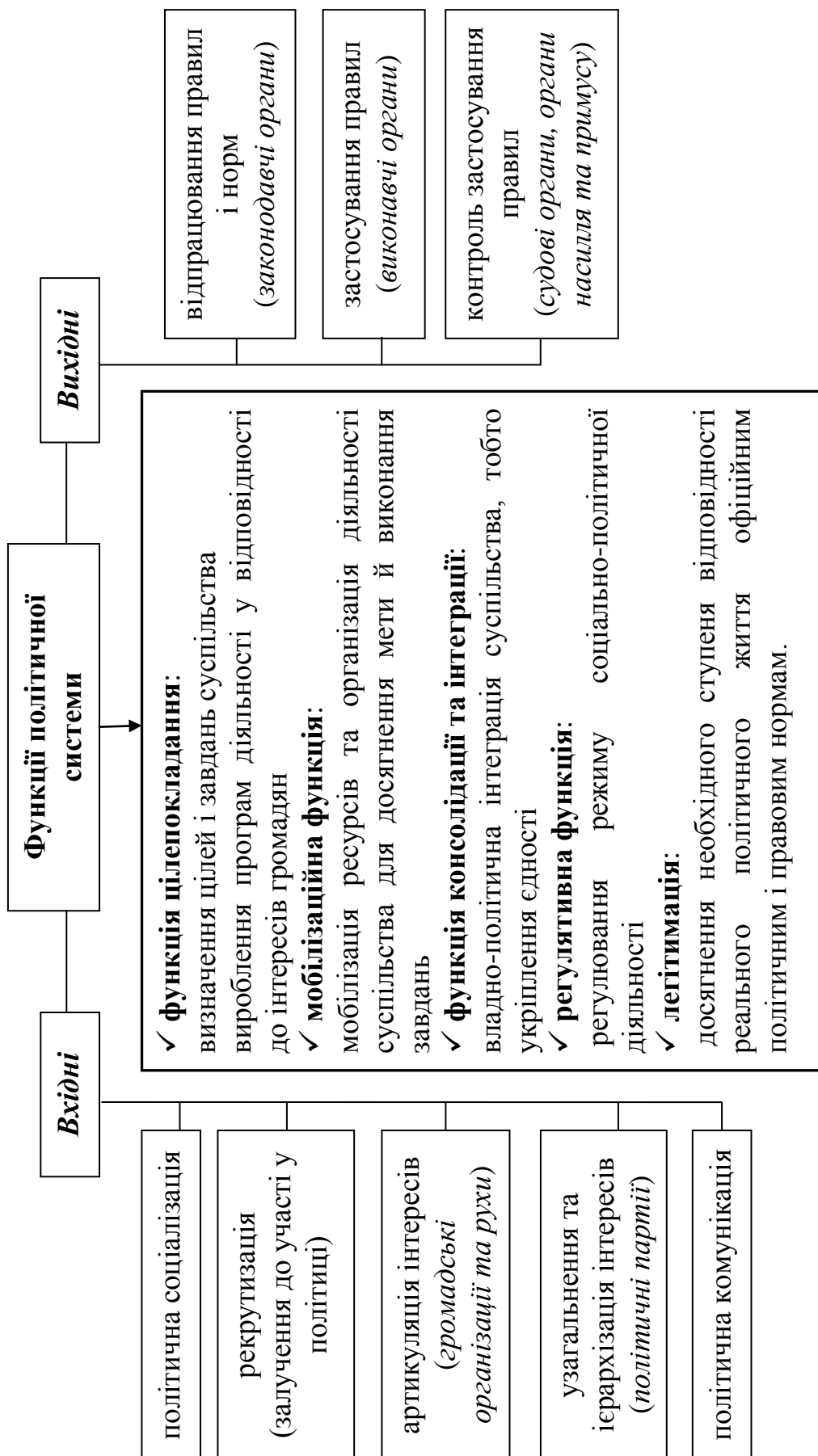

Рис. 7.2. Функції політичної системи

Типологія політичних процесів

№ з/п	Підстава для класифікації	Види політичних процесів та їх характеристика	
1	Середовище перебігу політичного процесу	Внутрішньополітичні (взаємини між елементами політичної системи, пов'язані з реалізацією політичної влади)	Зовнішньополітичні (відносини між державами, пов'язані з досягненням політичних компромісів)
2	Стійкість взаємозв'язків політичних структур	Стабільні (стійкі моделі поведінки та механізми прийняття політичних рішень)	Нестабільні (виникають, як правило, в умовах кризи як прояв зміни політичних обставин)
3	Природа політичного процесу	Еволюційні (поступові зміни певних видів взаємодії суб'єктів політики, елементів політичної системи)	Револьюційні
4	Орієнтованість суб'єктів політики	Конфронтаційні (обумовлені боротьбою між учасниками політичного процесу)	Консенсуальні (обумовлені співробітництвом між учасниками політичного процесу)
5	Час перебігу політичного процесу	Тривалі (вимірюються певними історичними періодами)	Короточасові (відбуваються в умовах реального часу)
6	Рівень поширення політичного процесу	Глобальні (відбуваються у світовому співтоваристві, а також на рівні національної держави)	Регіональні та локальні (відбуваються на рівні певного регіону)
7	Характер перебігу політичного процесу	Відкриті (характеризуються відкритим характером, зовнішніми проявами)	Приховані (латентні) (відбуваються без видимих зовнішніх проявів)

(Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс : навч. посіб. / Д. Є. Погорілий. - К. : Центр учб. л-ри. Фірма "Інюкс", 2008. - С. 235.)

Політичний процес (визначення):

«Політичний процес – форма функціонування політичної системи суспільства, що змінюється у просторі і часі; сукупна діяльність суб'єктів політики, завдяки якій забезпечується функціонування та розвиток політичної системи.»

(П.Шляхтун)

«Сукупність дій із забезпечення формування, зміни, перетворення та функціонування політичної системи»

(Д. Істон, Г. Алмонд)

«Результуючий вектор» політичних воль, інтересів та ціннісних орієнтацій суб'єктів тієї чи іншої політичної події»

(Г. Лассуелл, Г. Меріам)

«Трансформація політичних інститутів»

(С. Хантігтон)

Політичний процес – це об'ємний і оперативний обмін інформацією між усіма учасниками політичного життя, передача політично значимої інформації як всередині самої політичної системи, так і між політичною та соціальною системами.

(К.Дойч)

Рис. 7.3 Політичний процес

Політичний конфлікт

- зіткнення різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані насамперед з боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства.

Концепції політичного конфлікту:

- ✓ «загальна теорія конфлікту»
(К.Боулдінг)
- ✓ «позитивно-функціонального конфлікту»
(К.Козер)
- ✓ «конфліктна модель суспільства»
(Р.Дарендорф)
- ✓ «теорії принципів переговорів»
(Дж.Бертон, Р.Даль)
- ✓ «міжнародного конфлікту»
(К.Дойч, Д.Макклелланд)

Підходи до розуміння сутності та ролі конфліктів у суспільстві:

I Суперечності і конфлікти – найважливіша умова нормального функціонування і розвитку будь-якої соціальної системи.

(К.Боулдінг, Г.Спенсер, Л.Гумплович, К.Маркс, Г.Моска, К.Козер, Р.Дарендорф та ін.)

II Конфлікти - аномалії суспільного розвитку, що викликають нестабільність, порушують рівновагу в соціально-економічних системах

(Е.Дюркгейм, М.Бердяєв, Т.Парсонс, П.Сорокін та ін.)

III Конфлікт – один із видів соціальної взаємодії поряд із конкуренцією, солідарністю, кооперацією.

(Г.Зіммель, М.Вебер, Р.Парк та ін.)

Рис. 7.4 Сутність політичного конфлікту

Представники політичної думки про конфлікт:

Геракліт (бл.530-470 рр. до н.е): «...ворожнеча – звичайний порядок речей; все виникає через ворожнечу».

Фома Аквінський (1225-1274): конфлікт є об'єктивною реальністю.

Л.Гумплович (1838-1909): конфлікти – суть історичного процесу, вони вічні, змінюються лише їх форми. Конфлікти сприяють єдності суспільства.

К.Маркс (1818-1883): в умовах класової боротьби конфлікти – немінучі явища суспільного буття. Конфлікти викликані власністю. Це тимчасовий стан суспільства, який може бути подоланий різноманітними засобами.

Г.Спенсер (1820-1903): конфлікти у суспільстві – прояви процесу природного відбору та всезагальної боротьби за виживання.

- Г.Зіммель (1858-1918):** конфлікт у суспільстві неминучий і універсальний, не лише норма, а й виняткова форма життя, оскільки стимулює зміни, сприяє соціальній інтеграції, розвиває суспільство. Конфлікт – спосіб досягнення своєрідної єдності.
- Ж.Сорель (1847-1922):** соціальні та політичні конфлікти – ознака ірраціонального характеру суспільства й історії, утверджують стихійність мас.
- Е.Мейо (1880-1949):** Конфлікт – «соціальна хвороба», яку слід уникати, намагаючись досягнути «соціальної рівноваги» і «стану співпраці», які є ознаками « суспільного здоров'я».
- Т.Парсонс (1902-1979):** конфлікт – деструктивний, дисфункціональний, руйнівний. Це форма ендемічної хвороби соціального організму.
- Р.Дарендорф (1929-2009):** Всі суспільства спираються на примус одних членів суспільства іншими. Тому конфлікти притаманні будь-якому суспільству, неминучі та постійні, мають як негативні, так і позитивні сторони. Конфлікт може бути джерелом інновацій, соціальних змін. Джерелом конфліктів, переважно, є влада. Призупинений конфлікт – «злаякісна пухлина» на тілі суспільного організму.
- Л.Козер (1913-2003):** Конфлікт – ідеологічне явище, це боротьба за цінності і претензії на певний статус, владу і ресурси. Конфлікт – одна з форм соціальної взаємодії, фактор змін у суспільстві.
- К.Булдінг (1910-1993):** Конфлікт є загальною універсальною категорією. Головною причиною конфліктів у суспільстві є дефіцит та обмеженість ресурсів, до володіння якими прагне людина.
- Ч.Мілз (1915-1962):** Конфлікт є основою розвитку суспільства, яке завжди знаходиться у стані нестабільності, оскільки в ньому постійно відбувається боротьба між різноманітними соціальними групами. Вищий прояв конфлікту – це боротьба за владу.
- М.Дюверже (1917-2014):** в будь-якому суспільстві співіснують конфлікти, інтеграція та еволюція, причому еволюція ніколи не усуне всі суспільні конфлікти.
- С.Лінсет (1922-2006):** Групові конфлікти – основа розвитку демократії.
- С.Хантінгтон (1927-2008):** автор теорії політичної нестабільності, ідеї «зіткнення цивілізацій». Основним джерелом конфліктів стає не ідеологія і не економіка. Найбільш значимі конфлікти будуть розгортатися між націями і групами, які належать до різних цивілізацій, зіткнення цивілізацій стане домінуючим.

Рис. 7.5 Типологія політичних конфліктів

Рис. 7.6 Консенсус та його рівні

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність системного аналізу. Що нового вніс системний підхід у вивчення політики?
2. Дайте визначення поняття «система»
3. Що таке політична система суспільства?
4. Розкрийте внесок Г.Алмонда, Т.Парсонса, Д.Істона, К.Дойча в розробку теорії політичної системи. Порівняйте їх погляди
5. Назвіть підсистеми політичної системи
6. Визначте функції політичної системи
7. Як Ви розумієте поняття «артикуляція інтересів» та «агрегування інтересів»?
8. Прослідкуйте як змінювались погляди щодо типології політичних систем. Наведіть приклади існуючих типологій
9. Охарактеризуйте типи політичних систем виділені Г.Алмондом
10. Дайте визначення понять: політична організація суспільства, політичний інститут
11. Окресліть індикатори ефективності політичної системи
12. опишіть механізм функціонування політичної системи суспільства
13. Як Ви розумієте поняття: «вхід», «вихід»?
14. Охарактеризуйте навколишнє середовище політичної системи
15. Визначте основні закономірності функціонування політичної системи

16. Чи існує зв'язок між стабільністю суспільства та ефективністю функціонування політичної системи? Відповідь обґрунтуйте
17. В чому різниця між політичною системою суспільства та політичною організацією?
18. Чим відрізняються закрита та відкрита політичні системи?
19. Назвіть фактори, що визначають характер та напрям розвитку політичної системи
20. Охарактеризуйте наслідки кризи політичної системи
21. Закінчіть речення. Інтегрована сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичної організації та політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію називається ...
22. Назвіть основні імпульси, які, на думку Д.Істона та Г.Алмонда, поступають ззовні у політичну систему
23. Закінчіть речення. Тип політичної системи, що має високий ступінь однорідності політичної культури і єдності суспільства, соціальної і політичної активності громадян, який досягається недемократичними методами й засобами, головними з яких є тотальний ідеологічний вплив і насильство, називається...
24. Визначте і дайте коротку характеристику тенденціям розвитку політичної системи.
25. Закінчіть речення. Тип політичної системи, що характеризується неоднорідністю політичної культури, труднощами комунікації і координації, різко відмінними політичними орієнтаціями, слабкою диверсифікацією ролей усіх ланок системи, які зумовлюють її політичну нестабільність і необхідність застосування насильства у здійсненні влади, називається...
26. Закінчіть речення. Функціонування політичної системи в політичному просторі та часі – це
27. Дайте характеристику англо-американському типу політичної системи.
28. Дайте характеристику континентально-європейському типу політичної системи.
29. Дайте характеристику доіндустріальному (частково індустріальному) типу політичної системи.
30. Закінчіть речення. Тип політичної системи, що характеризується співіснуванням і взаємодією в політичній культурі елементів старих і нових культур, політичних традицій і форм політичної діяльності; де у межах існуючих конституційних норм вільно функціонують політичні партії, які однак виступають не лише з різних, а й із протилежних ідеологічних позицій; змішаність, фрагментарність культури зумовлює політичну нестабільність у суспільстві й може призводити до суттєвих змін політичної системи, називається...
31. Складіть схему функціонування політичної системи (відповідно до моделі Д.Істона). Використовуйте при цьому такі показники як «політична система суспільства», «вхід - вихід», «вимоги», «підтримка», «рішення», «дії».

32. Дайте характеристику тоталітарному типу політичної системи.
33. Визначте тип політичної системи. Гомогенність (однорідність) політичної культури, толерантність; оптимально реалізується принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки, чітко визначено їх функції; багатоманітність соціальних інтересів представлена в політичній системі незалежними політичними партіями, групами інтересів, засобами масової інформації, які функціонують на демократичних засадах. Політичні системи цього типу стабільні, ефективні і здатні до саморегулювання.
34. Із запропонованого оберіть елементи нормативної підсистеми політичної системи суспільства: традиції, закони, лобістські групи, судові органи, ідеали, моральні принципи, церква.

Завдання для самостійної роботи

- Зробіть аналітичну характеристику одного із дослідників, який займався вивченням політичної системи, за такою схемою:
 - біографічні дані;
 - основні теоретичні положення;
- Напишіть есе, міркуючи над наступною проблемою: Найбільш радикальні форми протікання політичного процесу. Ваше ставлення до них.

Матеріали для читання

- ✓ Истон, Д. Категории системного анализа политики // Антология мировой политической мысли [Текст] : в 5 т. / руководитель проекта Г. Ю. Семигин ; Национальный общественно- научный фонд, Академия политической науки. - М. : Мысль, 1997 . Т. 2 : Зарубежная политическая мысль. XX в. / ред.- сост. Г. К. Ашин, Е. Г. Морозова ; отв. ред. Т. А. Алексеева. - [Б. м.] : [б.и.], 1997. - 831 с.
- ✓ Парсонс, Толкотт. Система современных обществ [Текст] / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева ; ред. пер. КоМ. С. Ковалева. - М. : Аспект Пресс, 1998. - 270 с.

Теми наукових робіт

- Проблеми визначення і класифікації політичних систем
- Політичний конфлікт: суть, типологія, можливі наслідки
- Основні методи врегулювання конфліктів.
- Основні етапи підготовки та прийняття політичних рішень.
- Сутність, структура та типи політичного процесу

ТЕМА 8

Філософське вчення про буття. Свідомість як філософська проблема

1. Проблема буття в філософії. Основні рівні та форми буття
2. Простір і час: підходи в історії в філософії. Рух і розвиток
3. Закони і категорії діалектики
4. Проблема свідомості в історії філософської думки. Свідомість та несвідоме.

Основні поняття: буття, свідомість, несвідоме, діалектика, метафізика, закони діалектики, суспільна свідомість, буденна та теоретична свідомість, субстанція, матерія, ідея, рух, розвиток, «Бог», синергетика, гносеологія, самосвідомість, онтологія, простір, час.

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми слід з'ясувати як розуміють проблему буття в філософії, як співвідносяться категорії «буття», «субстанція», «матерія», «ідея», «Бог», визначити основні рівні та форми буття.

Слід згадати, що називається онтологією. Всі онтологічні концепції можна поділити на об'єктивістські і суб'єктивістські. Онтологія намагалась відповісти на питання, що таке світ, завдяки чому він є єдиним і водночас різноманітним, як відбувається виникнення (перехід від небуття до буття) і зникнення (перехід від буття до небуття) речей, чи існує першопричина суцього і як вона пов'язана з цими різноманітними речами.

Найбільш впливовою суб'єктивістською концепцією світу є феноменолого-екзистенціалістська. Вихідним в онтологічному вченні феноменологів є не світ, а потік переживань свідомості, в якому набувають буття різні сфери суцього. Відповідно до різних способів даності свідомості феноменологи виділяють такі сфери суцього, як матеріально-просторовий світ, живі істоти, людина і соціальний світ, свідомість (психіка), формально-логічний предмет, матеріально-змістовні поняття, цінності, світ фантастичних утворень і та ін.

Варто проаналізувати підходи в історії філософії на проблему «простір і час». Проаналізуйте методи в філософії (діалектика, метафізика, синергетика та інші). Окресліть закони і категорії діалектики.

Визначте філософський зміст проблеми свідомості. Проаналізуйте концепції свідомості. Зверніть увагу на свідоме та несвідоме як філософські категорії. Проаналізуйте рівні свідомості, її різновиди та специфіку.

ОНТОЛОГІЯ (греч. *ontos* – єство, *logos* – вчення)
філософське вчення, яке досліджує сутність
буття світу, основи всього суцього

- матерія
- рух
- простір
- розвиток
- час
- зв'язки
- взаємодії
- структури

Рис. 8.1 Сутність онтології

Рис. 8.2 Форми буття

Рис. 8.3. Матерія. Рух. Простір. Час

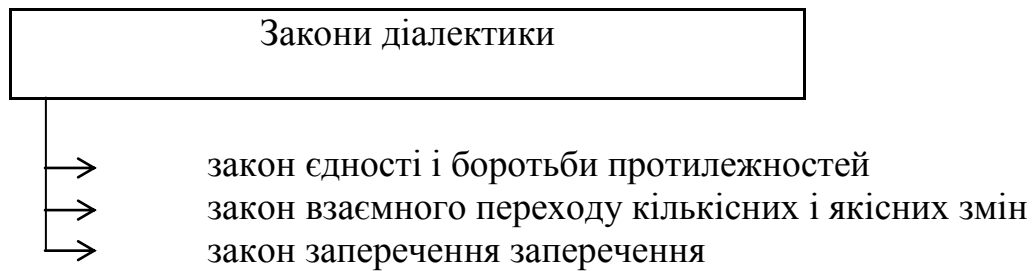

Рис. 8.4 Закони діалектики

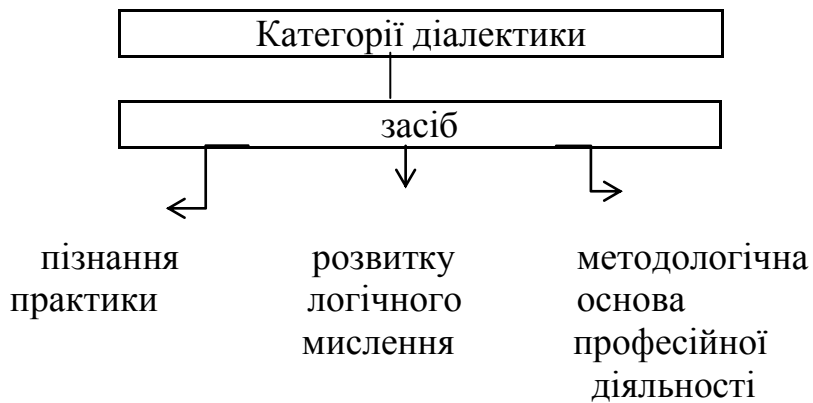

Рис. 8.5 Категорії діалектики

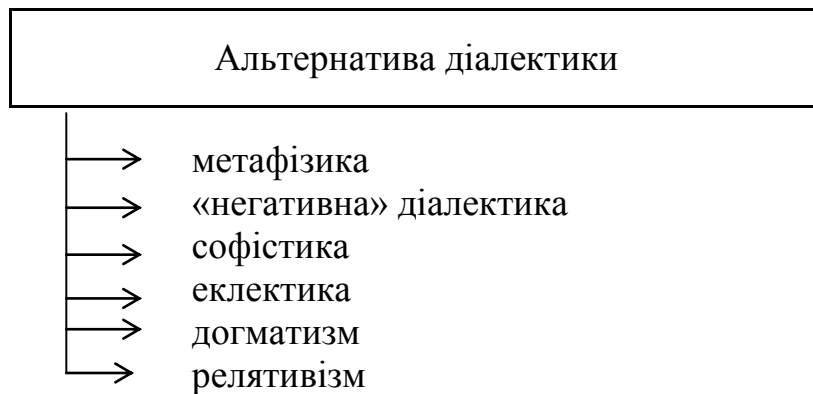

Рис. 8.6. Альтернатива діалектики

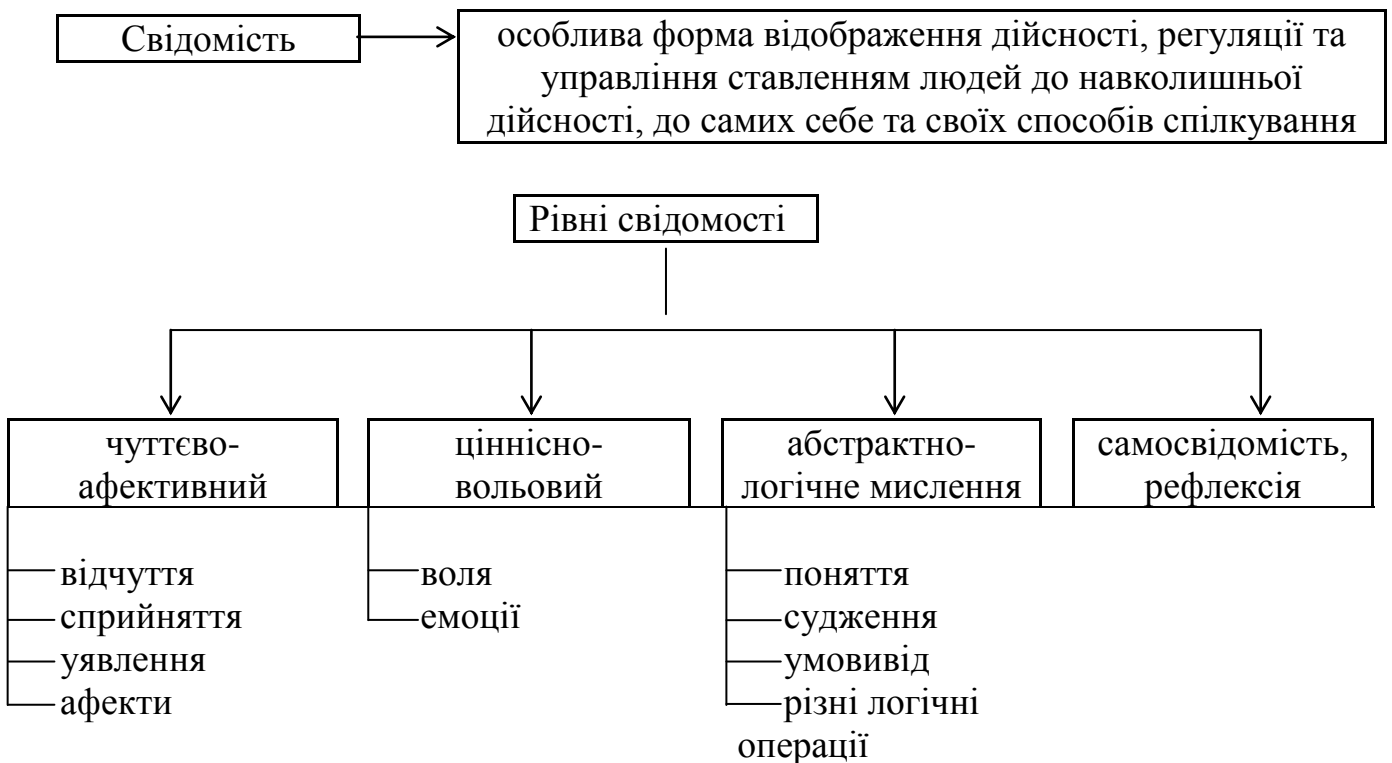

Рис. 8.7 Сутність та рівні свідомості

Питання для самоконтролю

1. Що таке онтологія, гносеологія?
2. Як в філософії розуміють проблему буття?
3. Визначте рівні та форми буття
4. Дайте визначення понять: «рух», «розвиток»

5. Розкрийте закони та категорії діалектики
6. Визначте філософський зміст проблеми свідомості
7. Проаналізуйте концепції свідомості
8. Дайте визначення понять: «буденна свідомість», «теоретична свідомість», «суспільна свідомість»
9. Як Ви розумієте поняття «несвідоме» ?
10. Розкрийте специфіку буття людини
11. Визначте властивості свідомості
12. Що таке самосвідомість?
13. Визначте античне, середньовічне та новоевропейське розуміння свідомості

Завдання для самостійної роботи

1. З'ясуйте значення наступних понять та выпишіть їх у зошит: буття, свідомість, несвідоме, діалектика, метафізика, субстанція, матерія, ідея, рух, розвиток, гносеологія, самосвідомість, онтологія, простір, час.
2. Побудуйте логічну схему, яка пояснює головні історико-філософські етапи розвитку уявлень людства про буття.
3. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами:
 - Буття та свобода
 - Чого у світі більше: порядку чи безладу?
4. Дайте відповідь на питання:
 - Проаналізуйте рух та розвиток як предмет філософських роздумів
 - Як Ви розумієте поняття «соціальний простір» та «соціальний час»?
 - Визначте значення понять «матерія», «рух», «простір», «час» для окремих наук
 - Розкрийте роль суспільної свідомості в житті суспільства
 - Як співвідносяться категорії «буття», «субстанція», «матерія», «ідея», «Бог»?
5. Зробіть аналітичну характеристику однієї з концепцій свідомості за такою схемою:
 - а) представники;
 - б) основні теоретичні положення.

Матеріали для читання

- ✓ Губин, Валерий Дмитриевич. Онтология. Проблема бытия в современной европейской философии [Текст] / В. Д. Губин ; Российский гос. гуманитарный ун-т. - М. : [б.и.], 1998. - 192 с.
- ✓ Сартр, Жан Поль. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии

[Текст] / Ж. П. Сартр ; пер. В. И. Колядко. - М. : Республика, 2004. - 639 с. - (Мыслители XX века).

✓ Хайдеггер, Мартин. Бытие и время [Текст] / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В. В. Биbihин. - М. : Ad Marginem, 1997. - 452 с.

✓ Юнг, Карл Густав. Сознание и бессознательное [Текст] / К. Г. Юнг. - СПб. : Университетская книга ; М. : АСТ, 1997. - 544 с. - (Классики зарубежной психологии).

Теми наукових робіт

1. Формування та розвиток уявлення про Космос та Всесвіт
2. «Буття» та «Ніщо» в філософії Ж.-П.Сартра
3. Філософія сутності та існування
4. Наука, філософія та мистецтво про простір та час
5. Вічні питання буття
6. Філософія буття К.Ясперса
7. Матеріальне та ідеальне: проблема єдності світу
8. Феномен ідеалу в філософській думці
9. Поняття «часу»: від античності до сучасності
10. «Філософія життя» про сенс людського буття
11. Місце онтології в системі філософського знання
12. Концепції буття в контексті розвитку філософської думки
13. Простір, час, рух
14. Буття та проблема людини
15. Діалектика як методологія наукового дослідження. Принципи діалектики
16. Закони діалектики (закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення заперечення)
17. Діалектика та метафізика

ТЕМА 9

Соціальні інститути та соціальні організації

1. Сутність та ознаки соціального інституту. Інституціоналізація суспільного життя
2. Види та функції соціального інституту
3. Соціальна організація: сутність, ознаки, структура
4. Класифікація соціальних організацій. Формальні та неформальні організації

Основні поняття: соціальний інститут, інституціоналізація, соціальна організація, формальна та неформальна організація, дисфункція інституту, явні та латентні функції, бюрократія, синергія, добровільні та тотальні організації, установки та зразки поведінки, символічні культурні риси, утилітарні культурні риси, кодекси поведінки, ідеологія.

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти навчаться визначати сутність та основні риси соціального інституту та соціальної організації. Вивчення теми потрібно розпочати з визначення соціального інституту, який являє собою відносно стійку модель поведінки людей і організацій, що історично склалася у певній сфері життєдіяльності суспільства. Соціальні інститути, забезпечуючи відносну стійкість соціальних відносин, є подвійним соціальним утворенням: за формою – це організаційний механізм (сукупність організацій, спеціалістів, матеріальних та інформаційних засобів), за змістом – це функціональний механізм (сукупність соціальних норм у конкретній сфері соціальних відносин).

Зверніть увагу на суттєві риси соціальних інститутів, а саме:

- соціальні інститути є комплексом формальних і неформальних правил поведінки, культурних норм, які регулюють різні сфери діяльності індивідів у суспільстві (сферу економіки, політики, освіти тощо) і обмежують вчинки людей відповідно до суспільних інтересів;

- соціальні інститути охоплюють певну сукупність людей та установ, які покликані вирішувати важливі для розвитку суспільства завдання. Наприклад, інститут освіти реалізує свою діяльність щодо навчання, виховання, професійної підготовки через школи, університети та ін.

Далі необхідно дати визначення поняття «інституціоналізація», з'ясувати умови, за яких вона відбувається.

Потрібно розглянути види соціальних інститутів, критерії або підстави для їх класифікації та дати коротку характеристику кожному з них. Особливу увагу слід звернути на формальні та неформальні соціальні інститути. Студенти повинні також вміти визначати та характеризувати найбільш вагомі функції соціальних інститутів. Звернути увагу на явні та латентні функції соціальних інститутів.

Слід наголосити, що суспільство як соціальна реальність упорядковано не тільки інституціонально, а й організаційно. Соціальна організація – соціальна група, орієнтована на досягнення взаємопов'язаних специфічних цілей і формування високоформалізованих структур. Соціальні організації відрізняються від соціальних інститутів, необхідно вміти характеризувати ці відмінності. Визначати ознаки соціальної організації, структуру, зовнішнє та внутрішнє середовище організації, роль та значення організацій в сучасному суспільстві.

Потрібно зазначити, що соціальні організації багатоманітні. Студентові слід звернути увагу на класифікацію соціальних організацій, з'ясувати специфіку формальних та неформальних організацій. При розгляді бюрократичної організації, потрібно зробити невеличкий екскурс в історію та розглянути теорію бюрократії М. Вебера.

Рис. 9.1 Сутність та види соціальних інститутів

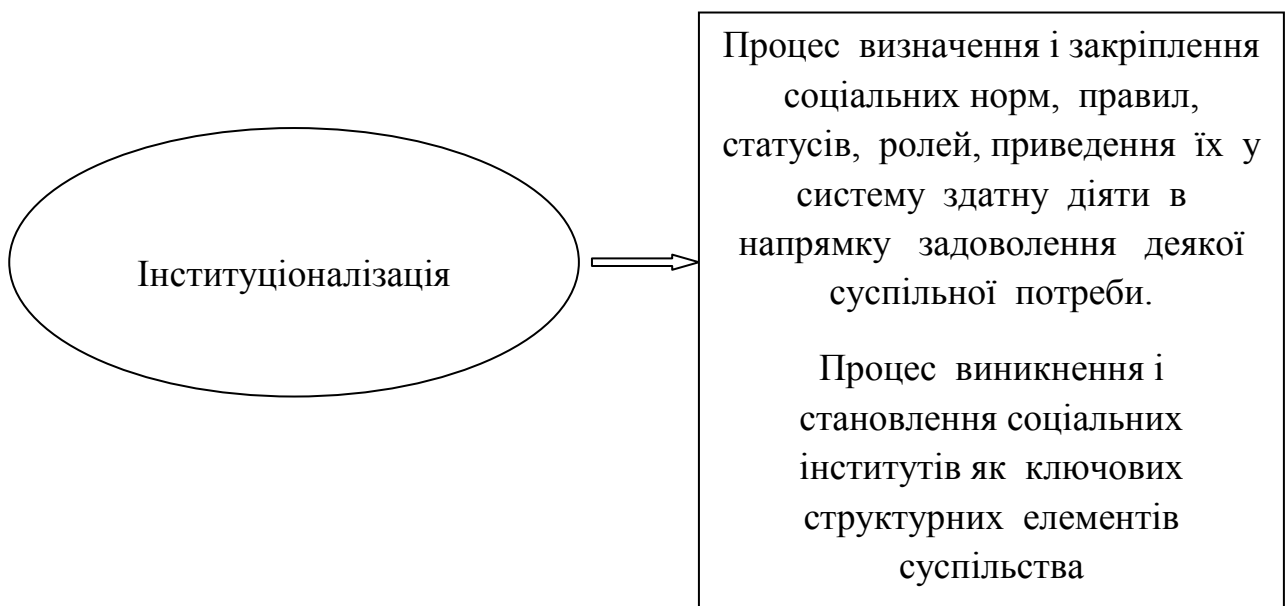

Рис. 9.2 Визначення поняття «інституціоналізація»

Умови необхідні для розвитку соціальних інститутів

- ~ Наявність соціальної потреби, що усвідомлюється багатьма членами суспільства
- ~ Наявність операційних засобів задоволення потреби
- ~ Наявність ресурсів
- ~ Наявність особливого культурного середовища

Рис. 9.3 Умови необхідні для розвитку соціальних інститутів

*Соціальні потреби, що породжують формування соціальних інститутів
(Г.Ленські)*

- ~ Потреба в комунікації
- ~ Потреба у виробництві продуктів і послуг
- ~ Потреба в розподілі благ та привілей
- ~ Потреба в безпеці громадян, захисті їх життя та особистого благополуччя
- ~ Потреба в регулюванні існуючої системи нерівності
- ~ Потреба в соціальному контролі за поведінкою членів суспільства

Рис. 9.4 Соціальні потреби, що породжують формування соціальних інститутів

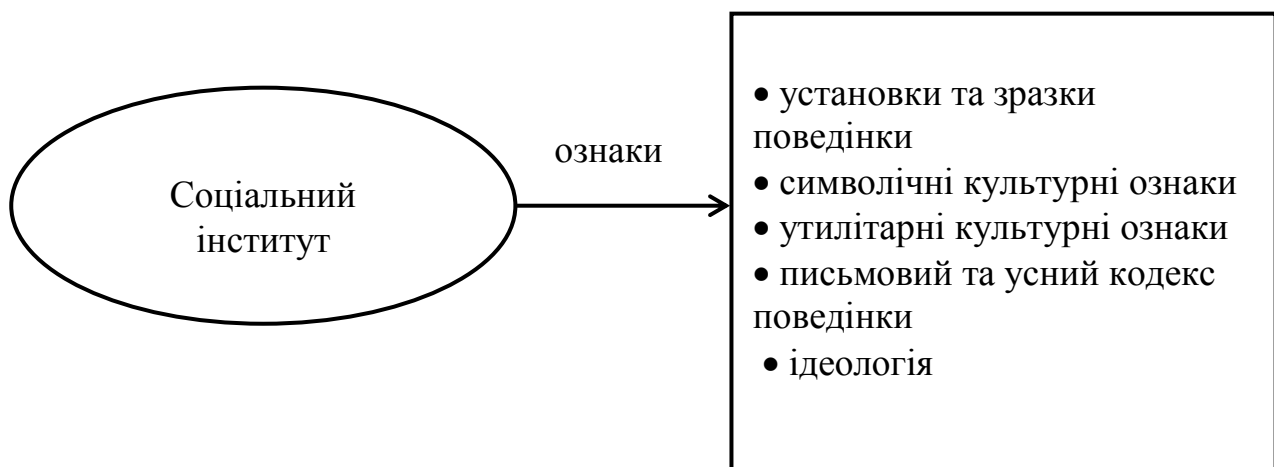

Рис. 9.5. Ознаки соціального інституту

	<i>інститут сім'ї</i>	<i>економічні</i>	<i>політичні</i>	<i>релігія</i>	<i>освіта</i>
Ролі	Батько, мати, дитина	Роботодавець, найманий працівник, покупець, продавець	Політичний активіст, виборець, законодавець	Священик, віруючий	Вчитель, учень
Символічні риси	Обручки, придане	Реклама, торговельна марка	Прапор, герб, гімн	Хрест, алтар, ікони	Диплом
Утилітарні риси	Будинок	Офіс, магазин, гроші	Громадські будівлі	Собор	Школа, навчальний посібник
Функції	Регулювання народжуваності, виховання дітей	Виробництво, розподіл товарів та послуг	Підтримка законів, правил; захист прав, забезпечення політичної безпеки	Сприяння релігійним потребам	Соціалізація, передача знань, навичок від покоління до покоління
Усна та письмова традиція	Шлюбний контракт, генеалогія	Контракти, корпоративні угоди	Конституція, законодавство	Біблія, катехизис	Статут
Ідеологія	Кохання	Право на труд, власність	Демократія	Віра в Бога	Прагнення до знань, успішність

Рис.9.6 Характеристика основних інститутів

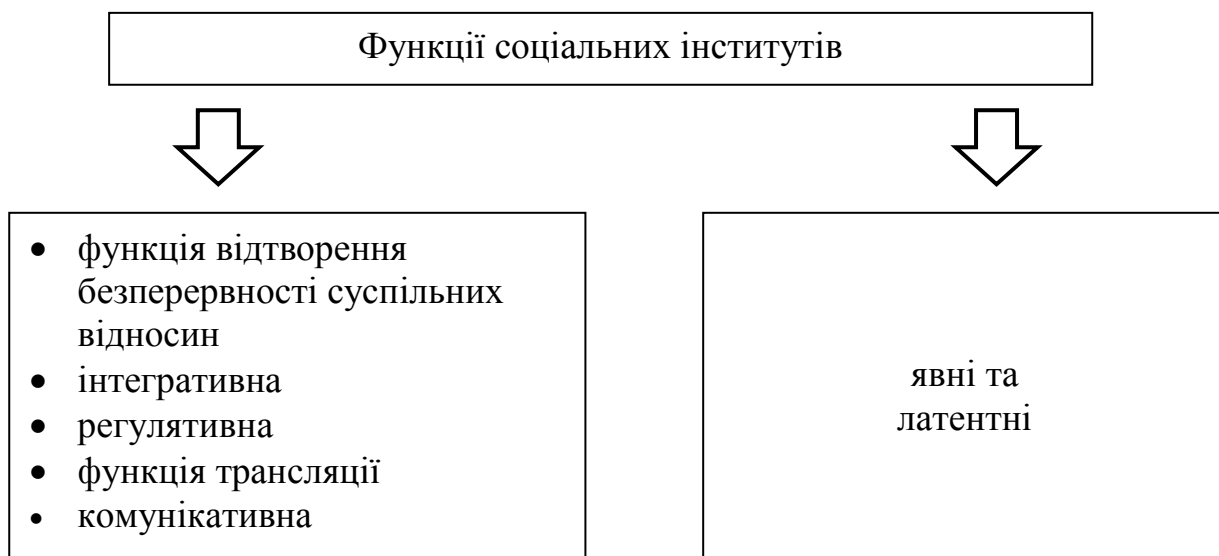

Рис.9.7 Функції соціальних інститутів

Соціальна організація

- Соціальна група, що сформована для досягнення певних цілей.
- Цільова група, створена для реалізації певних цілей за допомогою раціональних засобів, економії зусиль, раціонального поділу праці між членами групи, координації їх дій за допомогою керівних органів

ознаки

- Наявність свідомо поставленої загальної мети
- Наявність статусно-рольової ієрархії
- Наявність інституалізованих норм
- Наявність функціональної спеціалізації
- Організаційний ефект (ефект синергії)

Рис. 9.8 Сутність та ознаки соціальної організації

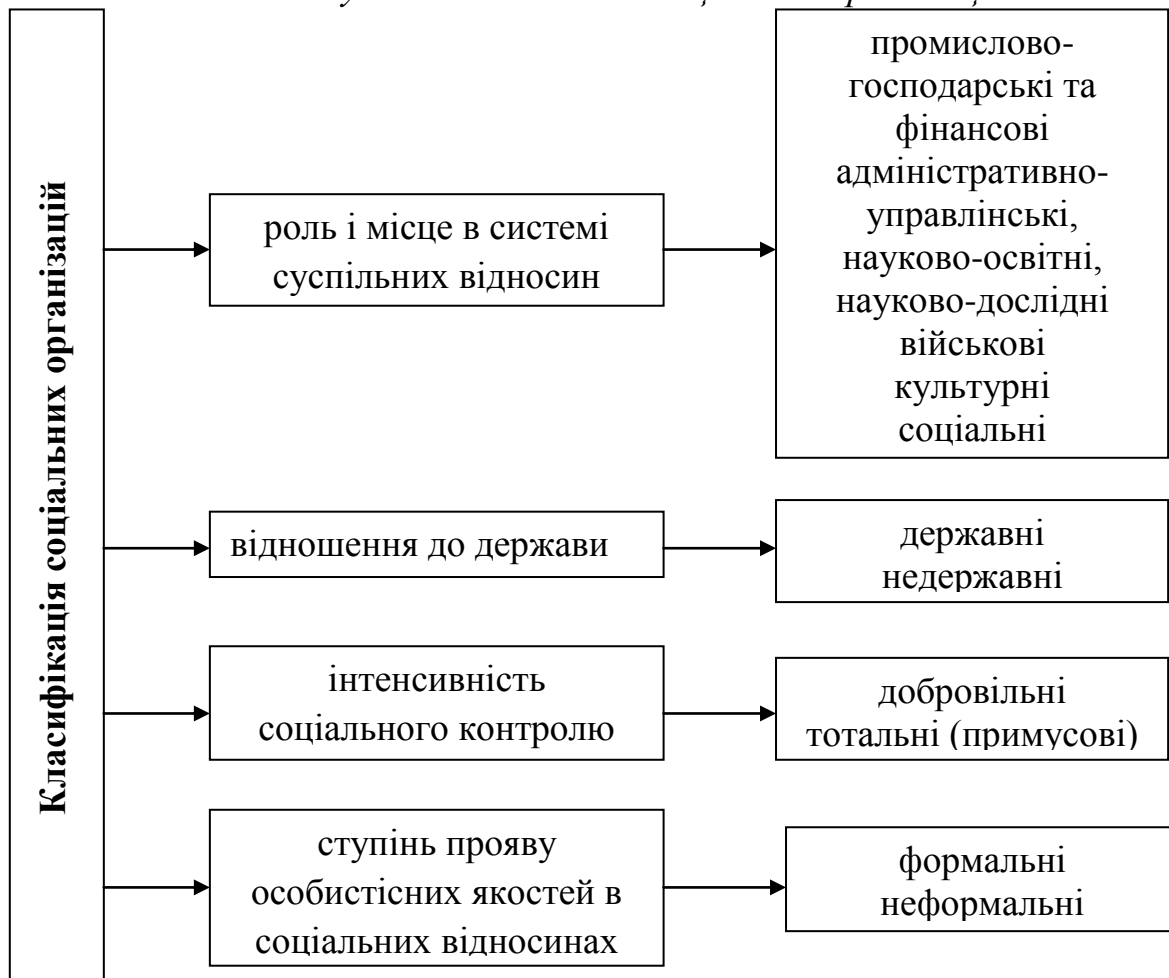

Рис.9.9 Класифікація соціальних організацій

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «соціальний інститут»
2. Назвіть ознаки соціальних інститутів
3. Визначте функції соціальних інститутів
4. Охарактеризуйте види соціальних інститутів
5. Що таке інституціоналізація?
6. Визначте сутність та основні ознаки соціальної організації
7. Охарактеризуйте типи соціальних організацій
8. Проаналізуйте формальні та неформальні організації
9. Наведіть приклад добровільних та тотальних організацій
10. Якими є основні передумови діяльності організацій, що є необхідним для ефективності цієї роботи?
11. Що собою являє соціальна група, якими є причини виникнення соціальних груп, їхня роль у суспільстві?
12. Що являє собою соціальне управління, які його характерні риси і основні принципи?
13. Явні та латентні функції інститутів, у чому їх відмінності?
14. Які чинники зумовлюють ефективність функціонування організації?

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповідь на питання :
 - Що таке ефект синергії?
 - Визначте переваги та недоліки бюрократії
 - Як відбувається процес утворення інституту?
 - Що розуміють під дисфункцією соціального інституту
 - В чому полягає відмінність між соціальним інститутом та соціальною організацією
 - Дайте характеристику військовим, навчальним, релігійним, політичним організаціям.
 - Проаналізуйте конфлікти в соціальній організації
 - Назвіть причини та шляхи подолання дезорганізації

Матеріали для читання

- ✓ Кошелєв, Антон Николаевич. Конфликты в организации: виды, назначение, способы управления [Текст] / А. Н. Кошелєв, Н. Н. Иванникова. - М. : Альфа-Пресс, 2007. - 212 с.

- ✓ Мاستенбрук, Уильям. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации [Текст] : пер. с англ. / У. Мاستенбрук ; Профессиональная библиотека. - Расшир. изд. - М. : Инфра-М, 1996. - 256 с. - (Менеджмент).
- ✓ Пригожин, Аркадий Ильич. Дезорганизация. Причины, виды, преодоление [Текст] / А. И. Пригожин. - М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. - 400 с. - (Серия "Синергичная организация").

Тема наукових робіт

1. Бюрократія: сутність, переваги та недоліки.
2. Теорія бюрократії М.Вебера.
3. Бюрократія як феномен влади і управління.
4. Самоорганізація та організація в розвитку суспільства.
5. Наука як соціальний інститут
6. Релігія як соціальний інститут

ТЕМА 10

Сім'я як мала соціальна група та соціальний інститут

1. Сутність та функції сім'ї
2. Типи сімейних структур та сімейних відносин
3. Шлюб як соціальний інститут. Типи шлюбів
4. Причини та наслідки розлучення
5. Тенденції розвитку сучасної сім'ї
6. Цілі та напрями сімейної політики

Основні поняття: сім'я, шлюб, розлучення, моногамія, полігамія, полігінія, поліандрія, груповий шлюб, екзогамія, ендогамія, нуклеарна сім'я, егалітарна сім'я, життєвий цикл сім'ї, умови життя сім'ї, спосіб життя сім'ї, шлюбний вибір, сімейна поведінка, задоволеність шлюбом, виховання, готовність до шлюбу

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти повинні вміти характеризувати сім'ю як малу соціальну групу та соціальний інститут, аналізувати історичний розвиток інституту сім'ї.

При вивченні теми слід зосередити увагу на тому, що шлюб і сім'я – це історично змінні соціальні явища. Тому необхідно проаналізувати історичні форми сім'ї та шлюбу.

Отже, шлюб – це суспільно визнаний і схвалений союз між двома дорослими індивідами. Інститут шлюбу втілює певні соціальні норми, визнання кола прав та обов'язків подружжя по відношенню один до одного, до дітей,

майна, оточення. Сім'я є більш складною системою відносин, ніж шлюб, оскільки вона об'єднує не тільки подружжя, але й їх дітей, а також інших родичів та близьких. Сім'я – це соціальний інститут і водночас мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення.

Сім'я проходить в своєму розвитку ряд етапів, послідовність яких складається у життєвий цикл сім'ї. Виділяються наступні фази цього циклу: утворення сім'ї, початок дітонародження; завершення дітонародження; «порожнє гніздо» (вступ у шлюб і виділення із сім'ї останньої дитини); припинення існування сім'ї.

Необхідно зауважити, що під структурою сім'ї розуміють сукупність відносин між її членами, включаючи систему духовних, моральних відносин, а також відносин влади і авторитету. Існує авторитарна структура відносин у сім'ї, яка характеризується жорстким підкоренням дружини – чоловікові, а дітей – батькам. Демократична сім'я заснована на розподілі ролей згідно не з традиціями, а з особистісними якостями і здібностями подружжя, на рівній участі кожного з них у прийнятті рішень, добровільному розподілі обов'язків у вихованні дітей тощо.

З'ясуйте основні функції сім'ї (репродуктивна, виховна, економічна, господарсько-побутова, рекреаційна, комунікативна та ін.), дайте їм характеристику.

Охарактеризуйте типи сімей та сімейних відносин (проста, або нуклеарна, розширена або складна, повна – неповна тощо) .

Слід підкреслити, що сучасні тенденції в розвитку сім'ї характеризуються певними особливостями. По-перше, шлюб стає рівноправним, добровільним, вільним від примусу, матеріальних розрахунків, втручання або тиску третіх осіб, союзом жінки і чоловіка. По-друге, спостерігається додержання принципу егалітарності на противагу патріархальності, який не обмежує права і гідність чоловіка та жінки, забезпечує кожному з них рівні можливості професійного та духовного зростання. По-третє, нині створюються реальні передумови для подолання суперечностей між коханням і обов'язком, індивідуальним і суспільним інтересом в інтимному житті людини.

Крім того, серед тенденцій розвитку сучасної сім'ї можна виділити наступні: зменшення кількості розширених сімей; збільшення кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення середньої тривалості шлюбу; збільшення кількості розлучень. Тому доцільно звернути увагу і на фактори стабілізації шлюбу. З'ясуйте причини та наслідки розлучень.

Визначте зміст понять: життєвий цикл сім'ї, умови життя сім'ї, спосіб життя сім'ї, шлюбний вибір, сімейна поведінка, задоволеність шлюбом, виховання, готовність до шлюбу та ін.

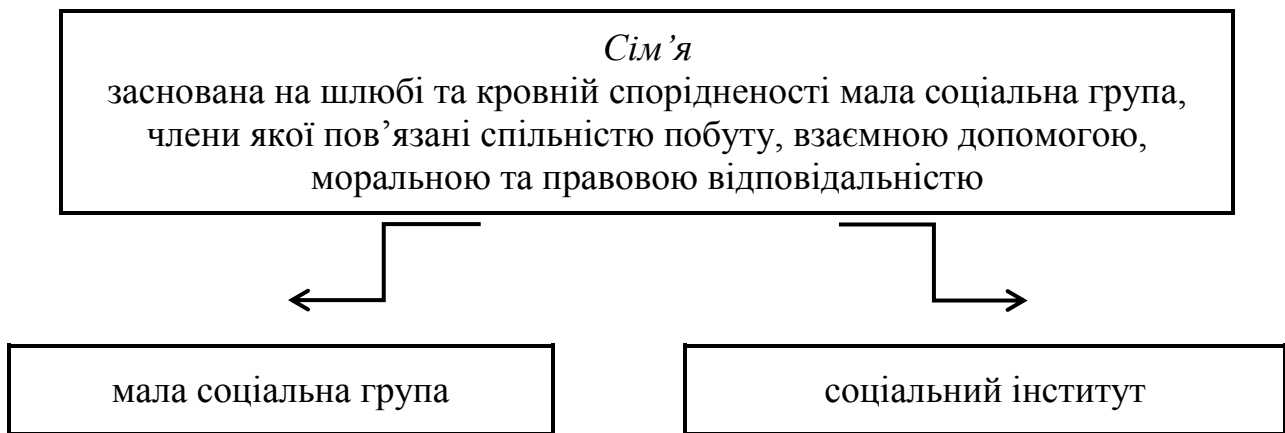

Рис.10.1 Визначення поняття «сім'я»

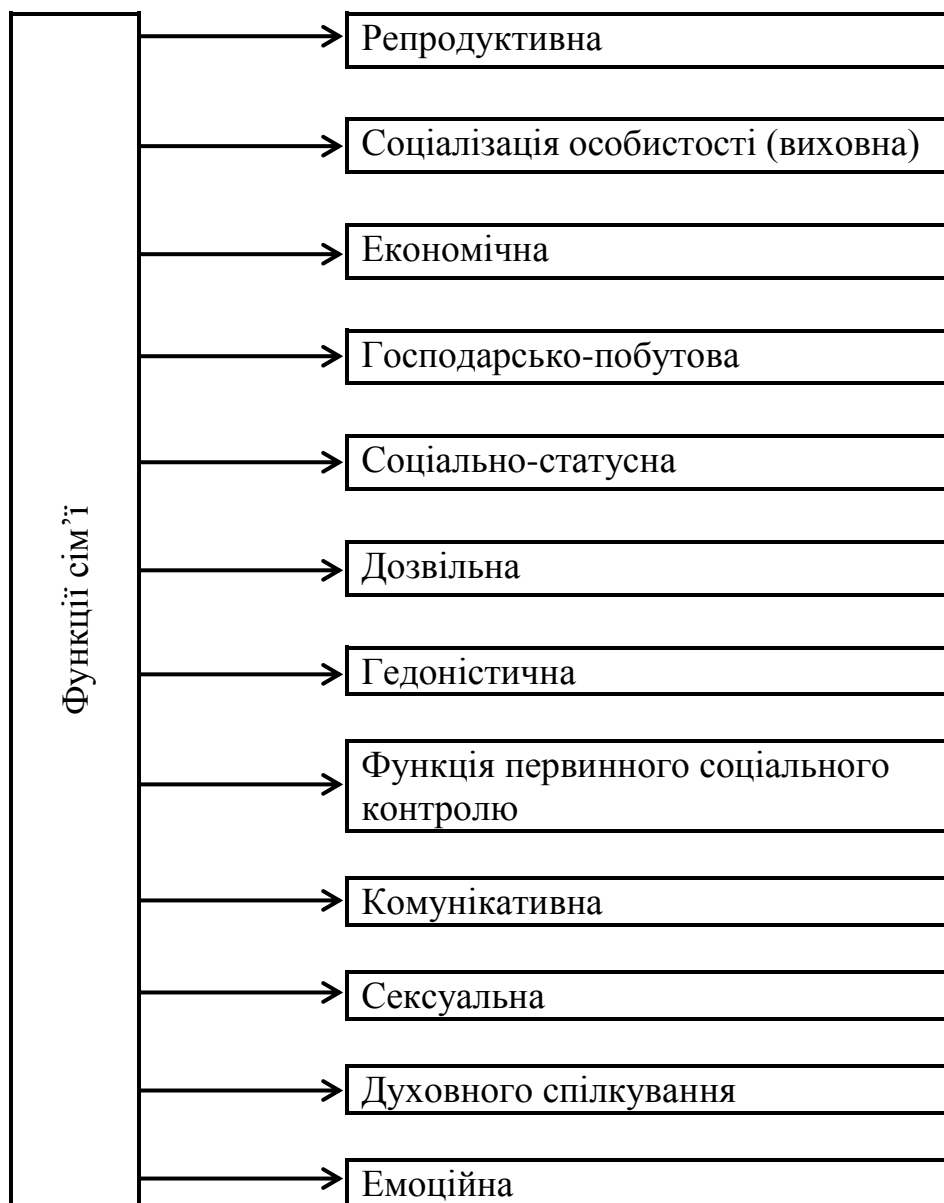

Рис. 10.2 Функції сім'ї

Типи сімей	<i>Критерій для класифікації</i>	<i>Типи</i>
	Зразок розподілу влади	Матріархальна, патріархальна, егалітарна
	Складність сімейної структури	Розширена, нуклеарна
	Кількість дітей	Бездітні, малодітні, багатодітні
	Проживання подружжя	Патрілокальна (молоді живуть в сім'ї чоловіка), матрілокальна (молоді живуть в сім'ї дружини), неолокальна (молоді живуть окремо)
	Наявність батьків	Повні, неповні
	Вік подружжя	Молодіжна, молода, середнього подружнього віку, старшого подружнього віку, літня
	Стиль взаємодії і спілкування	Авторитарна, демократична, ліберальна, змішана
	Форма шлюбу	Моногамна, полігамна
	Вибір партнера	Екзогамна, ендогамна
	Національний склад	Однонаціональна, міжнаціональна, сім'я громадян різних держав
	Матеріальна забезпеченість	З високим матеріальним статком, середнім матеріальним статком, із низьким матеріальним статком

Рис.10.3 Типи сімей

Рис.10.4 Життєвий цикл сім'ї

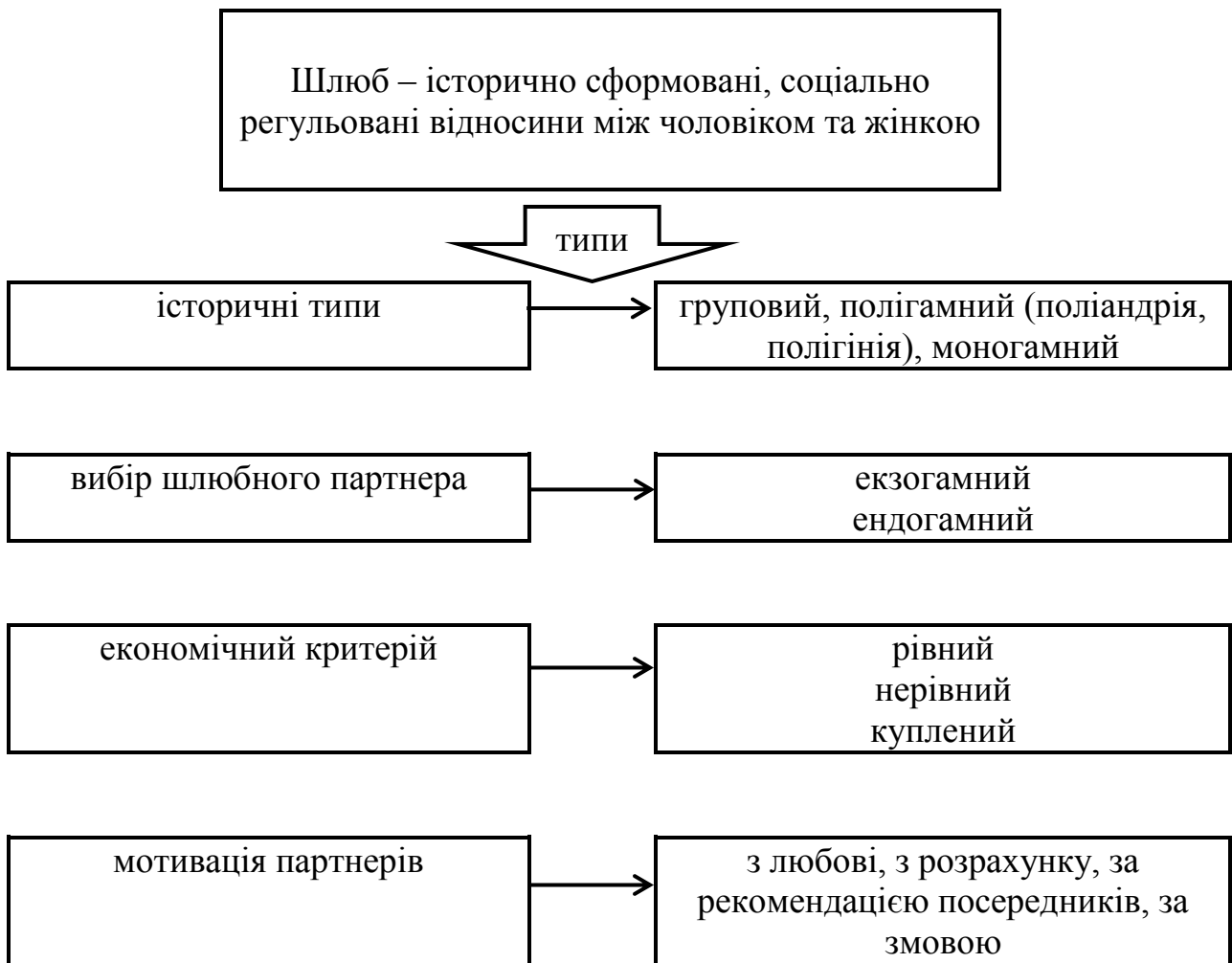

Рис.10.5 Сутність та типи шлюбів

<i>Основні проблеми сучасної сім'ї</i>
~ Збільшення кількості розлучень
~ Зменшення середньої тривалості шлюбу
~ Пізні шлюби
~ Малодітні та бездітні шлюби
~ Зниження шлюбності
~ Зростання числа неповних сімей
~ Збільшення дітей-сиріт, дітей народжених поза шлюбом
~ Зниження батьківської виховної ролі
~ Зміна мотивації шлюбу
~ Більш пізнє формування соціальної готовності до створення сім'ї
~ Спільне життя подружніх пар без оформлення шлюбу
~ Збільшення кількості одиноких людей

Рис.10.6 Основні проблеми сучасної сім'ї

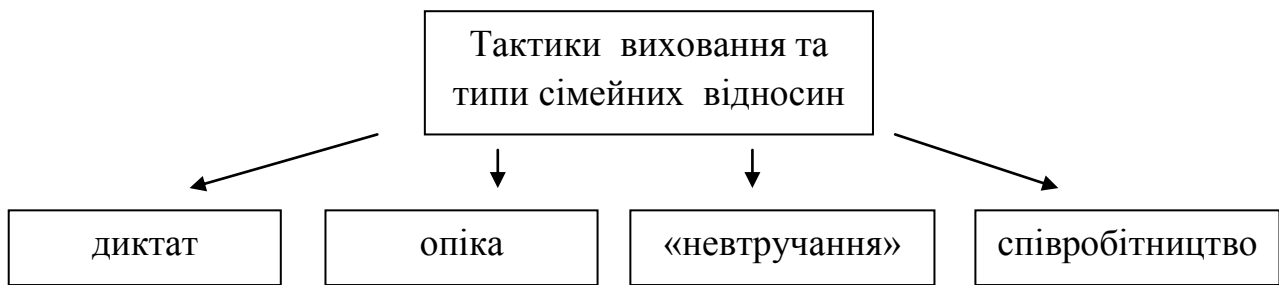

Рис. 10.7 Тактики виховання

Рис. 10.8 Причини розлучень

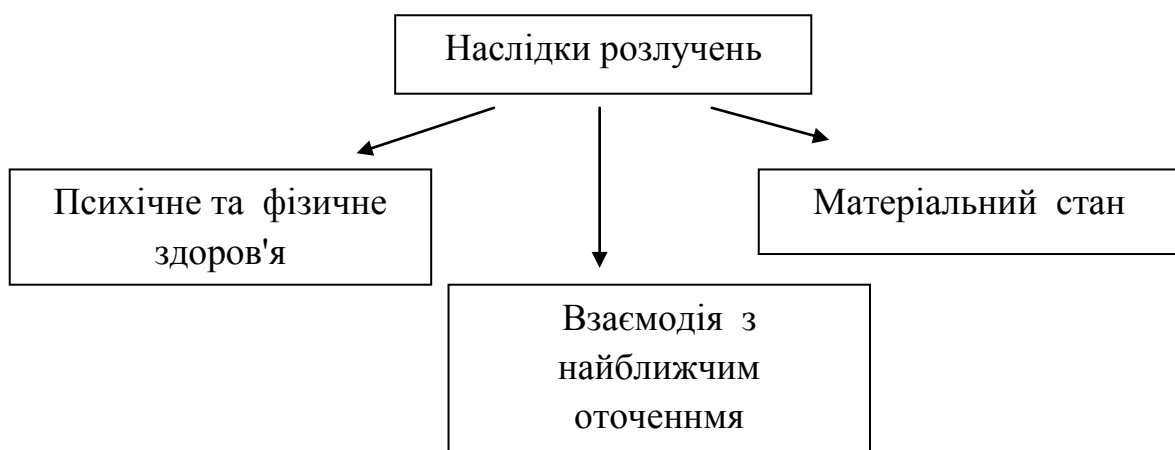

Рис. 10.9 Наслідки розлучень

<i>Сім'я в минулому</i>	<i>Сучасна сім'я</i>
Патріархальна та авторитарна	Індивідуалістична та демократична
Велика родина	Невелика родина
Мало розлучень	Багато розлучень
Постійне місце проживання	Часта зміна місця проживання, мобільність
Жінка знаходиться вдома	Жінка зайнята по дому та працює поза межами дому
Пуританська мораль	Ліберальна сексуальна модель поведінки
Відсутність планування дітонородження	Планування дітонородження
Сім'я виконує множини різних функцій	За сім'єю закріплені особистісні та відтворювальні функції

Рис. 10.10 Історичні зміни інституту сім'ї

Питання для самоконтролю

1. Визначте сутність сім'ї
2. Назвіть ознаки сім'ї
3. Розкрийте специфіку вивчення сім'ї соціологією
4. Проаналізуйте функції сім'ї
5. Визначте типи сімейних структур
6. Визначте сутність та типи шлюбів
7. Розкрийте причини та наслідки розлучень
8. Проаналізуйте тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин
9. Охарактеризуйте проблеми сучасної сім'ї
10. Назвіть причини дестабілізації сімейних відносин
11. На Вашу думку, який з типів сім'ї домінує в сучасному суспільстві ?
12. Покажіть як відбувається дослідження сім'ї в різних соціогуманітарних науках
13. Як Ви розумієте поняття «життєвий цикл сім'ї»?
14. Які альтернативи сім'ї та шлюбу існують?
15. Які причини самотності?
16. Визначте специфіку та проблеми студентської сім'ї
17. Що таке полігінія та поліандрія?
18. Назвіть умови життя сім'ї
19. Прослідкуйте історичні зміни сім'ї як соціального інституту
20. Побудуйте генеалогічне древо своєї сім'ї
21. Проаналізуйте демографічну політику держави стосовно розвитку сім'ї
22. Визначте поняття шлюбу і сім'ї. Чи є між ними різниця?

23. Яким чином Ви ставитеся до подвійної зайнятості жінки? Які вона має наслідки?
24. Розкрийте роль бюджету в сімейних стосунках
25. Чи існує залежність між добробутом і рівнем народжуваності?
26. Назвіть етапи життєвого циклу сім'ї

Завдання для самостійної роботи

1. З'ясувати значення наступних понять: гендер, фемінність, маскуліність, сексизм, гендерна соціалізація
2. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами: «Студентська сім'я: за і проти». «Проблеми сучасної сім'ї»
3. Дайте відповідь на питання:
 - Як зробити шлюб стабільним?
 - Які сім'ї стабільніші: ті, що ґрунтуються на коханні, чи ті, де домінує розрахунок?
 - Чи погоджуєтесь Ви з тим, що жінці важче зробити кар'єру? Свою думку обґрунтуйте.
 - Що розуміють під сімейною політикою?
 - Від чого залежить стабільність сім'ї?
 - На Вашу думку, сімейні проблеми – це лише особисті проблеми певних людей? Свою відповідь обґрунтуйте
 - Які проблеми у стосунках між батьками та дітьми найбільш типові для сучасної української сім'ї
 - З лібералізацією статевих відносин, що спостерігається останнім часом в Україні, пов'язаний ранній початок статевого життя підлітків при низькій культурі статевого виховання. Проаналізуйте соціальні наслідки цих процесів.
 - Що Ви знаєте про гендерні стереотипи? Опишіть сучасні прояви гендерних стереотипів.
 - Проаналізуйте один з методологічних підходів до аналізу сім'ї
4. Складіть схему генеалогічного дерева своєї родини.

Матеріали для читання

- Лисовский, Владимир Тимофеевич. Молодежь [Текст] : Любовь. Брак. Семья: Социол. исследование / В. Т. Лисовский. - СПб. : Наука, 2003. - 366 с.: табл. - Библиогр.: с. 314-323.
- Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку [Текст] : [кол. монографія] / Е. М. Лібанова [та ін.] ; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Український центр соціальних реформ, Фонд народонаселення ООН. - К. : [Основа-

Принт], 2009. - 247 с.: табл., рис.

➤ Социология семьи [Текст] : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности 0203000 "Социология" / [А. И. Антонов и др.] ; под ред. проф. А. И. Антонова ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : ИНФРА-М, 2005. - 640 с. : рис., табл. - (Классический университетский учебник). - Бібліогр. в кінці розд

Тема наукових робіт

1. Сімейні конфлікти та стабільність сім'ї.
2. Взаємодія поколінь у сім'ї.
3. Сім'я як інститут виховання.
4. Сучасні тенденції у сфері сексуальної поведінки.
5. Сімейна політика в розвинутих країнах (на прикладі окремих країн чи регіонів).
6. Зміна структури гендерних ролей у сучасній сім'ї.
7. Роль мас-медіа у формуванні гендерних стереотипів.
8. Соціологія сім'ї: предмет, завдання, історія становлення
9. Історичні зміни сім'ї як соціального інституту
10. Сімейна соціалізація
11. Шлюбна поведінка як соціальний феномен

ТЕМА 11

Політична діяльність і влада

1. Поняття «політична влада». Концепції влади
2. Різновиди, функції, ресурси та принципи влади
3. Суб'єкти та об'єкти політичної влади
4. Сутність та різновиди легітимності політичної влади
5. Сутність, структура та види політичної діяльності
6. Специфіка масової поведінки в політиці

Основні поняття: влада, політична влада, державна влада, ресурс влади, принципи влади, легітимність влади, легальність влади, харизма, політична діяльність, політична активність, політична поведінка, суб'єкти та об'єкти влади, засоби здійснення влади, примус, поділ влади, легітимація, ефективність влади, авторитет, політична участь, опозиція, політичний протест, політичне відчуження.

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми слід з'ясувати сутність та природу влади, особливості політичної та державної влади. Розкрийте зміст концепцій влади: біхевіористської, реляціоністської, системної, психологічної, конфліктної,

марксистської, інструменталістської, структурно-функціональної, теологічної. Проаналізуйте шляхи досягнення та засоби здійснення влади. Визначте принцип поділу влади. Охарактеризуйте функції влади. Проаналізуйте різновиди влади. Визначте ресурси та принципи влади. Охарактеризуйте суб'єкти та об'єкти влади. Проаналізуйте мотивацію підкорення. Охарактеризуйте типи легітимності політичної влади: традиційний, харизматичний, раціонально-легальний (М.Вебер), показники легітимності влади та причини делегітимації.

Розуміння владних відносин неможливе без знання сутності понять «політичні відносини», «політична поведінка», «політична активність», «участь людини у політиці».

По-перше, необхідно з'ясувати сутність поняття «політична діяльність», її структура, суб'єкти та об'єкти, цілі, засоби, умови, результати, інтереси, цінності, мотиви, установки. Теоретична та практична політична діяльність. Типи, види, форми політичної діяльності. Напрями політичної діяльності (політичне керівництво, політичне функціонування, політичний маркетинг). Політична платформа, стратегія та тактика.

По-друге, звернути увагу на типологію політичної поведінки (відкритий і закритий типи). Політичне відчуження та апатія. Абсентеїзм. Форми політичної поведінки (організовані, стихійні).

По-третє, потрібно розглянути питання впливу політичних режимів на політичну активність, з'ясувати поняття квазіактивність.

По-четверте, важливим є з'ясування характеристик політичної участі. Безпосередня (пряма) та опосередкована (представницька); автономна та мобілізована політична участь. Види (конвенціональна, не конвенціональна), типи та форми політичної участі. Політичні вибори. Лобістська діяльність. Організована активність. Референдум. Політична демонстрація, маніфестація, мітинг. Насилля та політичний протест. Авантюризм у політиці. Елітарна та партиципаторна концепції щодо участі звичайного громадянина в політиці. Типологія індивідів у відповідності до їх участі в політиці.

КОНЦЕПЦІЇ ВЛАДИ:

Нормативно-формалістична концепція (легітимістська) - Шан Ян (390-338 рр. до н.е.) Джерелом і змістом влади є система норм, передусім, правових.

Теологічна концепція – Аристотель (384-322 до н.е.), **Аврелій Августин** (354-430), **Ф.Аквінський** (1225-1274) Всяка державна влада походить від Бога

Елітна концепція – Р.Міхельс (1876-1936), **Г.Моска** (1858-1941), **В.Парето** (1848-1923). Влада – іманентна (внутрішньо зумовлена) властивість постійно існуючої в суспільстві еліти, яка покликана управляти масами. Стверджується винятковість носіїв влади.

Психологічна концепція – *З.Фрейд* (1856-1939), *Е.Фромм* (1900-1980), *К.Юнг* (1875-1961), *К.Хорні* (1885-1952), *Ж.Лакан* (1901-1981), *Ф.Ніцше* (1844-1900) та ін. Влада – вроджений інстинктивний потяг людини до влади й панування.

Біхевіористська (поведінкова) концепція – *Г.Лассуелл* (1902-1978), *Б.Скіннер* (1904-1990), *Ч.Мерріам* (1874-1953), *Дж.Кетлін* (1896-1979) та ін. Влада – особливий тип поведінки, за якої одні люди домінують, а інші підкоряються, підпорядковуються. Прагнення до влади – домінуюча риса людської поведінки і свідомості. Влада – взаємодія людей, що базується на можливості зміни поведінки індивідів.

У межах біхевіористської концепції влади виокремлюються три основні моделі:

- ✓ силова (головний мотив політичної поведінки – прагнення до влади. Влада стає засобом досягнення різноманітних благ),
- ✓ ринкова (влада – товар. Виникає своєрідний ринок влади),
- ✓ ігрова (владні відносини – своєрідна гра, яка відбувається за певними правилами).

Іструменталістська концепція – *М.Дюверже* (1917-2014), *О.Тоффлер* (1928-2016) та ін. Влада – це використання певних засобів, зокрема насильства і примусу. *О.Тоффлер*: основними інструментами влади є сила, багатство і знання.

Класова (марксистська) концепція – *К.Маркс* (1818-1883) та ін. Політична влада – панування певного класу (тобто має класовий характер). Свою волю в суспільстві диктує той клас, який володіє засобами виробництва, а отже, й більшою частиною національного багатства (зумовлена майновими відносинами). Змістом влади є відносини панування та підкорення, обумовлені економічною нерівністю.

Реляціоністська теорія влади (від франц. – відношення, зв'язок)
Влада – вольові стосунки між двома партнерами (один із них – суб'єкт здійснює визначальний вплив на іншого – об'єкт), взаємодія суб'єкта та об'єкта при якій суб'єкт контролює об'єкт за допомогою певних засобів. *П. Блау*: «влада – здатність одного індивіда (чи групи) нав'язувати свою волю іншим, не хтуючи такими засобами, як страх і покарання».

Основні різновиди реляціоністської теорії:

- ✓ теорія опору – *М.Вебер* (1864-1920), *Д.Картрайт*, *Дж.Френч*, *Б.Рейвен* та ін. (*М.Вебер*: влада – можливість індивіда здійснювати свою волю всупереч опорі інших; це панування, що дає право одним керувати іншими, від яких вимагається покора та підпорядкування).
- ✓ обміну ресурсами – *П.Блау* (1918-2002), *Д.Хіксон* (нар.1931), *К.Хайнінгс* та ін. (влада – нав'язування суб'єктом волі в обмін на надання певних ресурсів).
- ✓ розподілу сфер впливу – *Д.Ронг* та ін. (правляча партія може перетворитися на опозиційну та навпаки).

Телеологічна концепція (від грецьк. – мета, результат, кінець) – *Т.Парсонс* (1902-1979), *Б.Рассел* (1872-1970) та ін. Влада – здатність досягнення

поставленої мети, певних результатів. Головна властивість влади – цілеспрямованість. Влада – не лише стосунки з людьми (влада людини над людиною), але й взаємодія людини й довкілля (влада людини над природою)

Системна концепція – *Т.Парсонс* (1902-1979), *Д.Істон* (1917-2014), *М.Кроз'є* (1922-2013), *Т.Кларк* (1857-1916), *М.Роджерс* та ін. Влада – з'єднує всі елементи політичної системи в єдине ціле. Головне призначення – забезпечення стабільності у суспільстві за допомогою регулювання політичних відносин між усіма суб'єктами політики.

Системний підхід застосовується на трьох рівнях:

- ✓ на рівні політичної системи (макрорівень),
- ✓ на рівні складових системи (мезорівень),
- ✓ на рівні відносин між окремими індивідами (мікрорівень).

Комунікативний підхід – *К.Дойч* (1912-1992), *Н.Луман* (1927-1998), *Х.Аренд* (1906-1975), *Ю.Хабермас* (нар. 1929) та ін. Влада – засіб соціального спілкування (комунікації), що дає змогу регулювати групові конфлікти та забезпечувати інтеграцію суспільства.

Дуалістична концепція – *М.Дюверже* (1917-2014). Владу слід відрізнити від панування. Всередині влади – два елементи: матеріальний примус та переконання, віра у справедливість такого підпорядкування. Якщо відсутня віра, то наявне панування. Панування – більш вузьке поняття, ніж влада й пов'язане з застосуванням сили (фізичне насильство, економічний примус, тиск тощо). Влада може здійснюватись і без прямого насильства, спираючись на силу авторитету. Влада – «дволиккий Януса». Вона є інструментом панування одних груп над іншими, а водночас – засобом інтеграції та забезпечення соціальної солідарності всіх членів суспільства.

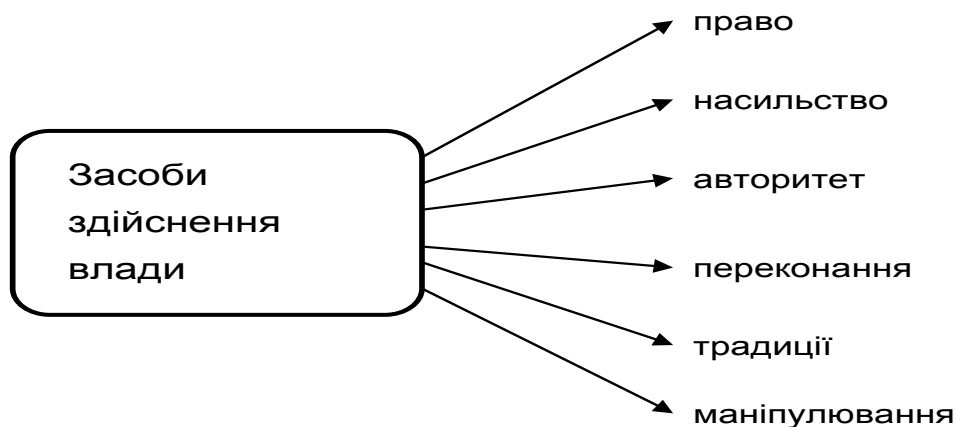

Рис. 11.1 Засоби здійснення влади

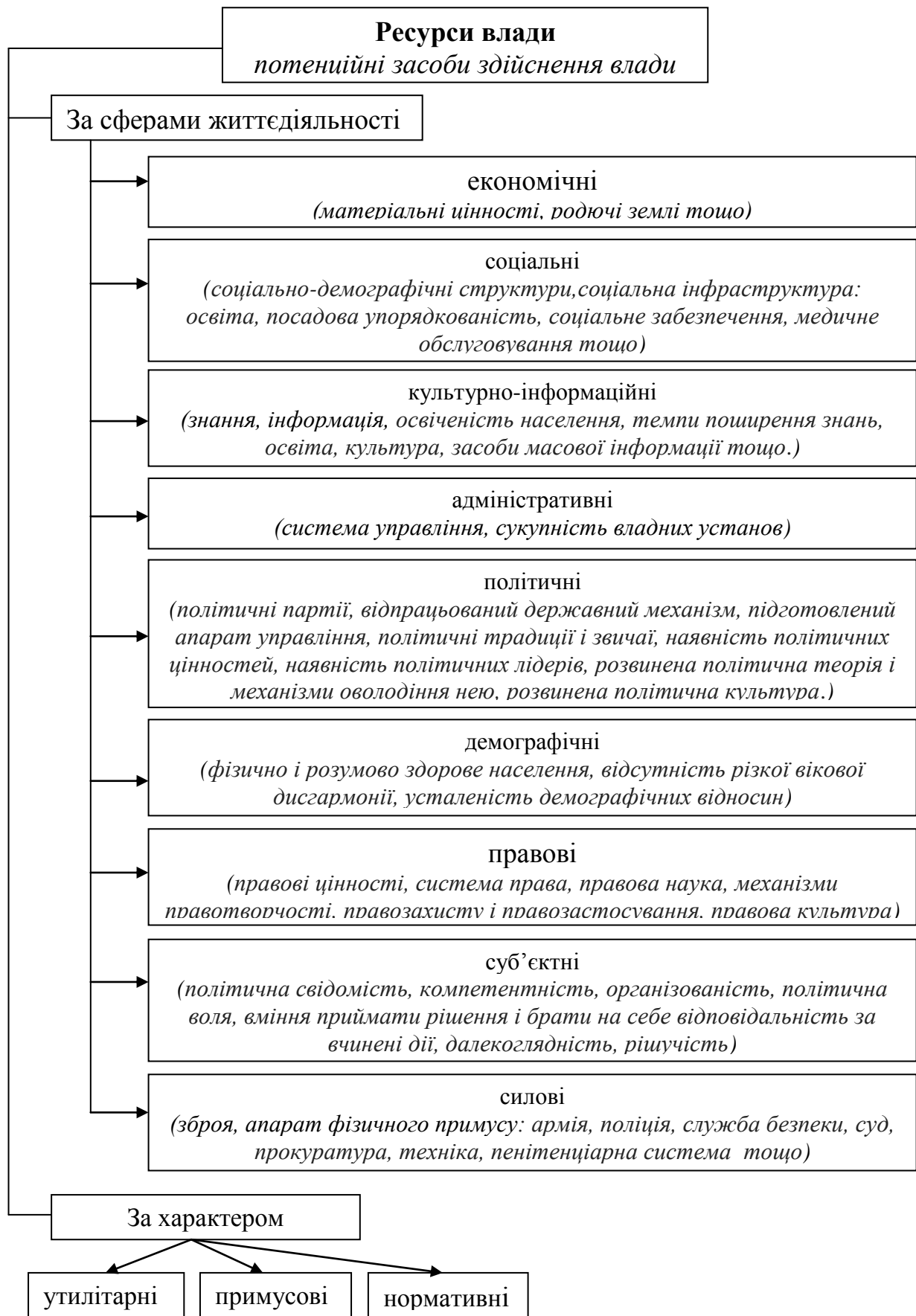

Рис. 11.2 Класифікація ресурсів влади

ПОЛІТИЧНА ТА ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Рис. 11.3 Особливості політичної та державної влади

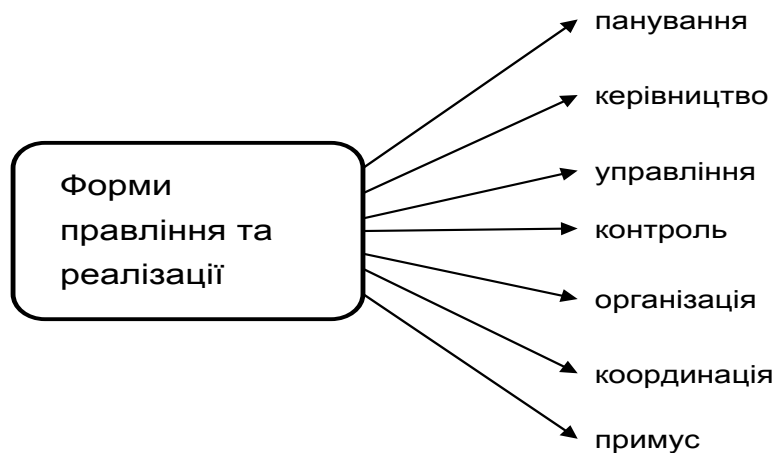

Рис. 11.4 Форми реалізації влади

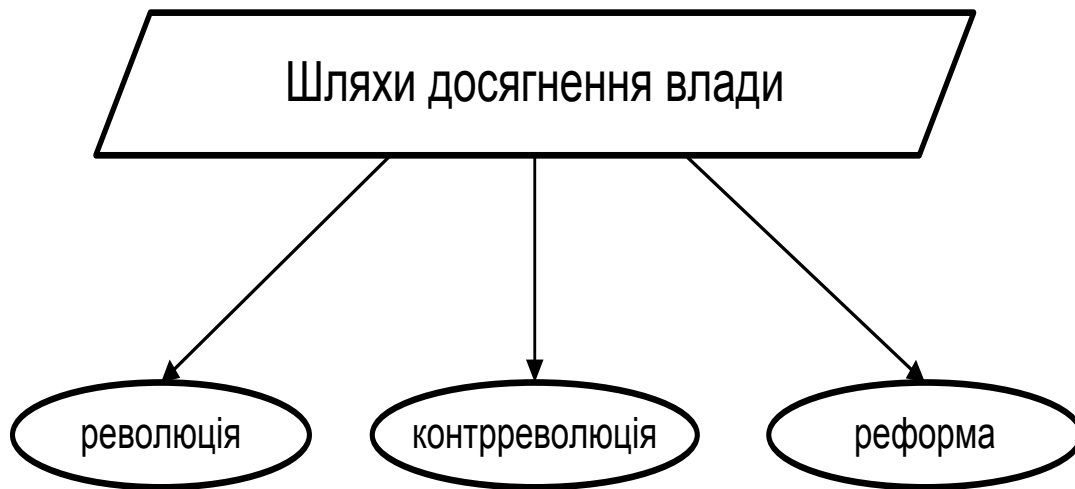

Рис. 11.5 Шляхи досягнення влади

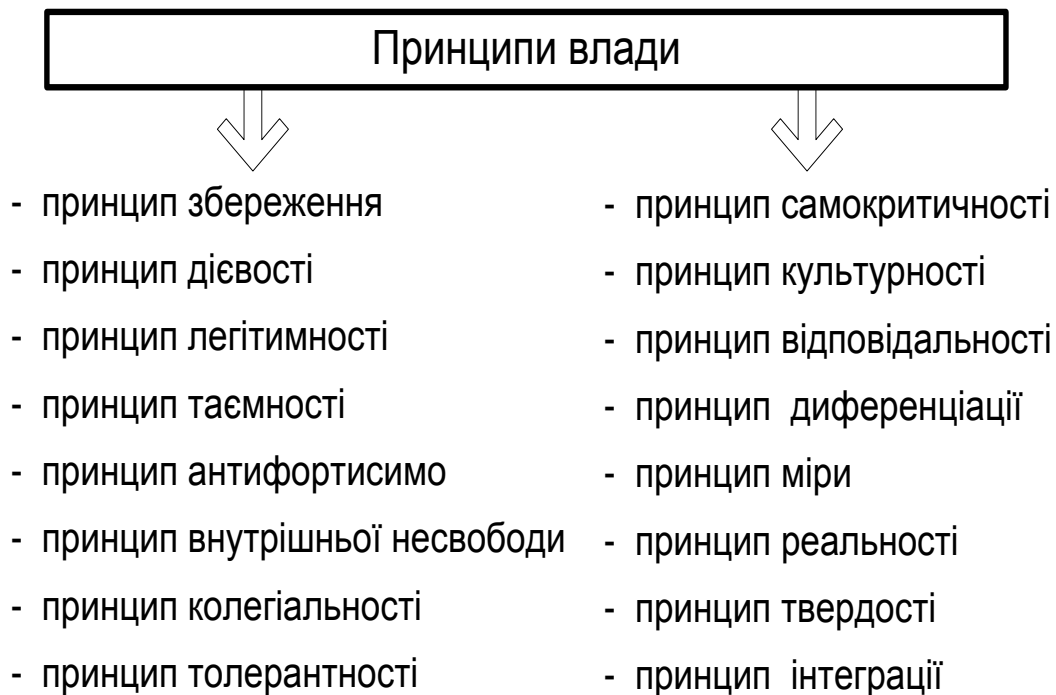

Рис. 11.6 Принципи влади

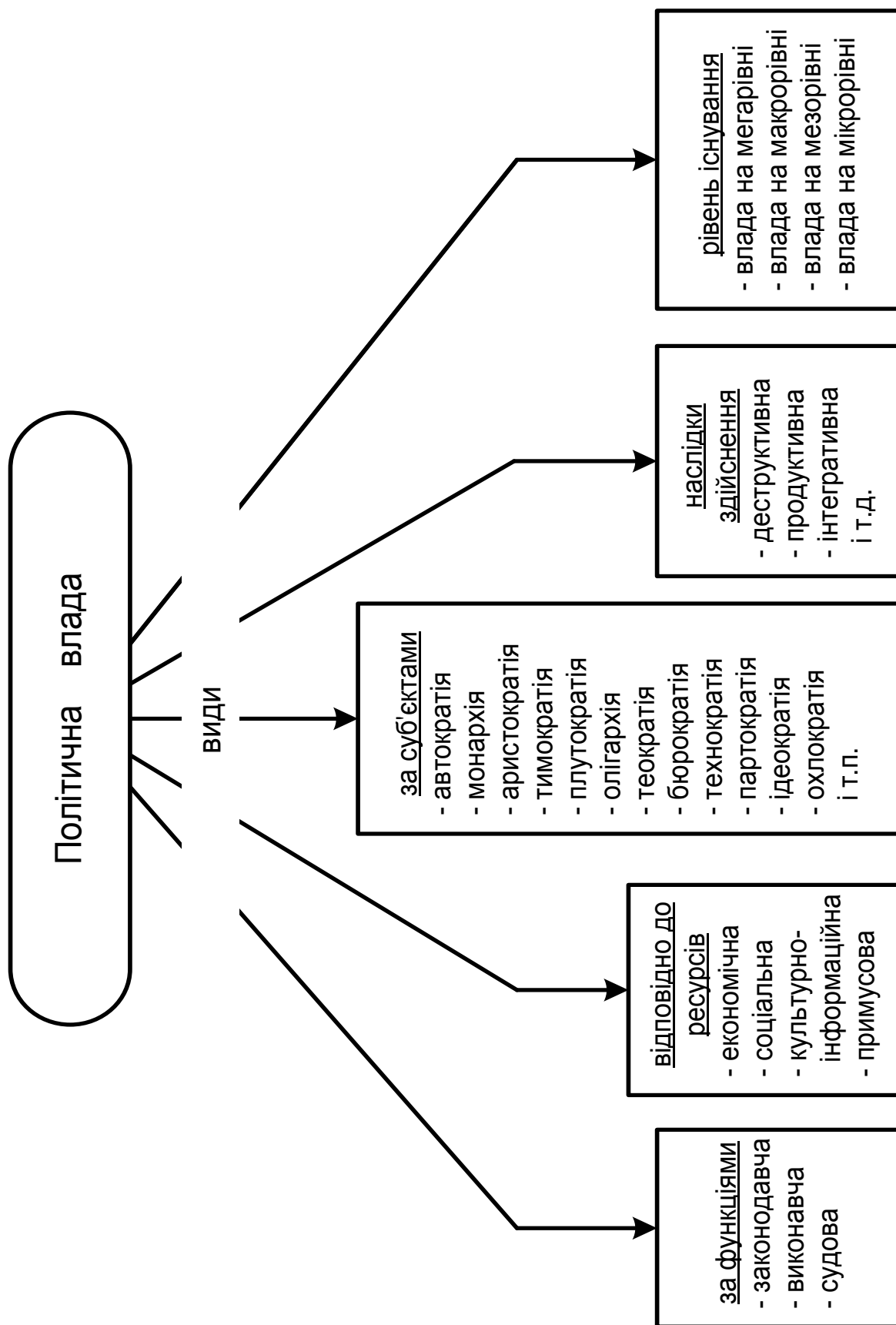
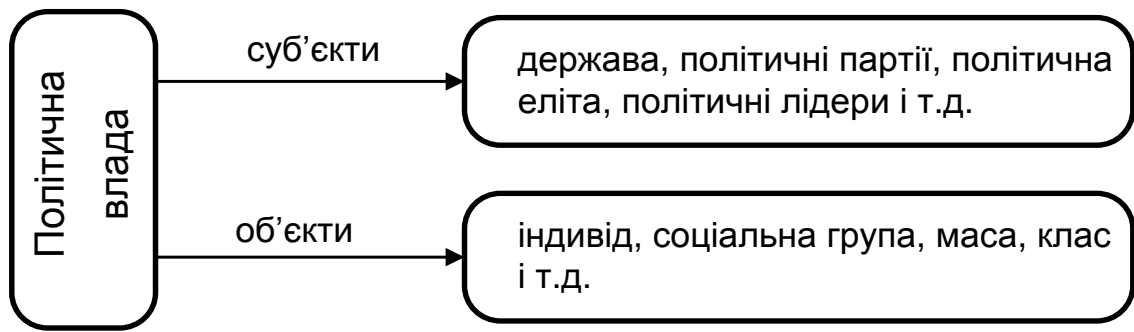

Рис. 11.7 Види влади

Суб'єкт визначає зміст владних відносин через

- наказ (розпорядження)
- підкорення
- покарання
- нормування поведінки

Рис. 11.8 Суб'єкти та об'єкти влади.

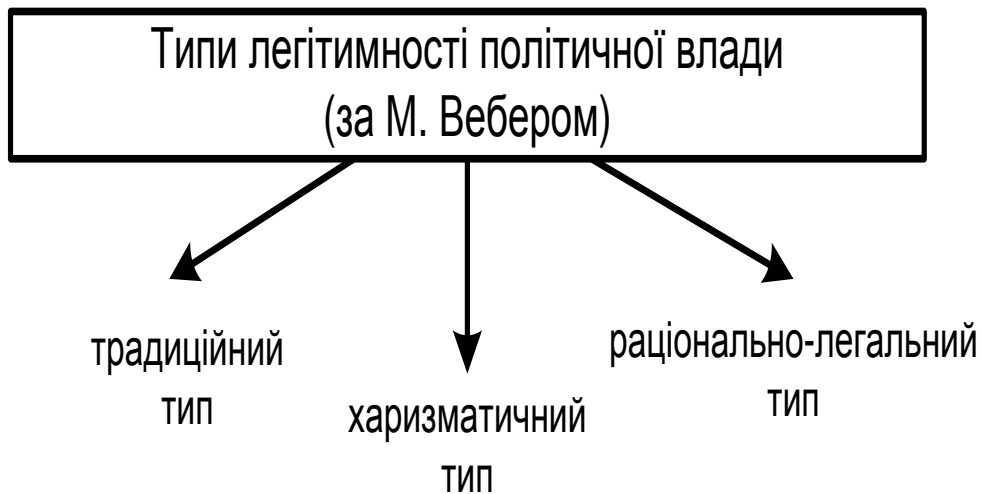

Рис. 11.9 Типи легітимності влади

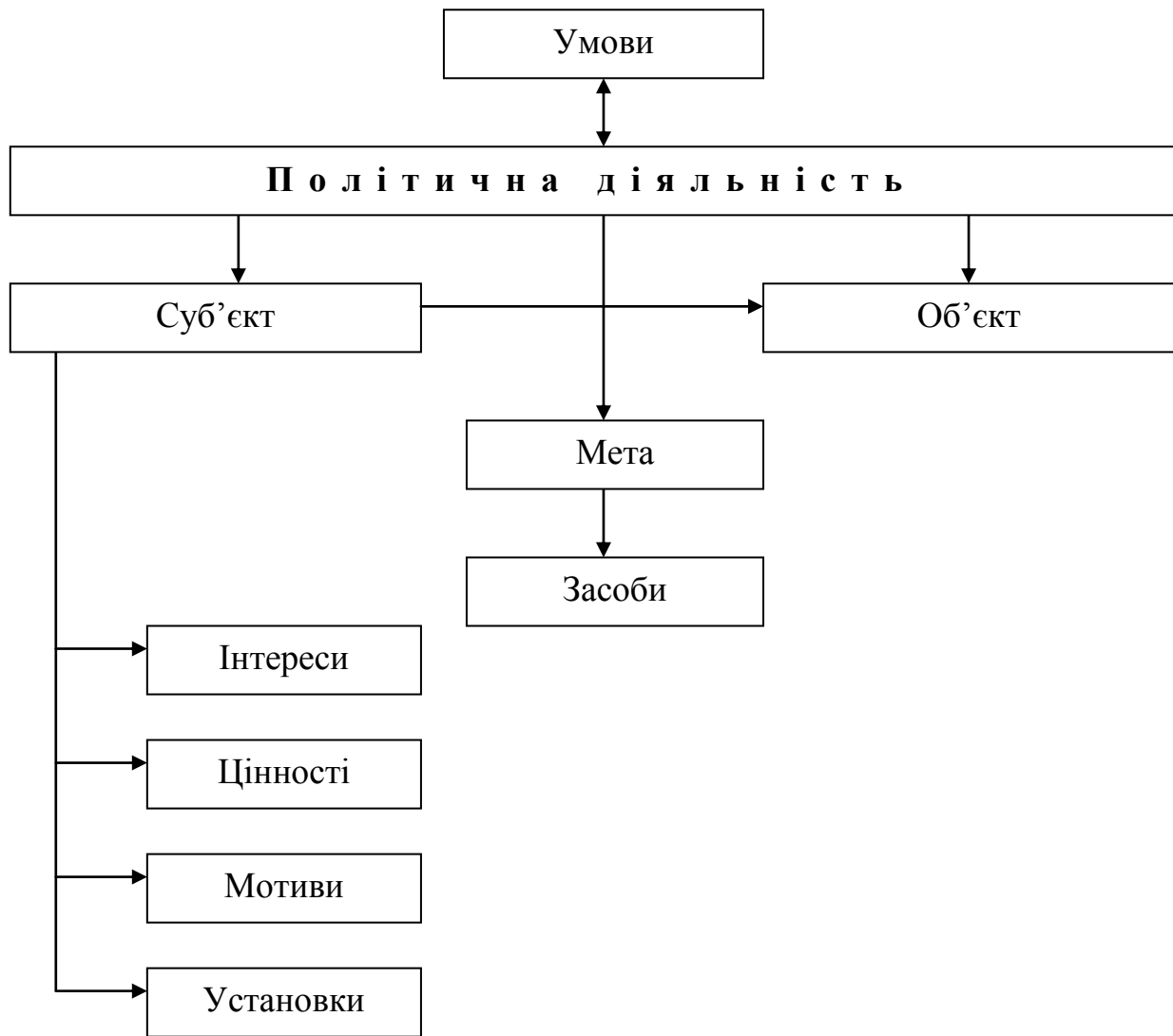

Рис. 11. 10 Структура політичної діяльності

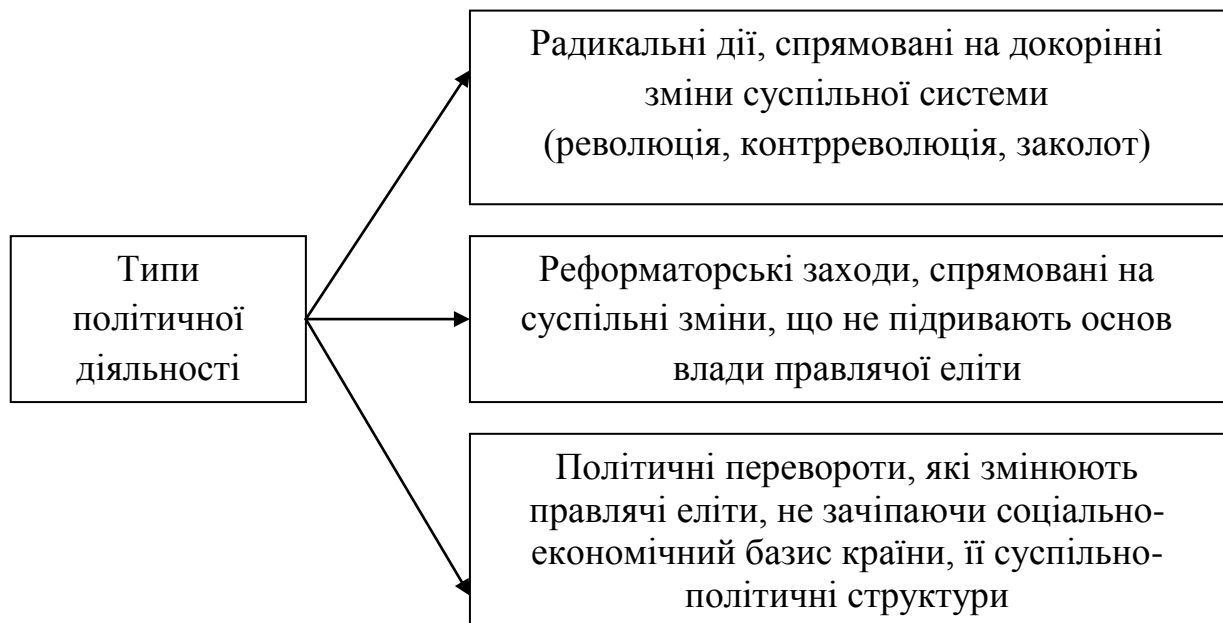

Рис. 11.11 Типи політичної діяльності

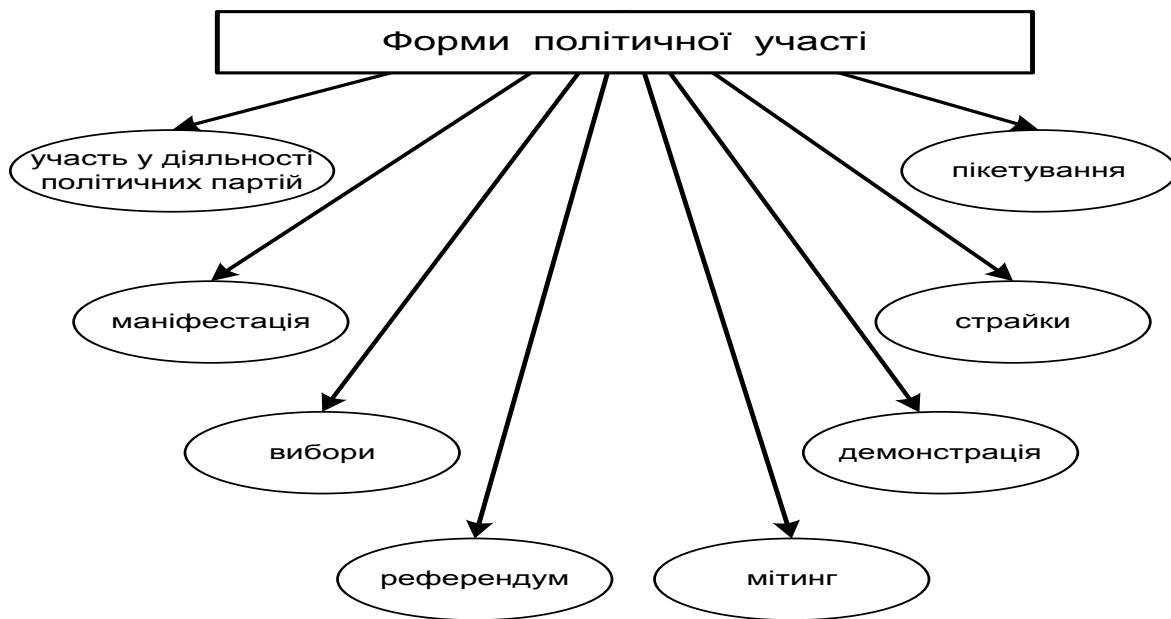

Рис. 11.12 Форми політичної участі

Рис. 11.13 Напрями політичної діяльності

Питання для самоконтролю

1. Що таке влада?
2. Розкрийте механізм владних відносин
3. В чому полягає сутність влади як соціального явища?
4. Чому виникла влада?
5. Проаналізуйте основні концепції влади
6. Назвіть засоби здійснення влади
7. Означте шляхи досягнення влади
8. Визначте особливості політичної влади
9. Що таке ресурс влади? Назвіть відомі Вам ресурси влади
10. Визначте принципи влади
11. Охарактеризуйте види політичної влади
12. Опишіть функції політичної влади
13. Охарактеризуйте суб'єктів політичної влади
14. Як Ви розумієте поняття «ефективність влади»? Назвіть критерії ефективності влади
15. Дайте тлумачення понять: легітимація, легальність та легітимність влади
16. Охарактеризуйте різновиди легітимності політичної влади (за М.Вебером). Наведіть приклади кожного з різновидів
17. Що таке криза легітимності влади?
18. Розкрийте проблеми взаємодії влади та опозиції
19. Визначте сутність та структуру політичної діяльності
20. Означте форми політичної участі
21. Розкрийте специфіку масової поведінки у політиці
22. Як співвідносяться влада, примус, авторитет?
23. Визначте показники легітимності влади та назвіть основні причини делегітимації влади
24. Що означає принцип поділу влади?
25. В чому відмінність між політичною та державною владою?
26. Охарактеризуйте засоби досягнення політичних цілей
27. Визначте мотиви підкорення
28. Охарактеризуйте стратегії дій, що обираються особами, які вступають у владні відносини
29. Дайте визначення понять «політична активність», «політична участь», «політичне керівництво», «політичний протест», «політична діяльність»
30. Назвіть мотиви політичної участі
31. Як Ви розумієте поняття «політичне відчуження»?
32. Які Ви знаєте джерела влади?
33. Наведіть приклади теоретичної та практичної політичної діяльності
34. Наведіть приклади відкритого та закритого типу політичної поведінки
35. Наведіть приклади автономної та мобілізованої політичної участі

36. Наведіть приклади конвенціональної та неконвенціональної політичної участі
37. Дайте визначення політичним відносинам. Що розуміється під вертикальними та горизонтальними політичними відносинами?
38. Назвіть форми політичних відносин.
39. Наведіть приклади результатів політичної діяльності.
40. Кого із сучасних політиків можна вважати професійним політиком, а кого «політиком за сумісництвом»?
41. Чим поняття «політична участь» відрізняється від поняття «політична діяльність»?
42. Які типи та форми політичної участі ви знаєте?
43. Дайте характеристику елітарній та партиципаторній концепціям участі в політиці.
44. Розкрийте сутність поняття «політична активність».
45. Розкажіть про вплив політичних режимів на політичну активність особистості.
46. Які типи політичної поведінки виокремлюються в політології?
47. Чи може протестна поведінка мати законний характер? Наведіть приклади.
48. Що розуміється під електоральною поведінкою?
49. Які вчені займалися аналізом масової поведінки у політиці?
50. Чим відрізняються поняття «маса», «натовп», «публіка»?
51. Чому потрібно знати особливості масової поведінки у політиці?
52. Які масові політичні та соціальні рухи ви знаєте?

Завдання для самостійної роботи

1. З'ясуйте значення наступних понять та выпишіть їх у зошит:
 влада, політична влада, державна влада, ресурс влади, принципи влади, легітимність влади, легальність влади, харизма, політична діяльність, політична активність, політична поведінка, суб'єкти та об'єкти влади, засоби здійснення влади, примус, поділ влади, легітимація, ефективність влади, авторитет, політична участь, опозиція, політичний протест, політичне відчуження
2. Прокоментуйте слова іспанського політолога Л. Саністебана про те, що «в політиці не може бути невинного утримання... Ті, хто практикує абсентеїзм, ...вважають, що вони знаходяться поза політичним життям, «зверху» груп, які конфліктують. Однак істина полягає в іншому. Абсентеїзм – це також політична позиція...»
3. Дайте відповідь на питання
 - Яка з класифікацій влади здається Вам найбільш обґрунтованою?
 - Навіщо потрібна політична влада?
 - У чому відмінність між політичною участю і політичним функціонуванням?

- Що потрібно робити, щоб влада стала ефективною?

4. Н.Макіавеллі пропонував правителям та государям, які хотіли зберегти владу, додержуватись певних правил. Які це правила? Чи погоджуєтесь Ви з такими рекомендаціями? Назвіть імена політичних діячів, які тим або іншим чином дотримувались цих рекомендацій. (на основі аналізу роботи Н. Макіавеллі «Государ»))

5 Зробіть аналітичну характеристику одного з дослідників, який вивчав феномен політичної влади, за такою схемою:

- а) біографічні дані;
- б) основні теоретичні положення;

6. Ознайомтесь з роботами Дж.Локка, Ш-Л.Монтеск'є та обґрунтуйте необхідність поділу влад у державі.

7.Прочитайте працю М.Вебера «Політика як покликання та професія». Дайте відповіді на запитання: 1) що розуміє М.Вебер під легітимністю? 2) виокреміть на основі тексту ідеальні типи легітимного панування та дайте їм характеристику. Які з них властиві давнім суспільствам; сучасним західним країнам? Поясніть свою точку зору.

8.Зробіть аналітичну характеристику однієї з концепцій влади за такою схемою:

- а) представники;
- б) основні теоретичні положення;

9.Порівняйте визначення легітимності, які дають науковці. На які спільні риси цього феномену вказують вчені?

10. Прочитайте уривок із книги американського політолога М.Паренті «Демократія для небагатьох» (Див.: Паренти М. Демократия для немногих // Бегунов Ю.К. 13 теорий демократии – СПб. : Бизнес-пресса, 2002. – 236 с., С.121 – 134). Дайте відповіді на запитання:

- Як оцінює автор відмову громадян від участі в виборах?
- В чому він бачить головну причину відмови від участі в виборах?
- Чи погоджуєтесь з думкою автора?

Є думка, що ті, хто уникає голосування, в своїй більшості є менш освіченими та соціально активними. Тому навіть краще, що вони не використовують своє право голосу. Так вони легше підпадають під вплив упереджень та демагогії, а їх активізація стала б потенційною загрозою демократичній системі. Подібні аргументи мають сумнівну посилку, що, мовляв, краще освічені громадяни з більш високим рівнем доходів, які беруть участь в голосуванні, мислять більш раціонально та менш схильні до вузького егоїзму, расових та класових упереджень. Цю думку, яка є сама по собі упередженням, представники вищого та середнього класів створили для себе самі та собі на втіху. Деякі автори доводять, що невисока активність виборців – це ознака «політики щастя»: люди байдужі до голосування саме тому, що їх цілком влаштовує ситуація, яка склалася. Безумовно, знайдуться люди, які зовсім байдужі до політичних проблем, – навіть якщо ці проблеми безпосередньо стосуються їх життя. Але в цілому мільйони американців, які

не беруть участь в голосуванні, зовсім не належать до найбільш задоволених життям. Навпаки, вони є представниками найменш заможних та найбільш озлоблених прошарків населення, де спостерігається виняткова концентрація соціально знедолених людей. «Політика щастя», як правило, є лише ширмою для політики розчарування. Те, що здається апатією, насправді може бути способом, за допомогою якого людська психіка захищається від безсилля та відчаю. Неучасть в виборах є не результатом повного достатку та розкоші або нестачею громадянських чеснот.

Матеріали для читання

- ✓ Лебон, Гюстав. Психологія народів и масс [Текст] / Г. Лебон. - СПб. : Макет, 1995. - 313 с. - (Памятники здоровой мысли).
- ✓ Макиавелли, Никколо (1469 - 1527). Государь [Текст] : [трактат : пер. с итал.] / Никколо Макиавелли. - Харьков : Фолио, 2014. - 221, [1] с. : ил.
- ✓ Монтескье, Шарль Луи. О духе законов [Текст] / Ш. Л. Монтескье ; сост., пер. и коммент. А. В. Матешук. - М. : Мысль, 1999. - 672 с.
- ✓ Московичи, Серж. Век толп [Текст] : ист. трактат по психологии масс / С. Московичи ; пер.с фр. Т. П. Емельянова. - М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. - 480 с. - (Библиотека социальной психологии).
- ✓ Психология толпы: Социальные и политические механизмы воздействия на массы [Текст] / сост. К. Королев. - М. : Эксмо ; СПб. : Terra Fantastica, 2003. - 795 с. - (Антология мысли).
- ✓ Сигеле, Сципион. Преступная толпа [Текст]. - Сигеле С. : Опыт коллективной психологии/ С. Сигеле. - Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого "Я"/ З. Фрейд. - Вундт В. Проблемы психологии народов / В. Вундт. - М. : КСП+, 1998. - 320 с. - (Библиотека социальной психологии). - Альтернативное название : Преступная толпа.

Теми наукових робіт

1. Концепція політичної легітимності М.Вебера
2. Державна влада як форма політичної влади
3. Людина як суб'єкт влади
4. Засоби і методи реалізації політичної влади
5. Абсентеїзм: сутність, причини та наслідки
6. Легітимність політичної влади: сутність, різновиди та проблеми забезпечення
7. Конфлікт та консенсус як способи ведення політичної діяльності
8. Процес прийняття політичних рішень: моделі, механізми та основні етапи

ТЕМА 12

Філософське осмислення людини, культури та цивілізаційних процесів. Проблеми та перспективи сучасної цивілізації

1. Людина як основний предмет філософського аналізу
2. Філософські аспекти антропосоціогенезу
3. Особистісний і предметний сенс культури
4. Історичні моделі культури та цивілізаційні типи
5. Проблема кризи культури: історія та сучасність
6. Глобалізаційний процес і індивідуалізація національних культур

Основні поняття: людина, особистість, антропосоціогенез, свобода, вибір, відповідальність, філософська антропологія, культура, цивілізація, цивілізаційні типи, криза культури, глобальні проблеми сучасності, матеріальна культура, духовна культура, культура людських відносин, субкультура, культурні універсалії

Методичні рекомендації

Вивчаючи тему, визначте природу і сутність людини, охарактеризуйте людину як основний предмет філософського аналізу. Означте філософські аспекти антропосоціогенезу. При вивченні теми потрібно зробити акцент на актуальності проблеми людини. Згадайте, що ви знаєте про буття людини: дух, душа і тіло. Проаналізуйте проблеми сутності і походження людини. (філософська антропологія, натуралістичні, релігійні, соціологізаторські концепції). Єдність природного, соціального і духовного в людині.

Зверніть увагу на те, як філософія розуміє сенс і мету життя людини. Принципова відкритість питання про сенс життя. Концепція людського безсмертя в філософії російського космізму. Самоцінність людського буття. Життя людини як єдність універсально-людського і неповторно-індивідуального. З'ясуйте як у філософській антропології розуміють свободу, вибір, відповідальність.

Визначте предмет та завдання філософії культури, сутність та природу культури. Проаналізуйте історичні моделі культури та цивілізаційні типи. Розкрийте відмінність понять культура і цивілізація в минулому і сучасності. Культура – ціннісне ставлення людини до себе й інших за законами духовності (істини, добра, краси). Цінності культури як особистісне значення об'єктивованого ідеального буття. Види цінностей, їх ієрархія і взаємозв'язок.

Розгляньте суспільний розвиток з точки зору його цінності для людського існування. Особистісна самореалізація індивідів, постійне удосконалення їхніх творчих здібностей як умова розвитку інформаційної цивілізації.

Плюралізм (рівнозначна множинність) культур. Їх взаємодія і взаємозбагачення. Світова цивілізація та загальнолюдські цінності. Громадянське суспільство та правова держава – показники цивілізованості суспільства.

Охарактеризуйте проблему кризи культури (історія та сучасність). Зверніть увагу на глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення, з'ясуйте як в філософії визначають проблему майбутнього.

Природа та сутність людини в історії філософії

Античні натурфілософи розглядали людину в цілісності, єдності з природою, в гармонії з нею. Такі вияви, як свідомість, душа розумілися або як такі, що дані людині від природи, або як вияв особливої – духовної сутності.

Філософія Давнього Сходу розглядала людину через проблеми вічності духу, душі, людського самопізнання. Загальне – божественне, духовне начало світу визначало моральні закони життя та поведінки людини.

Філософія буддизму наголошує на важливості духовного досвіду людини для досягнення стану абсолютного вивільнення – нирвани.

Даосизм розглядає людське буття в гармонії з космосом.

Конфуціанство: філософування про людину здійснювалося в контексті моральної проблематики – доброти у відносинах між людьми, вимоги до правителів бути гуманними.

Софісти: індивід стає головною постаттю, а буття стає буттям індивідуальним. Вихідний принцип софістів, сформульований Протагором: «Людина є міра всіх речей існуючих, що вони існують, і неіснуючих, що вони не існують».

Сократ (469 р. до н.е. – 399 р. до н.е.) вбачав в людині головний предмет філософського пізнання. Вихідним принципом філософського пізнання людини вважав самопізнання: «Пізнай самого себе!». Позицію Сократа стосовно розуміння людини називають *етичним антропологізмом*, оскільки людське пов'язується з моральними вчинками: якщо людина знає, що є добро, вона не чинить зла. Завдяки розуму людина здатна мати загальне, достовірне знання, але його треба здобути власними зусиллями.

Платон (428 р. до н.е. – 348 р. до н.е.): Людина – єдність смертного тіла та безсмертної душі. Завдяки їй здійснюється пізнання – пригадування того, що колись знала наша душа. Людина, що правильно використовує такі спогади, стає дійсно досконалою. Сутністю людини є душа. Людина мов би розділена на дві протилежні частини, серед яких вищою є душа як втілення ідей, нижчою – тіло. За типами переваги певної частини душі – розумної чи чуттєвої, філософ розподіляв людей на таких, у кого панує розумна душа – мудреці, філософи, правителі; таких, у кого панує афективна душа – воїни та таких, у кого панує чуттєва душа – селяни, ремісники.

Аристотель (384 р. до н.е. – 322 р. до н.е.): Людина як суспільна – політична тварина. Лише людині, на відміну від інших живих істот, притаманна моральність. Категорії добра і зла, справедливості та несправедливості є для людини основою спільного життя та діяльності. Природу людини Аристотель розкриває через єдність матерії та форми. Матерія єднає людину з природою через людське тіло. Форма – душа людини, надає їй тих особливостей, що

відрізняє людину від інших природних предметів. Душа, за Аристотелем, – єдність трьох частин (рослинної, що дозволяє харчуватися, рости, розмножуватися; тваринної – дозволяє дихати, відчувати, пересуватися в просторі; розумної, що визначає ті особливі властивості, які відрізняють людину від інших тварин, дозволяють пізнавати та діяти).

Середньовічна філософія сутність та природу людини розглядала в контексті християнської теології. Людина поставала як творіння Бога. Природа людини характеризувалася як двоїста – грішне тіло та божественна душа, вивільнення та заспокоєння якої могло бути лише в потойбічному, а не земному світі.

Відродження. В центрі філософування – проблема людини (антропоцентризм). Людина – активна індивідуальність, красива та талановита, що діє та пізнає світ. Започатковується основа філософського гуманізму – обґрунтування поваги до гідності людини, до права на щасливе земне життя. Людина розуміється вже не як гріхозна, а як вища цінність, в єдності її тілесності та духовності.

Європейська філософія Нового часу обґрунтовує раціональне розуміння сутності людини. Людина в контексті механістичної картини світу уявлялася як своєрідна досконала машина, механізм (Р.Декарт, Ж.О.Ламетрі, П.Гольбах, К.А.Гельвецій, Д.Дідро).

Просвітництво. Уявлення ґрунтувалися на переконанні в потребі свободної та розумної особистості. Народжується образ «автономної людини», здатної раціонально та глибоко оцінювати ідеї, моральні вчинки та їхні наслідки. Пафос розуму, знання та заснованого на них прогресу.

І.Кант (1724-1804): Людина приналежна водночас двом світам – світу природи, з його причинністю, необхідністю та світу соціуму, з такими виявами, як свобода та мораль. Проблема людини – центр філософування, бо людина для себе своя остання ціль. Питання «Що є людина?» об'єднує всі головні філософські питання. Здійснив спробу викласти вчення про людину в систематичному вигляді. Антропологію він розділив на фізіологічну та прагматичну. Фізіологічна вивчає людину як природну істоту, що підкоряється природній необхідності, прагматична вивчає людину як моральну істоту, що вільно діє, намагається зрозуміти світ та власне себе.

Г.С.Сковорода (1722-1794): Людина прагне пізнати Бога. Однак вона – його породження, отже осягнення Бога є водночас і пізнання людиною себе. Чим глибше людське знання світу та себе, тим розумнішими та скромнішими стають потреби людини. Природно, що людина прагне щастя. Воно можливе, якщо розкрита внутрішня натура людини. Потрібно не жити краще, а бути краще. Таке прагнення для Г.Сковороди пов'язане з поняттями «чесного життя» та «чистої совісті». Вони розкриваються через працю, яка стає вільним потягом людини, насолодою, надає відчуття щастя. Таку працю філософ називає спорідненою. Споріднена праця, хороші вчинки, щастя людини можливі тоді, коли образ життя людини узгоджений з її природними схильностями.

XIX ст. Увага звертається на вивчення духовності людини, її внутрішнього світу, почуттів, переживань (С.К'єркегор, В.Дільтей, Ф.Ніцше); вивчення взаємин людини та суспільства (О.Конт, Г.Спенсер, К.Маркс). Особливістю цього періоду є антиметафізична спрямованість концепцій людини, що виявляється з середини XIX ст. в позитивізмі О.Конта, Дж.С.Мілля, Г.Спенсера та ґрунтується на успіхах емпіричних наук, зокрема біології.

XX ст. Філософські напрями, що вирішували проблему людини: екзистенціалізм, фрейдизм, неофрейдизм та ін. З'явилась спеціальна галузь філософського знання – філософська антропологія (засновник - німецький філософ Макс Шелер). Філософська антропологія, за М.Шелером, наука про метафізичне походження людини, її фізичний, духовний та психічний початки, про ті сили та потенції, які нею рухають та які вона приводить у рух.

Постмодернізм намагається окреслити образ людини в світі, який стрімко змінюється. Антропологія постмодернізму показала людину в соціумі, що її знеособлює, стирає особистісні відмінності. За *Ж.Дельозом*, людську ідентичність слід шукати не за схожістю, подобою, а за відмінностями. Постмодернізм створює теорію відмінностей – «онтологічний гетерогенез», за виразом *Ф.Гваттарі*. Проголошується нестроге мислення, антираціональне за своїм спрямуванням, багатоманітність та хаотичність концепцій. Людина в постмодернізмі біо-психо-соціальна за своєю природою та інтерсуб'єктивна за способом свого існування.

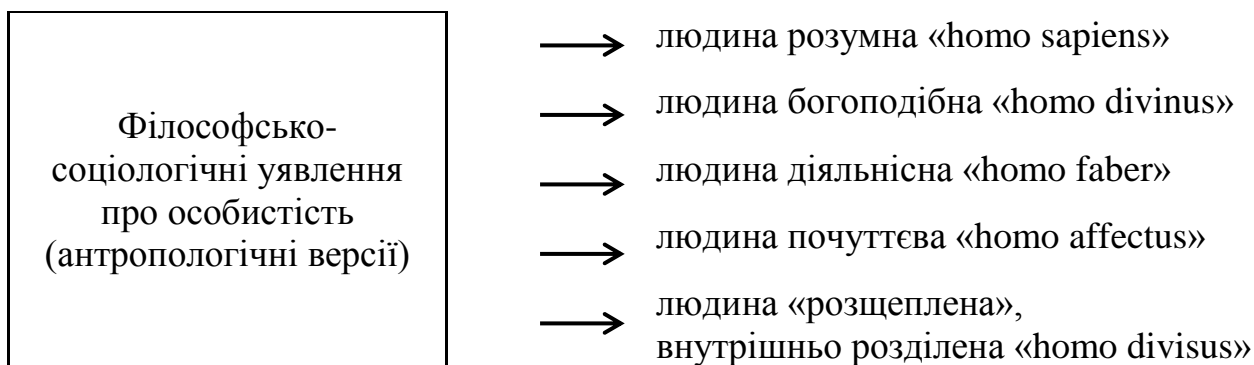

Рис. 12.1 Філософсько-соціологічні уявлення про особистість

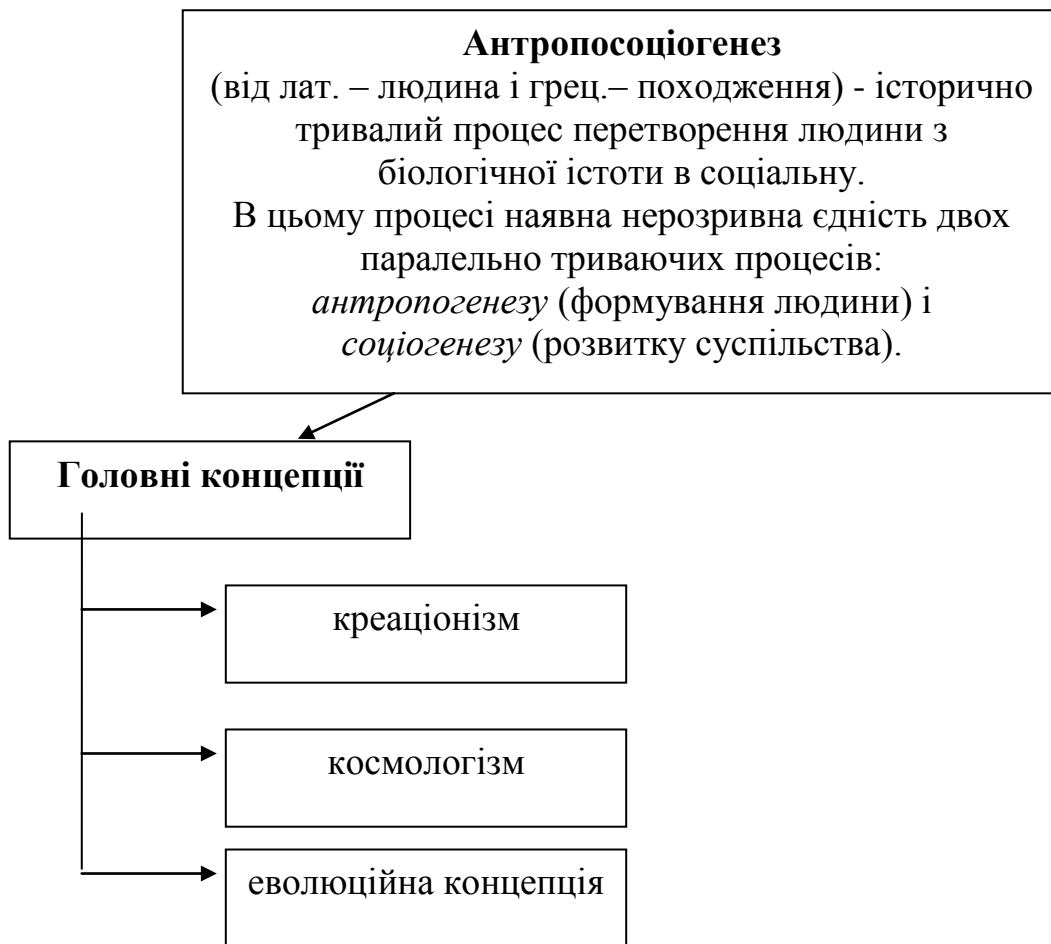

Рис. 12.2 Антропосоціогенез

Рис. 12.3 Сенс життя

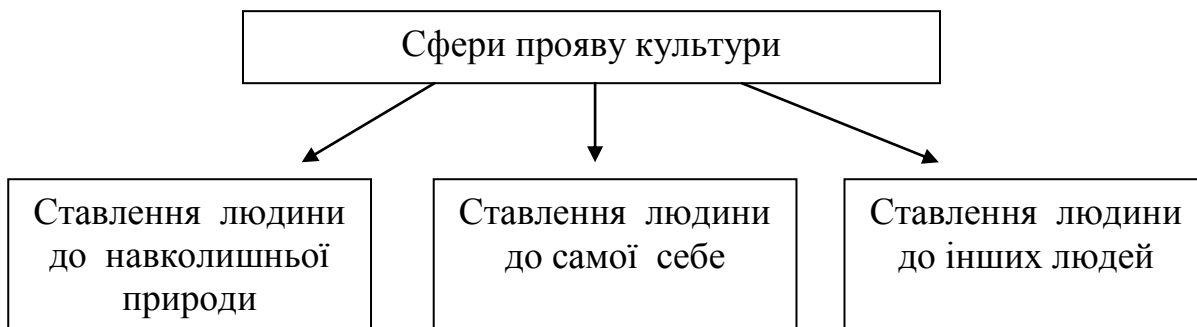

Рис. 12.4 Сфери прояву культури

Підходи до визначення культури	
Аксіологічний	Культура як сукупність матеріальних та духовних цінностей
Нормативно-описовий	Культура як сукупність норм, прийнятих в даному суспільстві, групі, що регулюють життєдіяльність людей
Антропологічний	Культура як вираз сутності людини, міра її людського розвитку та способу самореалізації
Семіотичний	Культура як система знаків, прийнятих для управління поведінкою та впорядкування життя людей
Структурно-функціональний	Культура як система структур та функцій, спрямованих на підтримку образу життєдіяльності людей
Діяльнісний	Культура як специфічно людський спосіб діяльності

Рис. 12.5 Підходи до визначення культури

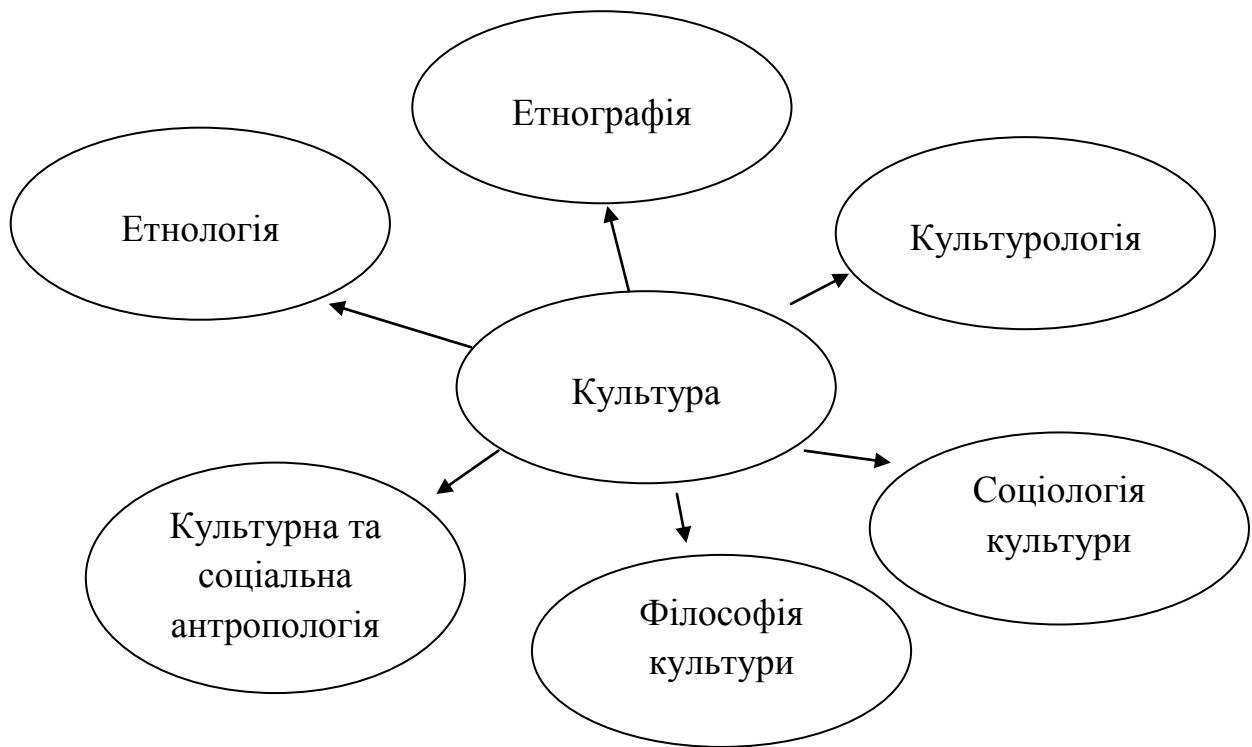

Рис. 12.6 Дослідження культури

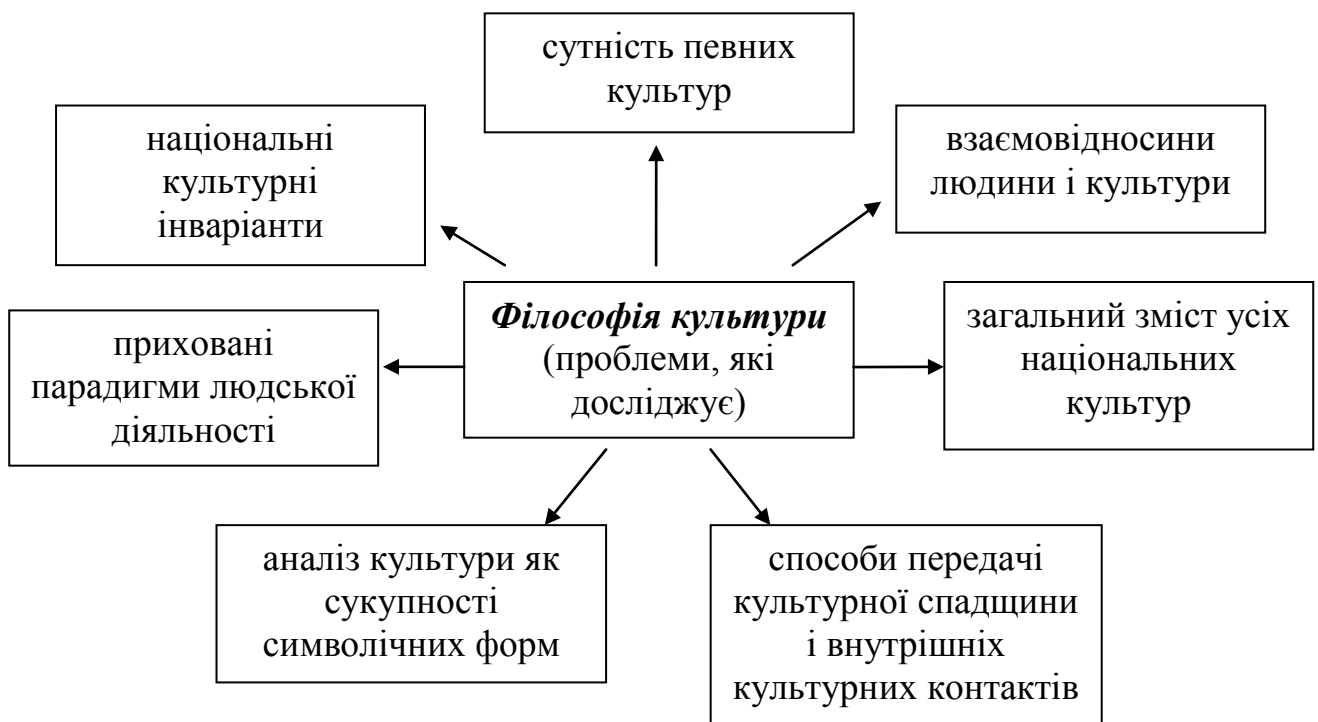

Рис. 12.7 Проблематика філософії культури

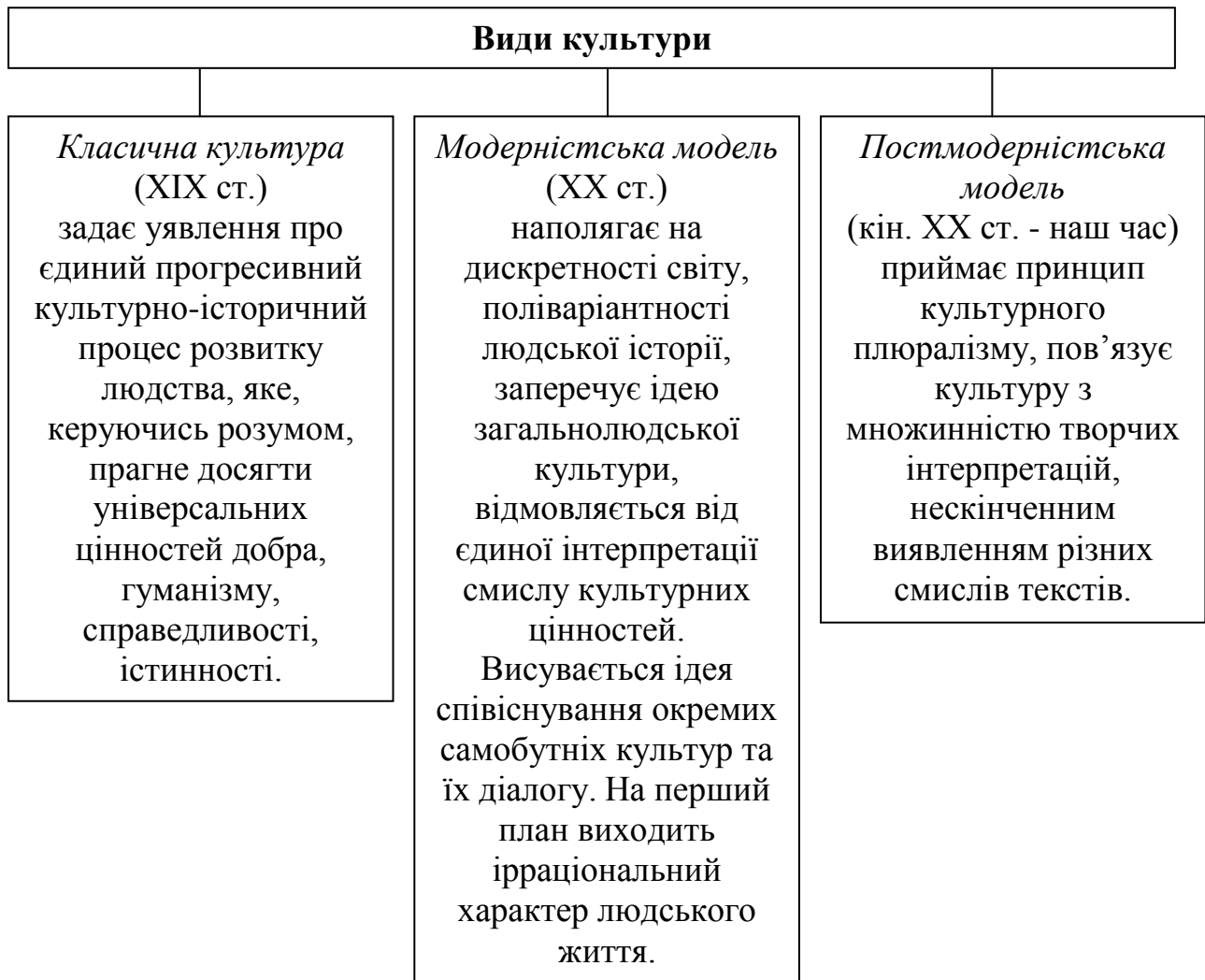

Рис. 12.8 Види культури

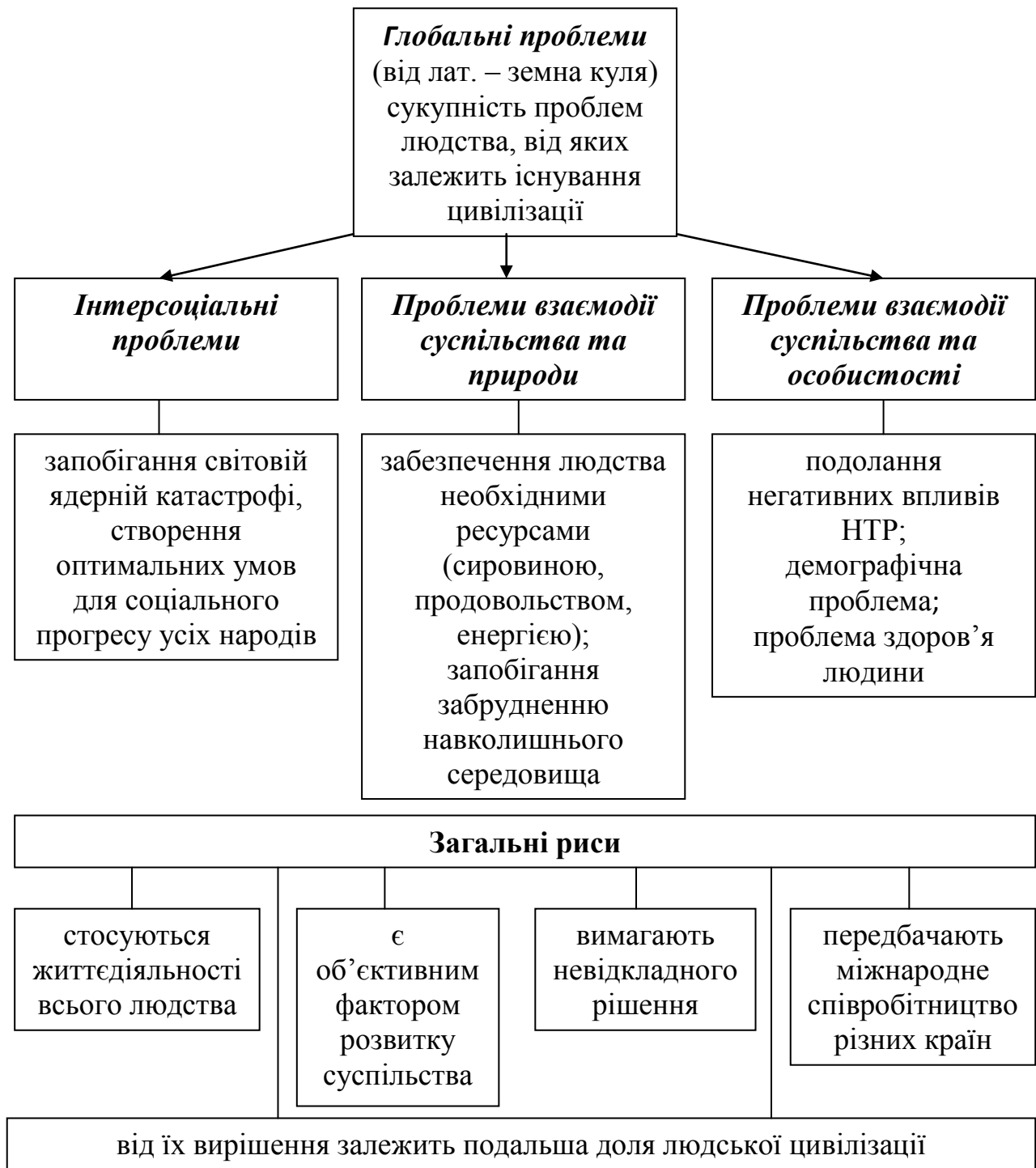

Рис.12.9 Глобальні проблеми сучасності

Питання для самоконтролю

1. Визначте специфіку філософського аналізу проблеми людини
2. Що таке антропосоціогенез?
3. Визначте поняття «індивід», «особистість», «індивідуальність»
4. Які основні типи особистості Вам відомі?

5. Визначте предмет та завдання філософської антропології
6. Розкрийте зміст поняття «культура»
7. Як Ви розумієте термін цивілізація?
8. Розкрийте завдання філософії культури
9. Проаналізуйте історичні моделі культури та цивілізаційні типи
10. Що розуміють під кризою культури?
11. Які причини кризи культури?
12. Проаналізуйте глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення
13. Розкрийте проблему майбутнього в філософії
14. Розкрийте людинотворчу функцію культури
15. Чим пояснюється актуальність філософської проблеми людини в сучасну епоху?
16. Чи можлива єдина наука про людину?
17. Коли виникла і що вивчає філософська антропологія?
18. Яка Ваша оцінка "біологізаторських" і "соціологізаторських" концепцій людини?
19. Чи може філософія допомогти в пошуку сенсу життя?
20. Що таке культура? Який її зв'язок із цивілізацією?
21. У чому відмінність між діяльнісним і ціннісним підходами у розумінні культури?
22. Які функції виконує культура?
23. Які хибні, ілюзорні цінності нав'язує людині сучасна цивілізація?

Завдання для самостійної роботи

1. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами:
 - Людина як космічна, біологічна, духовна та соціальна істота
 - В чому сенс безсмертя особистості ?
 - Як співвідносяться свобода, вибір, відповідальність?
2. Дайте відповідь на питання:
 - В чому полягає сенс життя?
 - Песталоцці, відомий педагог, засновник теорії початкового навчання, стверджував: «Людину творять обставини». Чи погоджуєтесь Ви з цим? Відповідь обґрунтуйте.
 - Оцініть та прокоментуйте вислів Агати Крісті: «Більшість з нас егоїсти, але не всі в цьому зізнаються»
 - Чи все в житті залежить від людини? В якому ступені життя людини залежить від неї самої?
 - Смертна людина або бессмертна? Чи в чомусь смертна а в чомусь безсмертна? Відповідь обґрунтуйте
 - Як визначити ступінь «людського» в людині?
 - Краса... Це що?
 - Як ви розумієте вислів «безмежна відкритість людини до світу»?

- Ф. Ніцше вважав, що любов – це «вираження егоїзму». В. Соловйов стверджував, що справжня любов – це зміщення центру «Я» в іншого, подолання егоїзму. Як вважаєте Ви? Відповідь аргументуйте.
- Що таке модернізація?
- Поясніть поняття «інтерсуб'єктивність»
- Чи можливе суспільство без насилля?

Матеріали для читання

- ✓ Виндельбанд, В.. Философия культуры: избранное [Текст] / В. Виндельбанд ; РАН, Институт научной информации по общественным наукам. - М. : [б.в.], 1994. - 350 с. - (Лики культуры).
- ✓ Данилевский, Николай Яковлевич. Россия и Европа [Текст] : взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германо-Романскому / Н. Я. Данилевский. - М. : Эксмо : Алгоритм, 2003. - 639 с. - (Имперское мышление).
- ✓ Мечников, Лев Ильич. Цивилизация и великие исторические реки [Текст] : статьи / Л. И. Мечников. - М. : АО "Изд. группа "Прогресс" - "Пангея"", 1995. - 461 с.
- ✓ Тойнби, А. Дж.. Цивилизация перед судом истории [Текст] : сборник / А. Д. Тойнби ; пер. И. Е. Киселева, М. Ф. Носова ; сост. Е. Б. Рашковский. - М. : Прогресс, Культура ; СПб. : Ювента, 1996. - 480 с. - (Историческая библиотека).
- ✓ Тойнби, Арнольд Джозеф. Постигание истории [Текст] : избранное / А. Д. Тойнби ; пер. с англ. Е. Д. Жарков ; ред. В. И. Уколова, Д. Э. Харитонович. - М. : Айрис Пресс, 2003. - 638 с.
- ✓ Шарден, Пьер Тейяр де. Феномен человека [Текст] / П. Т. Шарден ; пер. с фр. Н. А. Садовский ; предисл. и прим. А. С. Раутиан. - М. : Устойчивый мир, 2001. - 231 с. - (Библиотека журнала "Экология и жизнь") (Серия "Устройство мира").
- ✓ Шпенглер, Освальд Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории [Текст] / О. Шпенглер. - М. : Мысль, 1998. - Т. 2 : Всемирно- исторические перспективы / пер.с нем. и прим. И. И. Маханьков. - [Б. м.] : [б.и.], 1998. - 606 с.
- ✓ Шюц, Альфред. Структури життєсвіту [Текст] / А. Шюц, Т. Лукман ; пер. з нім. та післямова В. Кебуладзе. - К. : Український Центр духовної культури, 2004. - 558 с.

Теми наукових робіт

1. Людина в інформаційному суспільстві
2. Людина як центральна категорія філософії
3. Проблема суспільного ідеалу та його досягнення.
4. Феномен культури у сучасному світі. Діалог культур
5. Мода як феномен культури
6. Культурна ідентичність
7. Особливості масової та елітарної культури
8. Вплив глобалізації на культури різних країн світу
9. Культура та цивілізація у поглядах О.Шпенглера
10. Культура та цивілізація у поглядах А.Тойнбі
11. Культура та цивілізація у поглядах Г.Маркузе.
12. Природа та сутність людини. Біологічне та соціальне в людині
13. Індивід, індивідуальність, особистість
14. Сенс людського існування
15. Сутність та загальні закономірності функціонування культури
16. Культура та цінності

ТЕМА 13

Особистість у системі соціальних зв'язків

1. Особистість як предмет соціологічного дослідження. Теорії особистості
2. Соціальна структура особистості
3. Типологія особистості
4. Сутність, етапи та агенти соціалізації особистості. Політична соціалізація
5. Соціальна діяльність і поведінка особистості. Девіантна поведінка.

Основні поняття: людина, індивід, індивідуальність, особистість, соціалізація, десоціалізація, ресоціалізація, агенти соціалізації, соціальна роль, рольовий конфлікт, первинна та вторинна соціалізація, первинна та вторинна група, життєвий шлях особистості, соціальний вік, соціальна адаптація, інтеріоризація, соціальний статус, аскриптивний, досяжний та змішаний статус, статусний набір, статусна невідповідність, соціальний тип особистості, структура особистості, потреба, мотив, рольова поведінка, рольовий набір, рольове навчання, рольові очікування, рольові вимоги, конформізм, діяльність, базисний тип особистості, референтна група, дитинство, юність, зрілість, старість, соціальна ідентифікація, свідомість, спрямованість особистості, політична соціалізація, інтереси, ціннісні орієнтації, девіантна поведінка, соціальний контроль, теорії девіації, санкції, норми, самоконтроль, аномія.

Методичні рекомендації

В результаті вивчення теми студенти повинні вміти визначати сутність особистості та специфіку соціологічного підходу до особистості, аналізувати соціологічні концепції та теорії особистості, визначати структуру особистості. Слід акцентувати увагу на тому, що специфіка соціологічного підходу до людини полягає у з'ясуванні тих її характеристик, які пов'язані із соціальним життям, входженням людини в систему суспільних відносин. Соціологія розкриває механізм становлення людини під впливом соціальних факторів, розглядає шляхи і канали зворотного впливу особистості на суспільство, участь людини у змінах і розвитку соціуму.

Насамперед слід з'ясувати поняття “особистість”, порівнявши його з поняттями “людина”, “індивід”, “індивідуальність” та розмежувати їх.

Потрібно запам'ятати, що особистість представляє собою стійкий комплекс соціальних якостей, набутих під впливом відповідної культури суспільства і соціальних груп, до яких належить людина, та є суб'єктом суспільних відносин, який активно перетворює дійсність.

Розгляд цього питання буде неповним без аналізу основних теорій розвитку особистості: теорія «дзеркального Я», теорія ролей, теорія соціальної установки, теорія референтної групи, концепція соціального характеру, марксистська теорія особистості, психоаналітична теорія.

Кожна особистість своєрідна і неповторна, однак вона належить до певного соціального типу. Розрізняють ідеальний (в якому знаходить вияв вимога соціального ідеалу того чи іншого суспільства), нормативний (сукупність властивостей особистості, формування яких об'єктивно необхідно для розвитку певного суспільства), реально-існуючий або модальний (переважаючий тип особистості на певному етапі розвитку суспільства). Соціологія вивчає реальні якості окремих людей, їх розподіл за соціальними типами, а також канали, якими іде формуючий вплив на особистість з боку суспільства, соціальних груп, інститутів.

Визначте сутність, фази, етапи та агентів соціалізації особистості. Під соціалізацією розуміють процес засвоєння і переробки людиною певної системи знань, норм і цінностей, результатом якого є становлення особистості як члена суспільства. Основними агентами соціалізації є сім'я, школа, вищі навчальні заклади, трудові колективи, неформальні об'єднання, дошкільні установи, однолітки, ЗМІ тощо. Соціалізація особистості має свої форми, стадії, фази, зміст, результати. Важливими фазами соціалізації є адаптація та інтеріоризація. Необхідно також розкрити суть первинної та вторинної соціалізації. Визначте специфіку політичної соціалізації. Проаналізуйте основні етапи життєвого шляху особистості.

Слід розкрити зміст понять “соціальна діяльність”, “поведінка особистості” та здійснити аналіз потреб, інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій особистості. Зверніть увагу на те, що соціальна поведінка людини значною мірою складається з її реакції на думку про неї оточення. З цього

приводу необхідно пояснити поняття “санкції” та дати аналіз основних видів санкцій, які використовує суспільство для регуляції поведінки людей. Подальший розгляд питання передбачає аналіз соціального відхилення, тобто девіації, її причин, форм та наслідків. Доцільно проаналізувати теорії девіації, поняття “норма“, “аномія“ (Е.Дюркгейм).

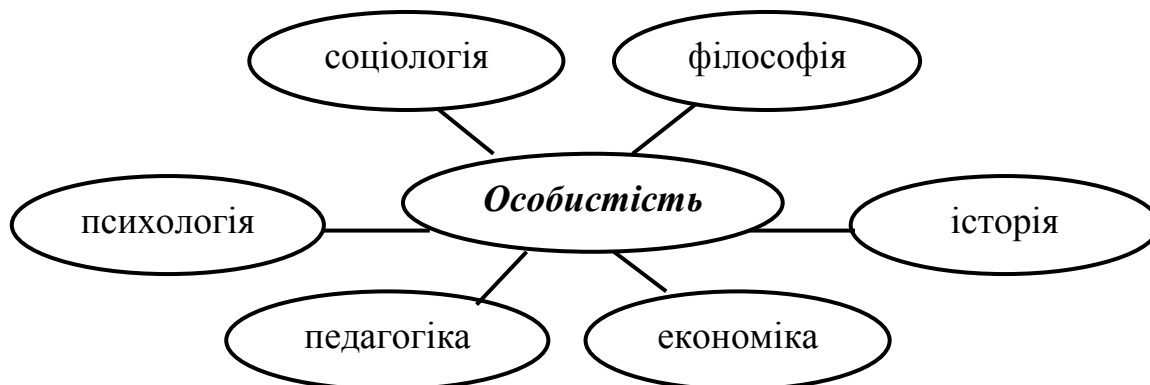

Рис. 13.1 Дослідження проблеми особистості

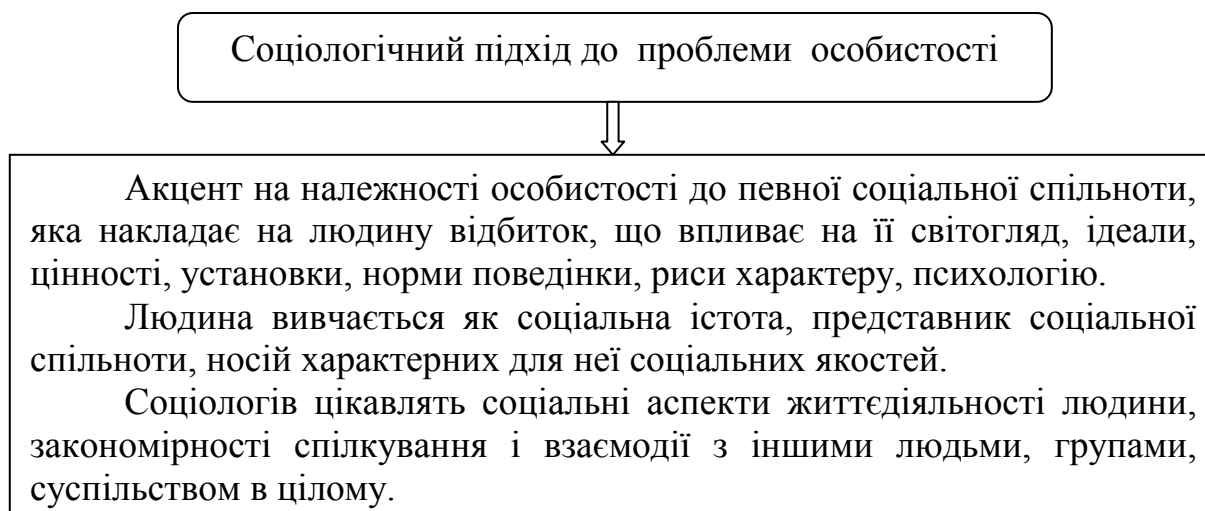

Рис. 13.2 Специфіка соціологічного підходу до проблеми особистості

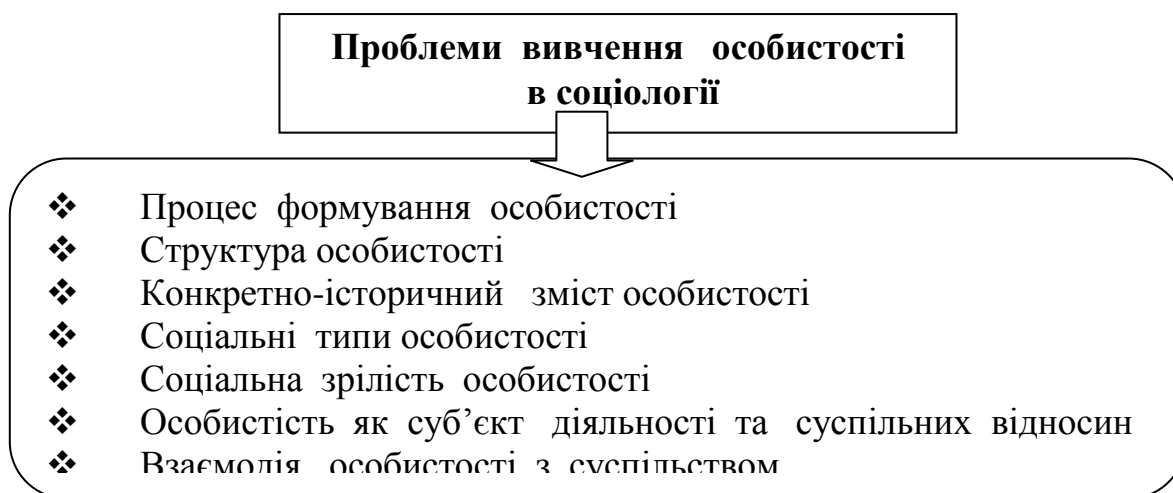

Рис. 13.3 Проблеми вивчення особистості в соціології

Рис. 13.4 Теорії особистості

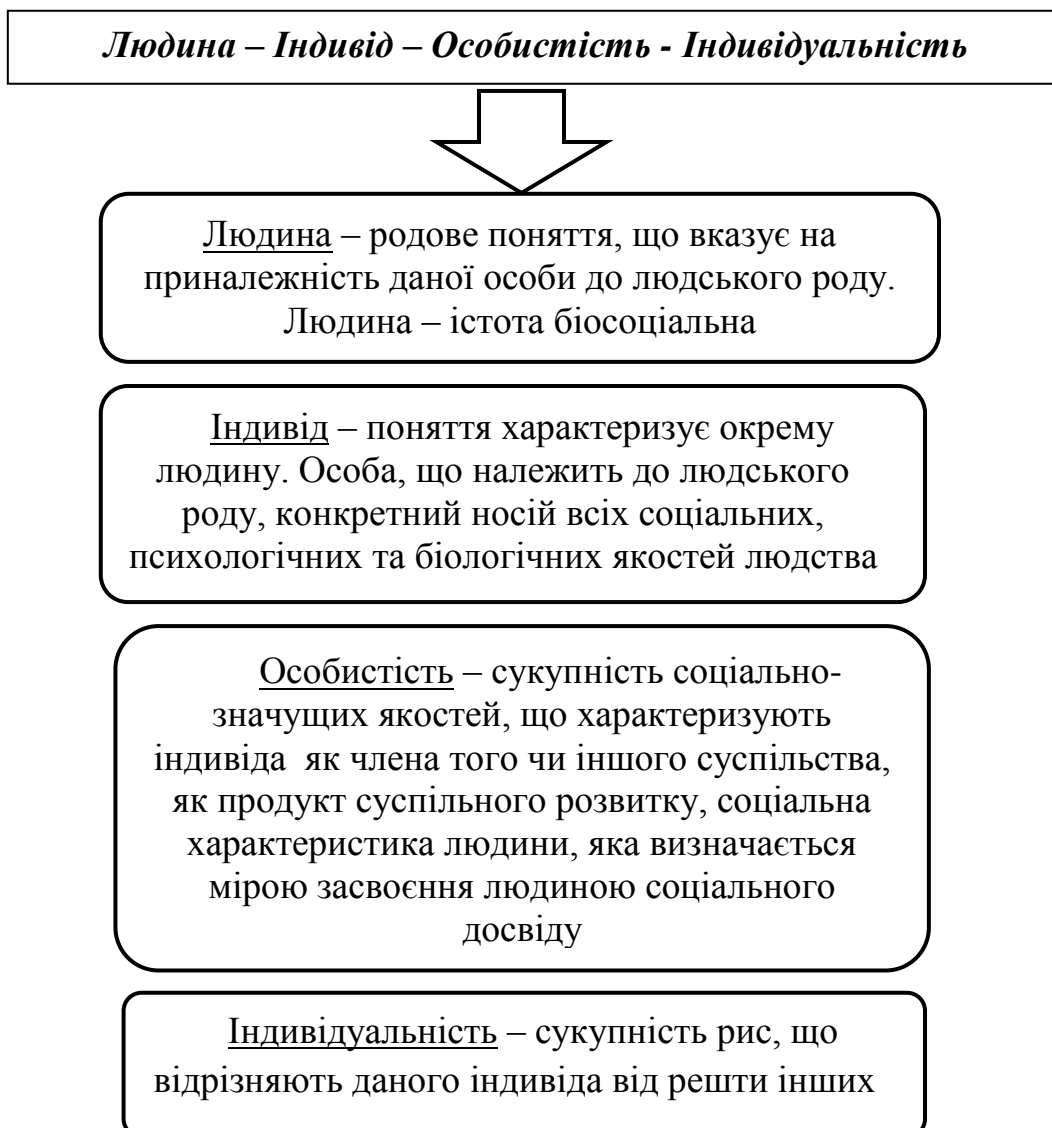

Рис. 13.5 Співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність»

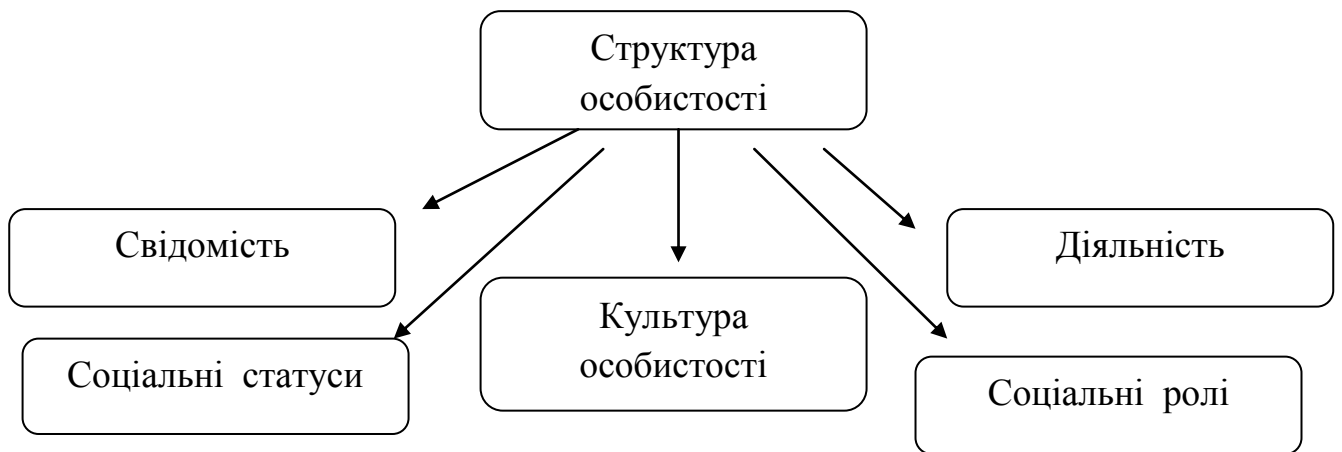

Рис. 13.6 Структура особистості

<i>Структура особистості (К. Платонов)</i>	
<p><i>Спрямованість особистості</i> – моральні якості, настанови особистості, її стосунки з іншими. Визначальним для цієї підструктури є суспільне буття людини.</p>	<p><i>Досвід</i> – знання, вміння, навички, звички. Набувається впродовж навчання і виховання.</p>
<p><i>Форми відображення</i> – індивідуальні особливості психічних процесів, які формуються протягом життя і специфічно виявляються в пізнавальній та емоційно-вольовій діяльності. (Відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява, воля, емоції)</p>	<p><i>Біологічний компонент:</i> Типологічні властивості особистості (темперамент) Статеві особливості Вікові особливості</p>

Рис. 13.7 Структура особистості (К. Платонов)

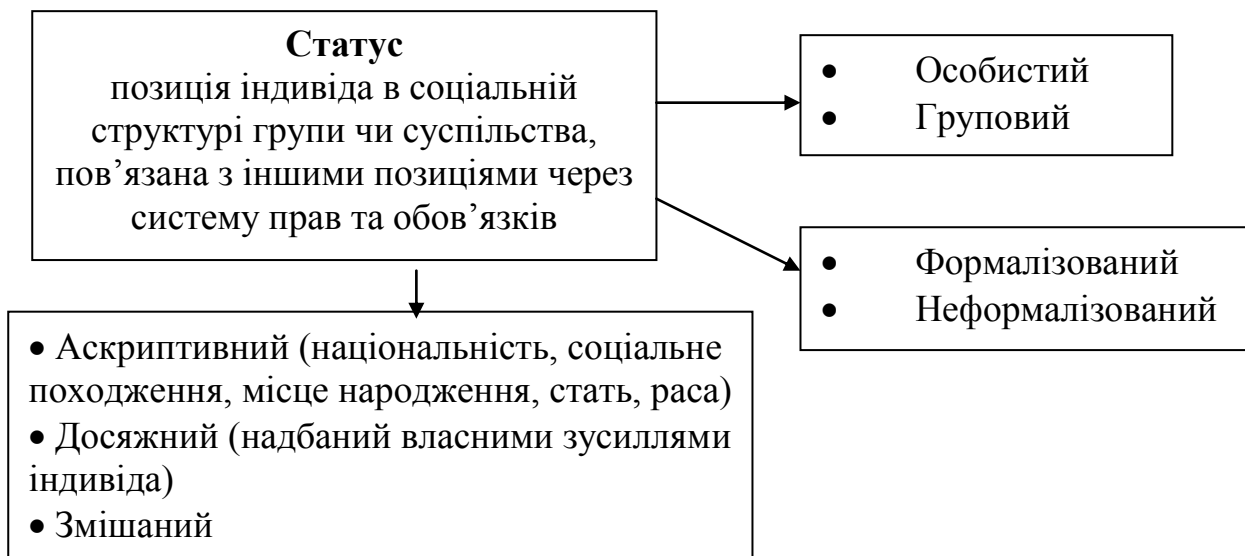

Рис. 13.8 Сутність та типи статусів

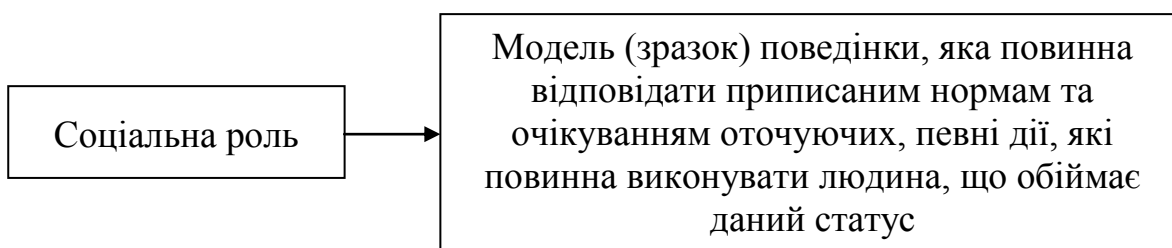

Рис. 13.8 Визначення поняття «соціальна роль»

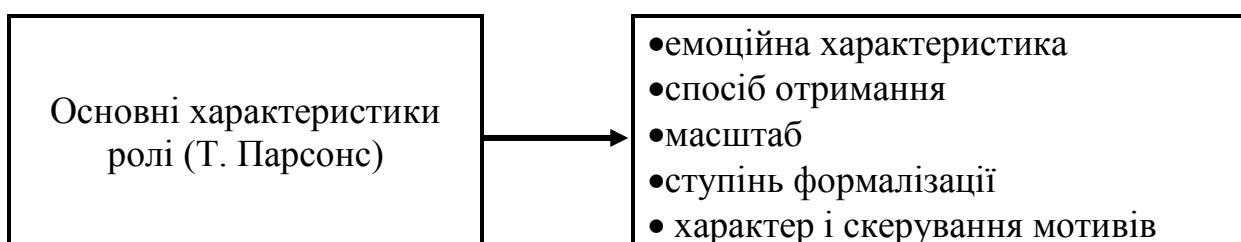

Рис. 13.9 Основні характеристики ролі

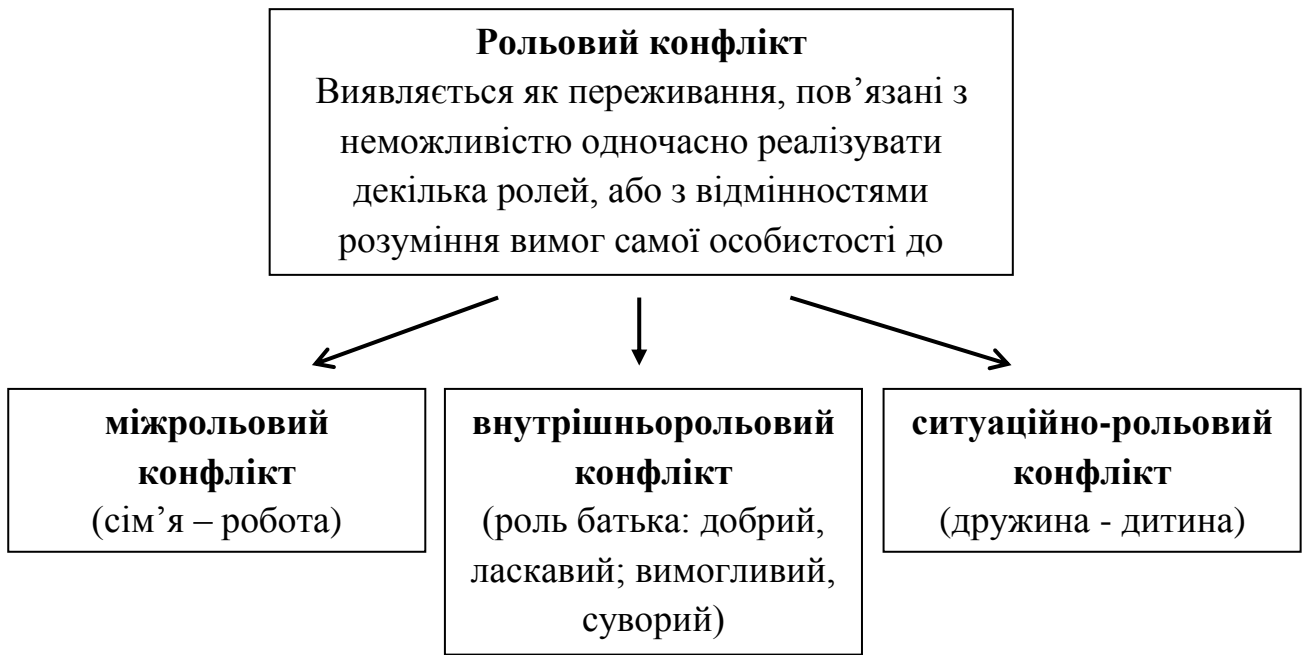

Рис. 13.10 Типи рольових конфліктів

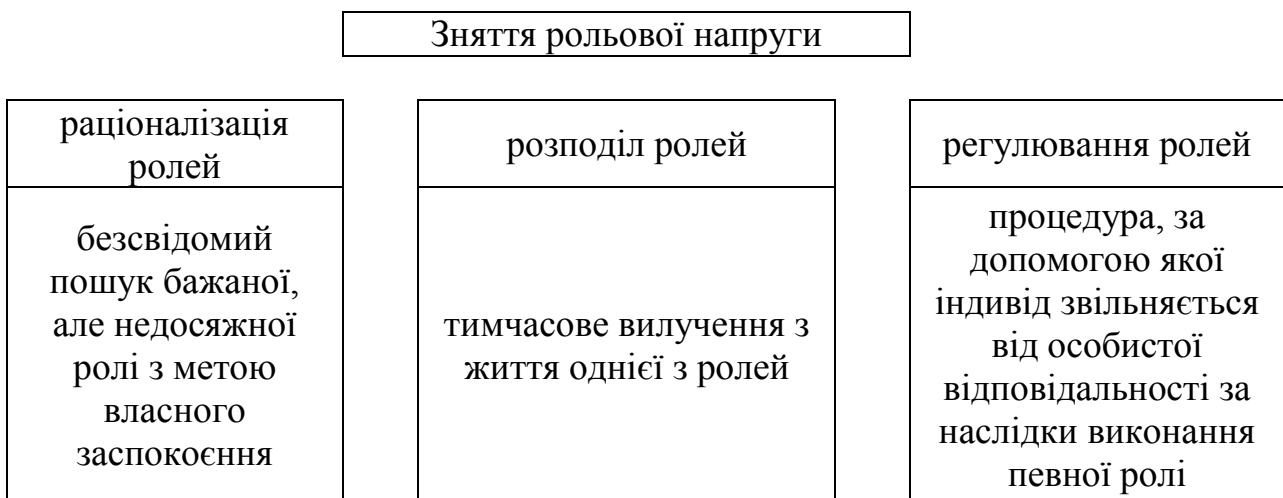

Рис. 13.11 Шляхи зняття рольової напруги

Рис.13.12 Ієрархія потреб (А. Маслоу)

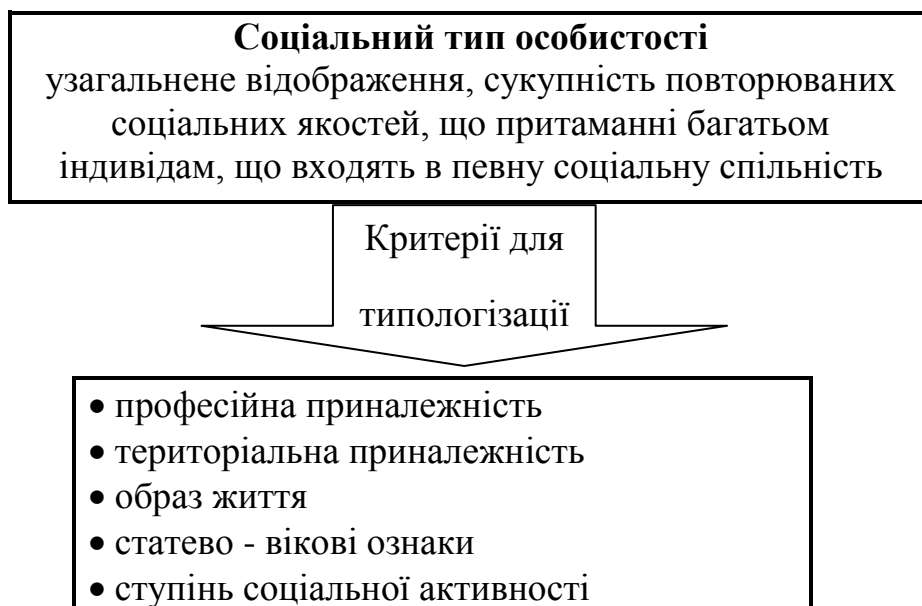

Рис. 13.13 Сутність соціального типу особистості

Практичне значення рішення проблеми соціальних типів особистості

- Сформувані науково обґрунтовану систему очікувань поведінки особистостей
- Правильно реагувати на вчинки особистості
- Цілеспрямовано впливати на формування корисних для суспільства типів особистості
- Сприяти процесу самовиховання особистості

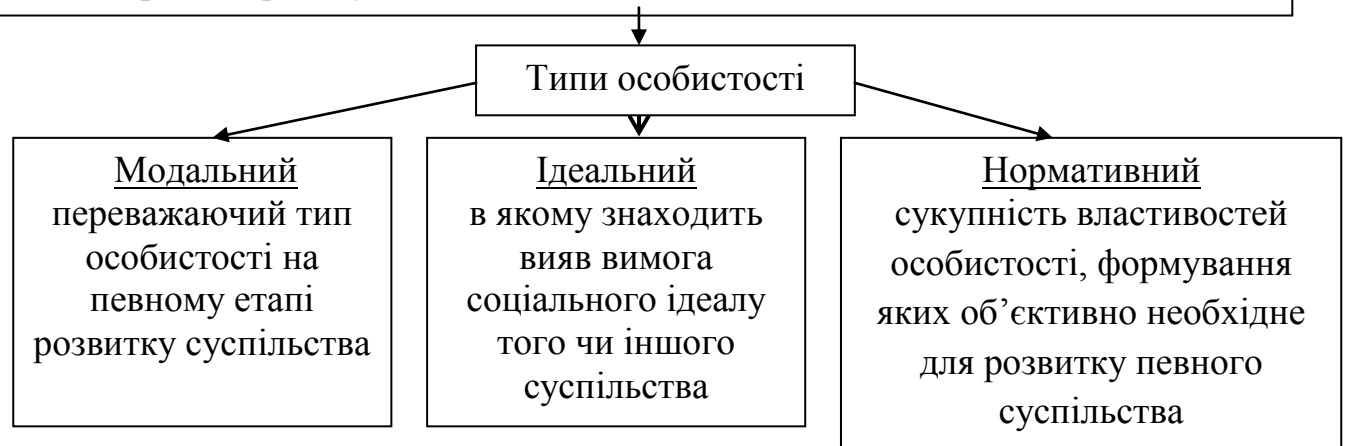

Рис. 13.14 Типи особистості

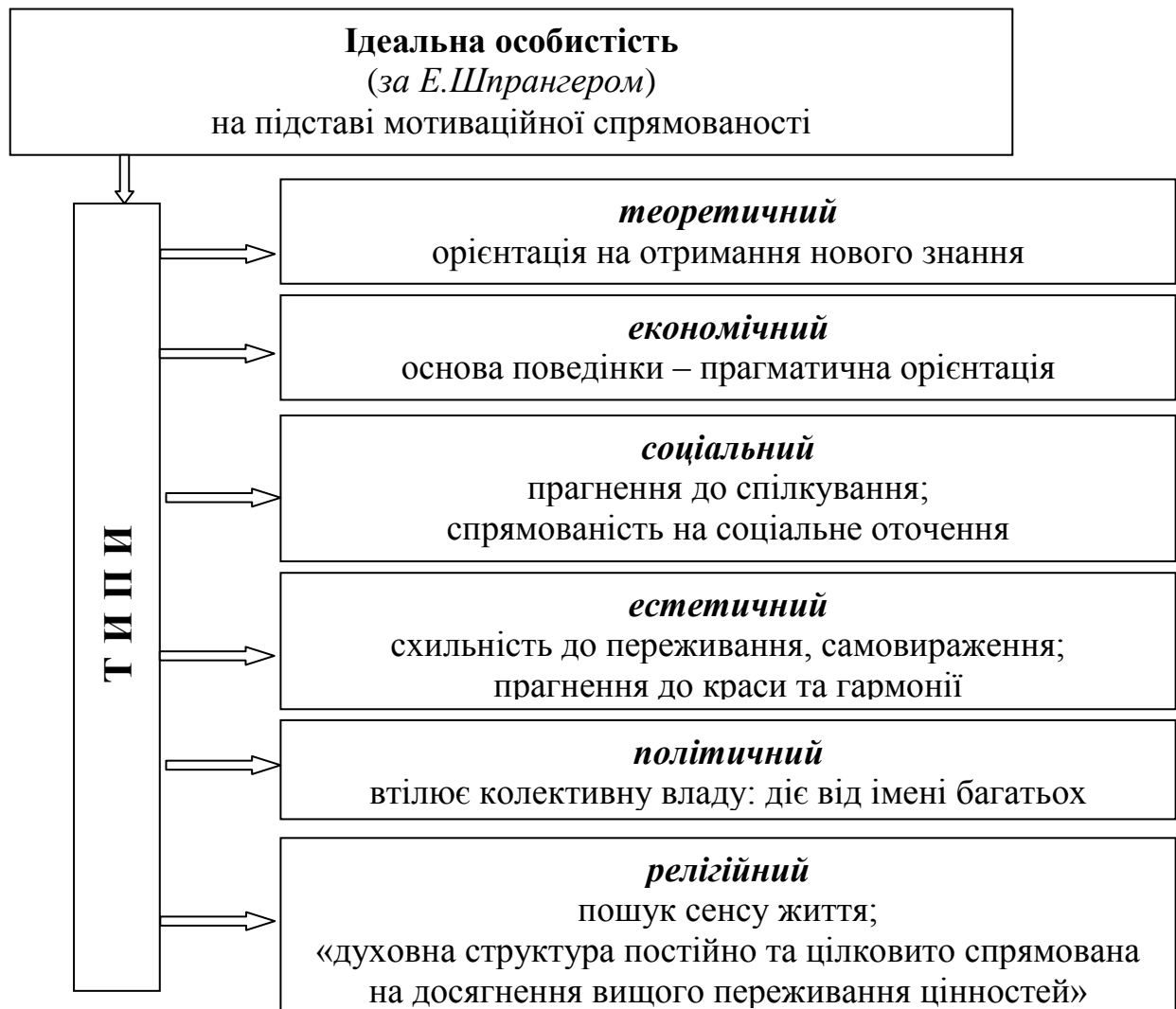

Рис. 13.15 Ідеальна особистість Е.Шпрангера

Соціалізація
<ul style="list-style-type: none"> - процес засвоєння індивідом протягом життя соціальних норм, культурних цінностей та зразків поведінки того суспільства, до якого він належить; - процес становлення особистості, поступове засвоєння вимог суспільства: певної системи знань, норм, цінностей, установок, зразків поведінки, необхідних для успішного функціонування в суспільстві; - процес інтеграції індивіда в суспільство; - перетворення біологічного індивіда на соціальну істоту, входження індивіда у соціум.
Десоціалізація
часткова або цілковита втрата особистістю засвоєних норм і цінностей
Ресоціалізація
процес заміщення раніше засвоєних індивідом знань, норм, цінностей та ролей новими

Рис. 13.16 Визначення понять «соціалізація», «десоціалізація», «ресоціалізація»

Рис.13.17 Фази соціалізації

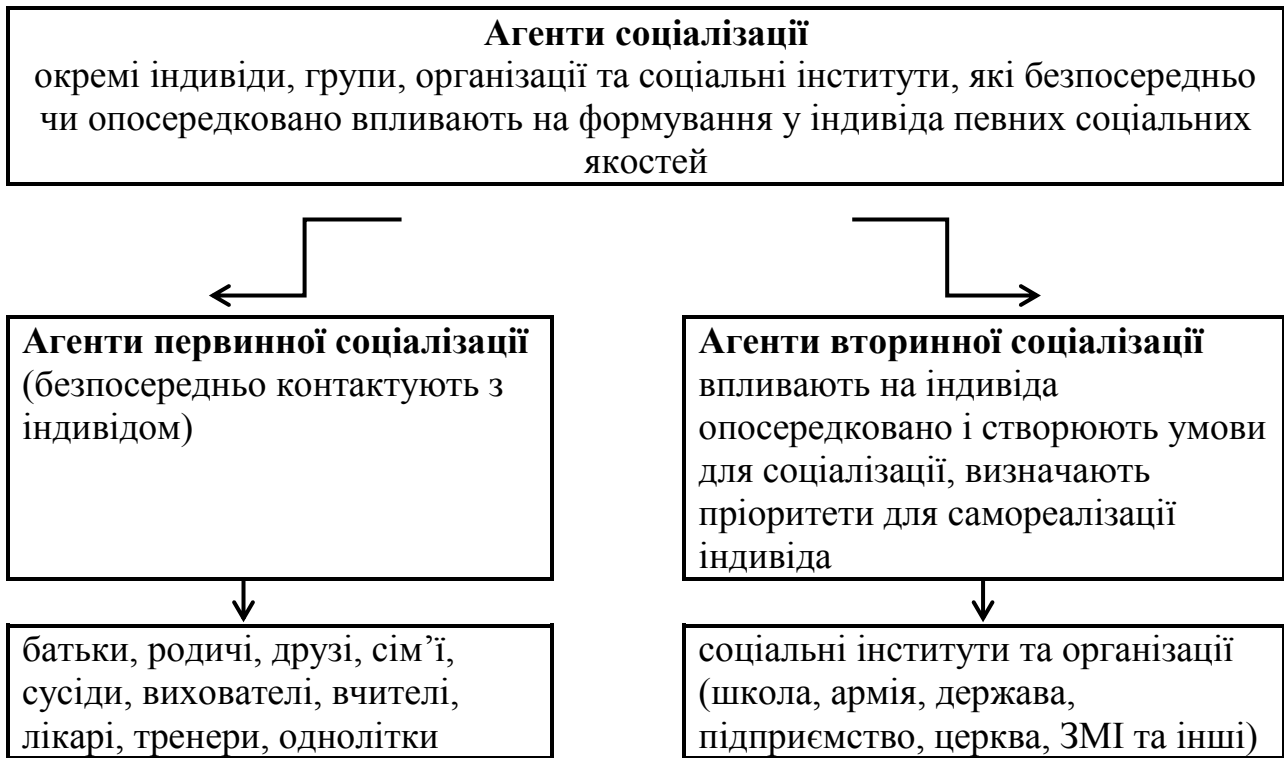

Рис. 13.18 Агенти соціалізації

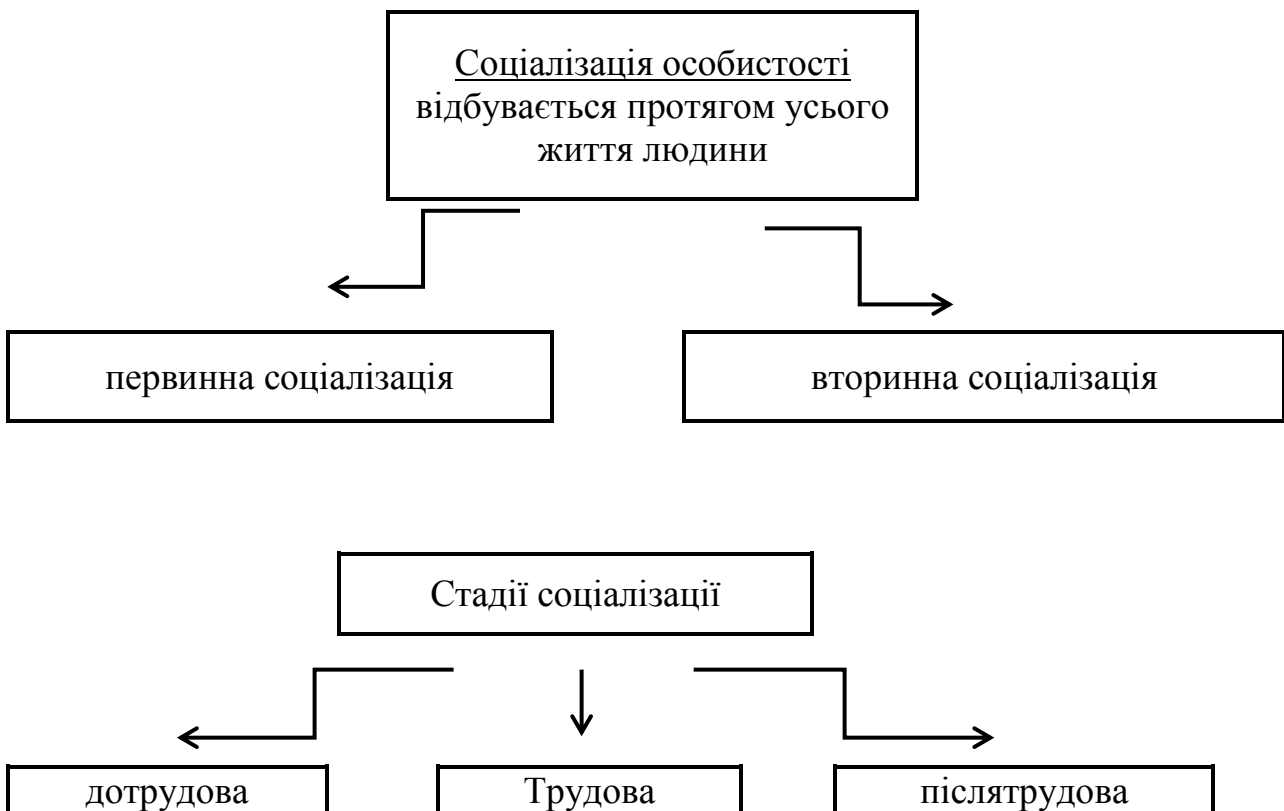

Рис. 13.19 Етапи соціалізації

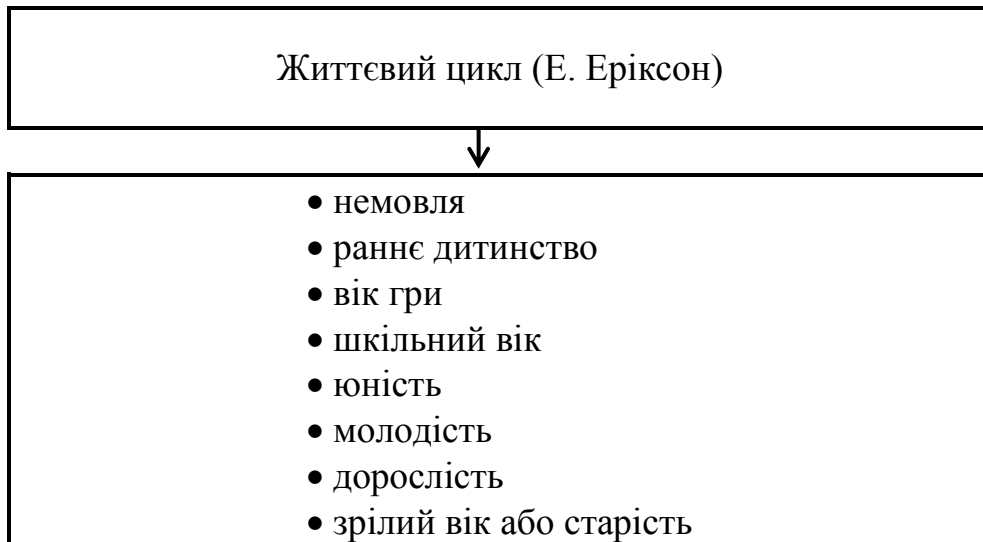

Рис. 13.20 Життєвий цикл особистості

Рис. 13.21 Вікові виміри

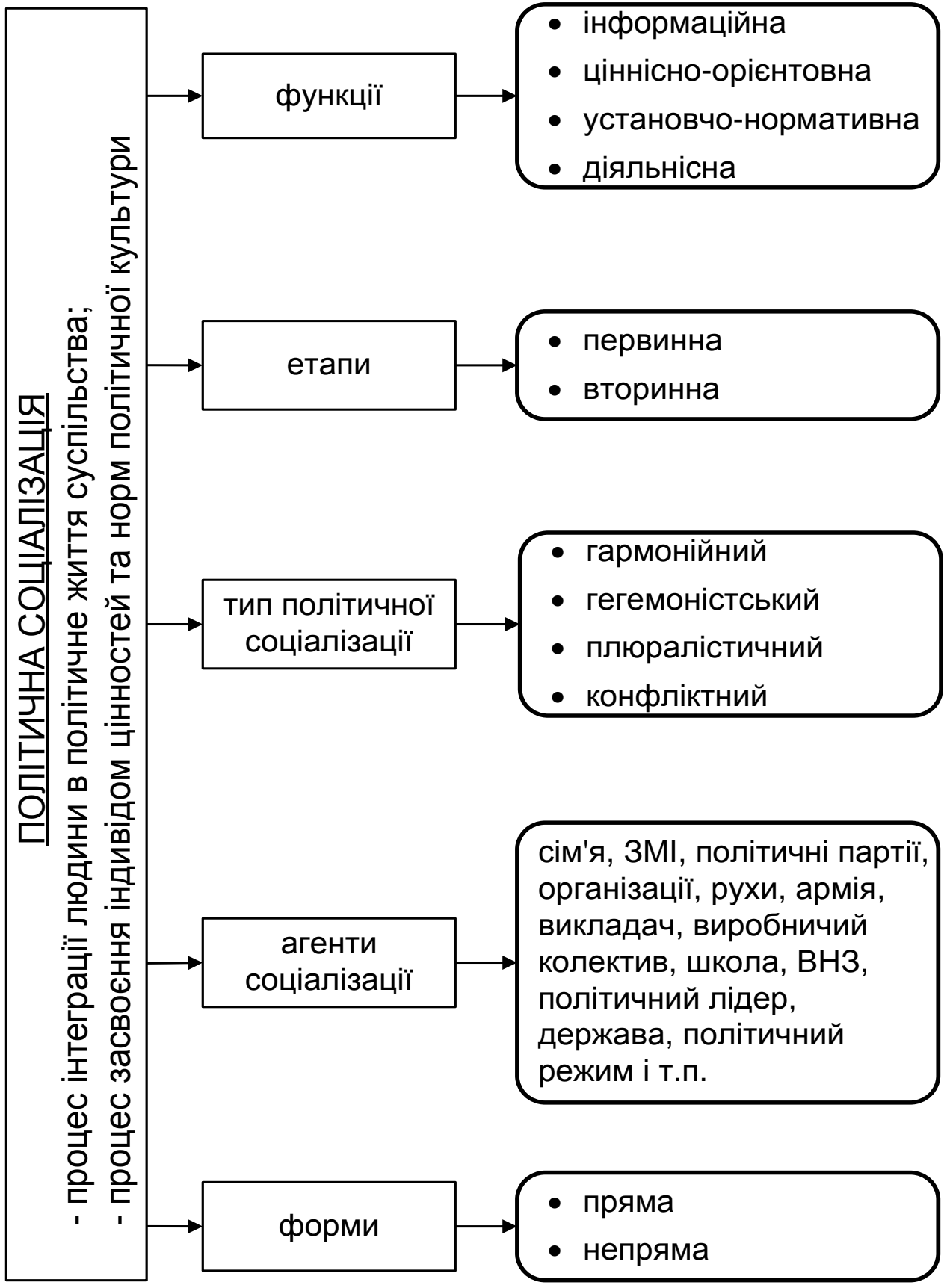

Рис. 13.22 Характеристика політичної соціалізації

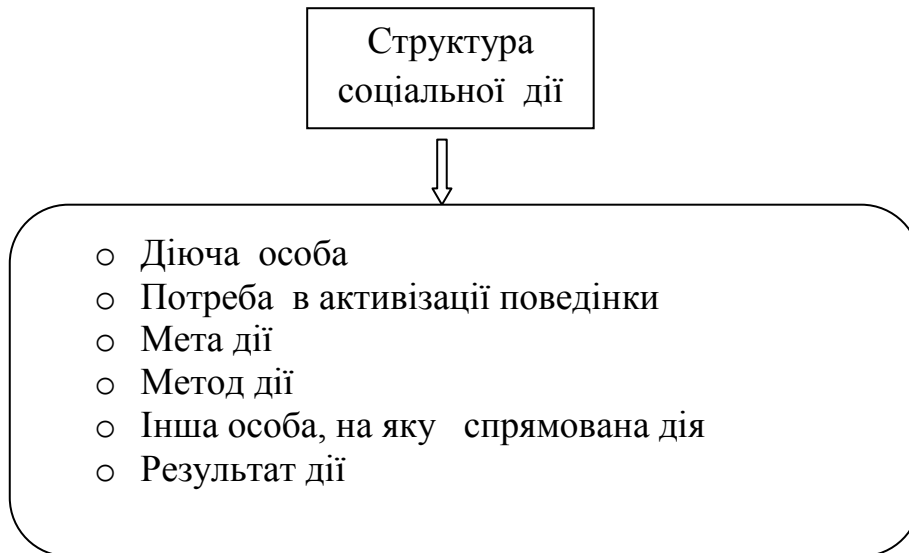

Рис. 13.23 Структура соціальної дії

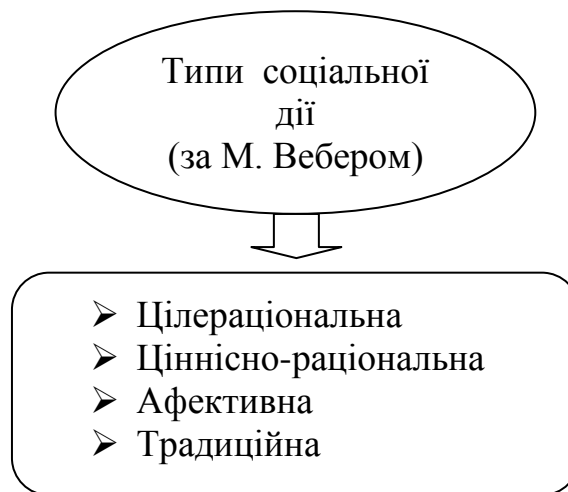

Рис. 13.24 Типи соціальної дії

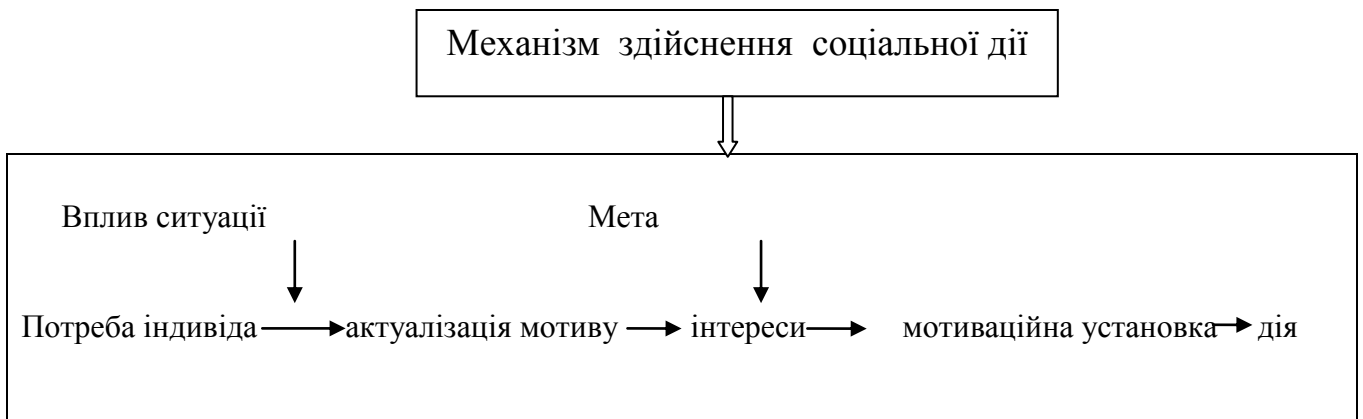

Рис. 13.25 Механізм здійснення соціальної дії

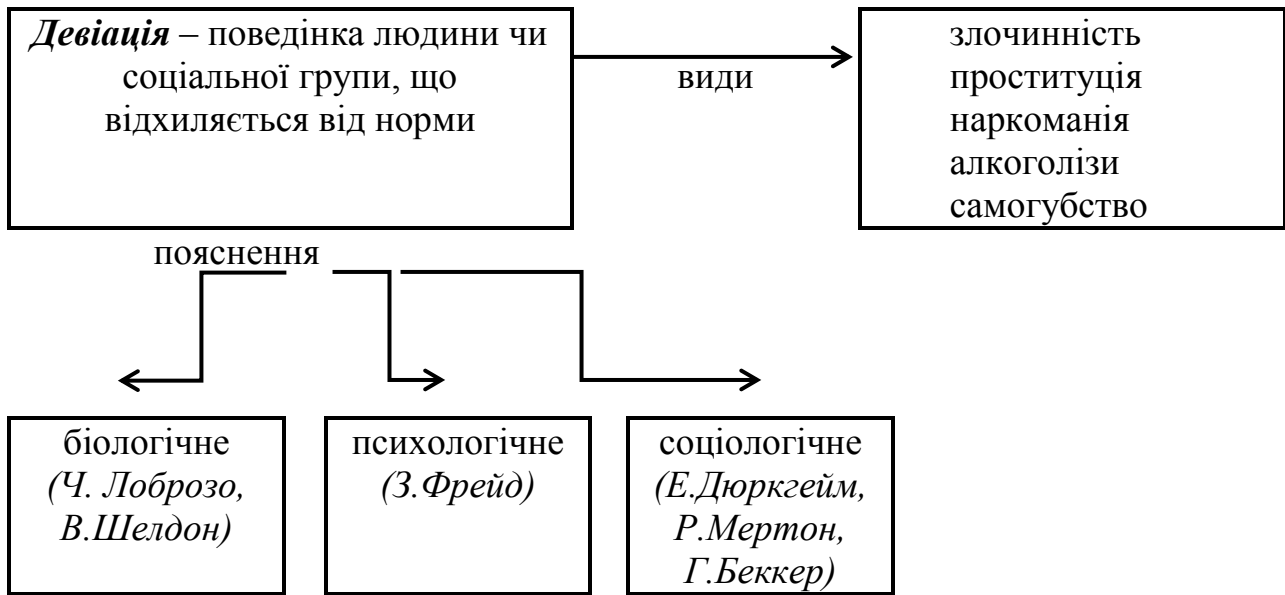

Рис. 13.26 Сутність, причини, пояснення, типи девіантної поведінки

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «особистість»
2. Як співвідносяться поняття «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість»?
3. Розкрийте специфіку соціологічного підходу до особистості
4. Проаналізуйте соціологічні теорії особистості
5. Як розуміти поняття „соціальна структура особистості“?
6. Визначте структуру особистості
7. Що таке соціальний статус?
8. Які типи статусів Вам відомі?
9. Дайте визначення соціальної ролі
10. Як Ви розумієте поняття «соціальний тип особистості»?
11. Охарактеризуйте типи особистості
12. Визначте сутність соціалізації особистості
13. Проаналізуйте етапи соціалізації особистості
14. Охарактеризуйте агентів соціалізації
15. Визначте основні етапи життєвого шляху особистості
16. Проаналізуйте фази соціалізації особистості
17. Дайте визначення понять «десоціалізація», «ресоціалізація»
18. Розкрийте зміст понять «соціальна адаптація», «інтеріоризація»
19. Як співвідносяться поняття «соціалізація особистості», «виховання особистості», «формування особистості», «розвиток особистості»?
20. Що таке рольовий конфлікт?
21. Наведіть приклади рольового конфлікту
22. Назвіть шляхи врегулювання рольових конфліктів
23. Визначте сутність та етапи політичної соціалізації
24. Назвіть типи політичної соціалізації
25. Які види санкцій Вам відомі?
26. Що таке девіація?
27. Проаналізуйте теорії девіації
28. Що таке соціальна активність? Чим зумовлений рівень соціальної активності особи?
29. Що береться до уваги при здійсненні соціальної типології особистостей?
30. Що вивчає соціологія особистості? Чим відрізняється соціологічний підхід до особистості від філософії чи соціальної психології?
31. Чи впливає біологічна спадковість на становлення особистості? Відповідь обґрунтуйте
32. Що вивчає етологія людини?
33. Як соціокультурний досвід впливає на розвиток особистості?
34. Що розуміють під загальнокультурними зразками поведінки в окремій соціальній групі?

35. В чому сутність концепції «дзеркального Я» Ч.Кулі?
36. В чому сутність концепції «узагальненого іншого» Дж. Міда?
37. Дайте визначення понять: «соціальна установка», «соціальна поведінка людини».
38. Що є визначальною основою соціальної діяльності?
39. Назвіть критерії і показники соціальної активності особистості
40. В чому сутність рольових концепцій особистостей?
41. Що таке цінності і ціннісні орієнтації особистості?
42. Чим детермінована соціальна поведінка?
43. Як здійснюється соціальний контроль за поведінкою особистості?
44. Що називають соціальними відхиленнями?
45. Кого називають девіантами?
46. Під впливом яких соціальних чинників в сучасному світі збільшується кількість проявів девіантної поведінки?

Завдання для самостійної роботи

1. Напишіть свою соціальну автобіографію, визначивши, в полі дії яких соціальних інститутів Ви перебували від народження, в чому виявлявся їхній вплив на Вас.
2. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами:
 - Висловіть свою думку щодо слів М.Амосова: «Роздумуючи про щастя, я давно дійшов висновку, що його приносять не гроші і не висока посада, слава або успіх у жінок, а ставлення до тебе інших людей, їх довіра, повага, любов».
 - Розкрийте роль сім'ї як агента соціалізації
3. Дайте відповідь на питання:
 - Які особливості характерні для соціологічного, філософського і психологічного аспектів дослідження особистості?
 - Розкрийте соціальні ролі, які характерні для сучасної особистості.
 - Розкрийте роль цінностей і ціннісних орієнтацій у Вашому житті й у житті суспільства?
 - Який вплив на свідомість і діяльність людини мають ЗМІ?
 - Назвіть основні потреби особистості і розкрийте їх взаємозв'язок (за теорією А.Маслоу).
 - Перелічіть повний набір статусів у себе, своїх батьків і двох-трьох знайомих. Який список довший? Про що це свідчить?
 - За визначенням Е. Дюркгейма «Чим примітивніше суспільство, тим більше схожості між індивідами, що складають його» Як ви розумієте цей вислів?
 - Чому належить пріоритет у формуванні установок та ціннісних орієнтацій людини: природним задаткам чи соціальному оточенню?
 - Визначте власний рольовий набір

- Що таке конформізм? Визначте «За» та «Проти» конформізму
 - Як Ви розумієте поняття «деградація особистості»?
 - Чи є відмінність у соціалізації чоловіків та жінок? Відповідь обґрунтуйте
 - Чи впливає зовнішність людини на соціальні відносини?
 - Які відхилення отримують схвалення, а які засуджуються в суспільстві?
 - Як Ви розумієте термін «соціальна мімікрія»?
4. Зробіть аналітичну характеристику однієї з соціологічних теорій особистості за такою схемою:
- а) представники;
 - б) основні теоретичні положення

Матеріали для читання

- ✓ Бауман, Зигмунт. Плинні часи. Життя в добу непевності [Текст] / Зигмунт Бауман ; [пер. з англ. А. Марчинський]. - К. : Критика, 2013. - 173, [1] с. - Дод. тит. арк. англ. - Бібліогр.: с. 165-172. - Пер. изд. : Liquid times: living in an age of uncertainty / Zygmunt Bauman. - 2010.
- ✓ Бергер, Питер. Социальное конструирование реальности [Текст] : трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; пер. Е. Руткевич. - М. : Медиум, 1995. - 333 с. - (Первые публикации в России).
- ✓ Гофман, Ирвинг. Представление себя другим в повседневной жизни [Текст] / И. Гофман ; пер. с англ. и вступ. статья А. Д. Ковалев ; Институт социологии РАН, Московская высшая школа социальных и экономических наук. - М. : Канон-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. - 304 с. - (Малая серия "LOGICA SOCIALIS" в серии "Публикации Центра Фундаментальной Социологии").
- ✓ Маркузе, Герберт. Структура інстинктів і суспільство [Текст] : філос. дослідж. вчення Зигмунда Фрейда / Герберт Маркузе ; [пер. Олександр Юдін]. - К. : Ніка-Центр, 2010. - 248 с. - Парал. тит. арк. нім., англ
- ✓ Фромм, Эрих. Бегство от свободы [Текст] / Э. Фромм ; пер. Г. Ф. Швейник. - 2. изд. - М. : Прогресс : Универс, 1995. - 253 с. - (Библиотека зарубежной психологии).
- ✓ Фромм, Эрих. Анатомия человеческой деструктивности [Текст] / Э. Фромм. - М. : Республика, 1994. - 447 с. - (Мыслители XX века).
- ✓ Эриксон, Эрик Г.. Детство и общество [Текст] / Э. Г. Эриксон ; пер. А. А. Алексеев ; науч. ред. А. А. Алексеев. - 2. изд., перераб. и доп. - СПб. : Ленато : Фонд "Университет. кн.", 1996. - 592 с.

Теми наукових робіт

1. Етапи соціалізації особистості (за теорією американського вченого Е.Еріксона).
2. Особистість в умовах суспільної трансформації.
3. Формування духовного світу людини
4. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у житті людини і суспільства.
5. Значення потреб, інтересів, життєвих цілей у життєдіяльності людини.
6. Базові цінності сучасного суспільства
7. Маргінальна особистість як предмет соціально-філософського аналізу

ТЕМА 14

Особистість і політика. Політична еліта та політичне лідерство

1. Особистість в політиці
2. Сутність політичної еліти. Теорії еліт
3. Функції та типологія політичних еліт
4. Сутність та природа політичного лідерства. Концепції лідерства
5. Ознаки та функції політичного лідера. Типологія політичного лідерства

Основні поняття: суб'єкт політичної діяльності, політична особистість, політичний діяч, політична людина, політичний актор, політичний агент, політична еліта, політичне лідерство, лідер, формальний та неформальний лідер, циркуляція еліт, політичний клас, антрепренерська система, система гільдій, контр еліта, правлячий клас, номенклатура

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми необхідно розкрити сутність наступних аспектів: два головних підходи до розгляду проблеми особистості в політиці: «об'єктний» та «суб'єктний». У зв'язку з цим визначте термінологію, яка відображає багатоаспектність людини, як політичного діяча та політичного суб'єкту: «індивід», «особа», «особистість», «суб'єкт політичної діяльності», «політична особистість», «політичний діяч», «політична людина», «політичний актор», «політичний агент».

Зверніть увагу на те, що в політології суб'єктів політики класифікують за різними ознаками: в залежності від усвідомленості та міри участі в політичній діяльності (персональні, суб'єкти-піддані, суб'єкти-партиціпанти); за ступенем та формою групової ідентифікації (аномічні, неасоціативні, асоціативні, інституційні) – (Г.Алмонд, Г.Пауелл); класифікація індивідуальних суб'єктів політики за типами особистості (Є.Вятр: активісти, компетентні спостерігачі,

компетентні критики, пасивні громадяни, аполітичні й відчужені); типологія особистості у відповідності до її ставлення до політики та ін.

Проаналізуйте владний та меритократичний підходи до визначення поняття «еліта». Поняття політичної еліти. Теорія «політичного класу» Г. Моска. Теорія «циркуляції еліт» В. Парето. Теорія «залізного закону олігархії» Р. Міхельса. Сутність та основні положення сучасних елітарних теорій. Функції політичної еліти. Типологія політичної еліти. Системи формування та зміни політичних еліт: антрепренерська, система гільдій. Правляча еліта. Контреліта.

З'ясуйте сутність і природу політичного лідерства. Дайте характеристику концепціям лідерства. Охарактеризуйте політичного лідера, зазначаючи його характерні риси та функції. Типологія політичного лідерства. М.Вебер про політичне лідерство та його типи (традиційне, раціонально-легальне, харизматичне). Функції політичного лідерства. Механізми формування політичного лідерства.

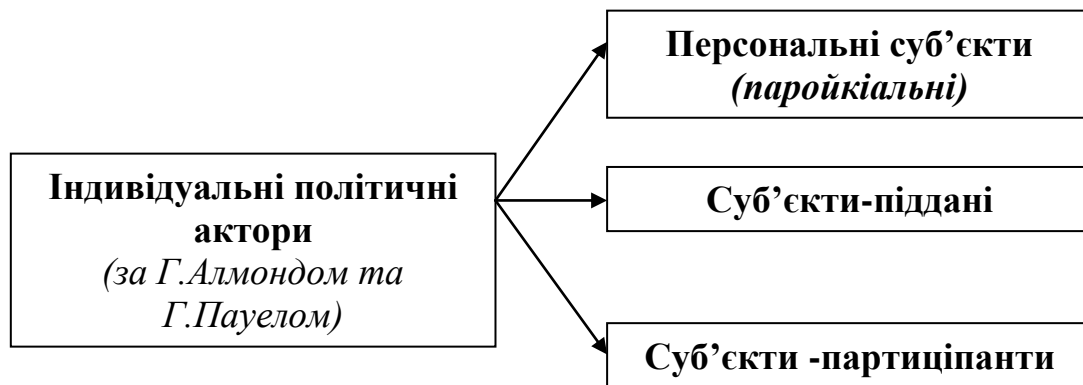

Рис. 14.1 Класифікація суб'єктів політики в залежності від усвідомленості та міри участі в політичній діяльності

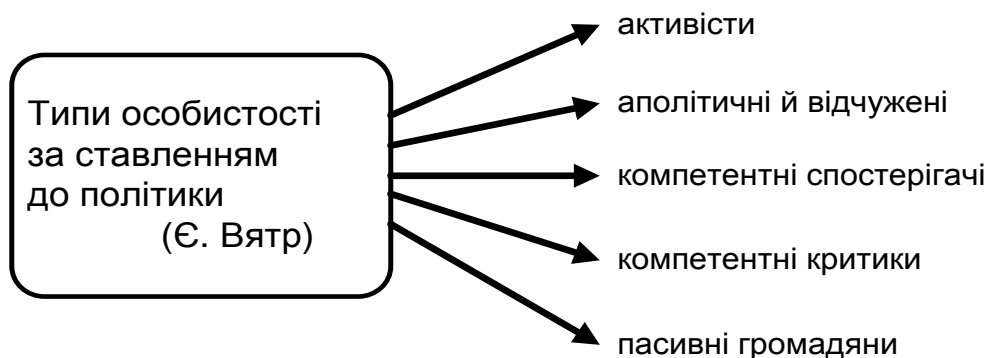

Рис. 14.2 Типи особистості за ставленням до політики

Еліта

В.Парето: – ті, хто отримав найвищий індекс в галузі діяльності

Г.Моска: - найбільш активні у політичному відношенні люди, орієнтовані на владу

Г.Лассуелл: - особи, що мають у суспільстві найбільший престиж, багатство, статус

Ж.Боден: - люди, що мають інтелектуальні та моральні переваги над масою

Х.Ортега-і-Гассет: - люди з найвищим почуттям відповідальності

А.Етциони: - особи, які володіють позиціями влади

К.Дойч: - люди, які володіють формальною владою

В.Ропке: - шар суспільства, наділений високими здібностями управління

С.Келлер: - меншість, яка здійснює найбільш важливі функції у суспільстві, має найбільшу вагу та вплив

М.Вебер: - харизматичні особистості

А.Тойнбі: - творча меншість, яка протистоїть нетворчій більшості

Прихильники теорії елітного плюралізму (О.Штаммер, Д.Рисмен, Р.Даль та ін.): - порівняно невеликі групи, які складаються з осіб, що займають провідні позиції в політичному, економічному, культурному житті суспільства

Прихильники технологічного детермінізму (Е.Канп, А.Еспінас, О.Шпенглер та ін.): - найбільш кваліфіковані спеціалісти менеджери та службовці в системі бюрократичного управління

Рис. 14.3 Сутність еліти

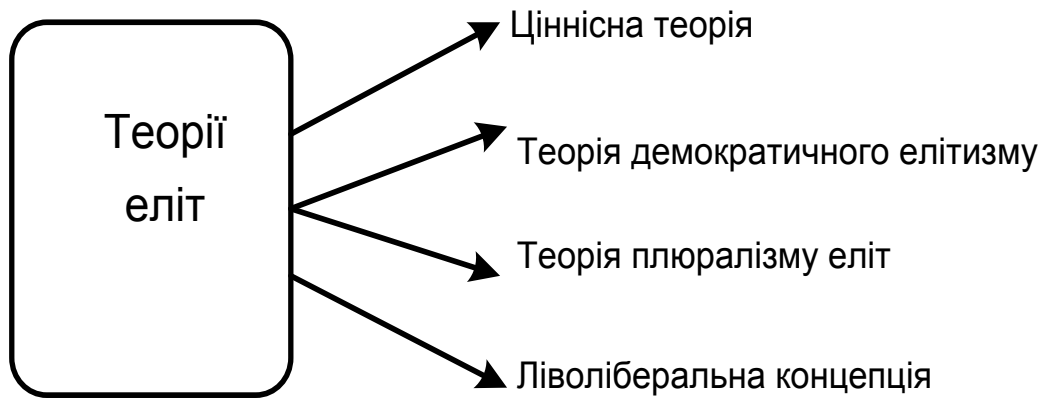

Рис. 14.4 Теорії еліт

Рис.14.5 Функції політичної еліти

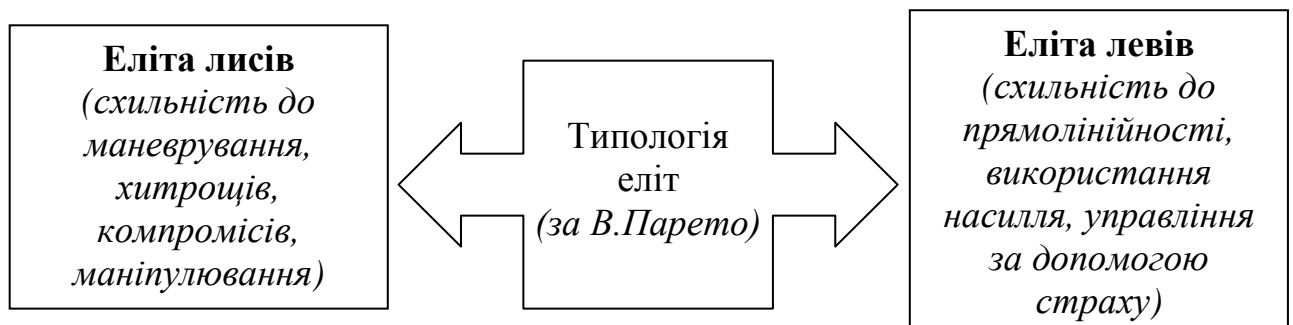

Рис.14.6 Типологія еліт за В.Парето

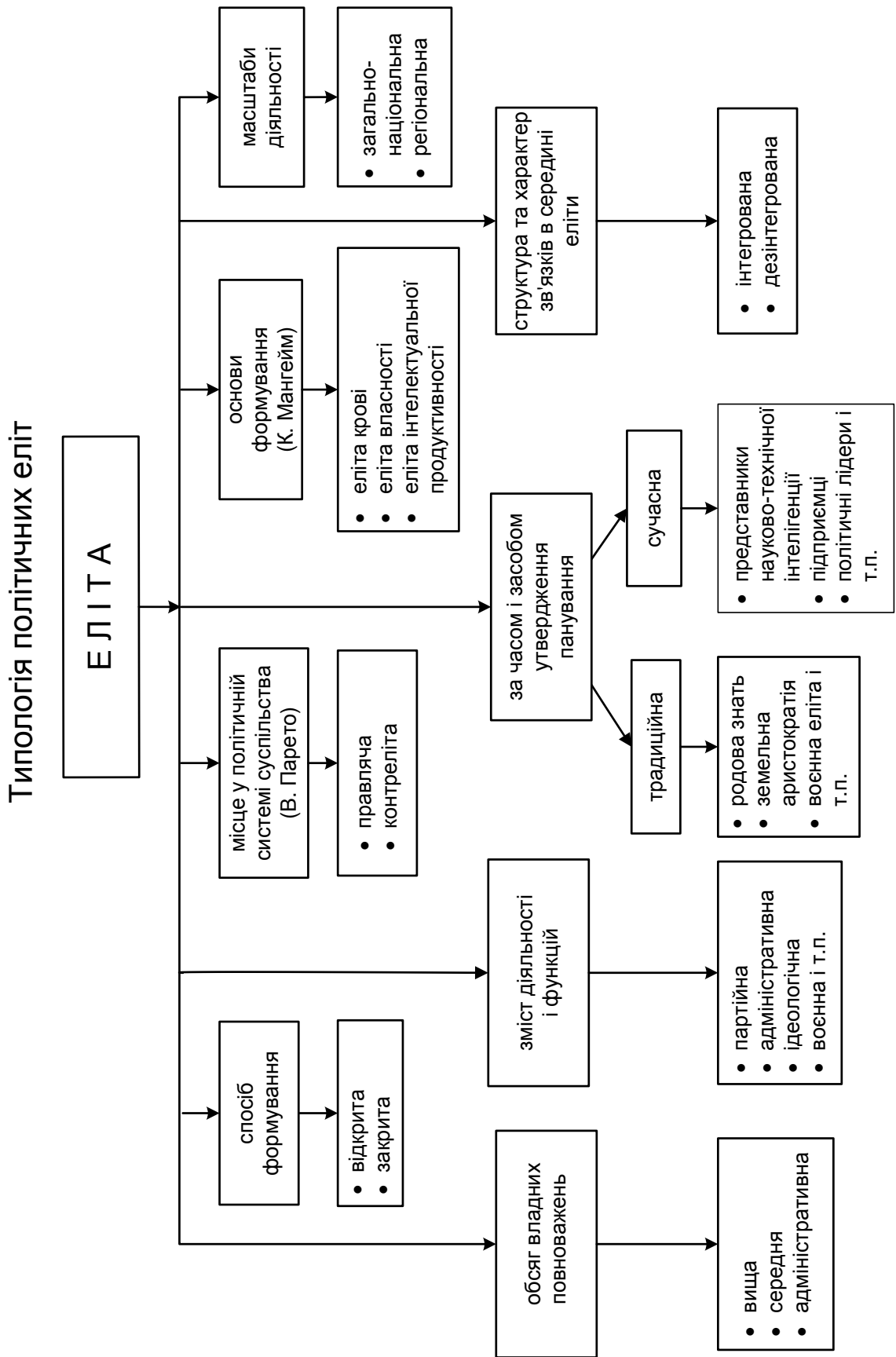

Рис. 14.7 Типологія політичної еліти

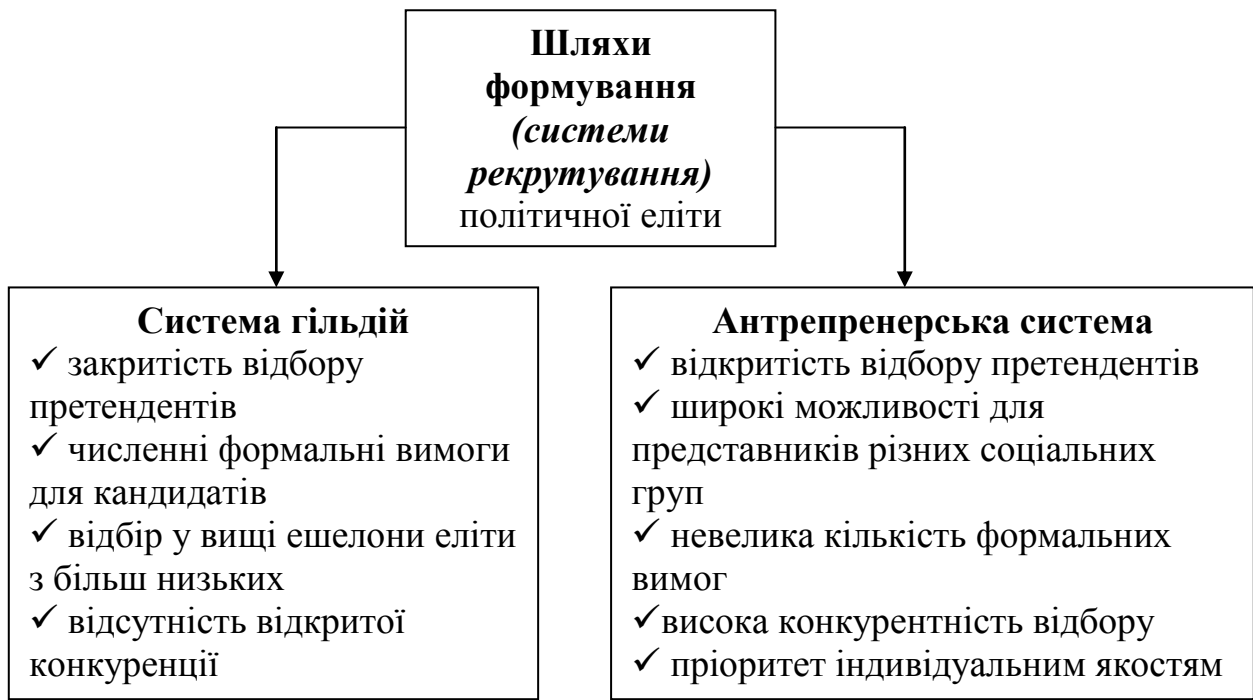

Рис.14.8 Шляхи формування політичної еліти

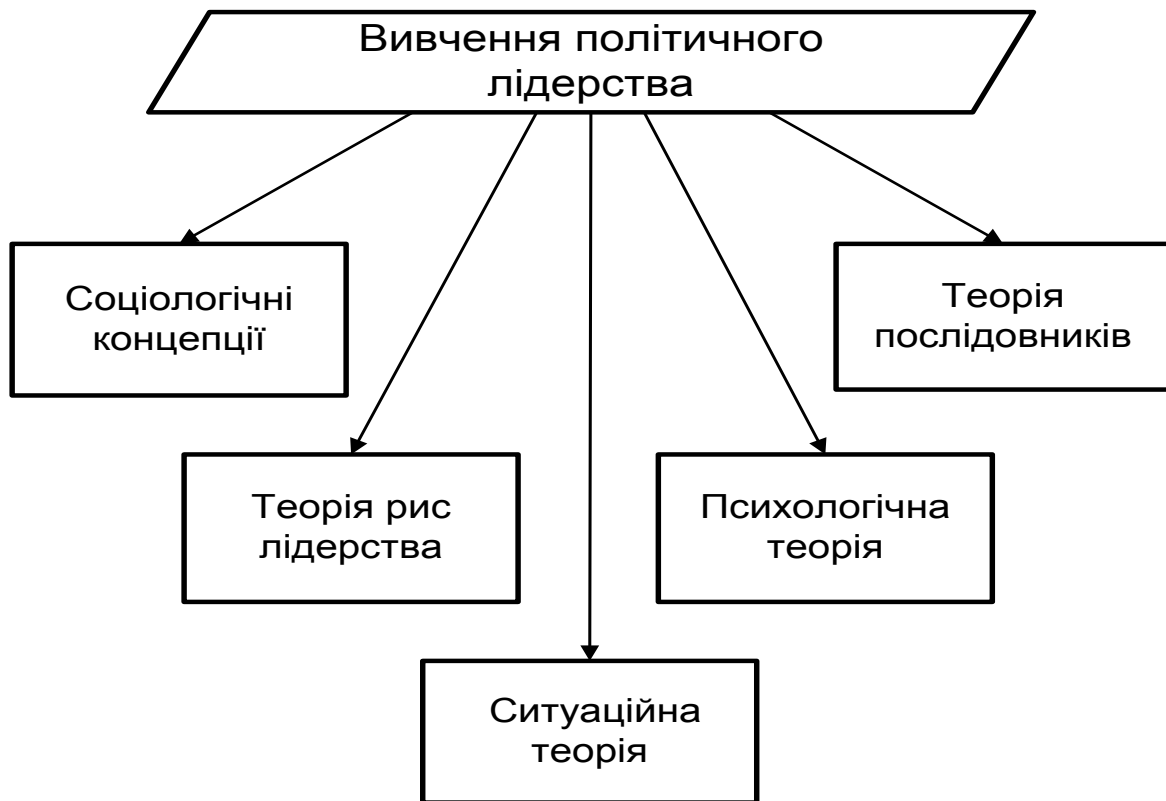

Рис. 14.9 Теорії лідерства.

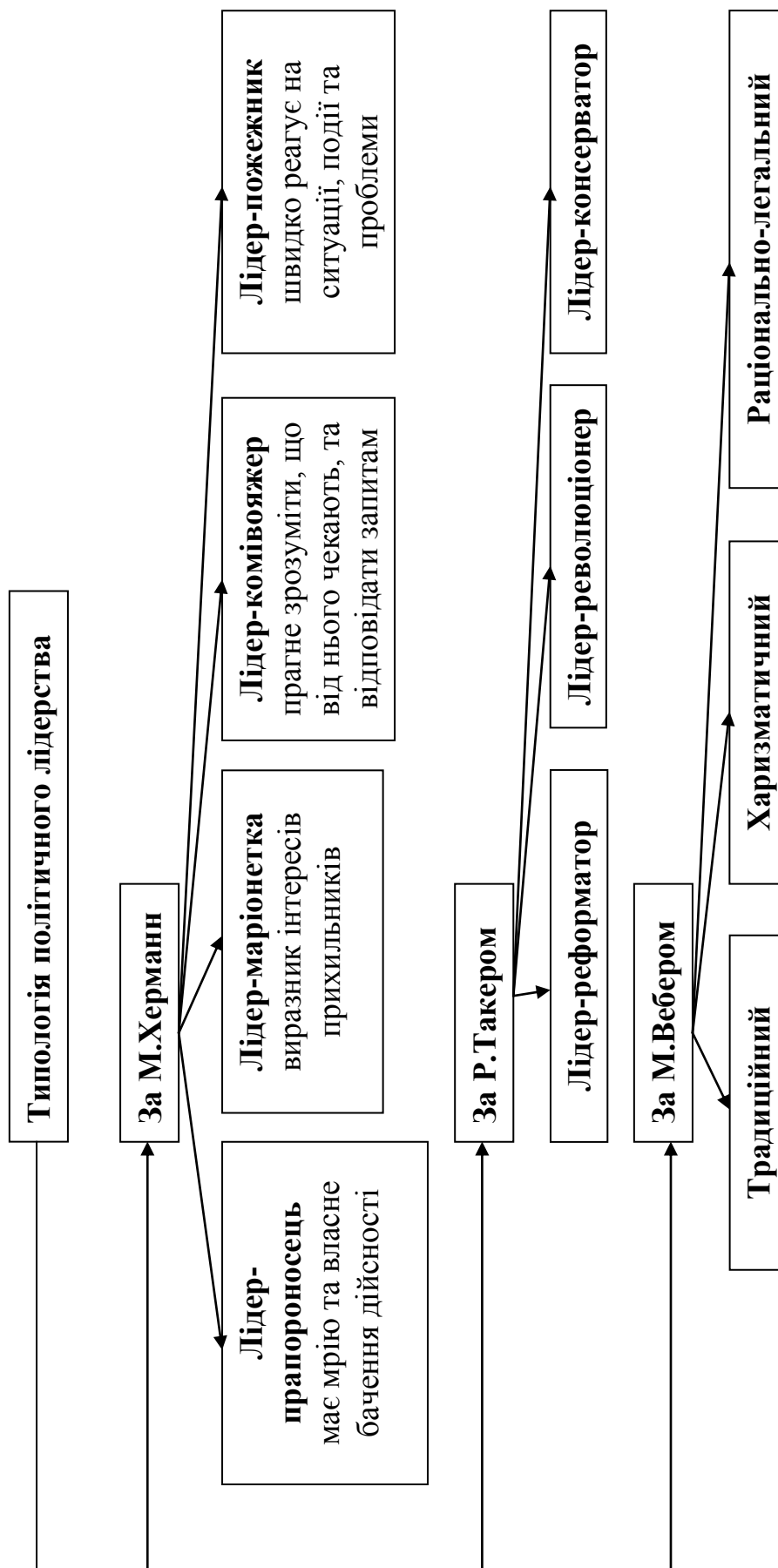

Рис. 14.10 Типологія політичного лідерства

Рис. 14.11 Функції політичного лідера

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять: «політична еліта», «політичний лідер», «політичне лідерство»
2. Розкрийте зміст сучасних елітарних теорій
3. Визначте функції політичної еліти
4. Назвіть типи політичних еліт
5. Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти політичний лідер?
6. Визначте функції політичного лідера
7. Що таке харизма?
8. Наведіть приклади типологій політичного лідерства
9. Розкрийте роль обставин в процесі формування політичного лідера
10. В чому відмінність між формальним та неформальним політичним лідером?
11. Проаналізуйте концепції лідерства
12. Охарактеризуйте типи лідерства за М.Вебером
13. Проаналізуйте системи формування та зміни політичних еліт
14. Розкрийте механізм формування політичного лідерства
15. Назвіть характерні ознаки відкритої та закритої політичної еліти
16. Розкрийте сутність «залізного закону олігархії» Р.Міхельса

17. Визначте сутність теорії політичного класу Г.Моски
18. Розкрийте значення та роль еліт в період трансформаційних змін
19. Охарактеризуйте теорію «циркуляції еліт» В.Парето
20. Визначте складові іміджу політичного лідера
21. Що таке «культ особи»?
22. Дайте коротку характеристику людині як суб'єкту політики
23. Дайте коротку характеристику людині як об'єкту політики
24. Кому з мислителів належить вислів: «Людина за своєю природою – істота політична»?
25. Які терміни використовує політологія для відображення багатоаспектності людини як політичного діяча та політичного суб'єкту?
26. Доведіть, що суб'єктом політики є особистість.
27. Що розуміється під поняттям «людина політична»? Хто є прихильником використання такого терміну?
28. Які підходи до розгляду проблеми особистості в політиці існують у політології?
29. За якими ознаками класифікують усіх суб'єктів політики?
30. Дайте характеристику ролі особистості як суб'єкта політики на соціальному, інституційному та персоніфікованому рівнях.
31. Що розуміється під поняттям «політичний актор»? Які є підстави для вживання саме цього терміну?
32. Назвіть та дайте характеристику типів особистості за Є.Вятром.
33. Дайте характеристику типології особистості у відповідності до її ставлення до політики.

Завдання для самостійної роботи

1. Напишіть есе, міркуючи над наступною проблемою: «Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти політичний лідер?»
2. Дайте відповідь на питання:
 - Яким чином політичний статус особи впливає на її політичні рішення?
 - Якими шляхами потрібно долати відчуження особи від політичного процесу?
 - Що таке номенклатура? Чи існує вона в сучасних суспільствах?
 - Кого із сучасних політиків можна вважати професійним політиком, а кого «політиком за сумісництвом»?
 - Чи може протестна поведінка мати законний характер? Наведіть приклади.
3. Зробіть аналітичну характеристику однієї з елітарних теорій за такою схемою:
 - а) представники;
 - б) основні теоретичні положення.

4. Зробіть аналітичну характеристику однієї з концепцій лідерства за такою схемою:

- а) представники;
- б) основні теоретичні положення.

Матеріали для читання

- ✓ Бжезинский, Збигнев. Выбор [Текст]: мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский ; пер. с англ. Е. А. Нарочницкая, Ю. Н. Кобяков. - М. : Международные отношения, 2005. - 287 с.
- ✓ Парето, Вильфредо. Компедиум по общей социологии [Текст] / В. Парето ; пер. с ит. А. А. Зотов ; Государственный ун-т Высшая школа экономики. - 2-е изд. - М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2008. - 512 с. - Библиогр.: с. 508-511.
- ✓ Пахарев, Анатолий Дмитриевич. Политическое лидерство и лидеры [Текст] : монография / А. Д. Пахарев ; Ин-т полит. и этнонац. исслед. НАН Украины. - К. : Знание Украины, 2001. - 270 с. - Библиогр.: в примеч.: с.257-270.
- ✓ Штомпка, Петр. Социология социальных изменений [Текст] / П. Штомпка ; ред. пер.с англ. В. А. Ядов ; Институт "Открытое общество". - М. : Аспект Пресс, 1996. - 416 с. - (Программа "Высшее образование").

Теми наукових робіт

1. Теорія еліт В. Липинського.
2. Соціально-політичний портрет сучасного політичного лідера
3. Поняття «політична еліта». Генезис ідей політичного елітизму
4. Типологія та системи рекрутування політичних еліт
5. Людина в системі соціально-політичних відносин

ТЕМА 15

Держава як основний інститут політичної системи суспільства

1. Сутність та походження держави
2. Функції держави
3. Форми державного правління та державного устрою
4. Правова держава та громадянське суспільство

Основні поняття: держава, суверенітет, правова держава, права особистості, громадянське суспільство, державна влада, форма держави, державний устрій, державне правління, республіка, монархія, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, функції держави, інститути громадянського

суспільства, правова культура, політичний інститут, президент, уряд, парламент, соціальна держава, відкрите суспільство, державне управління, принцип субсидіарності, натуралізація, національна держава, державний режим

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми перш за все необхідно розібратися у сутності держави, виокремити її основні ознаки, з'ясувати причини її виникнення, охарактеризувати її функції.

Цікавим стане дослідження та аналіз теорій походження держави: теологічної, патріархальної, договірної, органічної, соціально-економічної, психологічної, теорії насильства, космічної тощо.

Особливу увагу слід звернути на питання державної влади, її структуру та функції. З'ясувавши сутнісно-понятійні аспекти держави, варто перейти до аналізу типів держави, форм державного правління (монархія (абсолютна і конституційна), республіка (президентська, парламентська і змішана), форм державного устрою (унітарна держава, федерація, конфедерація).

Потрібно простежити становлення та розвиток понять правова держава та громадянське суспільство. Варто звернути увагу на сутність та основні ознаки правової держави; виникнення та розвиток ідей правової держави (розпочати з періоду Античності). Розкрийте сутність громадянського суспільства та передумови його формування, головні ознаки та функції. Зверніть увагу на взаємозв'язок держави та громадянського суспільства.

В процесі вивчення цієї теми необхідно оволодіти такими поняттями та категоріями: держава, правова держава, право, ідея права та свободи, природне право, правова рівність, громадянське суспільство, громадянські права та свободи, сфери громадянського суспільства (економічна, соціально-політична, духовна), верховенство закону, інститути громадянського суспільства.

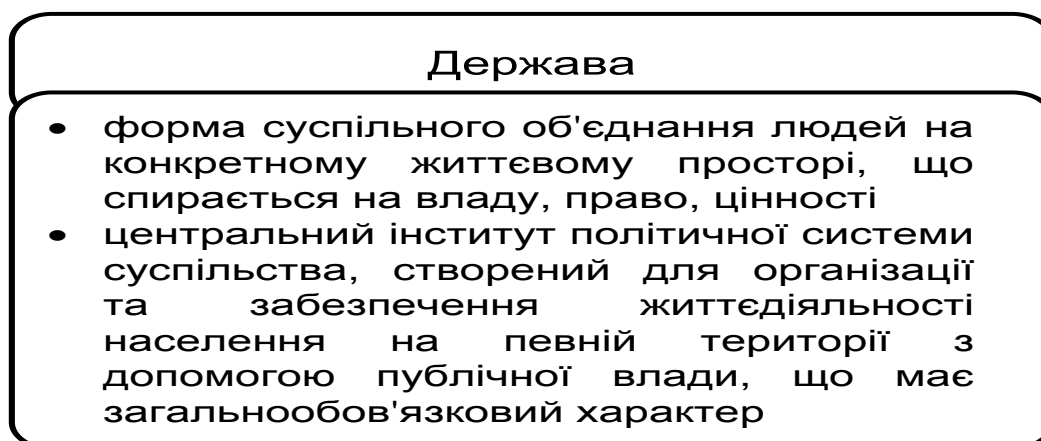

Рис. 15.1 Сутність держави

Термін «держава» розуміють

<i>в широкому сенсі</i> держава являє собою країну, суверенного гравця на міжнародній арені	<i>у вузькому сенсі –</i> це організація публічної влади, спеціальний апарат влади та примусу.
--	--

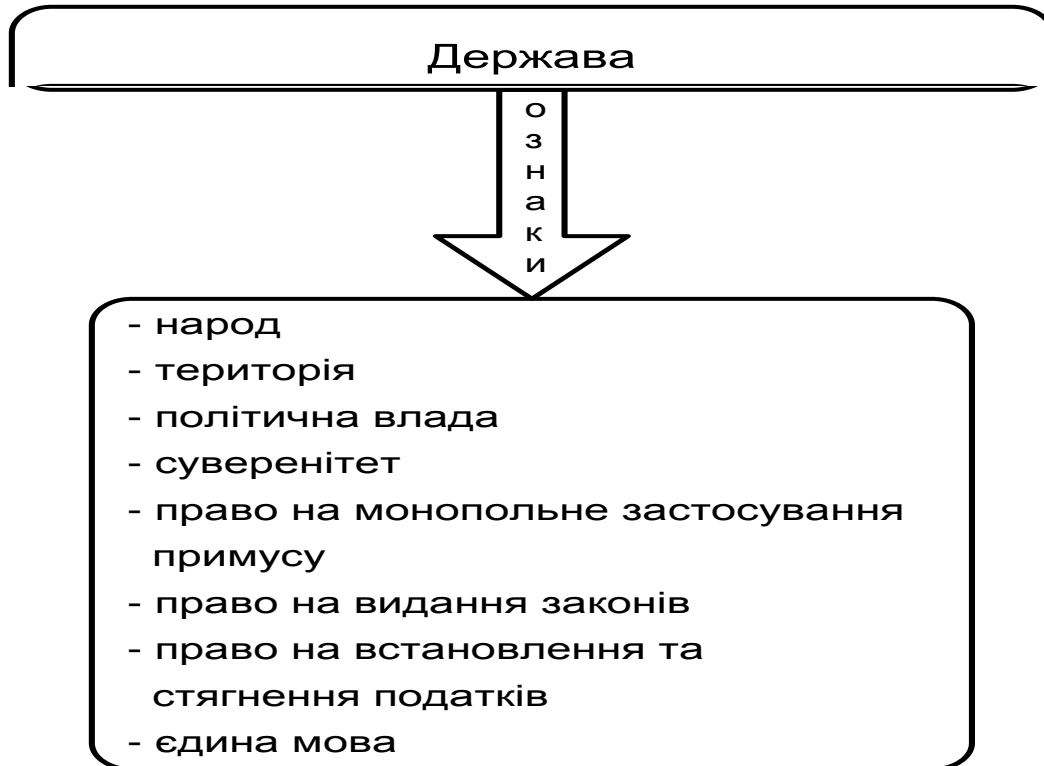

Рис. 15.2 Сутність та ознаки держави

ОЗНАКИ ДЕРЖАВИ

- держава – це унікальний апарат управління та примусу, який втілюється в чиновниках – професійних управлінцях. Саме апарат управління та примусу є носієм публічної влади (влади, що здійснюється від імені народу) та може примусити суспільство беззаперечно виконувати свою волю, підкорятися.
- держава має чітко локалізовану територію, на яку поширюється влада, та населення, яке на ній проживає. Таке населення перетворюється в підданих чи громадян цієї держави.

- *держава володіє суверенітетом.* Суверенітет є властивістю державної влади і полягає у її верховенстві та незалежності. Верховенство державної влади означає універсальність її владної сили, що поширюється на все населення, партії та громадські організації. Самостійність і незалежність полягає у її винятковому, монопольному праві вільно вирішувати усі справи в межах кордонів.
- *держава нерозривно пов'язана з правом.* Право, як сукупність правил поведінки, юридично оформляє державу та державну владу і тим самим робить їх легітимними, тобто законними.
- наявність грошової одиниці,
- системи податків,
- державної символіки тощо.

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Теологічна теорія, за якою держава вічна та існує завдяки божественій волі, через що кожний громадянин зобов'язаний упокорюватися їй та бути смиренним. Ця теорія є однією з найдавніших. Ще у законах царя Хамурапі (XVIII ст. до Р.Х.) говорилося про божественне походження його влади: «боги поставили Хамурапі правити «чорноголовими»; «Людина є тінню бога, раб є тінню людини, а цар дорівнює богу». Широке поширення теологічна теорія одержала в часи феодалізму, однак і тепер ця концепція репрезентує офіційну доктрину Ватикану, а також деяких мусульманських країн Сходу.

Патріархальна теорія, за якою держава уподібнюється до великої сім'ї, яку, як батько (латинською - pater), очолює правитель. Теорія була широко поширена у Древній Греції і рабовласницькому Римі, пізніше відродилась у період середньовічного абсолютизму. Біля її витоків стояв Аристотель, який розглядав державу як природну форму людського життя, поза якою існування людини неможливе. Будучи істотами суспільними, люди прагнуть до об'єднання та створення патріархальної сім'ї. Збільшення числа таких сімей, гуртування їх у роди призводять до утворення держави. Саме тому Аристотель стверджував, що державна влада є продовженням батьківської влади.

Договірна (конвенціональна) теорія, за якою держава виникла в результаті угоди між людьми, також сягає глибини століть. Ще у Древній Греції софісти вважали, що держава виникла в результаті договірного об'єднання людей з метою забезпечення справедливості. Джон Локк вважав, що додержавний період – це «золотий вік», у якому люди володіють усіма природними правами та свободами. Для Т. Гоббса – це стан «війни всіх проти всіх». Потім заради миру і добробуту укладається суспільний договір між кожним членом суспільства і створюваною державою, за яким люди передають частину своїх прав державній владі і беруть зобов'язання

підкорятися їй, а держава зобов'язується охороняти невідчужувані права людини: право власності, волю, безпеку. «Угода людей, – на думку Руссо, – основа законної влади». Суверенітет належить народу в цілому, а правителі – це лише уповноважені народу, які зобов'язані звітувати перед ним і змінюватися за його волею. Якщо ж умови угоди порушуються, то народ отримує право на революцію.

Органічна теорія (Г. Спенсер, ХІХ ст.) порівнює суспільство з біологічним організмом. У розвитку суспільства виявляються закономірності, притаманні всім живим організмам (зростання й ускладнення функцій організму, взаємозв'язок їх окремих частин, їхня диференціація). Об'єднання людей (племена, союзи племен, імперії, міста-держави) Г. Спенсер називав "агрегатами", які змінюються під впливом соціального розшарування суспільства, спеціалізації праці, утворення органів політичної влади.

Теорія насильства, прихильники якої стверджують, що держава виникла в результаті завоювання слабких і беззахисних племен сильнішими та організованішими. Яскравими представниками теорії були Л.Гумплович та К.Каутський. «Саме у племенах, у їхній взаємній боротьбі, – пише Л.Гумплович, – ми можемо визнати головні, основні частини, дійсні наріжні камені держави, – у племенах, що помалу перетворюються в класи і стани. З цих племен створюється держава. Вони і тільки вони передують державі». Водночас обґрунтовувалось, що держава більш необхідна слабким племенам, ніж сильним. Будучи інструментом організації та управлінського впливу завойовників, вона стає могутнім засобом захисту завойованих від можливих зазіхань з боку інших сильних племен. К.Каутський намагався довести, що при подальшому розвитку суспільства держава трансформується в інструмент загальної гармонії, в орган захисту і забезпечення загального блага як сильних, так і слабких.

Психологічна теорія (З.Фрейд, Г.Тард) за якою виникнення держави пояснюється властивостями людської психіки, потребою індивіда жити в колективі, його прагненням до пошуку авторитету, вказівками якого можна було б керуватися у повсякденному житті, природним бажанням людини владарювати і підкорятися. Для обґрунтування своєї ідеї прихильники цієї теорії посилаються на історичні приклади залежності людської свідомості від авторитету вождів, релігійних і політичних діячів, царів, королів та інших лідерів.

Соціально-економічна (марксистська) теорія, (К. Маркс, Ф. Енгельс, ХІХ ст.) виникнення держави було зумовлено переважно економічними чинниками – суспільним поділом праці, появою надлишкового продукту, приватної власності і наступним майновим (класовим) розшаруванням суспільства. Тим самим обґрунтовувалася ідея про класову природу держави, про боротьбу класів між собою як основну причину її виникнення. Держава визначається як засіб, що забезпечує панування одного класу над іншим.

Теорія інцесту (К. Леві-Строс, ХХ ст.) головним чинником виокремлення людини із світу природи називає заборону (табу) на кровозмішення. Збереження людського роду і його подальший розвиток вимагали створення спеціальних органів усередині родової общини, здатних контролювати дотримання заборони інцесту і застосовувати примушування до її порушників. Ці контролюючі органи з часом почали виконувати й інші громадські функції, виступаючи прообразом майбутньої державної організації.

Іригаційна (гідравлічна) теорія (К. Вітфогель, ХХ ст.) передумовою ранньої державності вважає перехід до іригаційного землеробства. Його впровадження не тільки сприяло зростанню обсягу сільськогосподарської продукції, а ще й створювало необхідні організаційні умови для появи розгалуженого державного апарату. К. Вітфогель пов'язував деспотичні форми азійських держав з необхідністю будівництва іригаційних споруд, що вимагало жорсткого централізованого управління.

Функції держави - це роль, яку вона виконує щодо суспільства, це основні напрями її діяльності.

У функціях держави виражається її сутність та призначення

<i>За соціальним значенням</i>	<i>Залежно від територіальної спрямованості</i>	<i>За часом здійснення</i>	<i>За сферами суспільного життя</i>
<ul style="list-style-type: none"> • основні • неосновні 	<ul style="list-style-type: none"> • внутрішні • зовнішні 	<ul style="list-style-type: none"> • постійні • тимчасові 	<ul style="list-style-type: none"> • господарсько-економічна • політична • соціальна • правова (правотворча та правоохоронна) • культурно-виховна <p style="text-align: right;">та ін.</p>

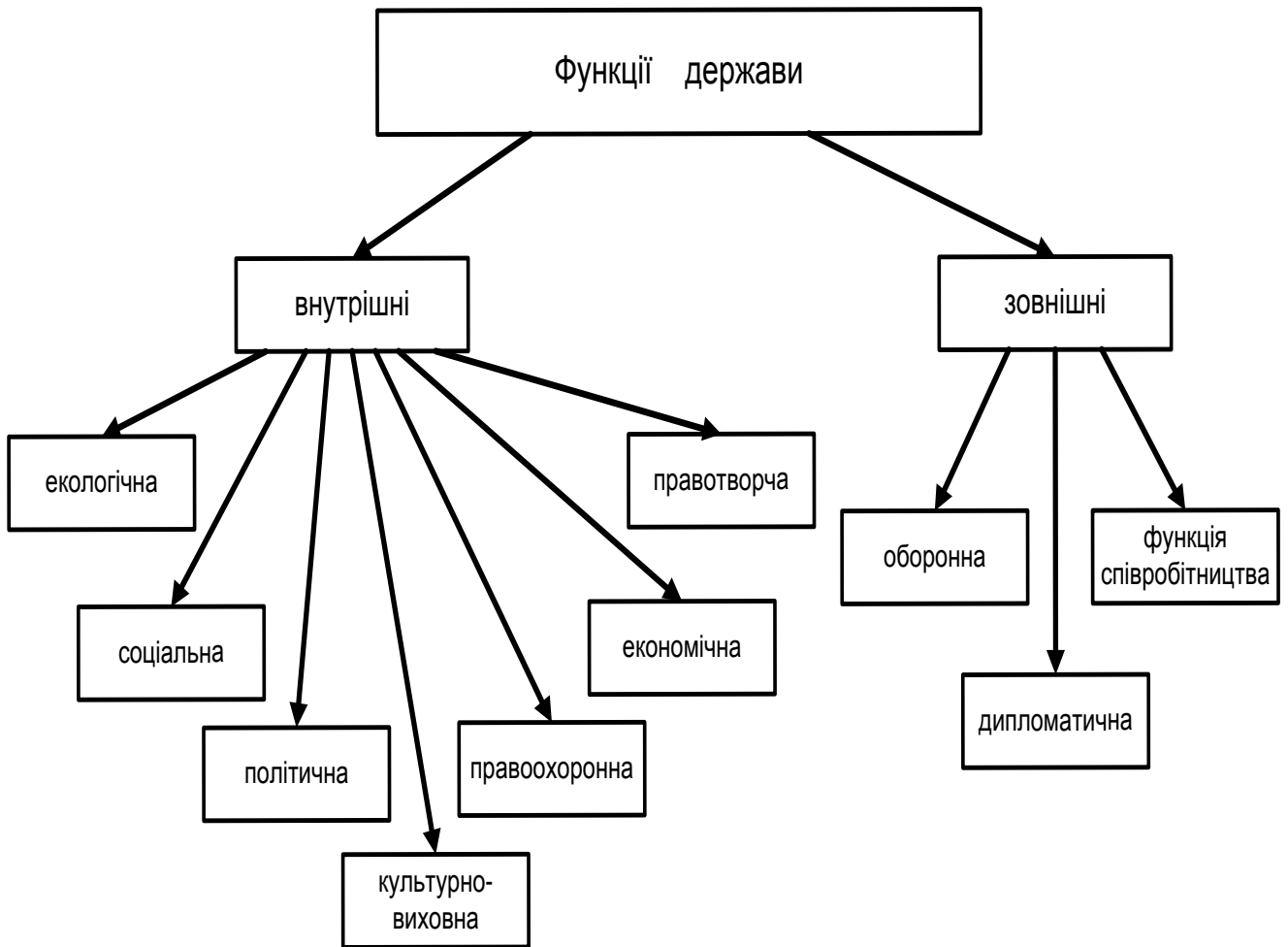

Рис. 15.3 Функції держави

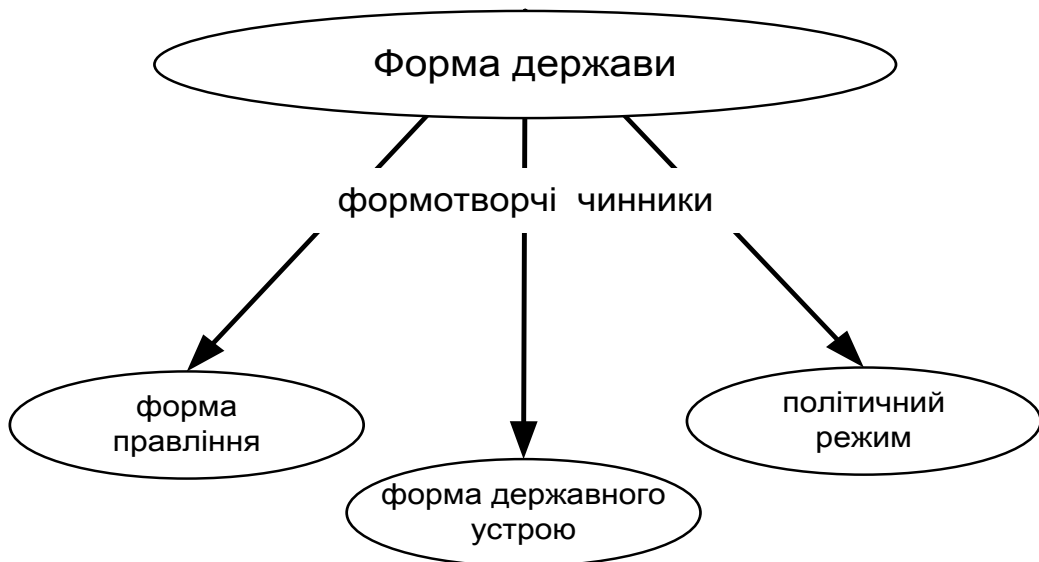

Рис.15.4 Чинники, що визначають форму держави

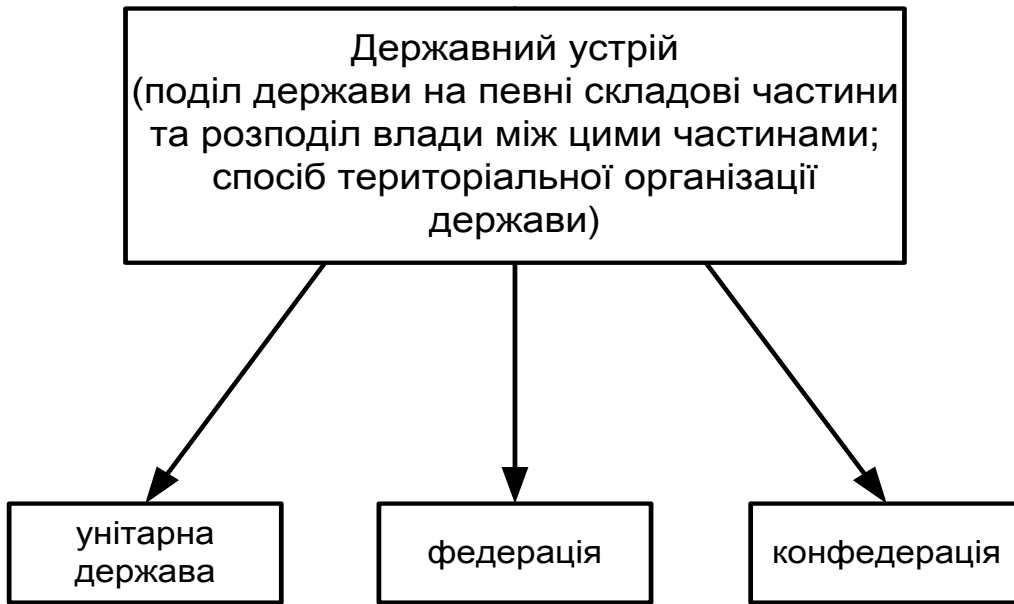

Рис. 15.5 Форми державного устрою

Рис. 15.6 Форми державного правління

Громадянське суспільство

"Це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею."

(В.М. Піча, Н.М. Хома)

"Сфера життєдіяльності спільноти й окремих людей, яка відбувається поза межами формальної, офіційної (казенної) регламентації з боку держави."

(С. Рябов)

"Представляє собою багатоманіття неопосередкованих державою взаємовідносин свободних та рівноправних індивідів в умовах ринку та демократичної правової держави."

(В. Пугачов, О. Соловйов)

"Це сукупність тих міжособистісних, сімейних, суспільно-економічних, культурних, релігійних відносин та структур, які розвиваються в суспільстві поза рамками і без безпосереднього втручання держави та забезпечують умови для самореалізації індивідів та колективів."

(М. Васілік)

Рис. 15.7 Визначення поняття «громадянське суспільство»

<i>Громадянське суспільство</i>		
Мета: задоволення потреб та інтересів людей, створення умов необхідних для гідного існування та розвитку особистості		
<i>Економічна основа</i>	<i>Соціальна основа</i>	<i>Політична основа</i>
Економічна свобода особистості, ринкові відносини, різноманітні форми власності	Середній клас	Правова держава, що забезпечує реалізацію та захист прав та свобод громадян

Рис. 15.8 Економічна, соціальна та політична основа громадянського суспільства

<i>Громадянське суспільство</i>	<i>Держава</i>
Відстоювання перед державою безпосередніх інтересів громадян та їх груп	Роль гаранта захисту загальносуспільного інтересу від егоїзму приватних та групових інтересів

Рис. 15.9 Покликання держави та громадянського суспільства

Правова держава

"Це суверенна політико-територіальна організація публічної влади, яка базується на принципах поваги до особи й недоторканості її прав і свобод, верховенства права, дотримання закону."

(В.М. Піча, Н.М. Хома)

"Державна система, що характеризується верховенством права, закону в усіх сферах суспільного життя, визнанням та належним гарантуванням прав і свобод людини і громадянина, взаємною відповідальністю держави та особистості, розподілом влади на законодавчу, виконавчу та судову."

(А. Кравченко)

"Правова форма організації і діяльності публічно-політичної влади та її взаємовідносин з індивідами як суб'єктами права."

(М. Васілік)

Рис. 15.10 Визначення поняття «правова держава»

ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

1. Пов'язаність державної влади правом і його панування у всіх сферах суспільного життя: свобода може бути досягнута лише у тому разі, якщо державна влада обмежується (переборюється) правом, ставиться під контроль права, функціонує у поєднанні та у взаємодії з громадянським суспільством у рамках права.
2. Відповідність закону праву (правовий закон) і його верховенство, тобто право як міра свободи і справедливості набуває відпрацьований в законі зміст; конституційний закон має пряму дію.
3. Пов'язаність законом рівною мірою як громадян та їх об'єднань (комерційних і некомерційних), так і державних органів, посадових осіб.
Стосовно громадян та їх об'єднань діє загальнодозвільний принцип: «дозволено все, крім прямо забороненого законом».
Стосовно владних державних органів і посадових осіб діє спеціально-дозвільний принцип: «Дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Ще давньогрецький мислитель Платон зазначав: «Я бачу близьку загибель тієї держави, де закон не має сили і перебуває під чієюсь владою. А там, де закон — владика над правителями, а вони його раби, я вбачаю порятунок держави...»
4. Законодавче закріплення і реальне забезпечення основних прав людини — наявність налагодженого правового механізму їх охорони і захисту (включаючи рівень прямого конституційного захисту).
5. Побудова відносин особи та держави на основі взаємної відповідальності, як особа є відповідальною перед державою, так і держава відповідає перед особою за невиконання обов'язків.
6. Поділ державної влади між законодавчими, виконавчими і судовими органами: їх незалежність і єдність; недопустимість підміни функцій один одного; дійовість механізму «стримувань і противаг».
7. Законний (легальний) шлях прийняття законів та їх змін — шлях виявлення волі народу безпосередньо (референдум) або опосередковано (через представницький орган). Уся повнота законодавчої влади в представницькому органі здійснюється представниками народу, обраними з його осередку.
8. Наявність ефективних форм контролю і нагляду за здійсненням законів та інших нормативно-правових актів — налагоджена робота прокуратури, міліції, служби безпеки, податкової адміністрації та інших правоохоронних і контрольно-наглядових органів.

9. Можливість особи домогатися конкретного мінімуму соціальних благ завдяки гарантуванню державою її соціальної безпеки — мінімальний (достатній) рівень життя кожному громадянину та його підвищення
10. Можливість громадян домогатися забезпечення державою їх соціального захисту, підняття рівня соціально-економічних прав громадян до рівня основних прав — формування соціального середовища, яке створює умови для сприятливого індивідуального розвитку особи, рівності стартових можливостей (а не матеріальної рівності) за допомогою державної системи просвітництва та освіти, податкової політики, регулювання ринку праці та контролю за умовами праці та ін.
11. Здійснення державою соціальної допомоги громадянам, не спроможним (не зі своєї вини) відповідати за свій добробут — йдеться про забезпечення гарантованого життєвого рівня соціально ранимих верств населення — старих, непрацездатних (хворих), безробітних з не залежних від них причин. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.
12. Забезпечення державою соціальної функції власності — власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству: завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.
13. Проведення державою політики соціальної поступки — вирішення всіх питань на шляхах згоди і порозуміння різноманітних соціальних груп, глибокої поваги до особи незалежно від її соціального стану, захисту від усякого посягання на її життя, здоров'я і особисту гідність.

Рис. 15.10 Ознаки правової держави

Питання для самоконтролю

1. Що таке держава?
2. Назвіть причини виникнення держави
3. Розкрийте призначення держави
4. Назвіть ознаки держави
5. Проаналізуйте основні теорії походження держави
6. Що таке суверенітет?
7. Проаналізуйте внутрішні та зовнішні функції держави
8. Дайте визначення понять: «форма держави», «державне правління», «державний устрій», «державний режим»
9. Охарактеризуйте форми державного правління
10. Проаналізуйте форми державного устрою
11. В чому полягає відмінність між федерацією та конфедерацією?
12. Яка різниця між президентською та парламентською республікою?
13. Що таке імперія?
14. Які функції виконує парламент?
15. Що таке імпічмент?
16. Визначте сутність та ознаки громадянського суспільства
17. Назвіть інститути громадянського суспільства
18. Які функції виконує громадянське суспільство?
19. Дайте визначення поняття «правова держава»
20. Назвіть характерні риси правової держави
21. Покажіть як відбувався розвиток ідеї правової держави
22. За яких умов можливе становлення громадянського суспільства?
23. Дайте визначення поняття «національна держава»
24. Що таке натуралізація?
25. Визначте сутність та функції державного управління
26. Проаналізуйте становлення концепції громадянського суспільства
27. Визначте сфери дії громадянського суспільства та держави.
28. Що таке функції держави?
29. Авторами та прихильниками патріархальної теорії походження держави були...
30. Поєднання повноважень глави держави та глави уряду; відсутність відповідальності уряду перед парламентом; позапарламентський метод виборів президента; відповідальність уряду перед президентом – характерно для...
31. Економічний прибуток на користь малозабезпечених верств населення у більшій мірі схильна перерозподіляти...
32. Розробниками концепції громадянського суспільства були...
33. Назвіть атрибути держави
34. Вищим колегіальним представницьким законодавчим органом держави є...

35. Назвіть представників «договірної теорії» виникнення держави
36. Визначте принципи, на яких базується правова держава
37. Які внутрішні функції виконує держава?
38. Найважливішими структурними елементами парламенту є...
39. Які головні причини виникнення держави, відповідно до теорії насилля?
40. Що розуміється під політичною владою в правовій державі?
41. В чому полягає головна ідея договірної теорії походження держави?

Завдання для самостійної роботи

1. Назвіть і дайте коротку характеристику форми держави
* Україна * Польща * Німеччина * Швейцарія * Великобританія * Франція
* Китай * Японія * США* або іншої на Ваш вибір
2. Дайте відповідь на питання:
 - Як представляють майбутнє держави?
 - В чому полягає принцип субсидіарності?
 - Як Ви розумієте поняття: «відкрите суспільство», «закрите суспільство», «масове суспільство»?
 - Як співвідносяться громадянське суспільство та держава?
 - Визначте базові засади громадянського суспільства та правової держави
 - Як Ви розумієте поняття «соціальна держава»?
3. Зробіть аналітичну характеристику однієї з концепцій правової держави за такою схемою: а) представники; б) основні теоретичні положення;
4. Зробіть аналітичну характеристику теорій походження держави за такою схемою: а) представники; б) основні теоретичні положення.

Матеріали для читання

- ✓ Гоббс, Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної [Текст] / Т. Гоббс ; пер. з англ. Р. Димерець [та ін.] ; наук. ред. Т. Польська. - К. : Дух і Літера, 2000. - 600 с.
- ✓ Лок, Джон. Два трактати про врядування [Текст] / Д. Лок ; пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. - К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. - 264 с.
- ✓ Права человека [Текст] : сб. междунар.- прав. док. / подгот. В. Щербов, А. Селиванов. - Минск : Белфранс, 1999. - 1133 с.
- ✓ Руссо, Жан Жак. Об общественном договоре. Трактаты [Текст] : пер. с фр. / Ж. Ж. Руссо. - М. : КАНОН-пресс-Ц : Кучково поле, 1998. - 416 с. - (Civitas Terrana : социальная теория, политика и право).

✓ Спенсер, Герберт. Личность и государство [Текст] : пер. с англ. / Г. Спенсер. - Челябинск : Социум, 2007. - 200 с. - (Библиотека ГВЛ. Серия "Политика" / Фонд Либеральный программ "Свободный Мир").

Теми наукових робіт

1. Виникнення та розвиток ідеї правової держави та громадянського суспільства
2. Правова держава: сутність, ознаки та умови формування
3. Основні характеристики та функції громадянського суспільства
4. Права людини та громадянина в сучасних демократіях
5. Соціальна держава та захист прав людини

ТЕМА 16

Політичні партії. Вибори та виборчі системи

1. Сутність, ознаки, функції та типологія політичних партій
2. Сутність та типи партійних систем
3. Вибори як засіб делегування влади. Функції та типи виборів
4. Організація та проведення виборів
5. Виборчі системи: сутність, переваги та недоліки

Основні поняття: політична партія, партійна система, однопартійна, двопартійна та багатопартійна система, кадрові та масові партії, правлячі та опозиційні партії, праві, ліві та центристські партії, вибори, виборча система, виборче право, виборчий ценз, депутат, виборча комісія, виборча дільниця, мандат, референдум, плебісцит, абсентеїзм, мажоритарна та пропорційна виборчі системи, агітація, політична реклама, політичний імідж, електорат, громадсько-політичний рух, лобізм, праймеріз

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми необхідно розкрити: сутність, ознаки, місце та роль політичних партій в політичній системі суспільства. З'ясувати генезис політичних партій, шляхи їх утворення та структуру. Слід проаналізувати функції політичних партій, дати характеристику типам політичних партій. З'ясуйте, в чому відмінність політичних партій від громадсько-політичних рухів. Визначте сутність та типи партійних систем. Дайте характеристику однопартійній, двопартійній та багатопартійній системам. Проаналізуйте особливості і тенденції розвитку партійних систем в сучасному світі.

Охарактеризуйте вибори як засіб делегування влади. Проаналізуйте функції та типи виборів. Охарактеризуйте історію виборчого процесу. Проаналізуйте виборче право його принципи. Окресліть процедуру організації та проведення виборів. Охарактеризуйте мажоритарну, пропорційну та змішану виборчі системи, визначте їх переваги та недоліки.

Рис. 16.1 Аналіз політичної партії

Рис. 16.2 Підходи щодо розуміння сутності політичних партій

Політична партія

"Це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах."

(стаття 2 Закону України "Про політичні партії")

"Добровільна політична організація, що виражає інтереси певних суспільних груп та прошарків та прагне до завоювання влади."

(А. Кравченко)

"Організація, що об'єднує громадян однієї політичної орієнтації, що прагне до завоювання та здійснення влади й намагається забезпечити собі для цього народну підтримку."

(В. Буренко, В. Журавльов)

Рис. 16.3 Визначення поняття «політична партія»

Рис. 16.4 Ознаки партії

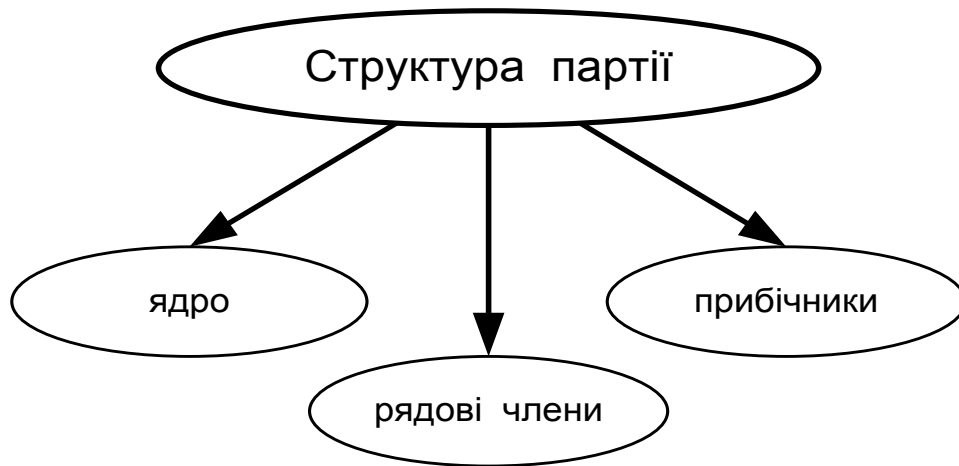

Рис. 16.5 Структура партії

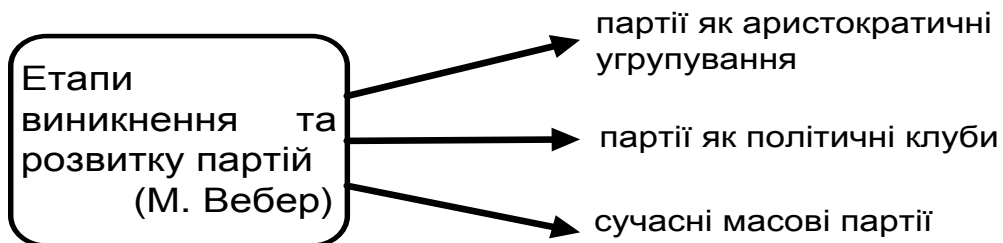

Рис. 16.6 Етапи виникнення та розвитку партій

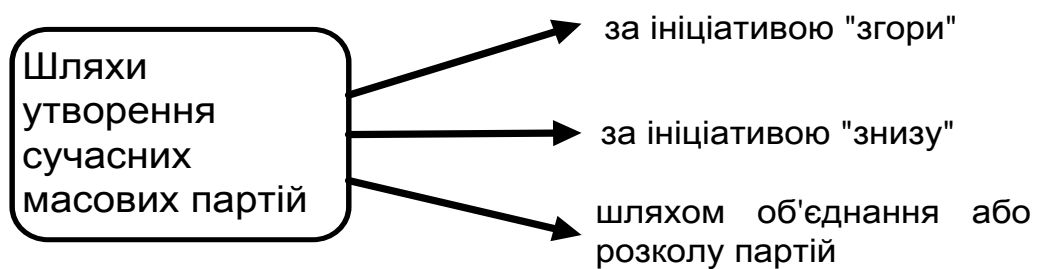

Рис. 16.7 Шляхи утворення сучасних масових партій

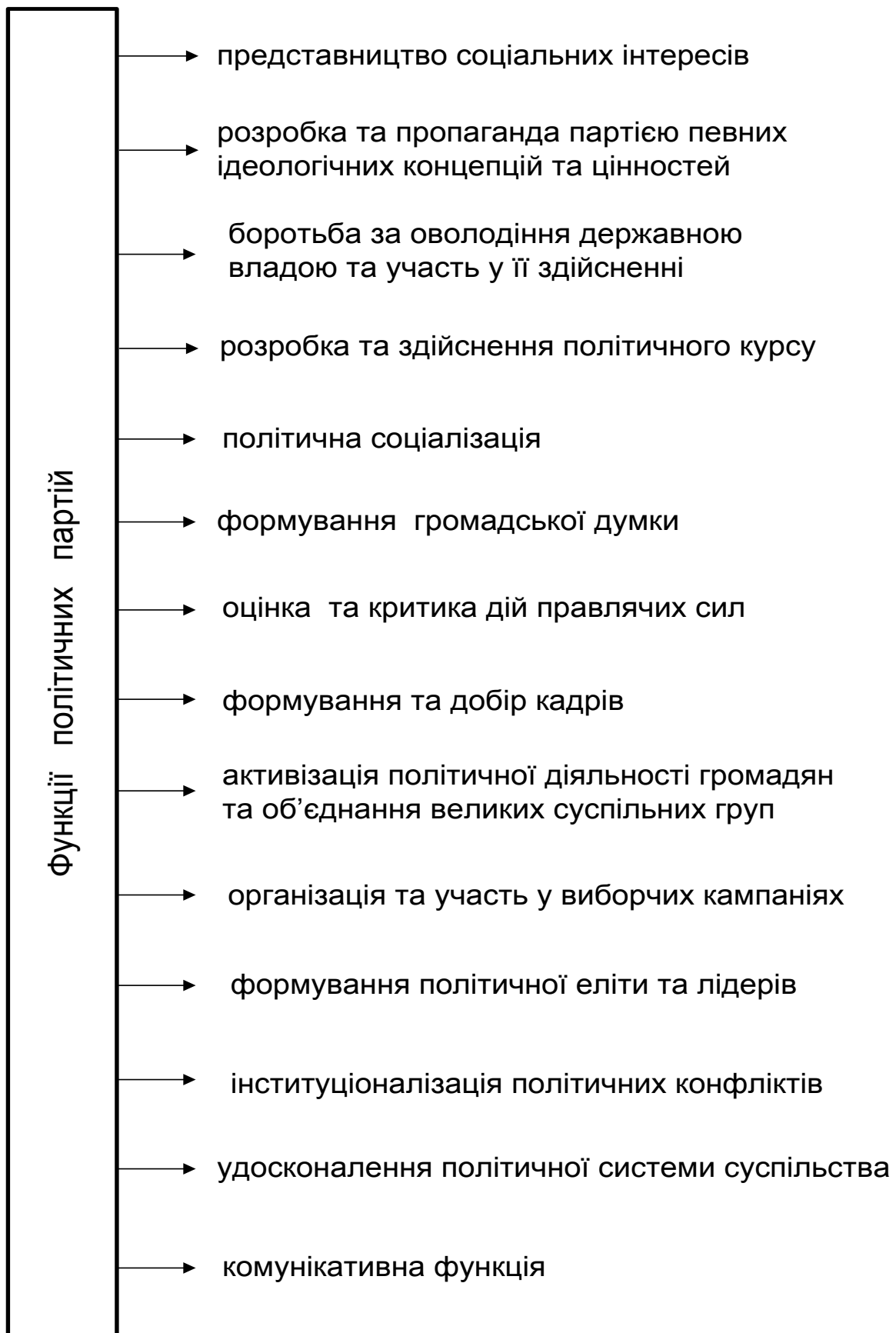

Рис. 16.8 Функції політичної партії

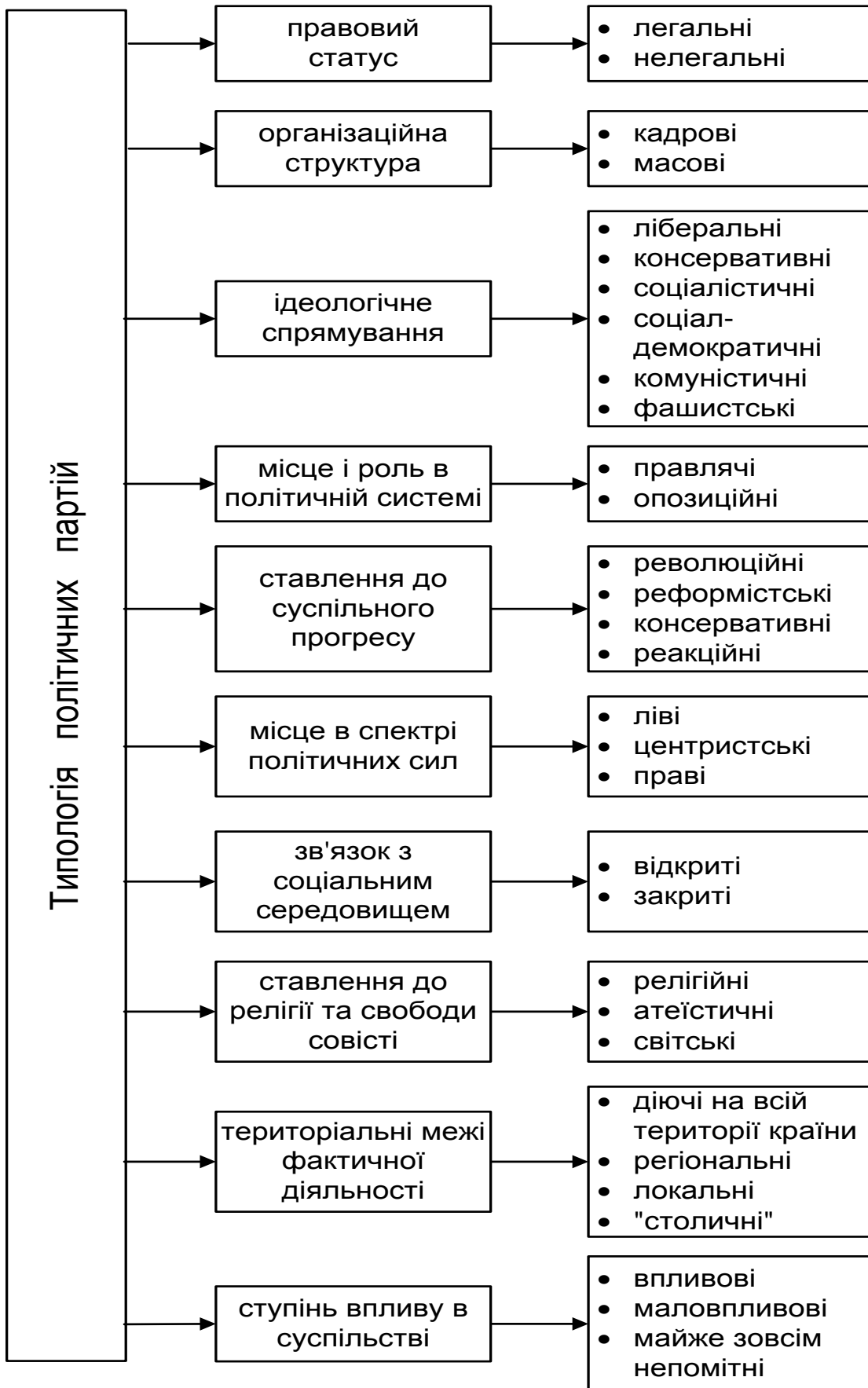

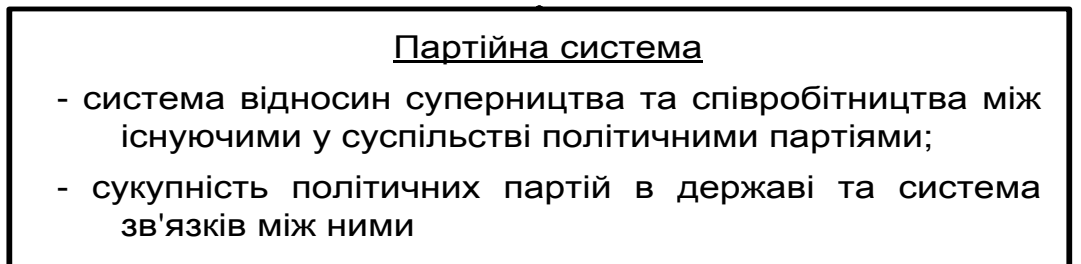
Рис. 16.9 Типологія політичних партій

Розбіжності між правими та лівими політичними силами

Ліві	Праві
Свобода	Влада
Рівність	Ієрархія
Братерство	Порядок
Права	Обов'язки
Прогрес	Традиція
Реформи	Реакція
Інтернаціоналізм	Націоналізм

Рис. 16.10 Розбіжності між правими та лівими політичними силами

Партійна система

однопартійна система

двопартійна система

багатопартійна система

Типологія партійних систем
(за Дж. Сарторі)

- система з однією партією
- система з партією гегемоном
- система з домінуючою партією
- двопартійна система
- система обмеженого плюралізму
- система крайнього плюралізму
- атомізована система

Рис. 16.11 Сутність та типи партійних систем

Вибори

"Цивілізована, правова форма здобуття й оновлення влади, приведення її структур та діяльності у відповідність до вимог життя"

(Ф.М. Рудич)

"Процедура безпосереднього обрання або висунення певних осіб шляхом відкритого чи закритого (таємного) голосування для виконання громадських функцій, один із способів інституювання державної влади, найпоширеніший механізм створення органів та інституцій влади"

(Ф.М. Кирилюк)

"Всі форми індивідуального чи колективного доступу до влади (як правило, на визначений законом строк) та заміщення посад шляхом обрання голосуванням (президента, парламентаріїв і т.п.), що наділяє обраних осіб правом приймати рішення"

(А. Мельвіль)

Рис. 16.12 Сутність виборів

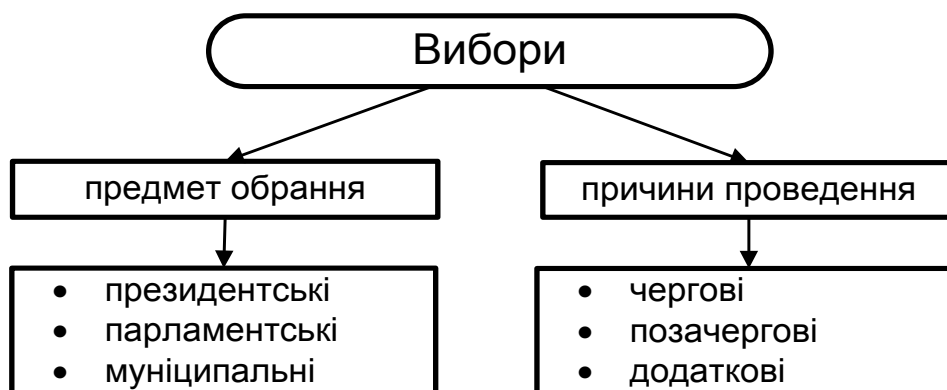

Рис. 16.13 Типи виборів

Функції виборів

- Спосіб формування органів влади та управління
- Через вибори здійснюється контроль суспільства над виборними органами влади
- Вибори – інструмент ротації управлінських кадрів
- Дозволяють з'ясувати розстановку політичних сил в країні; ступінь довіри до певної партії, лідера, кандидата
- Канал зворотного зв'язку між громадянами та владою
- Спосіб запобігання та врегулювання соціальних та політичних конфліктів
- Політична соціалізація
- Канал активізації політичної кар'єри
- За допомогою виборів легітимізується політична система
- Сприяють мобілізації суспільства, розвитку політичної культури, оновленню програм

Рис. 16.14. Функції виборів

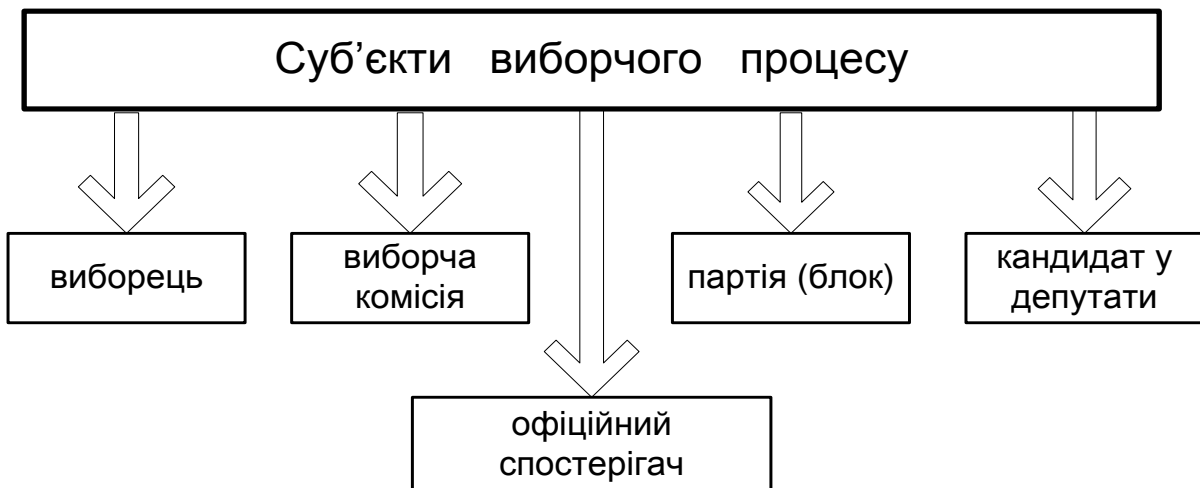

Рис. 16.15 Суб'єкти виборчого процесу

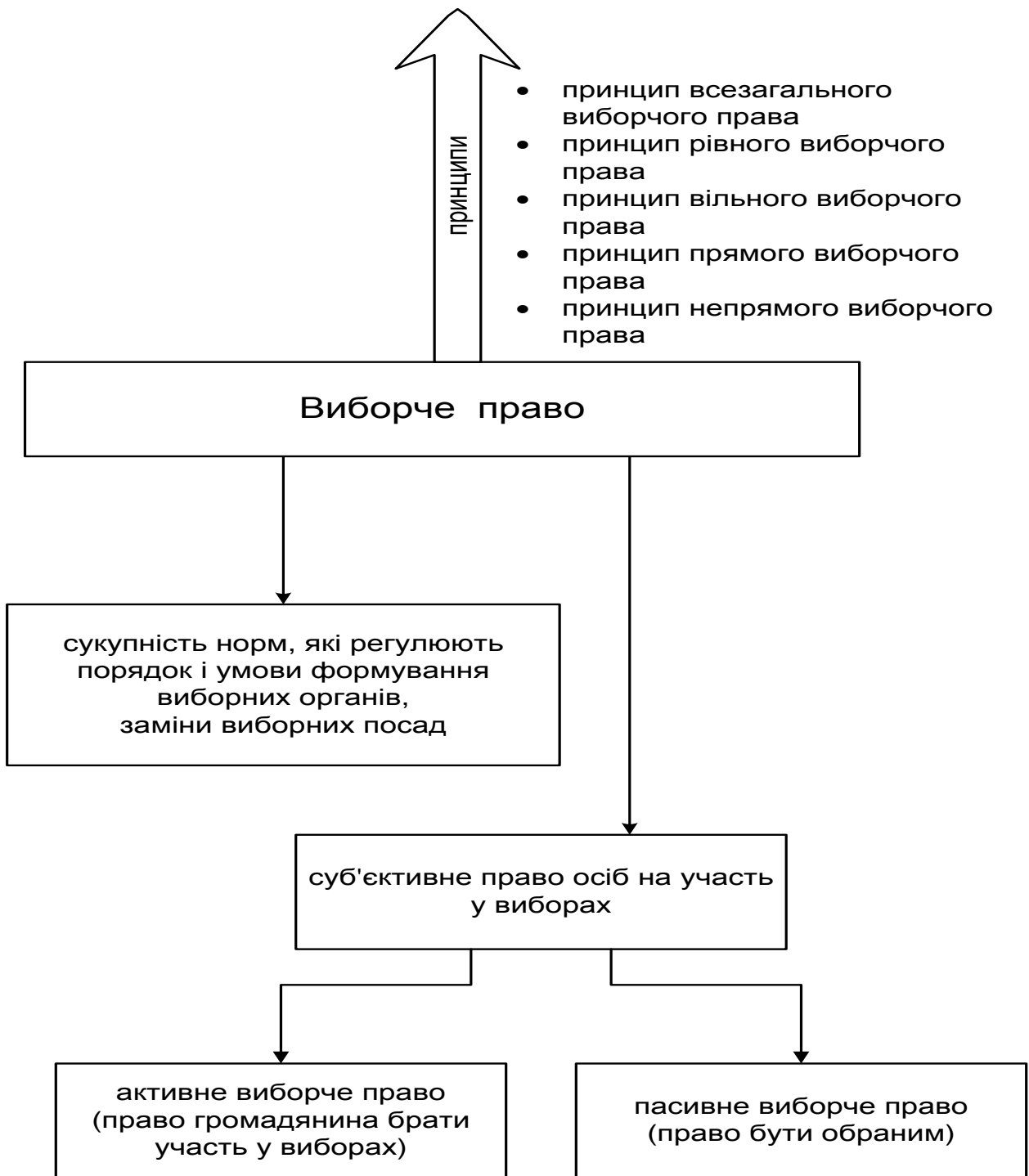

Рис 16.16 Сутність та принципи виборчого права

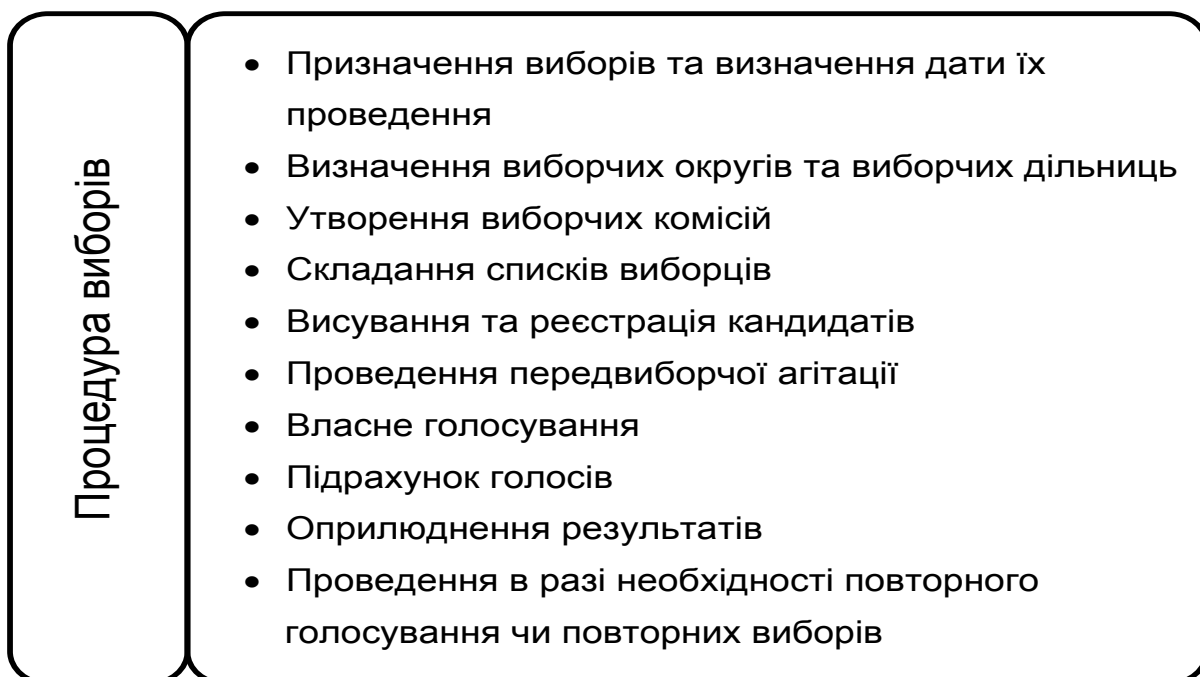

Рис. 16.17 Процедура організації та проведення виборів

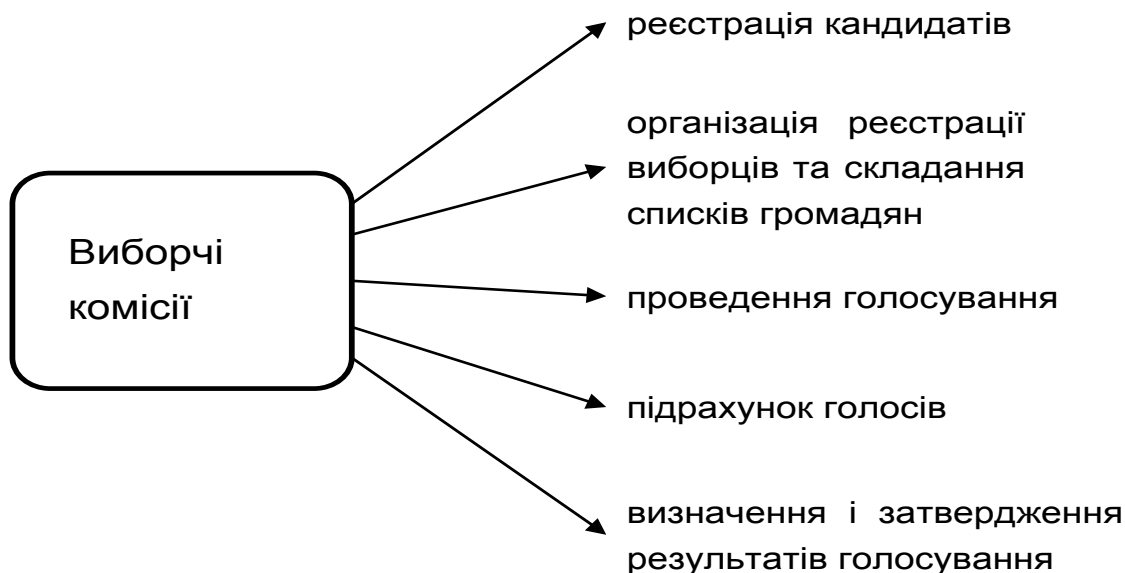

Рис. 16.18 Функції виборчих комісій

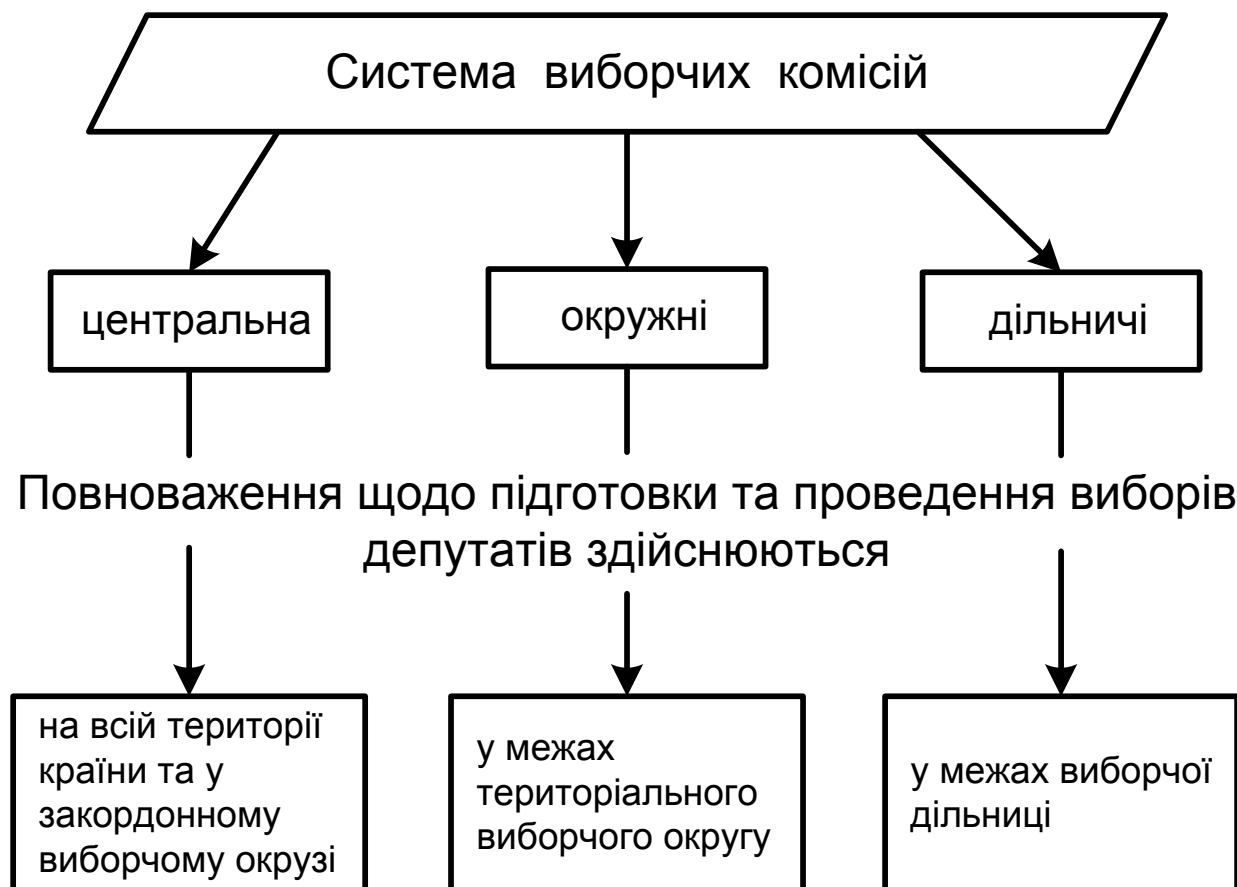

Рис. 16.19 Різновиди виборчих комісій

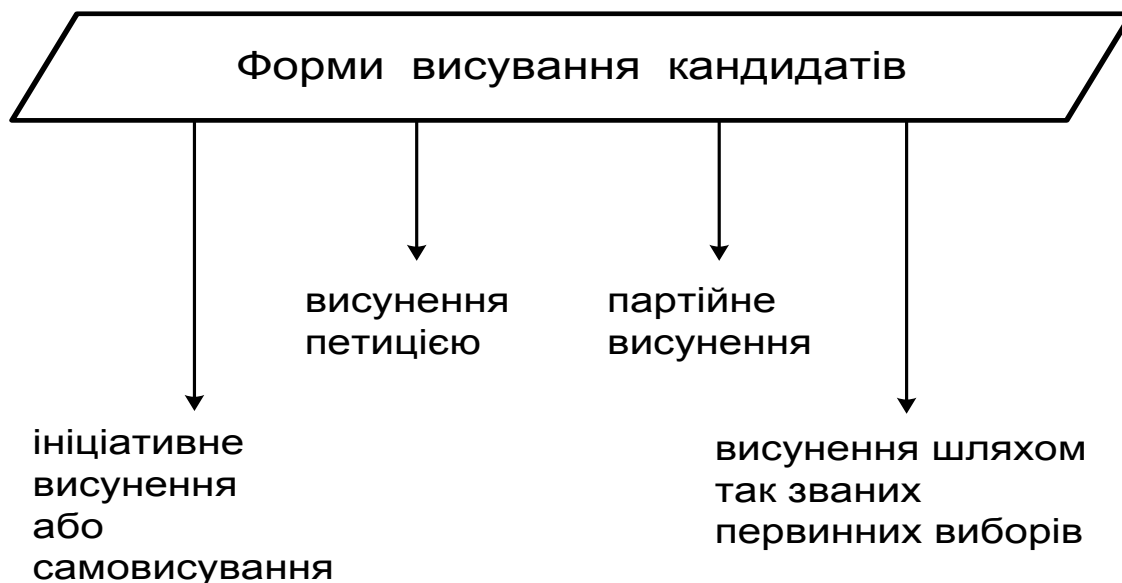

Рис. 16.20 Форми висунення кандидатів

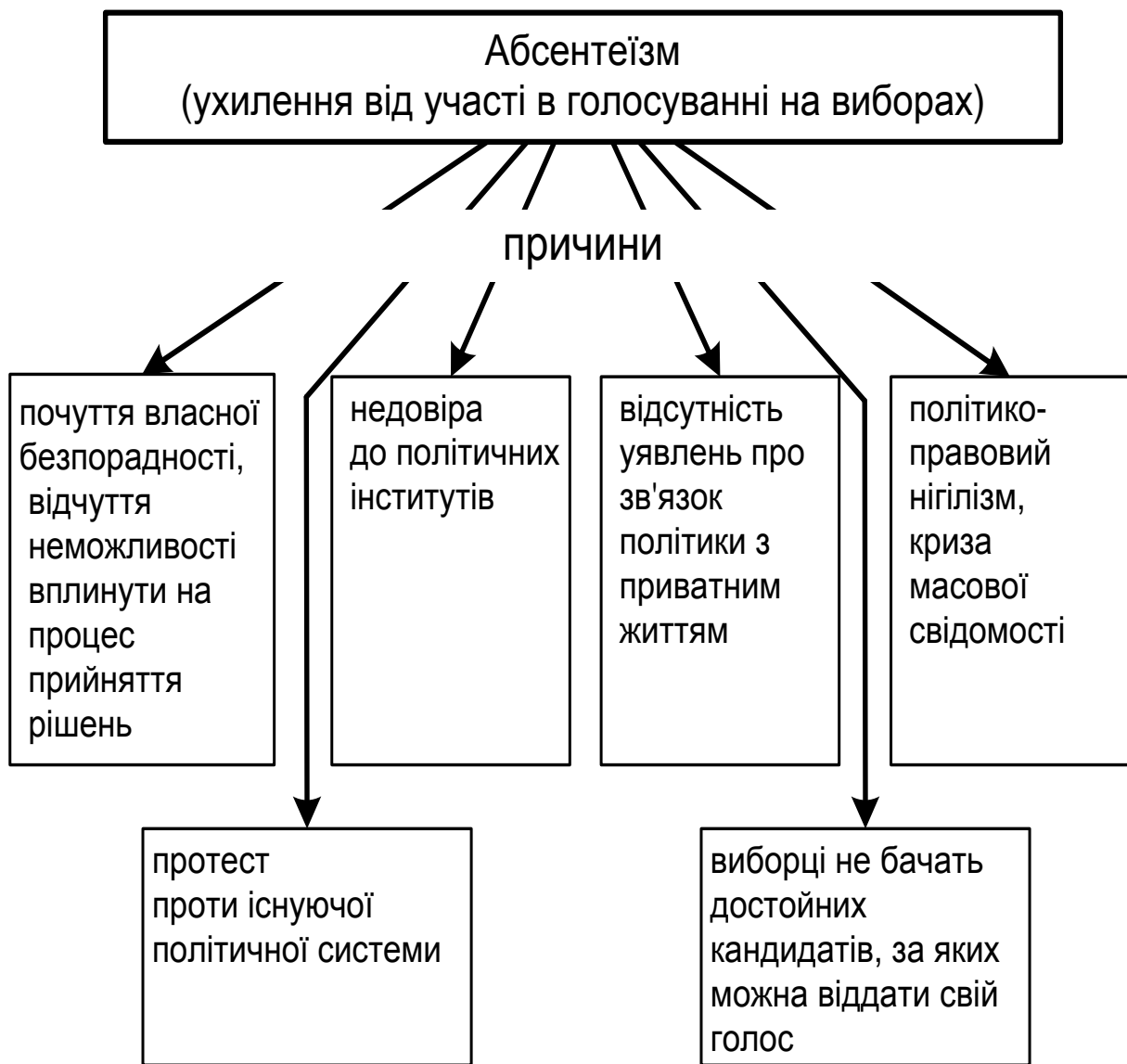

Рис. 16.22 Причини абсентеїзму

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять: «політична партія», «партійна система»
2. Назвіть ознаки політичної партії
3. Охарактеризуйте структуру політичної партії
4. Окресліть причини появи партій
5. Опишіть історію виникнення політичних партій
6. Проаналізуйте функції політичної партії
7. Назвіть критерії на основі яких виділяють типи політичних партій
8. Означте шляхи формування політичних партій
9. Дайте характеристику однопартійної, двопартійної та багатопартійної системи

10. Що таке атомізована партійна система?
11. Що таке вибори?
12. В чому полягає призначення виборів?
13. Назвіть типи виборів
14. Дайте визначення понять: «референдум», «плебісцит»
15. Що таке виборча система?
16. Назвіть типи виборчих систем
17. Визначте переваги та недоліки мажоритарної та пропорційної виборчої системи
18. Назвіть способи висунення кандидатів на обрання
19. Що таке виборчий ценз?
20. Визначте процедури виборчої кампанії
21. Означте повноваження виборчих комісій
22. Розкрийте сутність та причини абсентеїзму
23. За яких умов вибори вважаються недійсними?
24. Назвіть суб'єктів виборчого процесу
25. Опишіть форми та засоби передвиборчої агітації
26. Розкрийте роль спостерігачів під час виборчого процесу?
27. Що таке виборче право?
28. Проаналізуйте принципи виборчого права
29. Визначте місце і роль політичних партій в політичній системі суспільства
30. В чому полягає відмінність між політичною партією та політичним рухом?
31. Назвіть критерії відносно яких можна класифікувати партійні системи
32. Як змінювалося ставлення до політичних партій протягом історичного розвитку суспільства?
33. Охарактеризуйте кадрові та масові партії
34. Дайте характеристику історії виборчого процесу
35. На Вашу думку, багатопартійність – позитивне політичне явище чи негативне?
36. Назвіть переваги та недоліки багатопартійності
37. Що таке праймеріз?
38. Охарактеризуйте змішану виборчу систему

Завдання для самостійної роботи

1. Жорж Клемансо зазначав, що «політичні партії – це водночас і благо, і зло», прокоментуйте цей вислів та визначте, в чому полягає суперечлива сутність політичної партії
2. «Погані державні діячі обираються хорошими громадянами, які не беруть участі в голосуванні» (Ж.Прімо, болгарський історик). Чи погоджуєтесь Ви з цим висловом? Поясніть свою позицію.

3. Французький політичний діяч Мішель Рокар надав наступну оцінку виборчим системам: "Мажоритарна система надто груба, пропорційна надто небезпечна". Поясніть його вислів.
4. Напишіть есе, міркуючи над наступною проблемою: «Роль та місце партій в політичній трансформації суспільства»
5. Сформулюйте постулати М.Дюверже про взаємодію партійної та виборчої систем.
6. Проаналізуйте програмні документи кількох різних політичних партій в Україні, їх розуміння мети, форм та змісту політичної влади.
7. Дайте відповідь на питання:
 - Чим політичні партії відрізняються від громадських організацій ?
 - Що зумовлює виникнення політичних партій?
 - У чому полягає сутність політичного плюралізму ?
 - Як Ви розумієте поняття «лобізму»?

Матеріали для читання

- ✓ Дюверже, Морис. Политические партии [Текст] / М. Дюверже ; пер. с фр. Л. А. Зимина. - 4-е изд. - М. : Академический Проект ; М. : Трикста, 2007. - 540 с. - (Концепции). - Библиогр.: с. 498-502.
- ✓ Острогорский, М. Я.. Демократия и политические партии [Текст] / М. Я. Острогорский ; отв. ред., авт. вступ. ст., коммент. Медушевский. А. Н. - М. : РОССПЭН, 1997. - 639 с. - (История политической мысли).
- ✓ Исаев, Борис Акимович. Теория партий и партийных систем [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению подгот. ВПО 030200 "Политология" / Б. А. Исаев. - М. : Аспект Пресс, 2008. - 367 с. - Библиогр.: в конце глав.
- ✓ Обушний, Микола Іванович. Партологія [Текст] : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / М. І. Обушний [та ін.] ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, Донецький національний ун-т. - К. : Арістей, 2006. - 432 с. - Бібліогр.: с. 426-430.

Темі наукових робіт

1. Походження і формування партій (історичний аспект).
2. Вибори та їх роль у політичному житті
3. Порівняльний аналіз основних виборчих систем.
4. Технологія виборчої кампанії.
5. Інформаційно-аналітичний супровід виборчої кампанії.

ТЕМА 17

Філософія пізнання

1. Пізнання як предмет філософського аналізу
2. Знання як умова та результат пізнання. Специфіка наукового знання.
3. Істина як процес і результат пізнання

Основні поняття: емпіризм, раціоналізм, концептуалізм, пізнання, пізнавальна діяльність, емпіричний та теоретичний рівні пізнання, істина, знання, хибне знання, наука, метод, методика, методологія, суб'єкт та об'єкт пізнання, відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, розсудок, розум, поняття, судження, умовивід, проблема, гіпотеза, теорія

Методичні рекомендації

Вивчаючи тему «Філософія пізнання», зверніть увагу на проблему пізнаваності світу та спроби її розв'язання. Охарактеризуйте пізнання як предмет філософського аналізу та теорію пізнання як філософську дисципліну. Проаналізуйте основні сходинки пізнавального процесу та шляхи пізнання, форми пізнавальної діяльності, дайте характеристику емпіричному та теоретичному рівню пізнання, буденному та теоретичному пізнанню.

Необхідно з'ясувати зміст категорій наукове, художнє, релігійне та інші види пізнання. Зверніть увагу, що філософська теорія пізнання – гносеологія. Дайте відповідь на питання, як вирішують проблему можливості пізнання світу оптимізм, скептицизм, агностицизм. Охарактеризуйте роль практики у пізнанні. «Опредмечування» та «розпредмечування». Інтеграційна роль практики щодо інших форм освоєння світу, життєдіяльності людей. Чуттєва та раціональна форми пізнання. Рівні пізнання: емпіричний і раціональний (абстрактно-логічний).

Розкрийте сутність проблеми співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання в німецькій класичній філософії. Зверніть увагу на гетерогенність об'єкта пізнання і гомогенність суб'єкта пізнання. Розкрийте зміст поняття «методологія пізнання».

Слід проаналізувати чуттєве і раціональне як рівні пізнання у концепціях філософів-сенсуалістів і раціоналістів. Звернути увагу на форми чуттєвого пізнання (відчуття, сприйняття, уявлення) та логічно-раціональні форми мислення (поняття, судження, умовивід).

Необхідно розглянути методи наукового пізнання. Загальні і часткові (спеціально-наукові) методи. Метод абстрагування. Метод узагальнення. Аналіз і синтез. Метод сходження від абстрактного до конкретного. Індуктивний і дедуктивний методи пізнання. Наукове спостереження. Експеримент. Методи аналогії і моделювання. Метод екстраполяції. Системно-структурний метод. Математичні методи. Звернути увагу на форми наукового пізнання: проблема, ідея (гіпотеза), закон, теорія. З'ясувати суттєві риси наукового пізнання:

обґрунтованість (логічна доказовість висновків), системність, істинність, спеціалізована (точна й однозначна) мова і методи, здатність до прогнозування.

Необхідно розглянути проблему істини в філософії. Діалектика абсолютної та відносної істини. Стійкість, сталість, неспростовність істинного знання. Можливість подальшого уточнювання, доповнювання, поглиблювання. Включеність елементів абсолютності у відносні істини науки. Конкретність і достовірність істини. Історична зумовленість і обмеженість застосування істинного знання. Об'єктивність істини та її аспекти. Істина як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Об'єктивність за джерелом, предметом віднесення, за змістом. Суб'єктивність за формою, засобами використання. Критерії істини. Ясність і виразність. Загальнозначимість. Прагматичність. Конвенціональність. Практика як найбільш надійний критерій істини.

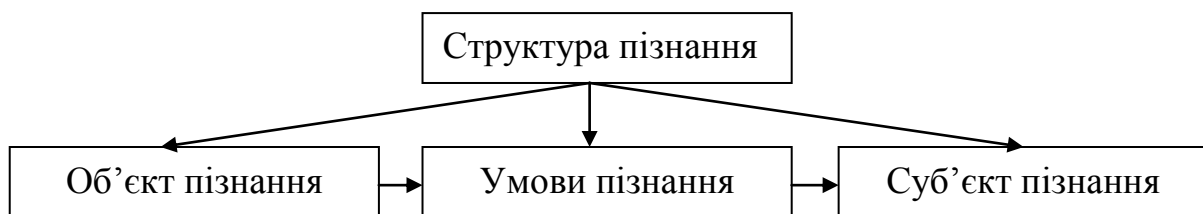

Рис. 17.1 Структура пізнання

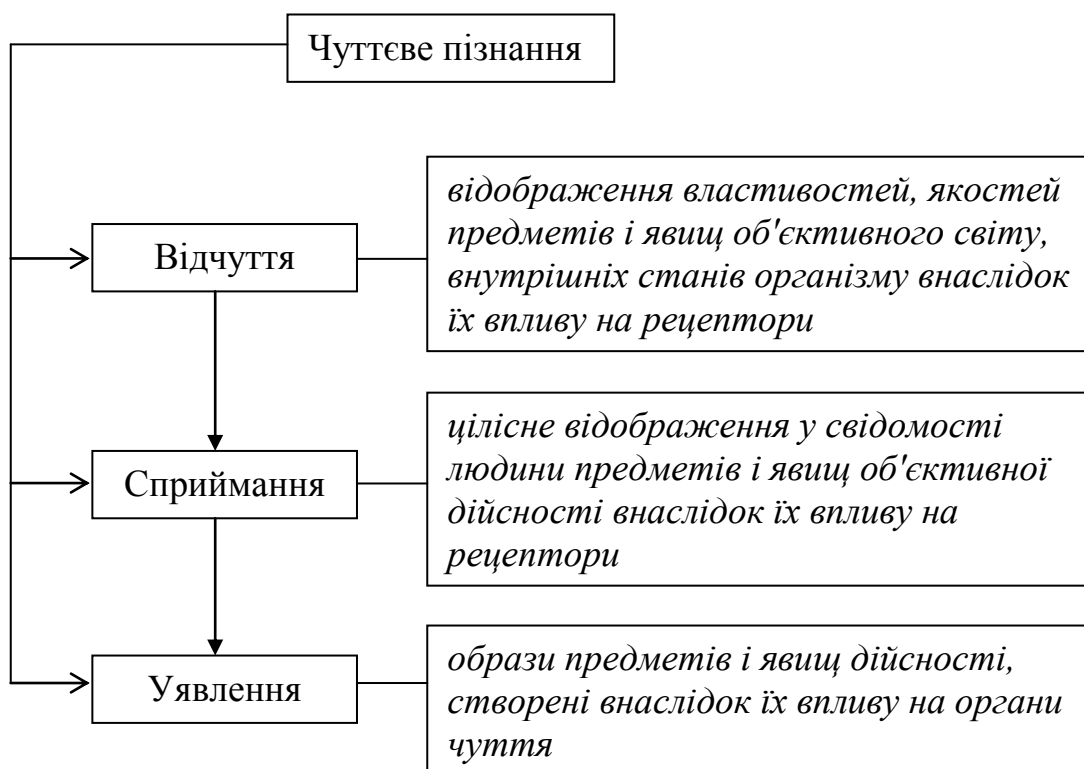

Рис.17. 2 Чуттєве пізнання

Рис. 17.3 Раціональне пізнання

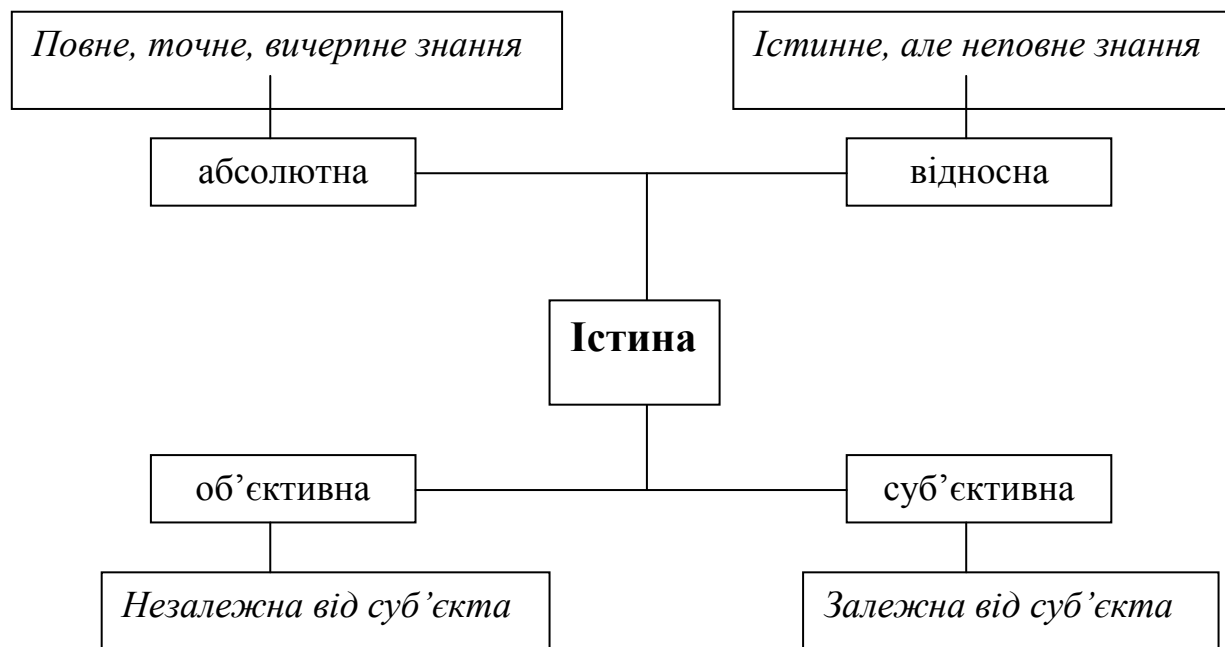

Рис. 17.4 Різновиди істини

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте пізнання як предмет філософського аналізу
2. Охарактеризуйте теорію пізнання як філософську дисципліну
3. Визначте основні сходинки пізнавального процесу
4. Охарактеризуйте емпіричний та теоретичний рівні пізнання
5. Охарактеризуйте знання як умову та результат пізнання
6. Визначте структуру знання
7. Як Ви розумієте поняття «істина»?
8. Дайте визначення понять «метод», «методика», «методологія»
9. Дайте визначення понять: «гіпотеза», «теорія», «поняття», «умовивід»
10. Які пізнавальні здібності має людина ?
11. Що мислиться під поняттям "об'єкт пізнання"?
12. Чому пізнання – це процес?
13. Дайте визначення категорії "пізнання". Чим відрізняються пізнання і теорія пізнання (гносеологія)?
14. Які характерні риси наукового пізнання?
15. Які основні форми і рівні наукового пізнання і чим вони відрізняються між собою?
16. Що таке методологія наукового пізнання, її предмет та функції?
17. Охарактеризуйте емпіричне і теоретичне в науковому пізнанні
18. Назвіть і розкрийте зміст основних методів наукового пізнання.
19. Назвіть форми наукового пізнання

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповідь на питання:
 - Чому для наукового пізнання важливо, які цінності переважають у вченого?
 - Розгляньте співвідношення між дійсністю, мисленням та мовою. Наскільки адекватно людина може виразити результати свого пізнання в символічній формі?
 - Дайте оцінку науці як продуктивній силі суспільства.
 - Закінчіть відомий вислів О.Конта: «Знати, щоб передбачати, та передбачати, щоб...» Як Ви його розумієте?
2. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами: а) Сократ стверджував: «Я знаю, що нічого не знаю». Д. Менделєєв заперечував: «Давньогрецький мудрець говорив: я знаю, що я нічого не знаю. - Так він і не знав, а ми знаємо...». Хто з них має рацію і чому? б) «Мислення – фундамент пізнання» (Р. Декарт).

Матеріали для читання

- ✓ Рассел, Бертран Артур Уильям. Человеческое познание, его сфера и границы [Текст] / Б. А. Рассел ; пер. с англ. Н. В. Воробьев. - К. : Ника-Центр ; М. : Институт общегуманитарных исследований, 2001. - 560 с. - (Проблема человека).
- ✓ Теория познания [Текст] : в 4 т. / РАН, Институт философии. - М. : Мысль, 1991 . - ISBN 5-244-00268-6. Т. 4 : Познание социальной реальности / М. А. Розов [и др.] ; ред. В. А. Лекторский, Т. И. Ойзерман. - 1995. - 432 с.
- ✓ Хайек, Фридрих А. фон. Познание, конкуренция и свобода [Текст] : антология сочинений / Ф. А. Хайек ; пер. С. Мальцева, К. Большаков ; ред. Д. Антисери, Л. Инфантино. - СПб. : Пневма, 1999. - 288 с.
- ✓ Цофнас, Арнольд Юрьевич Философия [Текст] : учеб. пособие / А. Ю. Цофнас ; Одес. нац. политехн. ун-т. - О. : Наука и техника, 2009. Ч. 2 : Гносеология и методология. - О. : Наука и техника, 2013. - 151 с.

Теми наукових робіт

1. Роль знання в соціальному розвитку
2. Пізнання та інтуїція
3. Природниче та гуманітарне пізнання: схожість та різниця
4. Наука як практична сила суспільства.
5. Стан та перспективи розвитку науки на сучасному етапі.
6. Чуттєве та раціональне в пізнанні
7. Методологія наукового пізнання
8. Проблема достовірності наукового знання та його меж у філософії І.Канта

ТЕМА 18

Суспільство та культура

1. Сутність, структура та функції культури
2. Види, типи та форми культури
3. Політична культура
4. Релігія як соціальний інститут, її роль у суспільстві. Функції релігії.
5. Сутність і суспільні функції ідеології.
6. Історичні типи ідеологій та політичних доктрин

Основні поняття: культура, субкультура, контркультура, цінності, звичай, традиція, ритуал, культурний релятивізм, культурний етноцентризм, ідеологія, політична культура, політична ідеологія, релігія, ціннісні орієнтації,

аккультурація, структура культури, соціальна норма, цивілізація, висока культура, масова культура, фольклор, народна культура, мова, табу, матеріальна та духовна культура, стереотип, вестернізація, культурна спадщина, культурна акумуляція, культурна дифузія, декультурація, символ, артефакт, культурна глобалізація, секта, культ, церква, релігійна організація, релігійна поведінка, тотемізм, монотеїзм, політеїзм, релігійність, соціально-релігійні відносини, атеїзм, сакралізація, секуляризація, норми моралі, релігійна свідомість, консерватизм, соціалізм, марксизм, соціал-демократія, лібералізм, фашизм, анархізм, екстремізм, політична течія, динаміка культури, буденна та теоретична свідомість, політичні переконання, світогляд, менталітет, міф, символ, установки

Методичні рекомендації

Розгляд теми бажано розпочати з тлумачення самого терміна культура, необхідно звернути увагу на основні підходи до визначення культури, на її елементи, з'ясувати, що включають у себе поняття матеріальна й духовна культура, який зв'язок існує між ними. Характеризуючи базові елементи культури, необхідно розглянути її як загальносуспільний феномен, що функціонує на різних рівнях соціальної системи (людства загалом – нація – соціальні групи – особистість). Закінчуючи аналіз сутності культури, основних елементів, типів і форм, слід вказати і на її основні функції: пізнавальну, освітньо-виховну, регулятивну, комунікативну, інтегративну, функцію соціальної пам'яті та ін. Особливу увагу приділіть вивченню політичної культури, її сутності, структури, функцій. Проаналізуйте типи та рівні політичної культури. Дайте характеристику типології політичної культури Г. Алмонда та С. Верби.

Охарактеризуйте релігію як соціальний інститут та розкрийте причини її виникнення. Дайте характеристику видам релігії. Проаналізуйте такі категорії як релігійна свідомість, релігійна психологія, релігійна діяльність, які мають важливе значення у функціонуванні релігії як соціального інституту, розкрийте суть соціальних функцій релігії, її місце та роль у суспільному житті.

Визначте сутність, рівні функціонування та функції політичної ідеології. Політична ідеологія – система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій та інших суб'єктів політики. Політико-ідеологічна доктрина (від лат. – вчення) – ідейно-політична система, що базується на своєрідних світоглядних і політичних принципах та орієнтує на розбудову певного суспільного ладу.

До основних політико-ідеологічних доктрин сучасності належать: консерватизм (неоконсерватизм), лібералізм (неолібералізм), соціал-демократія, комунізм (соціалізм, марксизм-ленінізм), анархізм, фашизм (неофашизм)

КУЛЬТУРА
(лат.cultura – обробіток, культивування землі)

- Стійка сукупність способів життєдіяльності та мислення, що притаманна певним соціальним спільностям.
- Одна з форм прояву сутнісних сил людини, показник рівня та міри прогресу суспільства, його класів та соціальних груп, представляє собою єдність різних форм індивідуальної, групової та суспільної свідомості та практичної діяльності, спрямованих на матеріальне чи духовне втілення ідей, поглядів, ціннісних орієнтацій.
- Історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, виражений в типах та формах організації життя та діяльності людей, в їх взаємовідносинах, в створених ними матеріальних та духовних цінностях.
- Система цінностей, норм, ідей, символів, стереотипів, в якій відображається історичне надбання, традиція, що виражає самобутність групи чи суспільства.
- Комплекс, що включає знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, а також інші здібності та навички, що засвоєні людиною як членом суспільства.

Рис. 18.1 Визначення поняття «культура»

Рис. 18.2 Структура культури

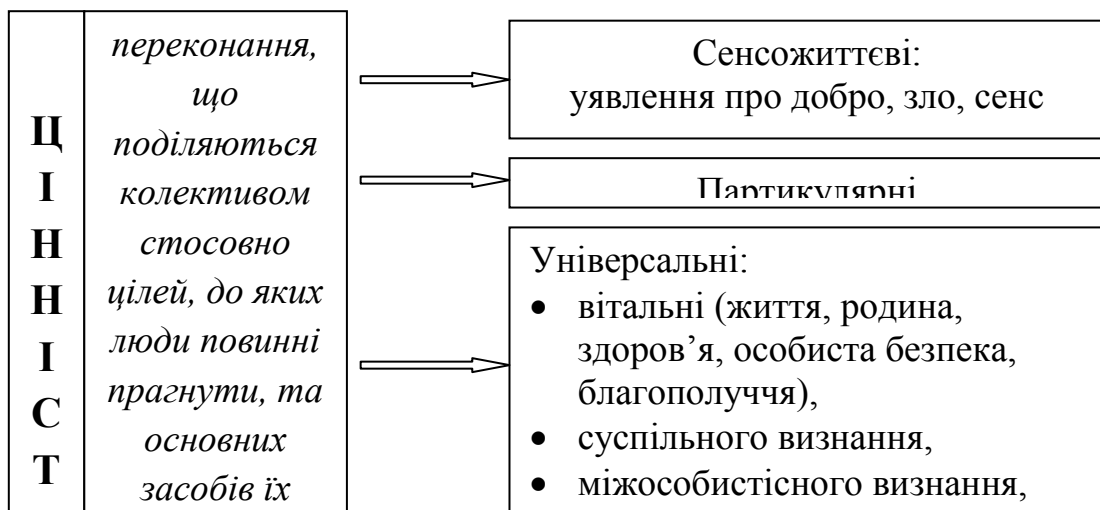

Рис. 18.3 Сутність та типи цінностей

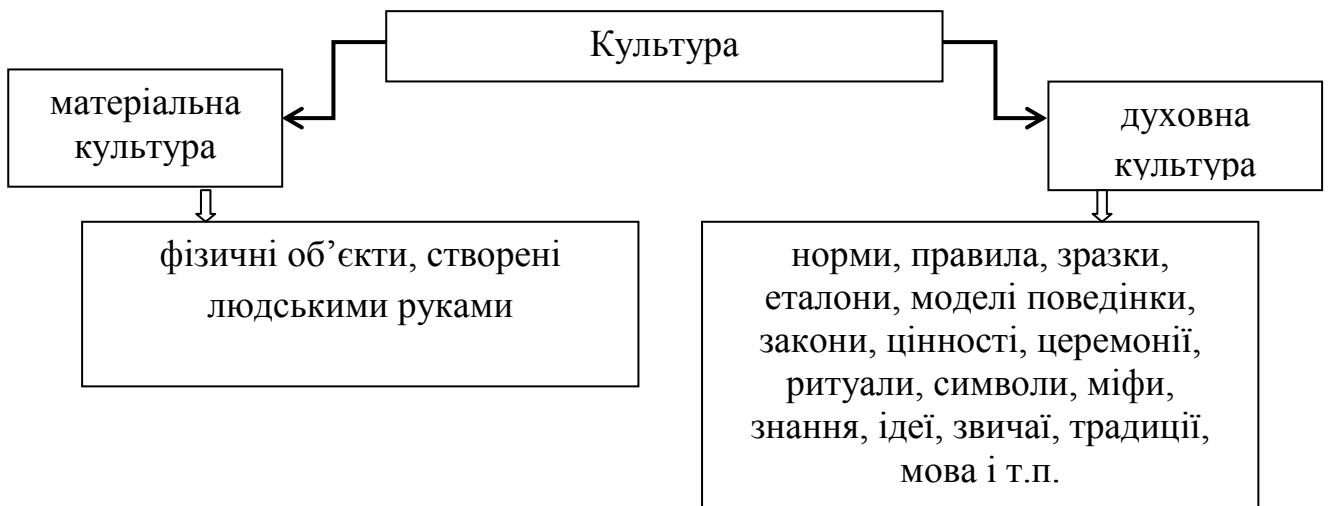

Рис. 18.4 Матеріальна та духовна культура

Рис. 18.5 Поняття «домінуюча культура», «субкультура», «контркультура»

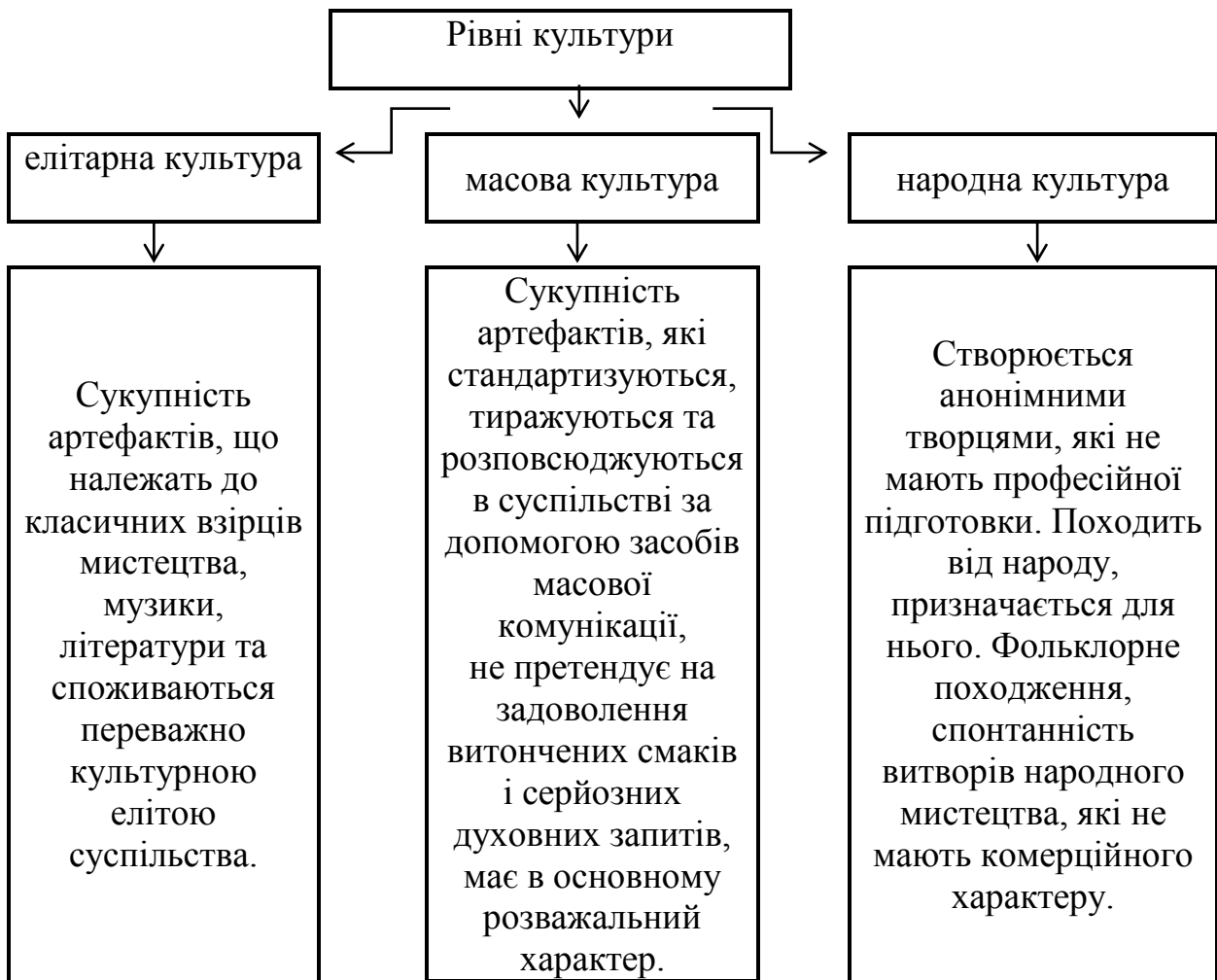

Рис. 18.6 Рівні культури: «елітарна», «масова», «народна»

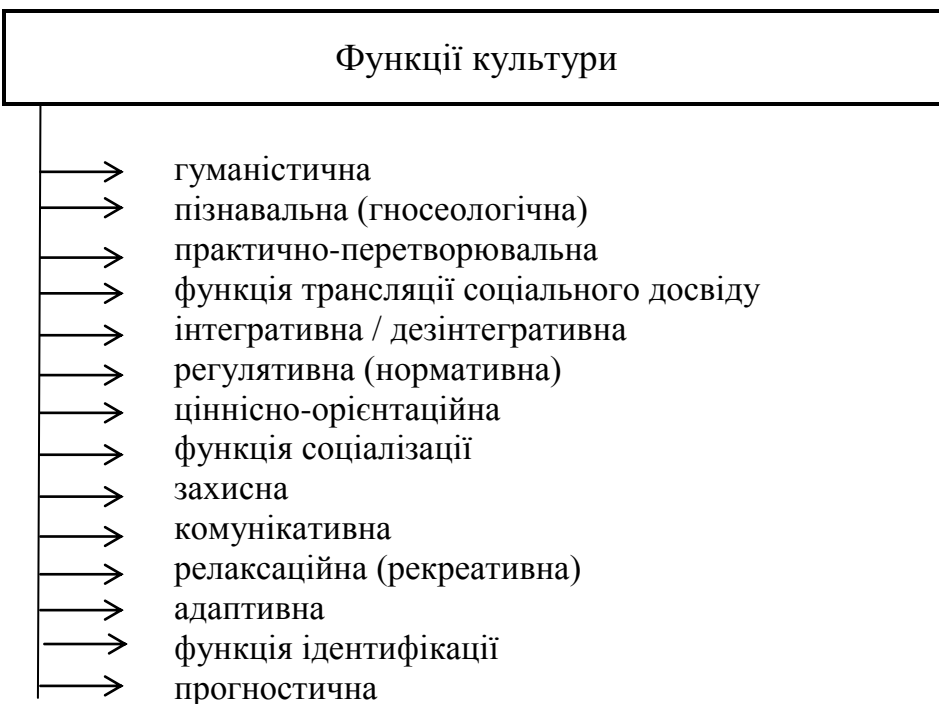

Рис. 18.7 Функції культури

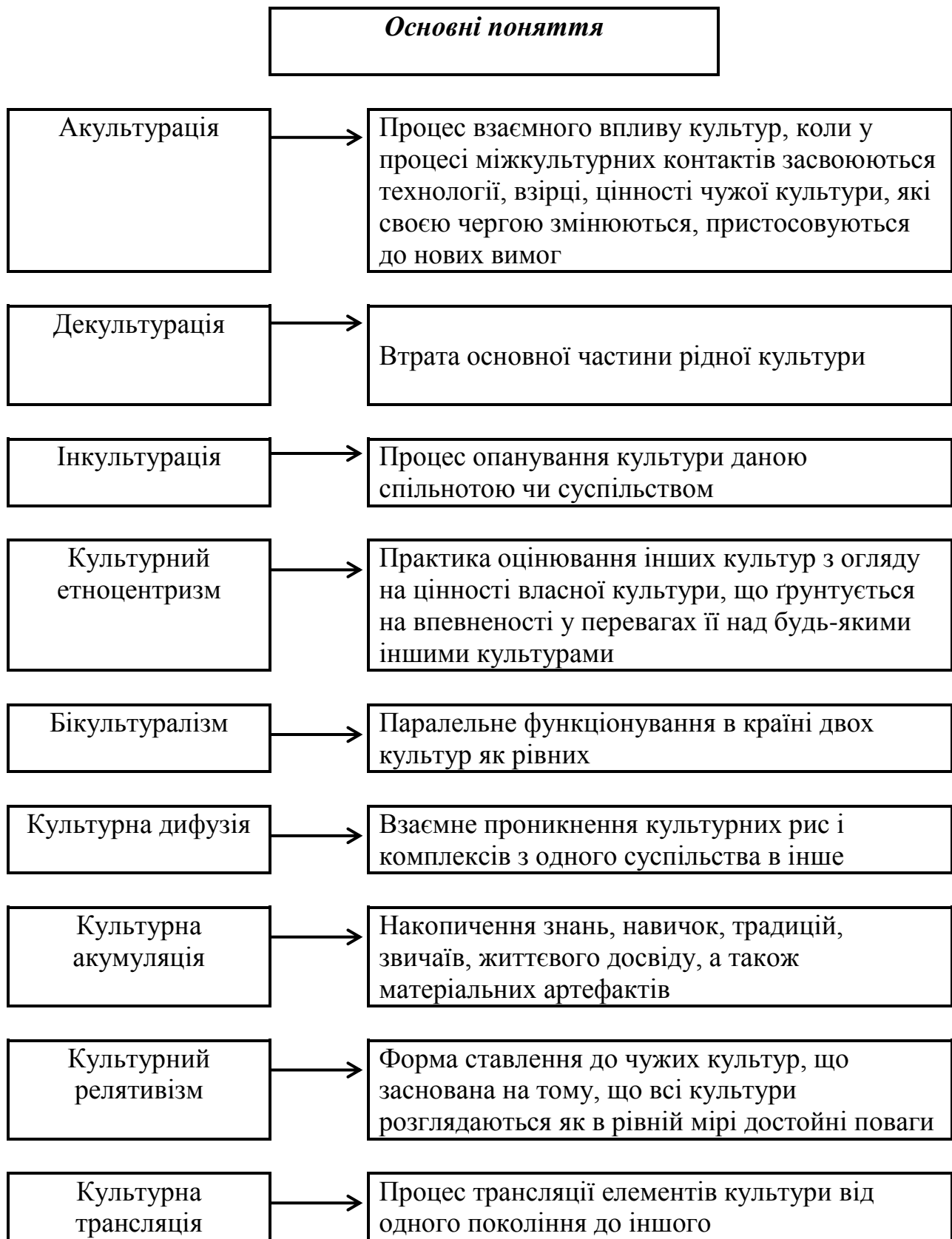

Рис. 18.8 Основні поняття соціології культури

Типологія культури	<i>Критерій для типологізації</i>	<i>Типи</i>
	Носій	Особистісна Групова Соціально-класова Національна Культура суспільства
	Регіональна приналежність	Культура Заходу Культура Сходу
	Регіонально-етнічна приналежність	Французька, польська, німецька і т.п.
	Приналежність до історичного типу суспільства	Культура традиційного суспільства Культура індустріального суспільства Культура постіндустріального суспільства
	Господарський устрій	Культура мисливців та збирачів Культура землеробів та скотарів Індустріальна культура
	Сфера суспільства або вид діяльності	Виробнича культура Політична культура Економічна культура Педагогічна культура Екологічна культура Художня культура та ін.
	Зв'язок з територією	Сільська культура Міська культура
	Спеціалізація	Буденна культура Спеціалізована культура
	Рівень майстерності та тип аудиторії	Висока (елітарна) культура Народна культура Масова культура

Рис. 18.9 Типологія культури

Політична культура

"Політичну культуру можна розглядати як історично обумовлену якісну характеристику політичної сфери суспільства, що включає рівень розвитку суб'єкта політики, його політичну діяльність і результати цієї діяльності, що "опредмечені" у відповідних суспільно-політичних інститутах і відносинах."

(Г. Козирев)

"Політична культура – сукупність позицій, цінностей та зразків поведінки, що зачіпають взаємовідносини влади та громадян. В зв'язку з цим ми відносимо до політичної культури:

- а) знання про політику, знайомство з фактами, інтерес до них;
- б) оцінку політичних явищ, оціночний погляд на те, як повинна здійснюватися влада;
- в) емоційну сторону політичних позицій, як, наприклад, любов до батьківщини, ненависть до ворогів;
- г) визнані в даному суспільстві зразки політичної поведінки, які визначають, як можна і як слід діяти в політичному житті."

(Є. Вятр)

"Це сукупність знань, уявлень, установок, досвіду, стандартів політичної діяльності, що дозволяють суб'єкту ефективно виконувати політичні ролі."

(Р. Мухаєв)

"Сукупність індивідуальних позицій та орієнтацій учасників даної системи. Це суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичних дій та надає їм значення."

(Г. Алмонд, Г. Пауелл)

"Це комплекс уявлень певної національної чи соціально-політичної спільності про світ політики, політичного, закони і правила їх функціонування."

(К. Гаджиєв)

„Система стійких уявлень, орієнтацій, цінностей, позицій, зразків поведінки у взаємовідносинах влади і народу, які виявляються в діях учасників політичного процесу."

(А. Колодій)

„Сукупність типових для конкретної країни зразків поведінки людей в публічній сфері, що втілюють їх ціннісні уявлення про сенс і цілі розвитку світу політики та підтримують усталені норми та традиції взаємовідносин держави й суспільства."

(А. Мельвіль)

Рис. 18.10 Визначення поняття «політична культура»

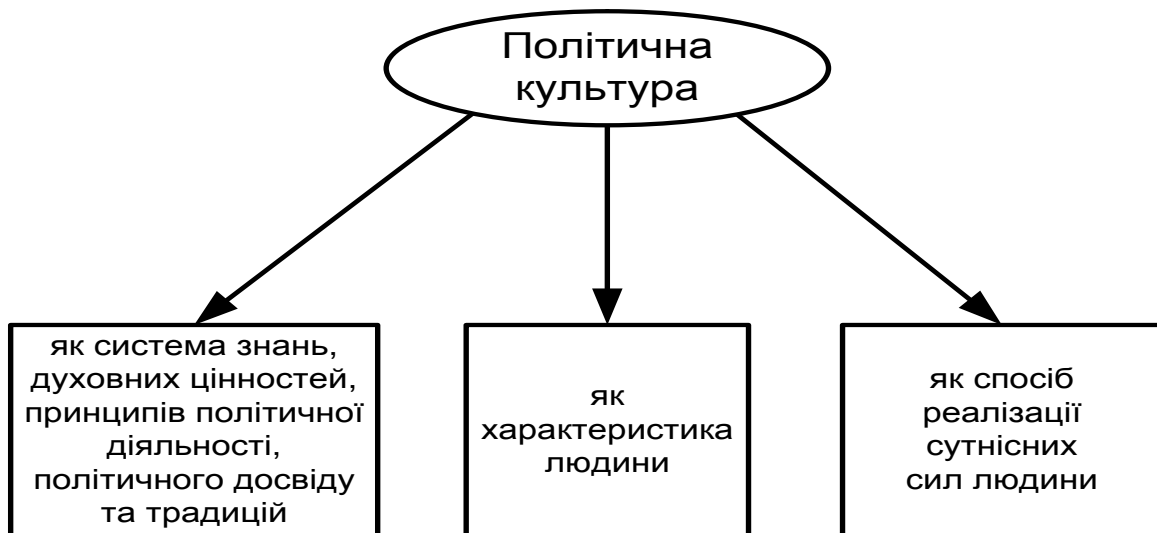

Рис. 18.11. Сутність політичної культури

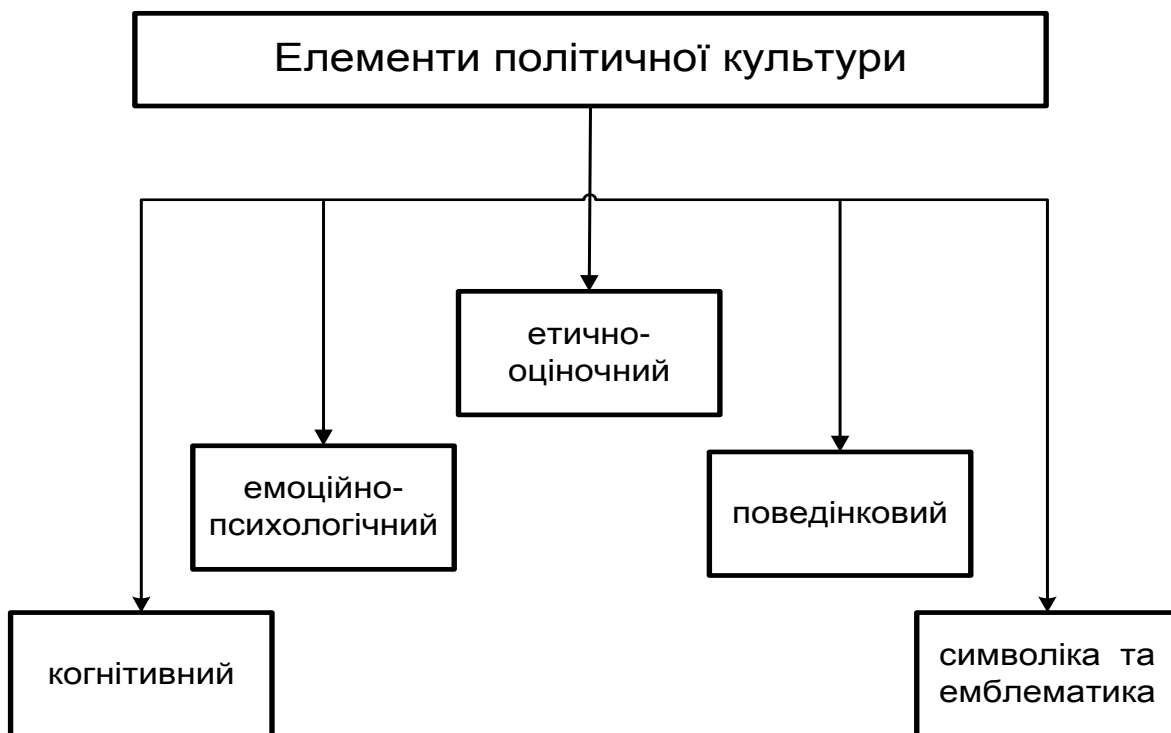

Рис. 18.12 Структура політичної культури

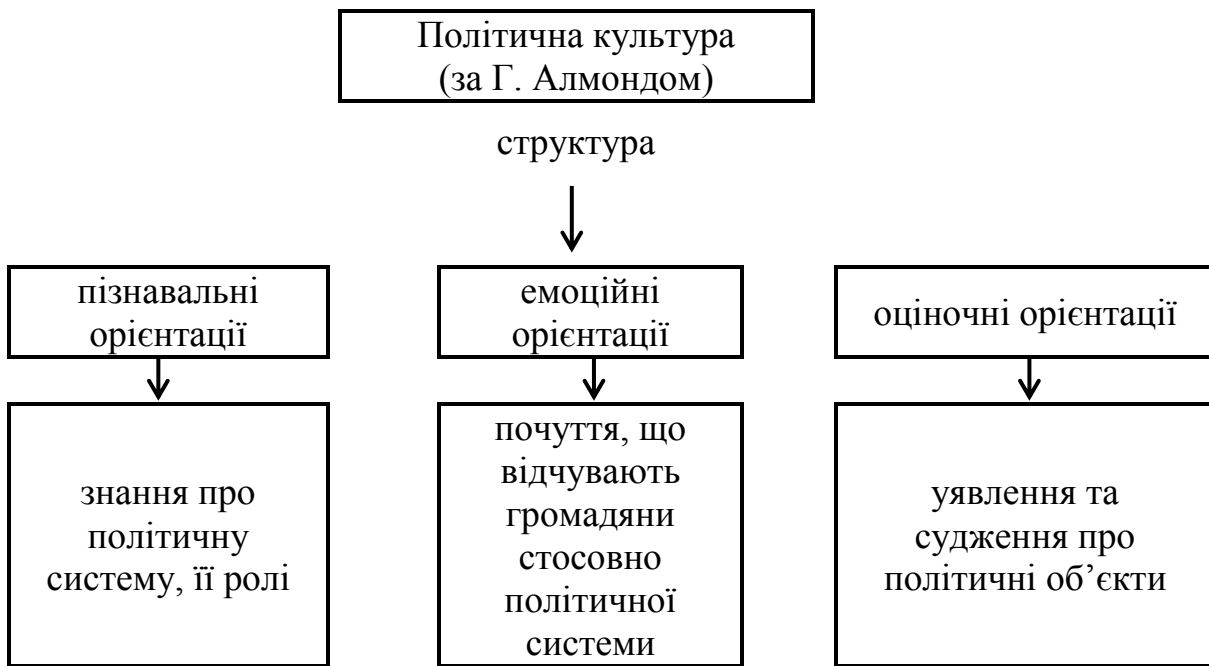

Рис. 18.13 Структура політичної культури (Г. Алмонд)

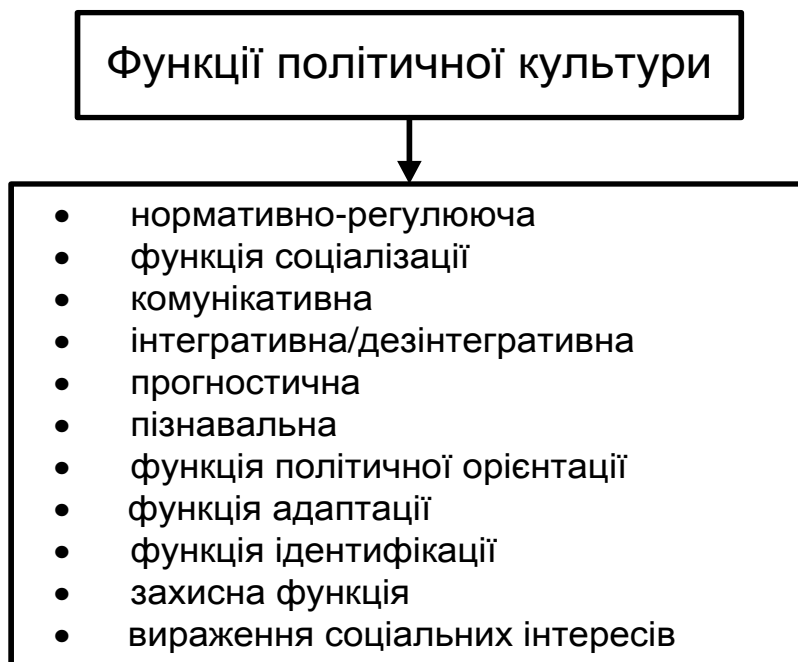

Рис. 18.14 Функції політичної культури

Рис. 18.15. Типи політичної культури

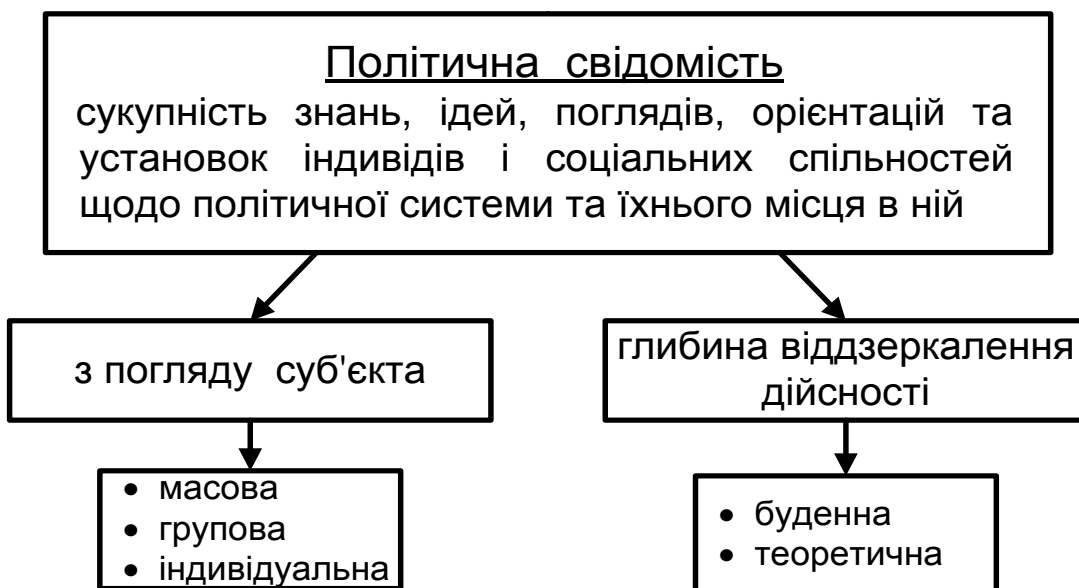

Рис. 18.16 Сутність політичної свідомості

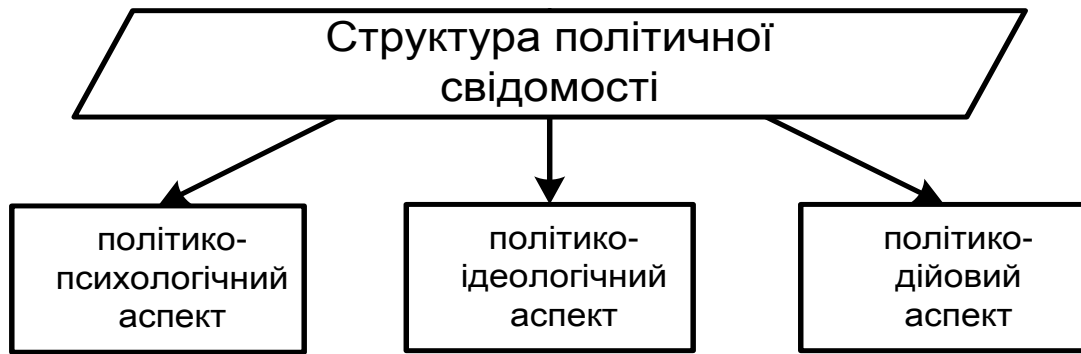

Рис. 18.17 Структура політичної свідомості

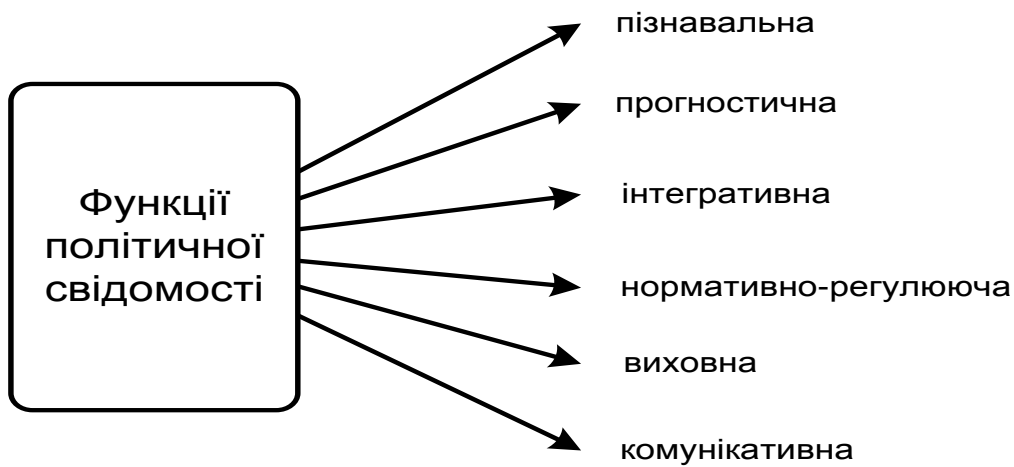

Рис. 18.18 Функції політичної свідомості

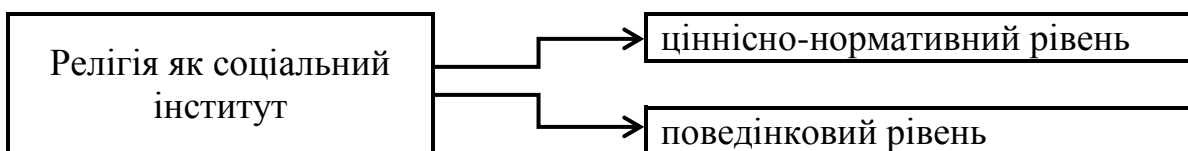

Рис. 18.19 Визначення сутності релігії

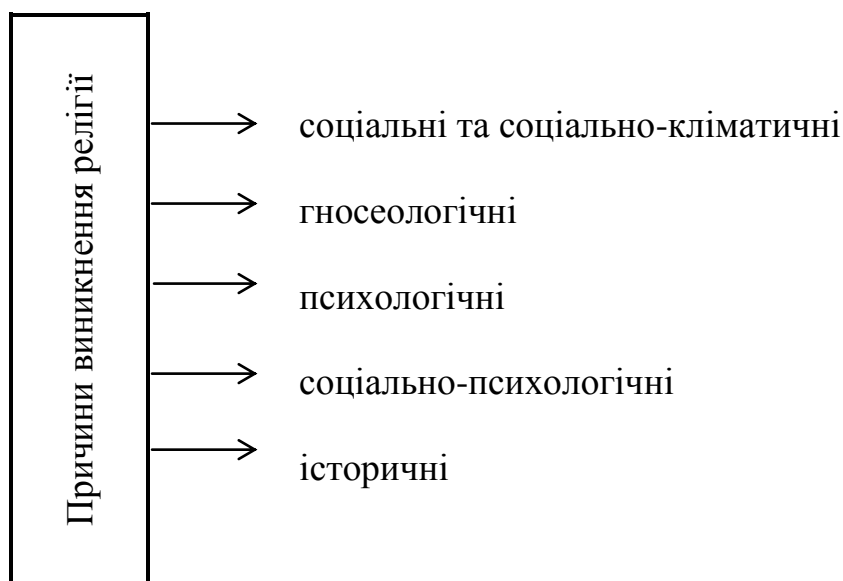

Рис.18.20 Причини виникнення релігії

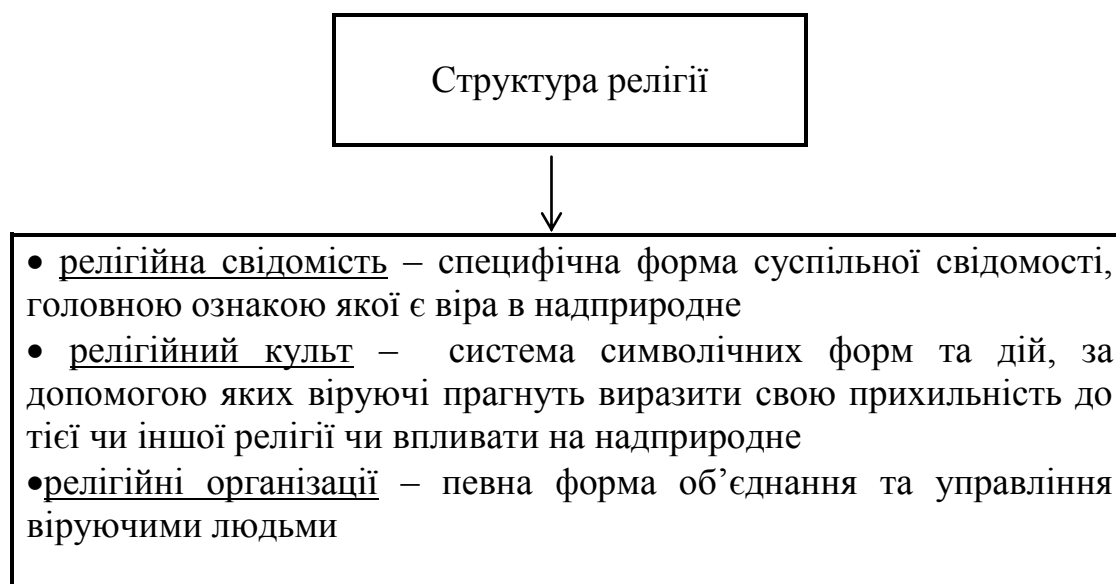

Рис. 18.21 Структура релігії

Рис. 18.22 Види релігійних організацій

Рис. 18.23 Структура релігії як системи вірувань та ритуалів

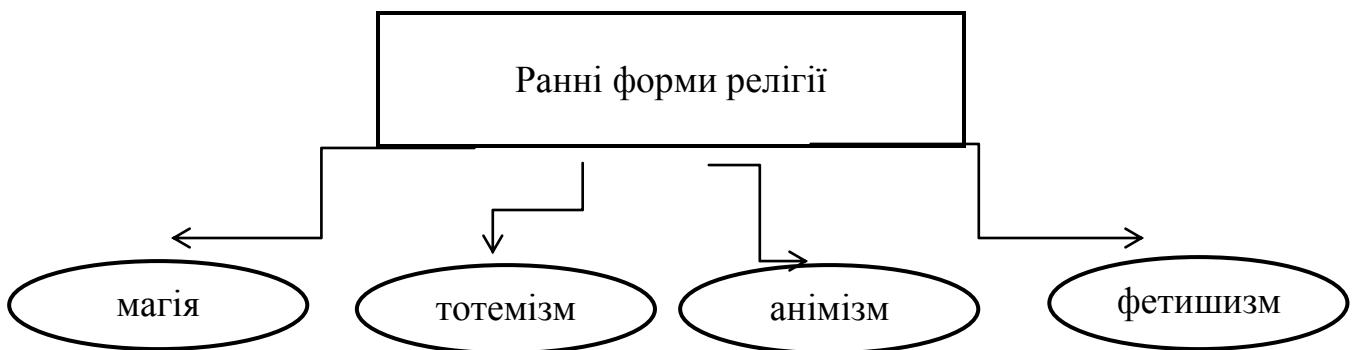

Рис.18.24 Ранні форми релігії

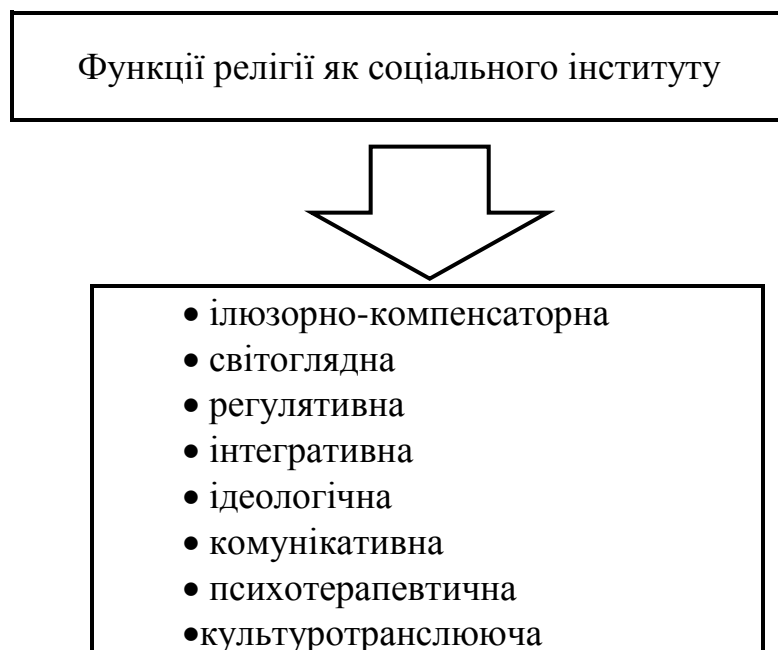

Рис.18.25 Функції релігії як соціального інституту

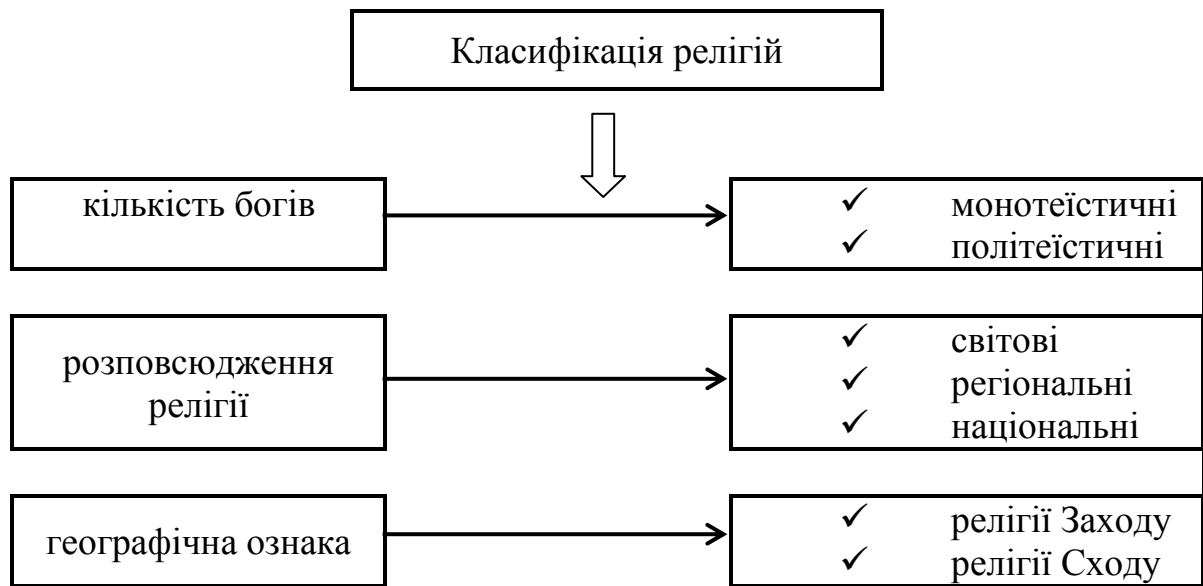

Рис. 18.26 Класифікація релігій

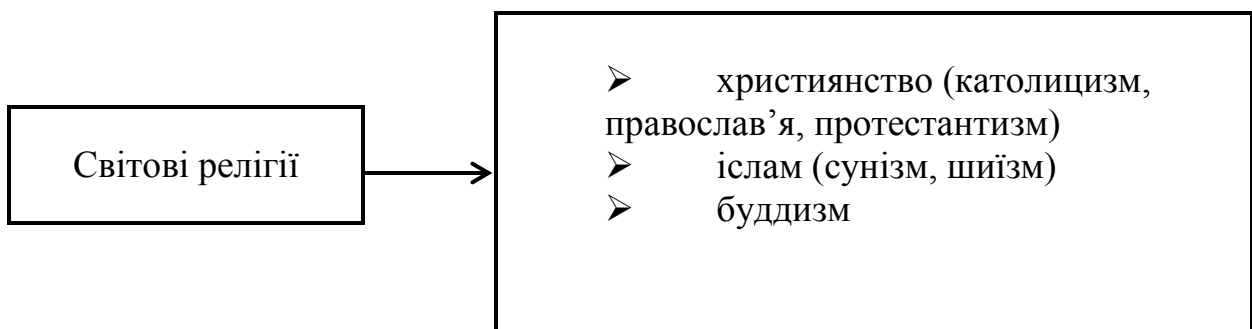

Рис. 18.27 Світові релігії

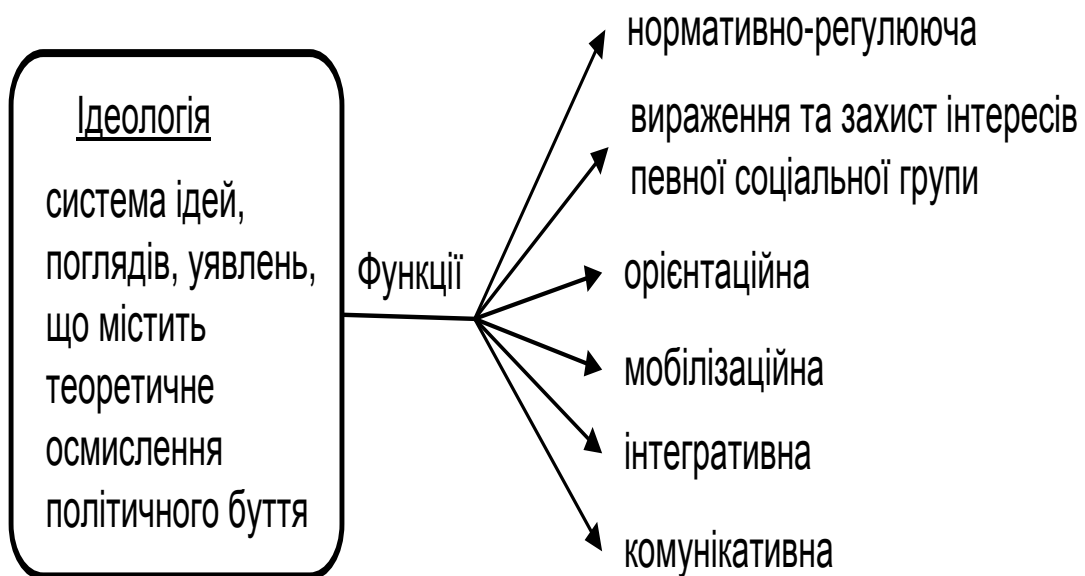

Рис. 18.28 Сутність та функції ідеології

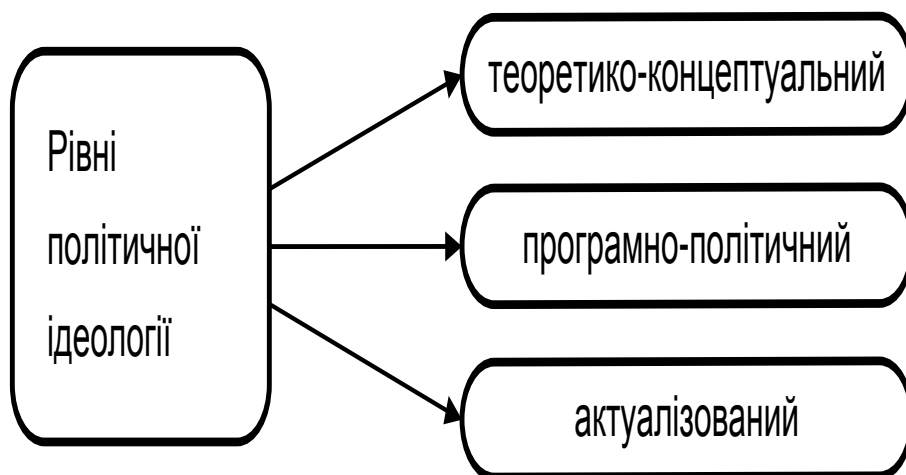

Рис. 18.29 Рівні політичної ідеології

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ДОКТРИНИ	
КОНСЕРВАТИЗМ	Е.Берк, Л. де Бональд, Ж. де Местр, О. фон Бісмарк, Б.Дізраелі, Дж. Адамс, А.Гамільтон, К.Меттерніх, А.Шопенгауер, В.Липинський та ін.
ЛІБЕРАЛІЗМ	Дж.Локк, Ш.-Л.Монтеск'є, Дж.Мілль, А.Сміт, Б.Констан, А. де Токвіль, І.Бентам, І.Кант, Т.Джеферсон, Дж.Медісон, М.Драгоманов, Б.Кістяківський та ін.
СОЦІАЛІЗМ	Р.Оуен, Ш.Фур'є, А.Сен-Симон, К.Маркс, Ф.Енгельс, А.Грамші, М.Хвильовий та ін.
АНАРХІЗМ	М.Штірнер, П.Прудон, М.Бакунін, П.Кропоткін та ін.
СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ	Е.Берштейн, К.Каутський, О.Бауер, Д.Ман та ін.
ФАШИЗМ	А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, К.Юнг, А.Гобіно, Г.Ратценхофер, Л.Гумплович

Рис. 18.30 Фундатори та провідні ідеологи політико-ідеологічних доктрин

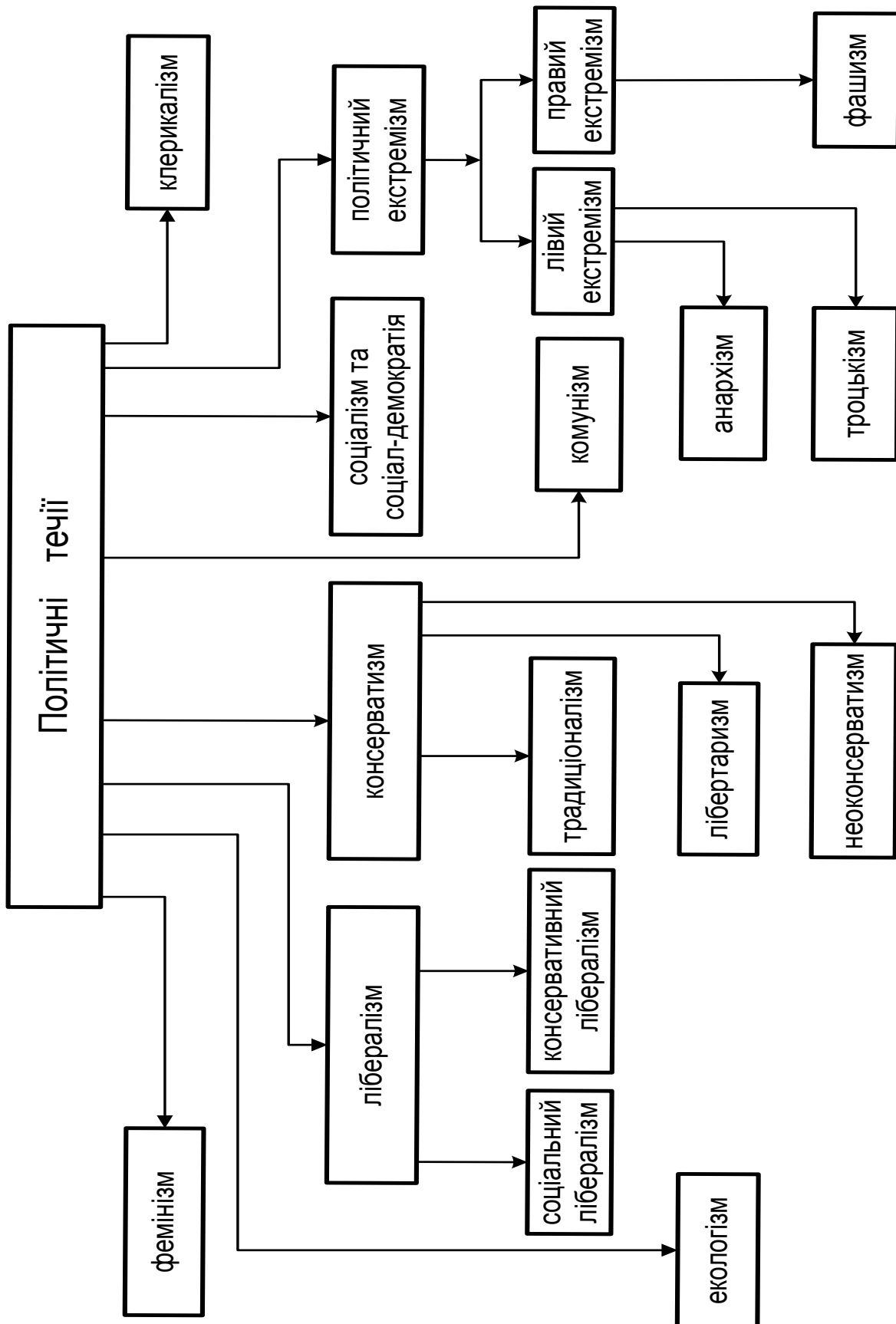

Рис. 18.31 Політичні течії

Рис. 18.32 Основні положення лібералізму

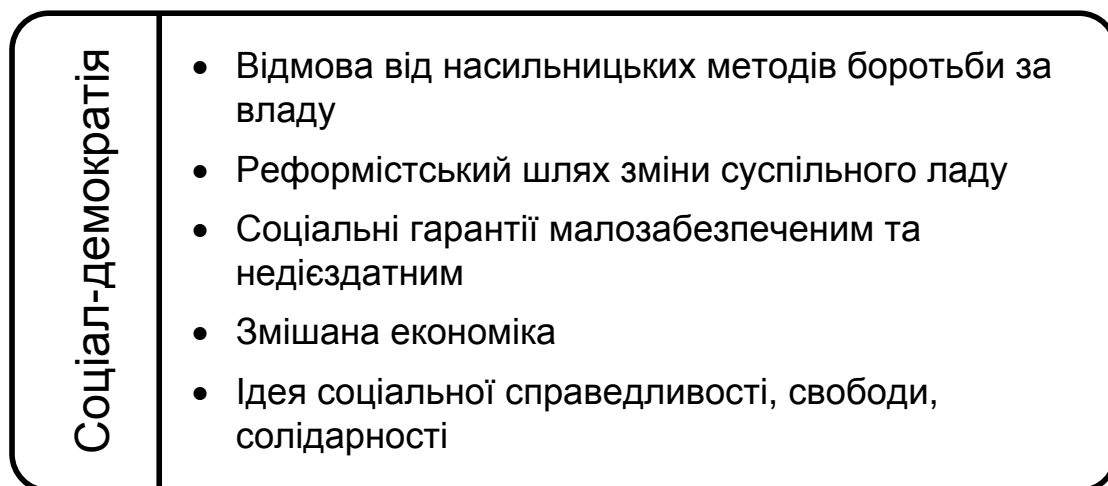

Рис. 18.33 Основні положення соціал-демократії

Рис. 18.34 Основні положення консерватизму

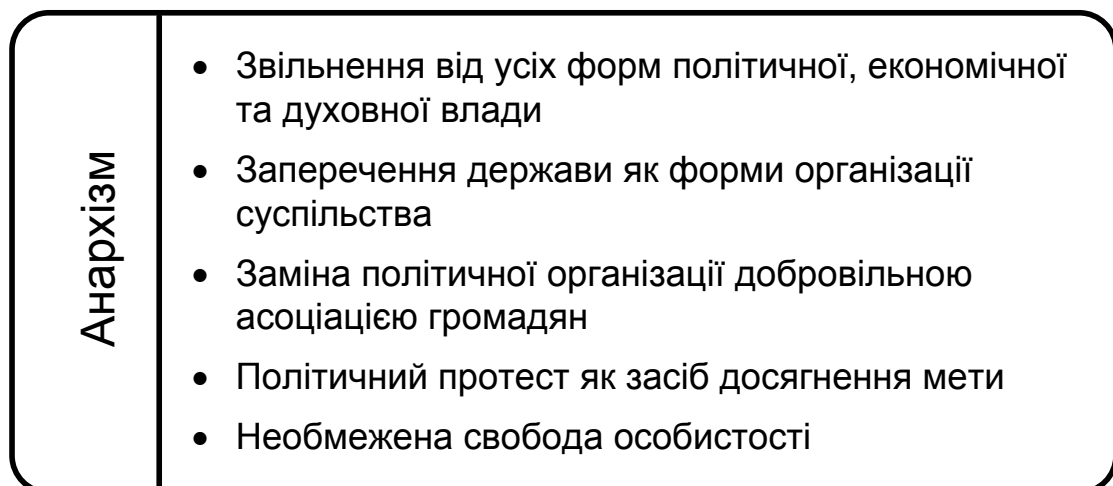

Рис. 18.35 Основні положення анархізму

Фашизм	<ul style="list-style-type: none"> • Тотальний контроль за суспільством та особистістю • Расизм • Шовінізм • Вождизм • Відсутність демократичних прав і свобод • Мілітаризація всіх сфер суспільного життя • Масовий терор • Переслідування інакомислячих • Правовий нігілізм • Насильство при досягненні політичної мети • Заборона прогресивних партій та організацій
---------------	--

Рис. 18.36 Основні положення фашизму

Питання для самоконтролю

1. Визначте сутність культури
2. Охарактеризуйте структуру культури
3. Означте функції культури
4. Проаналізуйте типи культури
5. Що таке культурний етноцентризм та культурний релятивізм?
6. Визначте особливості масової та високої культури
7. Дайте визначення понять: «домінуюча культура», «субкультура», «контркультура»
8. Що таке культурні універсалиї?
9. Дайте визначення понять «цінність», «традиція», «звичай», «соціальна норма»
10. Як Ви розумієте поняття «культурна акумуляція», «культурна дифузія», «аккультурація» ?
11. В чому полягає людинотворча функція культури?
12. Як інтерпретують політичну культуру в сучасній науці?
13. Розкрийте структуру та функції політичної культури
14. Які існують типи політичної культури?
15. Як Ви розумієте поняття: буденна та теоретична свідомість?
16. Охарактеризуйте структуру та функції свідомості
17. Що таке політична ідеологія?

18. Які причини появи ідеології?
19. Визначте функції ідеології
20. Визначте роль та функції ідеології в політичному житті
21. Розкрийте особливості західної та східної культури
22. Що таке громадянська культура?
23. Розкрийте відмінності між нормами моралі та нормами права
24. Охарактеризуйте рівні функціонування ідеології
25. Які політичні течії Ви знаєте?
26. Розкрийте передумови появи лібералізму та консерватизму
27. Назвіть фундаторів лібералізму та консерватизму
28. Визначте ідейні засади соціалізму
29. Означте ідейні витoki соціал-демократії
30. Що таке екстремізм?
31. Що таке фашизм? Назвіть ознаки та форми прояву фашизму
32. Розкрийте основні положення консерватизму
33. Назвіть базові засади лібералізму
34. В чому полягає різниця між соціальним та консервативним лібералізмом?
35. Розкрийте основні ідеї та цінності анархізму
36. Назвіть різновиди консерватизму
37. Що таке клерикалізм ?
38. Розкрийте роль ідеології в політиці
39. Визначте специфіку ідеологічної ситуації в постсоціалістичних країнах
40. Що таке тероризм?
41. Охарактеризуйте основні політичні течії сучасності
42. Що таке світогляд?
43. Охарактеризуйте релігію як соціальний інститут
44. Розкрийте причини виникнення релігії
45. Проаналізуйте функції релігії
46. Які релігії Вам відомі? Дайте їх характеристику
47. Які перспективи релігії в сучасному світі?
48. Що таке секуляризація?
49. Як Ви розумієте поняття «духовна культура» ?
50. Для чого потрібне прищеплення політичної культури в суспільстві і який її рівень можна вважати достатнім?
51. Якими є основні різновиди політичної свідомості?
52. Чи залежить і яким чином рівень політичної свідомості від політичного режиму?
53. Проаналізуйте історію становлення та розвитку соціології релігії

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте характеристику методологічної бази соціології культури.
2. Напишіть есе, міркуючи над наступними проблемами: «Вільний час

сучасного студента» (власне соціологічне дослідження на прикладі студентів Вашого факультету)

3. Дайте відповідь на питання:

- На Вашу думку, чи втрачає релігія свій вплив на суспільство?

Відповідь обґрунтуйте.

- Які відмінності існують між поняттями цінності і норми?
- Як співвідносяться політична свідомість та політична культура?
- Що означає термін «фрагментарна політична культура»?
- Як співвідносяться політична культура і політичний нігілізм?
- Як слід розуміти поняття «ідеологічний плюралізм»?
- Як Ви розумієте поняття «душа культури», запропоноване

О.Шпенглером

- Що таке культурний шок? Які способи виходу з нього існують?
- Чому соціологія релігії, як і психологія релігії, не займається вивченням та дослідженням проблеми надприродного, потойбічного, трансцендентного?

- Як ви розумієте твердження: «Релігія – соціальний феномен»?
- Назвіть та охарактеризуйте фактори, які сприяють поширенню секуляризації в сучасному суспільстві.

- Назвіть критерії соціологічних вимірів свободи совісті, релігії і переконань.

- Чи можна виробити універсальну систему цінностей? Відповідь обґрунтуйте.

- Чи можливе, на Вашу думку, існування суспільства без соціальних цінностей? Обґрунтуйте свою думку.

- Англійський філософ і історик А. Тойнбі писав: «Цінність, як і час, поняття відносне». Що він мав на увазі?

- Як визначає вплив голоду на ідеологію людей П.Сорокін?

- Що таке соціокультурна травма (За П.Штомпкою) ?

4. Підготуйте таблицю «Визначення поняття культури в системі соціальних наук».

5. Зробіть аналітичну характеристику однієї з концепцій політичної культури за такою схемою:

- а) представники;
- б) основні теоретичні положення;

6. Зробіть аналітичну характеристику однієї з ідейно-політичних доктрин за такою схемою:

- а) представники;
- б) основні принципи;
- в) головна мета

Матеріали для читання

- ✓ Адорно, Теодор В. Проблемы философии морали [Текст] : лекции / Т. В. Адорно ; пер.с нем. М. Л. Хорьков. - М. : Республика, 2000. - 239 с. - (Библиотека этической мысли)
- ✓ Адорно, Теодор. Теория эстетики [Текст] : пер. з нім. / Т. Адорно ; пер. П. Таращук. - К. : Основи, 2002. - 518 с.
- ✓ Вебер, Макс. Избранное: протестантская этика и дух капитализма [Текст] / М. Вебер ; пер. М. И. Левина ; сост. Ю. Н. Давыдов. - 2-е изд., доп., перераб. - М. : "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2006. - 651 с. - (Серия "Книга света"). - Библиогр.: с. 572-574.
- ✓ Еліаде, Мірча. Священне і мирське [Текст]. - Міфи, сновидіння і містерії. - Мефістофель і Андрогін. - Еліаде М. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання/ М. Еліаде ; пер. Г. Кьоран, В. Сахно. - К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. - 592 с.
- ✓ Зиммель, Георг Избранное [Текст] / Г. Зиммель. - М. : Юристь, 1996 . - (Лики культуры). Т. 1 : Философия культуры. - [Б. м.] : [б.в.], 1996. - 671 с.
- ✓ Манхейм, Карл. Избранное: Социология культуры [Текст] / К. Манхейм ; пер. Л. Ф. Вольфсон, А. В. Дранов ; Академия исследований культуры. - М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. - 501 с. - (Книга света).
- ✓ Сорокин, Питирим А.. Социальная и культурная динамика. Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений [Текст] / П. А. Сорокин ; пер.с англ. В. В. Сапов ; Институт социологии РАН, Международный ин-т Н.Кондратьева- П.Сорокина. - СПб. : Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та, 2000. - 1056 с.: ил. - (Университетская библиотека. Социология).
- ✓ Штомпка, Петр. Социология. Анализ современного общества [Текст] : учебник / П. Штомпка ; пер. с пол. С. М. Червонная. - М. : Логос, 2008. - VII, 656с., [32]с. фот. - (Новая университетская библиотека). - Альтернативное название : Социология/ Штомпка, Петр (загл. обл.). - Библиогр.: с. 650-652.

Теми наукових робіт

1. Культура як соціальне явище
2. Форми, види та типи культури в сучасному суспільстві
3. Концепції соціокультурних суперсистем П. Сорокіна
4. Типи політичної культури в країнах Заходу
5. Політична культура як фактор модернізації суспільства
6. Взаємозв'язок та взаємна обумовленість політичної та правової культури
7. Сутність соціокультурної динаміки
8. Релігія – соціальний феномен. Функції релігії

9. Соціологія релігії як спеціальна соціологічна теорія: специфіка предмету вивчення та методи дослідження
10. Сутність, структура та функції політичної культури
11. Типологія політичної культури. Особливості політичної культури Заходу та Сходу
12. Роль ідеології в житті суспільства
13. Філософія релігії: витоки та сучасний стан
14. Релігія та сучасний світ
15. Еволюція уявлень про культуру
16. Християнство та європейська культура
17. Іслам і арабська філософія
18. Буддизм та культура Сходу

ТЕМА 19

Політичні режими. Демократія

1. Поняття політичний режим. Типологія режимів
2. Сутність, витоки та характерні риси тоталітаризму
3. Авторитаризм: сутність, характерні ознаки, витоки та різновиди
4. Демократичний політичний режим
5. Основні права та свободи особистості в правовій державі

Основні поняття: політичний режим, державний режим, авторитаризм, тоталітаризм, демократія, поліархія, політичний плюралізм, ідеологізація, посттоталітарний режим, султаністський режим, тиранія, диктатура, відкрите суспільство, військово-бюрократичний режим, народовладдя, «хвилі» демократизації, концепції демократії

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми передбачає отримання уявлення про політичні режими, їх сутність та характерні риси. При вивченні даної теми необхідно розкрити сутність наступних аспектів: звернути увагу на порівняння існуючих підходів до типології політичних режимів, засвоїти характерні особливості кожного з режимів, усвідомити, яку роль відіграють держава, політичні партії та політичні інститути в структурі політичного режиму.

Дайте характеристику тоталітаризму та авторитаризму. Визначте їх сутність, причини виникнення, характерні риси, різновиди.

Поняття демократії та її сутнісні сторони. Характерні риси демократичного політичного режиму. Моделі демократії, їх переваги і недоліки. Демократія пряма і представницька. Сучасні концепції демократії. Необхідно проаналізувати реально існуючі демократичні інститути, відносини та цінності.

Проаналізуйте передумови демократизації суспільства внутрішні (економічні, культурні, соціальні, релігійні, політичні) та зовнішні. З'ясуйте як відбувається трансформація політичних режимів.

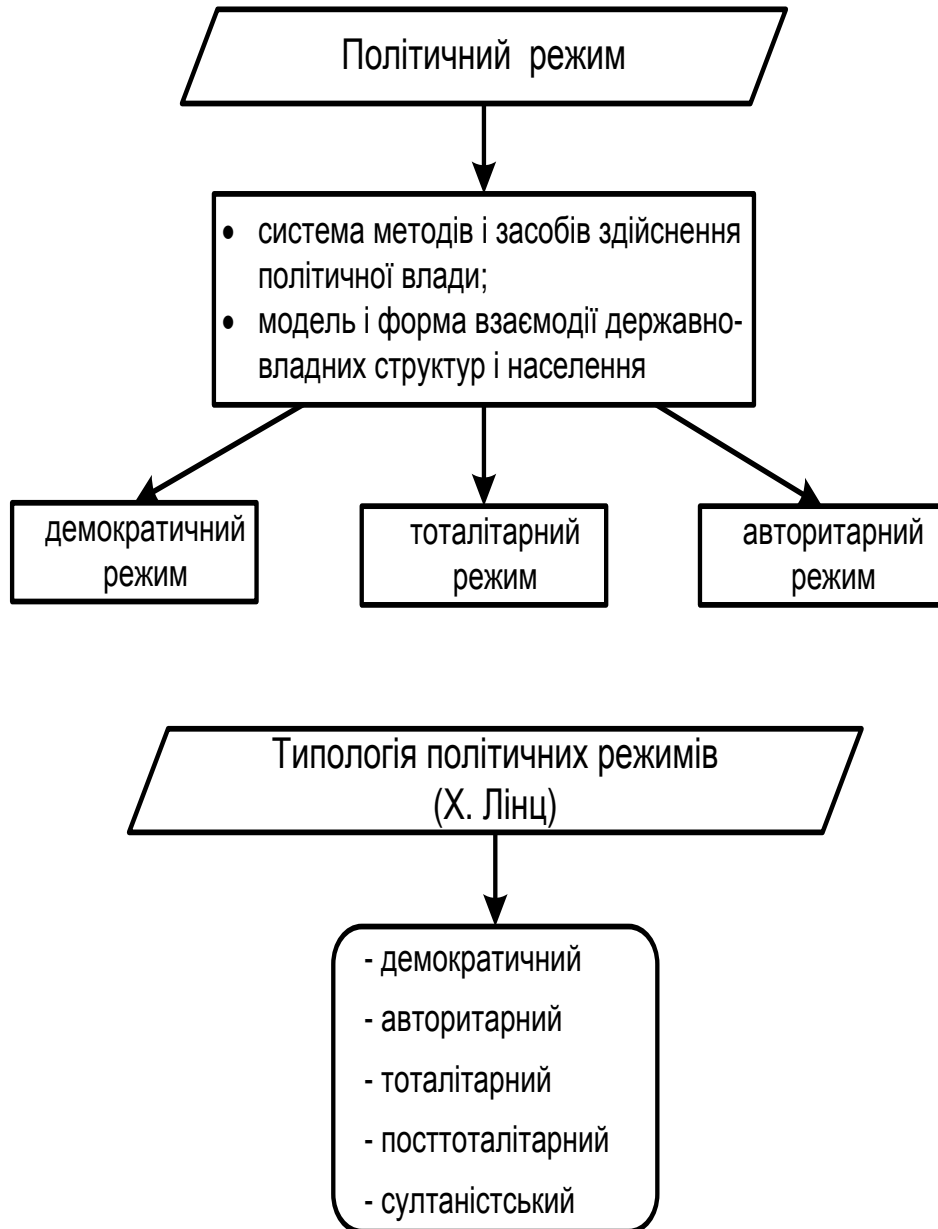

Рис. 19.1 Сутність та типологія політичних режимів

Рис. 19.2 Характерні риси тоталітарного режиму

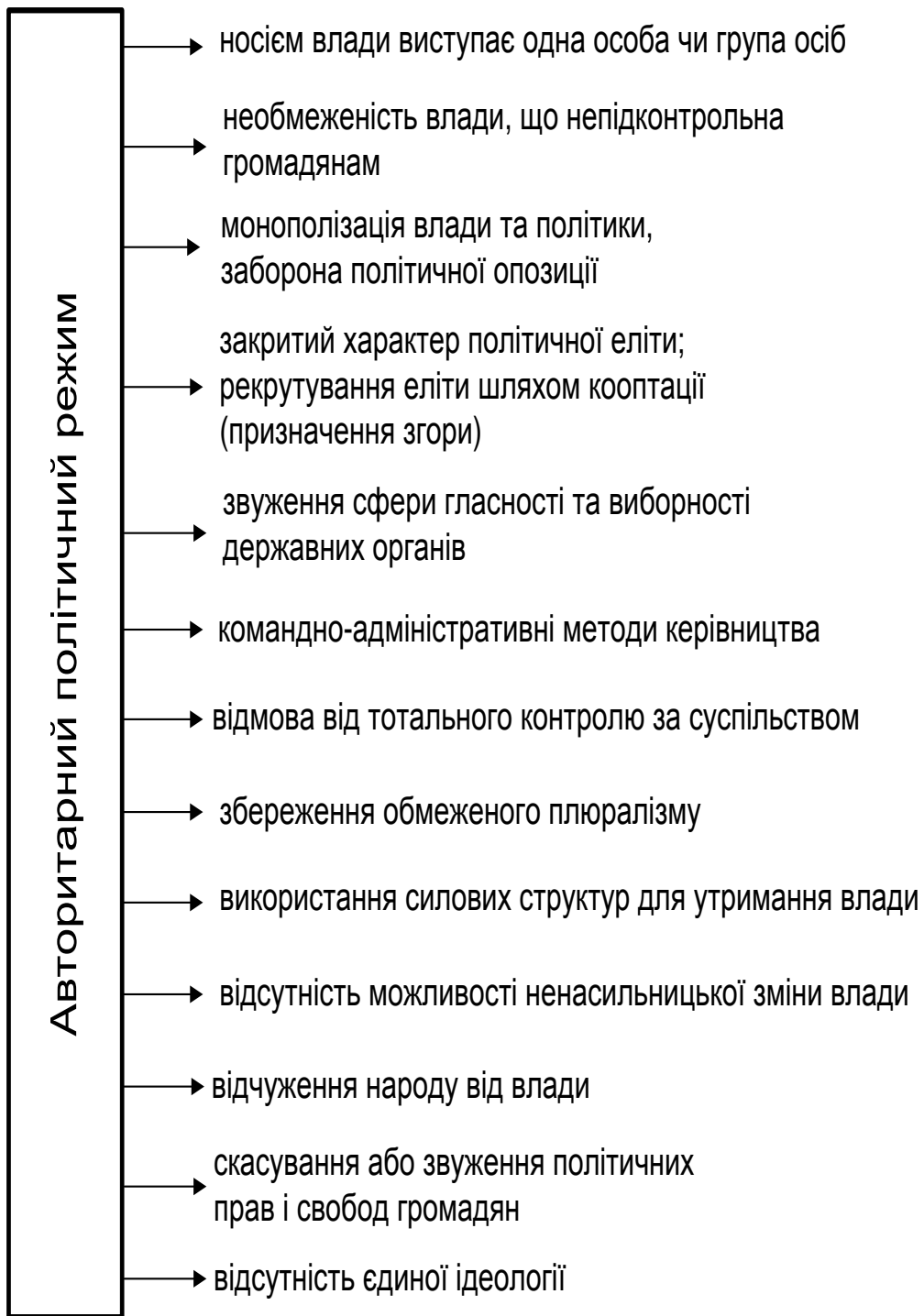

Рис. 19.3 Характерні риси авторитаризму

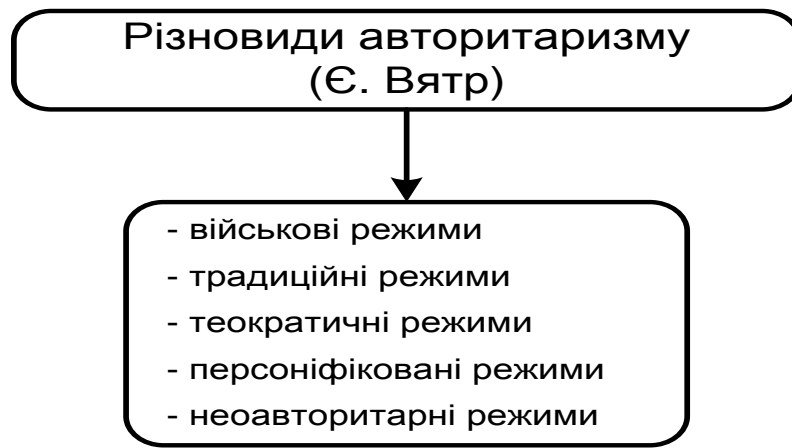

Рис. 19.4 Різновиди авторитаризму

Демократія

"Це влада народу, обрана народом, для народу."

(А. Лінкольн)

"Це така форма організації та функціонування політичної системи, при якій існують рівні можливості для здійснення прав і свобод кожного члена суспільства."

(В.М. Піча, Н.М. Хома)

"Це не лише формальне визначення народу джерелом влади, сувереном, стосовно якого влада відіграє обслуговуючу роль, не тільки переважне право більшості при ухваленні суспільних рішень, а ще й поважання прав і потреб меншості, загальне дотримання закону й конституційного ладу, чітке визначення політичних процедур, суспільних заходів, політичної комунікації з допомогою регламентів, толерантне, терпиме ставлення її учасників до інших думок і позицій, готовність до компромісу у розв'язанні спірних питань."

(С. Рябов)

"Влада народу або народовладдя. Це така форма держави, її політичний режим, при якому народ чи його більшість є (вважається) носієм державної влади."

(Г. Козирєв)

"Політичний режим, форма правління, суспільний лад, що забезпечують управління суспільними справами за участю й в інтересах народу."

(А. Колодій)

Рис. 19.5 Визначення поняття «демократія»

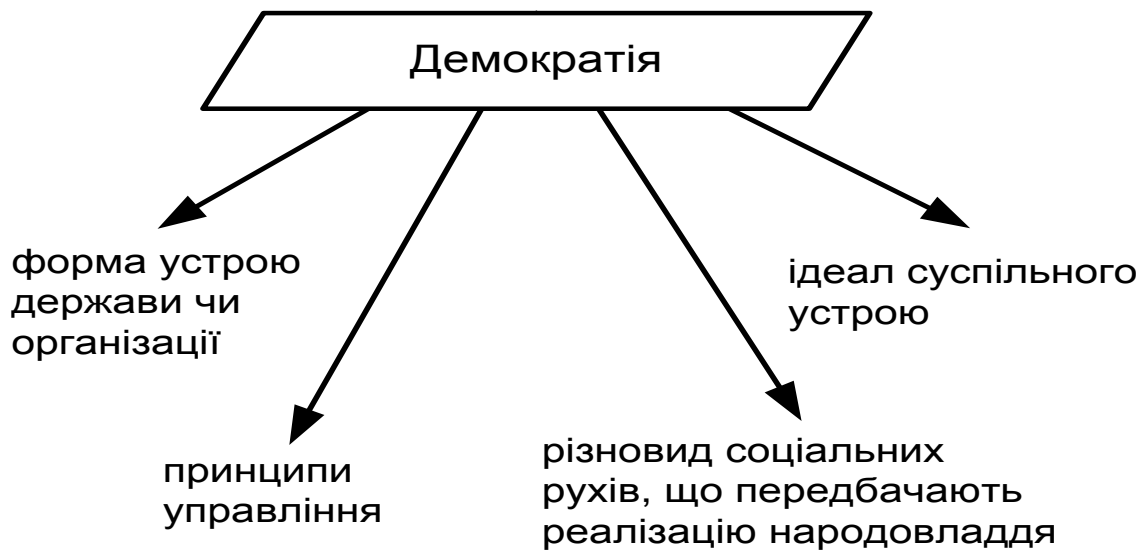

Рис. 19.6 Сутність демократії

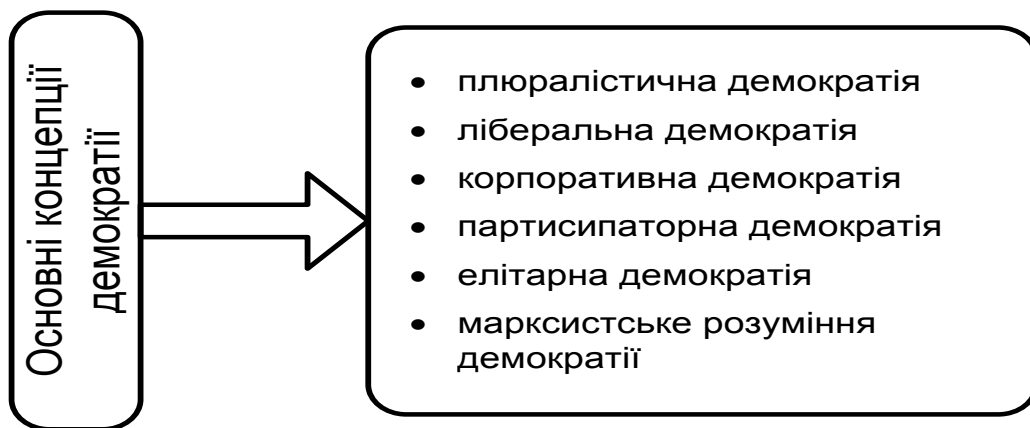

Рис. 19.7 Концепції демократії

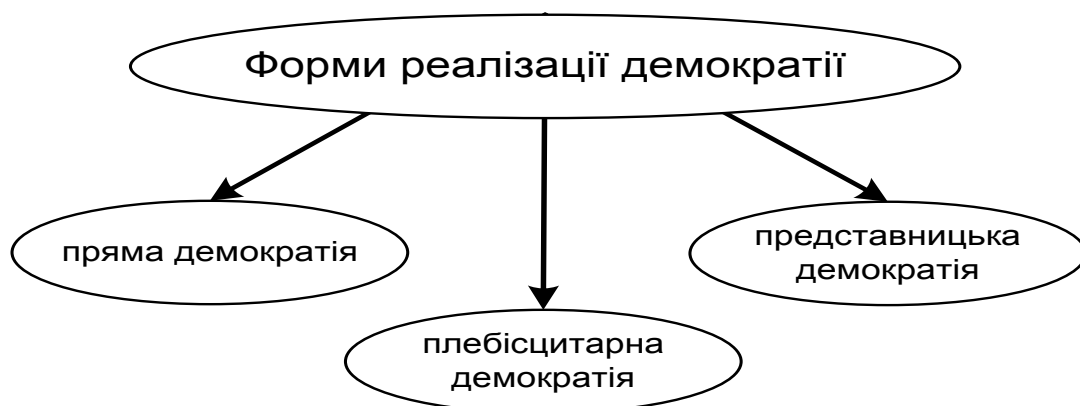

Рис. 19.8 Форми реалізації демократії

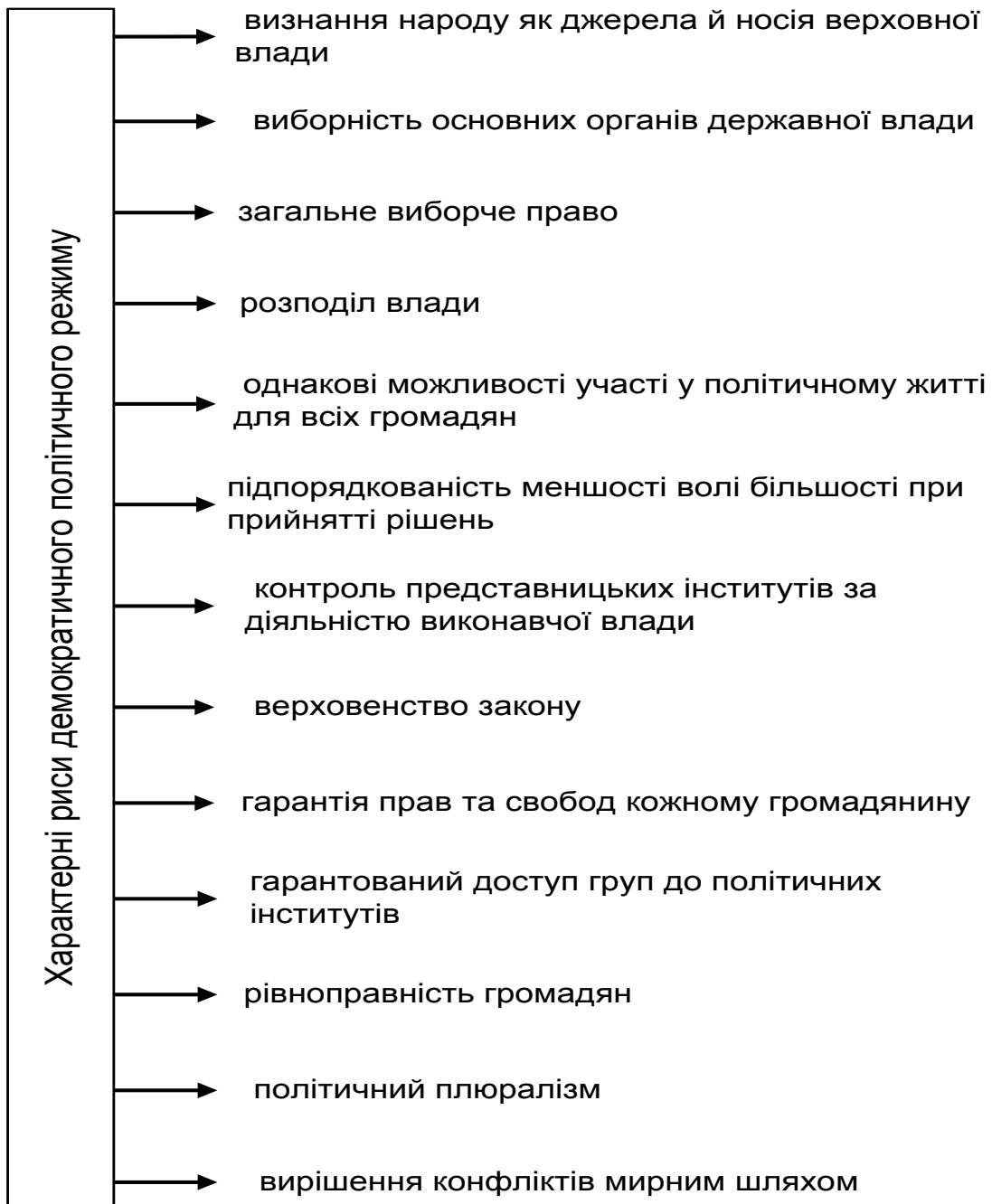

Рис. 19.9 Характерні риси демократичного режиму

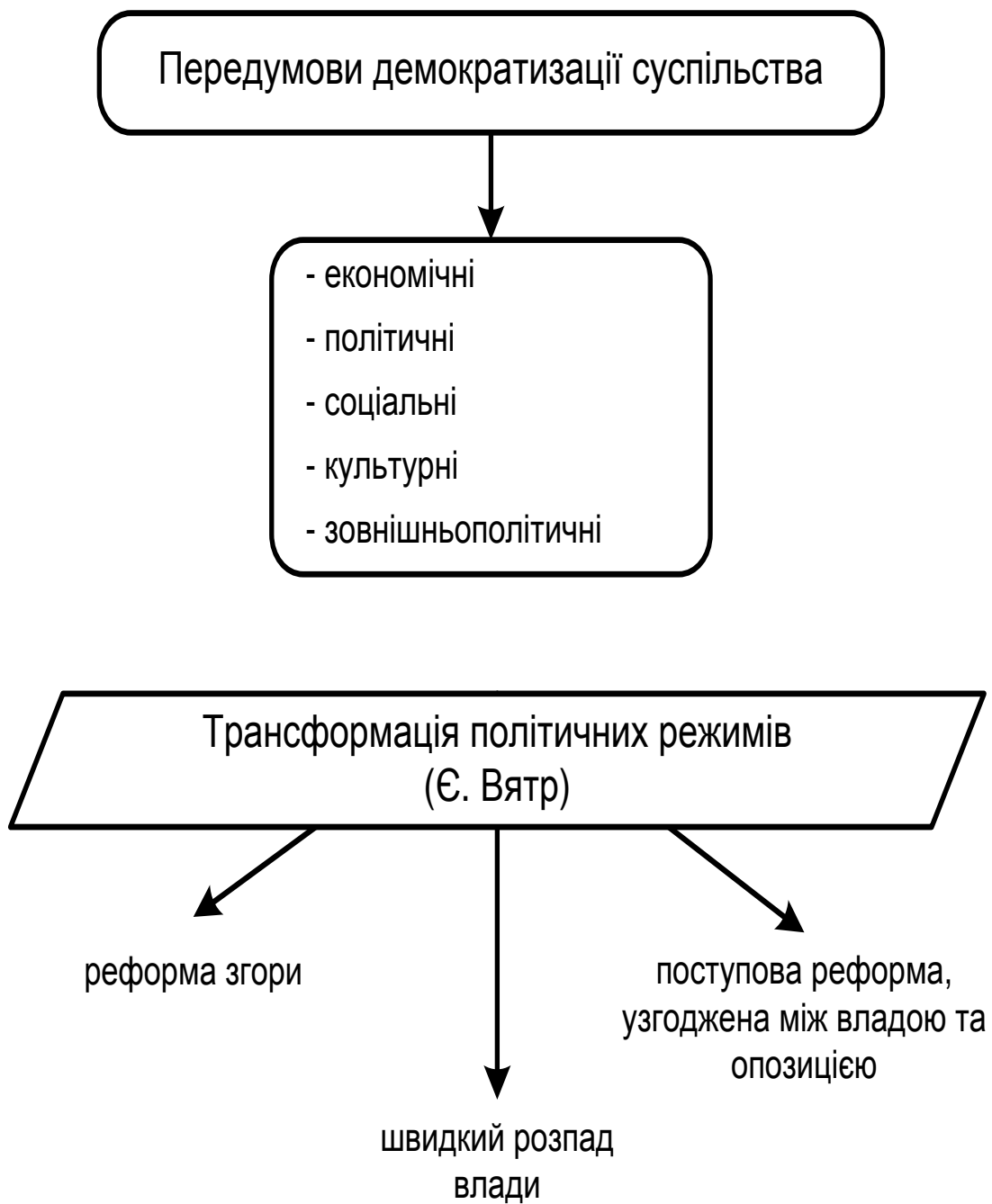

Рис. 19.10 Передумови та шляхи демократизації суспільства

Питання для самоконтролю

1. Що таке політичний режим?
2. Які типи режимів Ви знаєте?
3. Назвіть основні критерії виділення політичного режиму в окремий тип
4. В чому різниця між державним та політичним режимом?
5. Визначте сутність та ознаки тоталітаризму
6. Які причини появи тоталітаризму?
7. Визначте сутність та характерні риси авторитаризму
8. Назвіть причини збереження авторитаризму?
9. Які існують порушення прав людини?
10. Як в сучасній літературі тлумачать демократію?
11. Назвіть основні ознаки демократичного політичного режиму
12. Охарактеризуйте форми демократії
13. В чому відмінність авторитаризму від тоталітаризму?
14. Проаналізуйте принципи демократії
15. Назвіть інститути демократії
16. Проаналізуйте сучасні концепції демократії
17. Окресліть передумови демократизації суспільства
18. Визначте переваги та недоліки демократії
19. Визначте форми трансформації недемократичних режимів
20. З'ясуйте механізм функціонування демократії
21. Проаналізуйте історичні етапи розвитку демократії
22. Чим сучасна демократія відрізняється від античної?
23. Чим пряма демократія відрізняється від представницької?
24. Охарактеризуйте роль ЗМІ в демократичному суспільстві
25. Що таке поліархія?
26. Розкрийте умови та шляхи переходу від тоталітарного, авторитарного режимів до демократичного
27. Що таке парламентаризм?
28. Охарактеризуйте тоталітаризм як політичний та соціальний феномен.
29. Назвіть причини виникнення демократії.
30. Які цінності демократії Ви знаєте?
31. Назвіть основні демократичні принципи.
32. Назвіть інститути прямої та представницької демократії.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповідь на питання:
 - Хто в США мав псевдонім «Публій» та опублікував 85 статей (статті «Федераліста»)? Яке розуміння демократії запропоновано у цій праці?

- Деякі політологи вважають, що політичне вчення Платона є теоретичним джерелом тоталітаризму. Які ідеї Платона, на Ваш погляд, можуть бути підставою для такої думки?

- Французький історик та політичний діяч А. де Токвіль вважав, що демократія має два істотні недоліки: вона не дає народу «наиболее искусного правительства» та є політичною тиранією більшості. Але вона має дві дуже важливі переваги. Які це переваги? Про яку країну пише історик, аналізуючи недоліки та переваги демократії?

- Як Ви розумієте поняття: «експансія демократії», «експорт демократії»?

2. Зробіть аналітичну характеристику однієї з концепцій демократії за такою схемою:

- а) представники;
- б) основні теоретичні положення.

Матеріали для читання

- ✓ Арендт, Ханна. Джерела тоталітаризму [Текст] : спільний видавничий проект телеканалу "1+1" та видавництва "Дух і літера" / Х. Арендт ; пер. з англ. В. Верлока, Д. Горчаков. - 2-ге вид. - К. : Дух і літера, 2005. - 584 с.
- ✓ Арендт, Ханна. Люди за темних часів [Текст] / Х. Арендт ; пер. Н. Рогачевська. - К. : Дух і Літера, 2008. - 320 с.
- ✓ Ковлер, А. И.. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века [Текст] / А. И. Ковлер ; отв.ред. Б. Н. Топорнин ; РАН, Институт государства и права. - М. : [б.в.], 1997. - 102 с. - (Новое в юридической науке и практике).
- ✓ Лейпхарт, Аренд. Демократия в многосоставных обществах [Текст] : сравнительное исследование / А. Лейпхарт ; пер. с англ. Б. И. Макаренко ; науч. ред. пер. А. М. Салмин, Г. В. Каменская. - М. : Аспект Пресс, 1997. - 287 с.
- ✓ Токвиль, Алексис де. Демократия в Америке [Текст] / А. д. Токвиль ; пер. В. Т. Олейник [и др.] ; предисл. Г. Д. Ласки. - М. : Весь мир, 2000. - 559 с.
- ✓ Федералист. Политические эссе Александра Гамильтона, Джеймса Мэдисона и Джона Джея [Текст] / пер. с англ. Н. Н. Яковлев [и др.] ; ред., предисл. Н. Н. Яковлев. - М. : Весь мир, 2000.
- ✓ Хабермас, Юрген. Демократия. Разум. Нравственность [Текст] : московские лекции и интервью / Ю. Хабермас ; отв.ред. Н. В. Мотрошилова [и др.] ; РАН, Институт философии. - М. : АО "КАМИ", Academia, 1995. - 450 с. - (Первые публикации в России).
- ✓ Хантингтон, Самюэль. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон ; пер. с англ. Ю. Новиков, Т. Велимеев. - М. : АСТ, 2003. - 603 с. - (Philosophy).

✓ Шумпетер, Йозеф А. Капіталізм, соціалізм и демократія [Текст] : пер. с англ. / Й. А. Шумпетер. - М. : Экономика, 1995. - 540 с. - (Экономическое наследие).

Теми наукових робіт

1. Авторитарні політичні режими
2. Сучасні концепції демократії
3. Права і свободи людини - основа демократичного характеру суспільства
4. Сутність, переваги та недоліки демократії
5. Передумови та шляхи демократизації суспільства

Питання для підсумкового контролю

1. Визначте об'єкт, предмет та категорії політології
2. Охарактеризуйте структуру політології
3. Проаналізуйте функції та методи політології
4. Визначте місце політології в системі гуманітарного знання
5. Визначте сутність та структуру політичної системи суспільства
6. Розкрийте механізм функціонування політичної системи
7. Охарактеризуйте функції та типи політичних систем
8. Визначте сутність, властивості та види політики
9. Визначте природу та походження політики
10. Охарактеризуйте суб'єктів політики
11. Проаналізуйте функції політики
12. Проаналізуйте основні етапи розвитку світової політичної думки
13. Охарактеризуйте етапи розвитку вітчизняної політичної думки
14. Проаналізуйте співвідношення політики та моралі
15. Визначте об'єкт, предмет та категорії соціології
16. Проаналізуйте функції соціології
17. Розкрийте структуру соціологічного знання
18. Визначте місце соціології в системі суспільних наук
19. Проаналізуйте соціально-економічні та науково-теоретичні передумови виникнення соціології
20. Охарактеризуйте основні етапи розвитку соціології
21. Проаналізуйте протосоціологічний період розвитку соціологічного знання
22. Дайте характеристику класичної соціології кінця XIX – початку XX ст.
23. Проаналізуйте основні напрямки сучасної соціології
24. Покажіть як відбувався розвиток соціологічної думки в Україні
25. Визначте сутність та основні ознаки суспільства
26. Проаналізуйте типи суспільств
27. Охарактеризуйте традиційне та сучасне суспільство
28. Визначте сутність соціальної структури суспільства
29. Проаналізуйте суспільство як соціальну систему

30. Визначте сутність соціальної стратифікації
31. Охарактеризуйте типи стратифікаційних систем
32. Визначте сутність, види та типи соціальної мобільності
33. Охарактеризуйте політику як соціальне явище
34. Охарактеризуйте соціологічні погляди О.Конта
35. Сутність філософії та особливості філософування
36. Предмет філософії. Специфіка філософського знання
37. Функції філософії
38. Світогляд як духовно-практичний феномен. Структура світогляду
39. Історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний, науковий.
40. Методи в філософії.
41. Філософія в системі культури.
42. Філософія Стародавньої Індії: ортодоксальні та неоортодоксальні школи.
43. Філософія Стародавнього Китаю (Лао-Цзи, Конфуцій, Мо Цзи).
44. Філософія Стародавніх Греції та Риму.
45. Філософія доби Середньовіччя
46. Філософія доби Відродження
47. Філософія Нового часу XVII ст. (Френсіс Бекон, Рене Декарт, Т.Гоббс, Дж.Локк, Д. Юм, Б. Спіноза, Г.Лейбніц)
48. Філософія французького Просвітництва XVIII ст.: Вольтер, Д.Дідро, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.
49. Німецька класична філософія (І. Кант, Й. Г. Фіхте, Ф. В. Шеллінг, Г.В.Ф. Гегель).
50. Марксистська філософія та її історична доля.
51. Європейська філософія XIX ст.
52. Психоаналіз З.Фрейда та неофрейдизм (В.Райх, Г.Маркузе, Э.Фромм).
53. Екзистенціальна філософія (М.Хайдеггер, К.Ясперс, Ж.-П. Сартр, А.Камю, Хосе Ортега- і-Гассет, Г. Марсель).
54. Релігійна філософія (К.Жильсон, Ж.Марітен).
55. Неопозитивізм. Постпозитивізм (Л.Вітгенштейн, Р.Карнап, М.Шлік, К.Поппер, Т.Кун, П.Фейерабенд).
56. Структуралізм (К.Леві-Стросс, Ж.Лакан, М.Фуко, Р.Барт).
57. Постмодернізм (Ж.Дерріда, Ж.Дельоз, Ж.Бодрійяр, Ж.-Ф. Ліотар).
58. Герменевтика (Х.-Г. Гадамер, В.Дільтей, М.Хайдеггер).
59. Філософська думка України в другій половині XIX - на початку XX ст.
60. Сучасна західна філософія: основні напрями та течії
61. Етапи розвитку філософської думки в Україні
62. Визначте сутність, властивості та різновиди політичної влади
63. Проаналізуйте концепції влади
64. Проаналізуйте функції політичної влади
65. Охарактеризуйте принципи та ресурси влади
66. Визначте сутність та різновиди легітимності політичної влади
67. Визначте сутність та ознаки держави
68. Проаналізуйте теорії походження держави

69. Охарактеризуйте функції держави
70. Проаналізуйте форми державного правління та форми державного устрою
71. Визначте сутність, базові засади та функції громадянського суспільства
72. Розкрийте сутність та основні риси правової держави
73. Визначте сутність, ознаки та функції політичної партії
74. Проаналізуйте типи політичних партій
75. Охарактеризуйте типи партійних систем
76. Визначте сутність та типи політичних режимів
77. Визначте сутність, передумови та характерні риси тоталітарного режиму
78. Визначте сутність, характерні риси та різновиди авторитаризму
79. Визначте сутність та характерні риси демократичного політичного режиму
80. Охарактеризуйте права людини та громадянина
81. Визначте сутність, структуру, функції та типи політичної культури
82. Визначте сутність, етапи та агентів політичної соціалізації
83. Визначте сутність, рівні реалізації та функції політичної ідеології
84. Визначте сутність, типи та функції виборів
85. Охарактеризуйте типи виборчих систем
86. Окресліть процедуру організації та проведення виборів
87. Визначте функції та різновиди політичної еліти
88. Визначте сутність політичної еліти. Проаналізуйте теорії еліт
89. Визначте сутність політичного лідерства та розкрийте зміст теорій лідерства
90. Визначте риси та функції політичного лідера
91. Охарактеризуйте типи політичного лідерства
92. Визначте базові засади консерватизму
93. Охарактеризуйте соціалізм та соціал-демократію
94. Визначте сутність та різновиди лібералізму
95. Визначте ідейні засади політичного екстремізму
96. Визначте сутність та різновиди політичної участі
97. Проаналізуйте специфіку масової поведінки в політиці
98. Охарактеризуйте особистість як суб'єкта політики
99. Визначте сутність та основні риси соціального інституту
100. Проаналізуйте процес інституціоналізації
101. Охарактеризуйте види та функції соціальних інститутів
102. Визначте сутність та основні ознаки соціальної організації
103. Проаналізуйте типи соціальних організацій
104. Охарактеризуйте формальні та неформальні організації
105. Покажіть специфіку соціологічного підходу до вивчення проблеми особистості
106. Розкрийте структуру особистості
107. Визначте типи особистості
108. Визначте сутність, етапи та агентів соціалізації особистості
109. Визначте сутність та типи соціальних статусів

110. Визначте сутність соціальної ролі. Проаналізуйте рольові конфлікти та шляхи їх вирішення
111. Визначте сутність та функції сім'ї
112. Охарактеризуйте типи сімей
113. Розкрийте причини та наслідки розлучень
114. Охарактеризуйте тенденції розвитку сучасної сім'ї
115. Визначте сутність та функції культури
116. Охарактеризуйте типи, види та форми культури
117. Проаналізуйте цінності та ціннісні орієнтації
118. Охарактеризуйте релігію як соціальний інститут
119. Проблема буття в філософії. Основні рівні та форми буття
120. Простір і час: підходи в історії в філософії.
121. Рух і розвиток
122. Закони і категорії діалектики
123. Проблема свідомості в історії філософської думки.
124. Свідомість та несвідоме.
125. Людина як основний предмет філософського аналізу.
126. Філософські аспекти антропосоціогенезу
127. Філософія культури. Багатовимірність поняття «культура».
128. Історичні моделі культури та цивілізаційні типи
129. Проблема кризи культури: історія та сучасність.
130. Проблема майбутнього в філософії
131. Пізнання як предмет філософського аналізу
132. Знання як умова та результат пізнання.
133. Специфіка наукового знання.
134. Філософське розуміння істини.
135. Поняття методу, методики та методології.

Рекомендована література

1. Алексеев, Петр Васильевич. *Философия* [Текст] : учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин ; Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. - 4-е изд., перераб. и доп. - М. : Проспект, 2008. - 588 с. - (Классический универсальный учебник).
2. Аляев, Геннадій Євгенович. *Політологія* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Г. Є. Аляев.— Вид. 3-тє, виправл. та доповн. — Полтава : АСМІ, 2012. — 319 с. : табл. — (Bibliotheca Studiorum) — Бібліогр.: с. 289–291 та наприкінці тем. — Показч.: с. 301–314.
3. Антоненко В.Г. *Політологія: підручник* / В.Г. Антоненко, О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко. – 3-тє. вид., перероб., доп. — К.: ВЦ "Академія", 2006. – 568 с.
4. Анурин, Владимир Федорович. *Общая социология* [Текст] : учеб. пособие для вузов / В. Ф. Анурин. - М. : Академический Проект, 2003. - 493 с.: рис. - (Gaudeamus). - Библиогр.: в конце глав.
5. Бабосов, Евгений Михайлович. *Общая социология* [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов / Е. М. Бабосов. - 2.изд., стер. - Минск : ТетраСистемс, 2004. - 639 с.: рис., табл. - Библиогр.: в конце глав.
6. Бабосов, Евгений Михайлович. *Философия науки и культуры* [Текст] / Е. М. Бабосов ; НАН Беларуси, Институт социологии. - Минск : Белорусская наука, 2006. - 582 с. - Библиогр.: с. 572-579.
7. Баранов Н.А. и др. *Теория политики: учеб. пособие для студ. вузов...* – СПб.; М.; Нижний Новгород; Воронеж : Питер, 2008. – 464 с.
8. Бачинин, Владислав Аркадьевич. *Политология : Энцикл. словарь.* — СПб. : Михайлов, 2005. — 287 с. — Библиогр.: с. 285-287.
9. Бачинин, Владислав Аркадьевич. *Социология* [Текст] : академ. курс / В. А. Бачинин ; Ассоциация "Юридический центр". - СПб. : Издательство Р.Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. - 869 с. - (Учебники и учебные пособия). - Библиогр.: с. 861-869.
10. Бебик, В. М. *Політологія: наука і навчальна дисципліна* [Текст] : підручник / В. М. Бебик. - К. : Каравела, 2012. - 496 с.
11. Бульбенюк, Світлана Степанівна. *Політологія у запитаннях і відповідях : навч. посіб.* / С. С. Бульбенюк, Н. Ю. Іванова; М-во освіти і науки України, Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К. : КНЕУ, 2010. — 242 с. : табл. — Бібліогр. напочатку тем.
12. Василенко, Ирина Алексеевна. *Политология : [Учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению подготовки и спец. «Политология»].* — М. : Гардарики, 2004. — 287. — (Disciplinae) — Библиогр.: с. 249-252 и в подстроч. примеч.
13. Василик М.А. *Политология. Учебник* / М.А. Василик . – М: Гардарики, 2009. – 588 с.

14. Волков, Юрий Григорьевич. Социология [Текст] : учебник для студ. Вузов / Ю. Г. Волков, И. В. Мостовая ; ред. В. И. Добренъков. – М. : Гардарика, 1998. – 432 с. – (Disciplinae).
15. Гаджиев К.С. Политология. Пособие для сдачи экзамена / К.С. Гаджиев. – М.: Высшее образование, 2006. – 208 с.
16. Гидденс, Энтони. Социология [Текст] / Э. Гидденс, К. Бердсолл. - 2-е изд., вып. по 4-му англ. изд., полн. перераб. и доп. - М. : Едиториал УРСС, 2005. - 629 с.: ил. - Библиогр.: с. 588-600.
17. Горбач, Олександр Назарович. Політологія : навч. посіб / Олександр Горбач, Руслан Демчишак; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львів. політехніка". — Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. — 257 с. — Бібліогр.: с. 251-257 та наприкінці тем.
18. Данильян, Олег Геннадьевич. Философия [Текст] : учебник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. - Х. : Право, 2012. - 492 с. : рис. - Библиогр.: с. 477-484.
19. Дворецька, Галина Власівна. Соціологія [Текст] : навч. посіб. / Г. В. Дворецька ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - Вид. 3-тє, переробл. і допов. - К. : КНЕУ, 2013. - 428 с. - Библиогр. в кінці тем.
20. Добренъков, Владимир Иванович. Фундаментальная социология [Текст] : в 15 т. / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2003 .
21. Жоль, Костянтин Костянтинович. Соціологія [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / К. К. Жоль. - К. : Либідь, 2005. - 440 с. - Библиогр.: в кінці розділів.
22. Зеленков М.Ю. Политология / М.Ю. Зеленков. – М.: Юридический институт МИИТа, 2009. – 302 с.
23. Ильин, В. В. Философия [Текст] : учебник для вузов / В. В. Ильин. - Ростов н/Д. : Феникс, 2006 . - (Высшее образование). Т. 1 : Метафилософия; Онтология; Гносеология; Эпистемология. - [Б. м.] : [б.и.], 2006. - 824 с.
24. Ильин, В. В. Философия [Текст] : учебник для вузов / В. В. Ильин. - Ростов н/Д. : Феникс, 2006 . - (Высшее образование). Т. 2 : Социальная философия; Философская антропология; Аксиология; Философия истории. - [Б. м.] : [б.и.], 2006. - 774 с.
25. История мировой философии [Текст] : учеб. пособие по дисциплине "Философия" для студ. нефилос. спец. и направлений подгот. / А. И. Алешин [и др.] ; ред. В. Д. Губин, Т. Ю. Сидорина. - М. : АСТ : Астрель ; М. : Хранитель. 2008. - 495 с.
26. История философии [Текст] : учебник для вузов: учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по направлению подгот. ВПО (бакалавров) 030100 "Философия" / В. В. Васильев [и др.] ; ред. В. В. Васильев [и др.] ; Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. Философский факультет. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Академический проект, 2008. - 783 с. - (Gaudeamus. Фундаментальный учебник). - Библиогр.: в конце разд.

- 27.Іванова, Наталія Юріївна. Політологія : навч. посіб. / Н. Ю. Іванова, В. Ф. Смоляннюк; [редкол.: О. К. Шафалюк (голова) та ін.]. — К. : КНЕУ, 2011. — 347 с. — Бібліогр. наприкінці тем.
- 28.Кирилюк, Федір Михайлович. Новітня політологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Ф.М.Кирилюк; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : Центр учб. л-ри, 2009. — 562 с. : табл. — Бібліогр. наприкінці тем.
- 29.Кондович, Валентин Юліанович. Соціологія (схеми, таблиці і слайди) [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Кондович В. Ю. ; Черніг. держ. технол. ун-т. - Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2012. - 395 с. : рис., табл. - Бібліогр.: с. 380-386.
- 30.Кравченко, Альберт Іванович. Политология : учебник / А. И. Кравченко; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — М. : Проспект, 2011. — 444, [3] с. : ил., табл. — Библиогр.: с. 437–439 и в подстроч. примеч.
- 31.Кривуля, Олександр Михайлович. Філософія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Кривуля ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 592, [16] с. : іл. - Бібліогр. в кінці розд.
- 32.Куличенко, Владимир Викторович. Философия [Текст] : учебник для высш. уч. заведений / В. В. Куличенко, А. М. Черныш ; Одесский национальный морской ун-т. - Т. : Підручники і посібники, 2008. - 576 с. - Библиогр.: с. 528-532.
- 33.Кухта Б. Політологія. Історія і теорія політичної науки: курс лекцій / Б. Кухта — Л.: Кальварія, 2004. — 272 с.
- 34.Логвина, Валентина Львівна. Політологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Логвина, А. О. Михайлик; М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Поділ. держ. аграр.-техн. ун-т.— 2-е вид. — Кам'янець-Поділ. : Сисин О. В. : Абетка, 2009. — 302, [1] с. — На обкл. 1-й авт. зазнач. як В. Л. Логвіна. — Бібліогр.: с. 296–302 та в кінці тем.
- 35.Лукашевич, Микола Павлович. Соціологія [Текст] : загальний курс: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. - 2.вид. - К. : Каравела, 2006. - 407 с. - (Серія "Вища освіта в Україні"). - Бібліогр.: в кінці розд.
- 36.Лукашук, Віталій Ігорович. Соціологія [Текст] : навч. посіб. / В. І. Лукашук ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 288 с. - Бібліогр. в кінці тем.
- 37.Лукьянов, Вячеслав Георгиевич. Социология [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов / В. Г. Лукьянов [и др.] ; Санкт-Петербургский ин-т внешнеэкономических связей, экономики и права, Общество "Знание" Санкт-Петербурга и Ленинградской области. - СПб. : ИВЭСЭП ; СПб. : Знание, 2004. - 416 с.: табл.
- 38.Любутин, Константин Николаевич. История западноевропейской философии [Текст] : учеб. пособие для вузов / К. Н. Любутин, Ю. К. Саранчин. - 2.изд., доп. и перераб. - М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. - 799 с. - (Gaudeamus).

- 39.Лютко, Наталія Віталіївна. Політологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Лютко Н. В., Заславська О. О. — Хмельницький : ХНУ, 2011. — 319 с. : іл., табл. — Бібліогр.: с. 315–316.
- 40.Мухаев, Рашид Тазитдинович. Политология : [учеб. для студентов высш. учеб. заведений] / Р. Т. Мухаев.— 3-е изд., перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2008. — 495 с. : ил.
- 41.Наумова, Нина Федоровна. Философия и социология личности [Текст] / Н. Ф. Наумова ; сост. Е. А. Богомолова, Э. М. Коржева ; отв. ред. В. Н. Садовский. - М. : Канон+ ; М. : РООИ "Реабилитация", 2006. - 575 с.
- 42.Обушний, Микола Іванович. Політологія : Довідник / М.І.Обушний, А.А.Коваленко, О.І.Ткач; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка; [За ред. М.І.Обушного]. — К. : Довіра, 2004. — 599 с. — Бібліогр.: с. 589-591.
- 43.Панарин, А.С. Политология: общий курс : учеб. пособие / А.С. Панарин, И.А. Василенко. – М. : Логос, 2003.– 256 с.
- 44.Пірен, М. І. Загальна соціологія [Текст] / М. І. Пірен. - Київ : ДП "Видавничий дім "Персонал", 2014. - 478 с.
- 45.Піча В.М., Хома Н.М. Політологія. Підручник / В.М. Піча, Н.М. Хома. – 3-тє видання перероб. і доповн.–Львів: Магнолія, 2009.– 476 с.
- 46.Піча, Володимир Маркович. Соціологія. Загальний курс [Текст] : навч. посіб. для студ. вищих закл. освіти України / В. М. Піча. - К. : Каравела, 2000. - 248 с. - Бібліогр.: с. 235-240.
- 47.Погорельый, Д.Е. Политология: кредитно-модульный курс: хрестоматия / Д.Е. Погорельый. – 4-е изд., испр. и доп. – Харьков : Олант, 2007. – 552 с.
- 48.Погорілий, Д. Є. Політологія: 100 питань - 100 відповідей [Текст] : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Д. Є. Погорілий. - К. : ІНКОС, 2008. – 232 с.
- 49.Политология. Энциклопедический словарь. – М.: Изд-во Михайлова В.А., 2005. – 288 с.
- 50.Политология: Учебное пособие / Под ред. А. С. Тургаева, А. Е. Хренова. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.
- 51.Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка та ін. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
- 52.Політологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Є. В. Перегуда та ін.]; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. нац. ун-т буд-ва та архіт. — К. : КНУБА, 2012. — 236 с. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Імен. покажч.: с. 235–236. — Бібліогр. наприкінці ст.
- 53.Політологія : [Підруч. для вищ. навч. закл. III-IV рівнів акредитації] / [Ф.М.Кирилюк, М.І.Обушний, М.І.Хилько та ін.]; За ред. Ф.М.Кирилюка. — К. : Здоров'я, 2004. — 775 с. : табл. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк.
- 54.Політологія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Коваль І. М. та ін.]. — Х. : Фоліо, 2012. — 410, [1] с. : табл. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Бібліогр.: с. 341–350, наприкінці розд. та у підрядк. прим.
- 55.Політологія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Цвих В. Ф. та ін.; за ред. В. Ф. Цвиха, О. В. Батрименка]; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : ВПЦ

- ”Київ. ун-т”, 2010. — 671 с. : табл. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Бібліогр. наприкінці розд. — Показч.: с. 653-663.
56. Політологія : відповіді на питання екзаменац. білетів : навч. посіб. / [В. Ф. Цвих та ін.]; за ред. В. Ф. Цвих. — К. : Знання, 2012. — 374 с. — (Систематизуємо знання) — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Сер. засн. в 2010 р. — Бібліогр.: с. 366–374.
57. Політологія : навч. посіб. / [М. П. Гетьманчук та ін.]; за заг. ред. М. П. Гетьманчука. — К. : Знання, 2011. — 415 с. : іл., табл. — Авт. зазнач. наприкінці кн. — Бібліогр.: с. 396–399.
58. Політологія : навч. посіб. : [для студ. ден. та заоч. форм навчання (галузей знань 0305 та 0302)] / Гелей С. Д., Рутар С. М., Прокіп А. В., Кендус О. З.; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. — Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2010. — 151 с. — Бібліогр.: с. 150–151.
59. Політологія : навч. посіб. для вищих навч. закл. : у 2 ч. / М-во внутр. справ України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х. : ХНУВС, 2013.
60. Політологія : підручник / [В. Г. Антоненко та ін.]; за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. — 3-тє вид., переробл., допов. — К. : Академія, 2010. — 567 с. — (Альма-матер) — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Сер. заснов. 1999 р. — Бібліогр. наприкінці розд.
61. Політологія : підручник / [М. П. Требін та ін.]; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т ”Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого”. — Х. : Право, 2013. — 414 с. : табл. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Бібліогр. наприкінці розд. та у підрядк. прим. — Показч.: с. 408-411.
62. Політологія : хрестоматія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [Гетьманчук М. П., Гришук О. В., Титаренко Д. М., Сусликов В. Є.]; за ред. М. П. Гетьманчука; Львів. держ. ун-т внутр. справ, Донец. юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. — Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. — 599 с. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Бібліогр.: с. 596–598 та в кінці глав.
63. Політологія : Хрестоматія : Навч. посіб. / [Авт.-упоряд.: Кремень В.Г. та ін.]. — К. : Альтерпрес, 2004. — 827 с. : портр.
64. Політологія: кредитно-модульний курс : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. І. Штанько, Н. В. Чорна, Т. Г. Авксентьєва, Л. А. Тіхонова; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т радіоелектроніки. — Вид. 3-є, переробл. та допов. — Х. : ХНУРЕ, 2011. — 361 с. : іл., табл. — На обкл. назва: Політологія — Авт. на обкл. не зазнач.
65. Політологія: Навч.-метод. комплекс / [Ф.М.Кирилюк, А.Є.Конверський, В.Ф.Білик та ін.; За ред. Кирилюка Ф.М.]; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К. : [Центр навч. л-ри], 2004. — 697 с. : іл., табл. — Авт. зазнач. на звороті тит. арк. — Бібліогр. наприкінці тем.
66. Політологія: підручник для студентів вищих навч. закладів / В.Г.Кремень та ін. — К.: Альтерпрес, 2002. — 612 с.
67. Поліщук, Олександр Сергійович. Політологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Поліщук Олександр Сергійович, Кенц Олена Анатоліївна.

- Хмельницький : ХмЦНІ, 2011. — 571 с. — Бібліогр. наприкінці тем.
- 68.Полуденко, Сергій Васильович. Політологія: історія та теорія : [підручник] / [С. В. Полуденко]; М-во освіти і науки України, Слов'ян. держ. пед. ун-т.— 2-е вид. перероб. і допов. — Слов'янськ : Маторін Б. І., 2010. — 501 с. — Авт. зазнач. на обкл. — Бібліогр.: с. 495–501.
- 69.Причепій, Євген Миколайович. Філософія [Текст] : підручник / Є. М. Причепій [и др.]. - Вид. 3-тє, стер. - К. : Академвидав, 2009. - 592 с. - (Серія "Альма-матер"). - Бібліогр.: в кінці глав.
- 70.Пугачев, Василий Павлович. Введение в политологию : [Учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению и спец. «Политология»] / В.П.Пугачев, А.И.Соловьев; МГУ им. М.В.Ломоносова.— 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 478, [1] с. — (Классический университетский учебник / Редкол.: В.А.Садовничий (пред.) и др.) — Сер. осн. в 2002 г. — Библиогр. в подстроч. примеч.
- 71.Рудич, Фелікс Михайлович. Політологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ф. М. Рудич.— Вид. 3-є, переробл., доповн. — К. : Либідь, 2009. — 478, [1] с. — Бібліогр. наприкінці розд.
- 72.Рущенко, Ігор Петрович. Загальна соціологія [Текст] : підруч. для ВЕЗ МВС України / І. П. Рущенко ; Національний ун-т внутрішніх справ. - Х. : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004. - 524 с.: рис. - Бібліогр.: в кінці розд.
- 73.Сасина, Людмила Александровна. Социология [Текст] : учеб. пособие для самост. изучения дисциплины / Л. А. Сасина, Н. А. Мажник ; Харьковский гос. экономический ун-т. - Х. : ИД "ИНЖЭК", 2003. - 279 с. - (Учебное издание). - Библиогр.: с. 277-278.
- 74.Семке, Нина Николаевна. Политология : учеб. пособие / Н.Н.Семке; М-во образования и науки Украины, Нац. техн. ун-т «Харьк. политехн. ин-т». — Х. : НТУ «ХПИ», 2007. — 219 с. : ил., табл. — Библиогр.: с. 215 и в конце тем.
- 75.Синицына, Алла Васильевна. Философия [Текст] : учеб. пособие для иностр. студентов / А. В. Синицына. - Л. : Новий Світ - 2000, 2014. - 351 с. : ил., табл. - Бібліогр. в кінці тем.
- 76.Сірій, Євген Володимирович. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії [Текст] : навч. посібник / Є. В. Сірій. - Вид. 2-ге. - К. : Атіка, 2007. - 480 с.
- 77.Смелзер, Нейл. Социология [Текст] : пер.с англ.: [Учеб. пособие для студ. вузов] / Н. Смелзер ; науч.ред.изд. на рус. яз. В. А. Ядов. - М. : Феникс, 1998. - 688 с. - Библиогр.: с. 662-686.
- 78.Социология [Текст] : основы общей теории: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Г. В. Осипов [и др.] ; отв. ред. Г. В. Осипов [и др.] ; Институт "Открытое общество". - М. : Аспект Пресс, 1996. - 462 с.
- 79.Социология [Текст] : учеб. пособие для студентов вузов / [Елсуков А. Н. и др. ; ред.-сост. проф. А. Н. Елсуков]. - Минск : ТетраСистемс, 1998. - 555, [5] с.

80. Соціологія [Текст] : учебник для студ. вузов / В. Н. Лавриненко [и др.] ; ред. В. Н. Лавриненко. - 2. изд., перераб. и доп. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 407 с.
81. Соціологія [Текст] : енциклопедія / сост. А. А. Грицанов [и др.]. - Минск : Книжный Дом, 2003. - 1312 с. - (Серия "Мир энциклопедий").
82. Соціологія Соціологія [Текст] : учеб. Пособие / Э. В. Тадевосян [и др.] ; ред. Э. В. Тадевосян. - М. : Знание, 1995. - 272 с.
83. Соціологія [Текст] : відповіді на питання екзаменац. білетів : навч. посіб. / [Н. Й. Черниш та ін.] ; за ред. д-ра соц. наук, проф. Н. Й. Черниш. - К. : Знання, 2012. - 446 с. - (Систематизуємо знання). - Бібліогр.: с. 430-435.
84. Соціологія [Текст] : навч. посіб. / [Докаш В. І. та ін.] ; за заг. ред. В. І. Докаша ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. - 3-тє вид., доопрац., допов. - Чернівці : Рута, 2014. - 271 с. - Бібліогр. в кінці тем.
85. Соціологія [Текст] : навч. посіб. / І. І. Бойко ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К. : Сталь, 2012. - 380 с. : табл. - Бібліогр.: с. 377-378.
86. Соціологія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Є. В. Перегуда та ін.] ; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. - К. : КНУБА, 2013. - 147 с. : табл. - Бібліогр. в кінці розд.
87. Соціологія [Текст] : навч. посібник / С. О. Макеєв [та ін.] ; ред. С. О. Макеєв. - 2. вид., випр. і доп. - К. : Знання, 2003. - 454 с. - (Серія "Вища освіта ХХІ століття"). - Бібліогр.: в кінці розд.
88. Соціологія [Текст] : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Візниця [та ін.] ; Криворіз. пед. ін-т, ДВНЗ "Криворіз. нац. ун-т". - Кривий Ріг : Роман Козлов [вид.], 2013. - 234, [1] с. : табл. - Бібліогр.: с. 221-[235].
89. Соціологія [Текст] : підруч. / В. Г. Городяненко [и др.] ; ред. В. Г. Городяненко. - 3-тє вид., перероб., доп. - К. : Академія, 2008. - 544 с. - (Серія "Альма-матер"). - Бібліогр.: с. 539-542.
90. Соціологія [Текст] : підруч. для соціогуманіт. спец. вищ. навч. закл. / [Євтух В. Б. та ін. ; гол. ред. В. Б. Євтух] ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціол., психології та упр. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. - 360 с. : табл. - Бібліогр. в кінці тем - Бібліогр.: с. 342-359.
91. Соціологія [Текст] : підручник / [Пачковський Ю. Ф. та ін.] ; за ред. д-ра соціол. наук, проф. Ю. Ф. Пачковського ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. - 416 с. : рис., табл. - Бібліогр. в кінці розд. - Бібліогр.: с. 405-412.
92. Соціологія [Текст] : підручник для вищої школи / В. П. Андрущенко [та ін.] ; ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. - 3. вид., перероб. і доп. - К. : [б.в.] ; Х. : [б.в.], 1998. - 622 с.
93. Соціологія: короткий енциклопедичний словник [Текст] / уклад. В. І. Волович [та ін.] ; ред. В. І. Волович. - К. : Укр. Центр духовної культури, 1998. - 728 с. - Альтернативна назва : Короткий соціологічний словник.

94. Соціологія: терміни, поняття, персоналії [Текст] : навч. словник-довідник для студ. вищих закладів освіти України / уклад. В. М. Піча [та ін.] ; заг. ред. В. М. Піча ; Соціологічна асоціація України. - К. : Каравела ; Л. : Новий світ-2000, 2002. - 480 с. - (Вища освіта в Україні).
95. Танчин, Ігор Зіновійович. Соціологія [Текст] : навч. посібник / І. З. Танчин. - 3-тє вид., перероб. і допов. - К. : Знання, 2008. - 351 с. - Бібліогр.: с. 329-341.
96. Ткач, Олег Іванович. Політологія : термінол. слов. : [навч. посіб.] / Ткач Олег Іванович, Костів Петро Річард; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : Ун-т "Україна", 2012. — 195 с. — На обкл. назва: Політологія у термінах і поняттях. — Бібліогр.: с. 179–195.
97. Тощенко, Ж. Т.. Социология. Общий курс [Текст] : учеб. Пособие для студ. Вузов / Ж. Т. Тощенко. – М. : Прометей, 1994. – 384 с.
98. Ферреоль, Жиль. Социология [Текст] : терминологический словарь / Ж. Ферреоль ; пер. с фр. М. Малеева ; науч. ред. пер. Д. В. Иванов. - 2. изд. - СПб. : Питер ; М. ; Нижний Новгород ; Воронеж : [б.и.], 2003. - 159 с.
99. Философия [Текст] : энциклопедический словарь / ред. А. А. Ивин. - М. : Гардарики, 2006. - 1072 с. - (Enciclopedia).
100. Філософія [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Губерський [та ін.] ; за ред. д-ра філософ. наук, проф. І. Ф. Надольного. - 7-е вид., стер. - К. : Вікар, 2010. - 455 с. - (Вища освіта ХХІ століття).
101. Філософія [Текст] : підручник / О. П. Сидоренко [та ін.] ; за ред. проф. О. П. Сидоренка. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К. : Знання, 2010. - 415 с. : табл. - Бібліогр.: с. 411-414.
102. Філософія [Текст] : хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / уклад. Л. В. Губерський [та ін.] ; ред. Л. В. Губерський. - К. : Знання, 2009. - 621 с. - (Серія "Київському національному університету імені Тараса Шевченка 175 років").
103. Філософія [Текст] : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / [авт.-упоряд.: І. С. Добронравова та ін. ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. І. С. Добронравової] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. Т. 1 : Філософська пропедевтика. - 2010. - 847 с.
104. Філософія [Текст] : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / [авт.-упоряд.: І. С. Добронравова та ін. ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. І. С. Добронравової] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. Т. 2 : Теоретична та практична філософія. - 2010. - 431 с.)
105. Фролов, Сергей Станиславович. Основы социологии [Текст] : учеб. Пособие / С. С. Фролов. – М. : Юристъ, 1997. – 344 с.:ил. – (Социология).
106. Хейвуд, Эндрю. Политология : [Учеб. для студентов вузов] / Пер. с англ. под ред. Г.Г.Водолазова, В.Ю.Бельского. — [2-е изд.]. — М. : ЮНИТИ, 2005. — XVIII, 525 с. : ил., табл. — (Зарубежный учебник).

107. Хрестоматия по западной философии [Текст] : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. 020300 "Философия" / сост. Н. И. Фокина. - М. : ООО "ТК Велби" : ООО "Издательство Проспект", 2006. - 539 с.
108. Червінська, Тетяна Григорівна. Соціологія [Текст] : навч. посібник / Т. Г. Червінська ; Міжрегіональна академія управління персоналом. - К. : МАУП, 2007. - 248 с. - Бібліогр.: с. 244-245.
109. Шафранов-Куцев, Геннадий Филиппович. Социология [Текст] : курс лекций: учеб. пособие для студ. вузов / Г. Ф. Шафранов-Куцев. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : Логос, 2008. - 367 с. - (Серия "Новая университетская библиотека"). - Библиогр.: в конце разд.
110. Шляхтун, Петро Панасович. Політологія: історія та теорія : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / П. П. Шляхтун; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : ВПЦ "Київ. ун-т", 2010. — 451 с. — Бібліогр. у підрядк. приміт.
111. Штомпка, Петр. Социология. Анализ современного общества [Текст] : учебник / П. Штомпка ; пер. с пол. С. М. Червонная. - М. : Логос, 2008. - VII, 656с., [32]с. фот. - (Новая университетская библиотека). - Альтернативное название : Социология/ Штомпка, Петр (загл. обл.). - Библиогр.: с. 650-652.

Самостійна робота студента: сутність та основні види

Сучасний навчальний процес організується з урахуванням можливостей інформаційних технологій та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін в соціально-культурній сфері, в галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці.

У вищих навчальних закладах навчальний процес здійснюється у таких формах: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота студентів, практична підготовка, контрольні заходи.

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники, конспект лекцій викладача, практикум тощо. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова та фахова монографічна і періодична література.

Самостійна робота над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися студентом у бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також в домашніх умовах.

Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння студентом в процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

Самостійна робота є тим методом навчання, в процесі якого проявляється та оцінюється індивідуальна діяльність студентів.

Самостійна робота студентів – це сукупність різноманітних навчальних прийомів і дій, за допомогою яких вони самостійно закріплюють і поглиблюють раніше набуті теоретичні знання, практичні навички й уміння, а також оволодівають новими. Вона має надзвичайно важливе значення для формування й удосконалення знань, мислення й переконань.

Загальні правила організації самостійної роботи:

- докладне визначення завдань;
- конкретне формулювання певних завдань;
- забезпечення навчальною літературою, посібниками;
- створення належних організаційно-методичних умов для самостійної роботи;
- урахування індивідуально-психічних особливостей студентів, їх здібностей, інтересів, нахилів;
- систематичний контроль і дійова допомога студентам під час самостійної роботи.

Правила для успішних занять самостійною роботою можуть бути такими:

1. Для успішного оволодіння будь-якою наукою необхідно створити досить сильну мотивацію. Краще, якщо це буде інтерес до процесу вивчення певного предмету, науки, яка є корисною та потрібною самому студентові та має для нього певний особистісний зміст.

2. В діяльності по вивченню певної дисципліни повинна бути поставлена мета – якого кінцевого результату потрібно прагнути досягти.

3. Обрати такі засоби досягнення мети, які б стимулювали не механічне заучування та запам'ятовування теоретичних положень, а прагнути до обрання таких засобів, які спрямовані на стимулювання мислення, на розумовий пошук та самостійне добування наукової істини, а також закріплення цієї істини в нотатках у власному викладенні.

4. Кінцевим результатом такої діяльності стане вміння мислити, використовуючи знання у практичній діяльності.

Прагнення саме до такого кінцевого результату – головна мета навчальної діяльності. Причому не тільки з фахових дисциплін, а й з дисциплін загальноосвітнього циклу (психології, політології, соціології тощо).

Головне при організації самостійної роботи студентів – це зробити так, щоб відбувалось засвоєння знань, вмінь та навичок. Процес засвоєння є нічим іншим як інтеріоризацією знань. Тобто вся та інформація (знання), яка до цього знаходилася поза свідомістю студента (у книгах, в думках інших людей – представників старшого покоління, спеціалістів, вчених, педагогів), стає набуттям самого студента, тобто «своїм» для нього. Засвоїти – це не тільки знати теоретичний матеріал, але й вміти використовувати його на практиці.

Вченими встановлено, що більшість матеріалу засвоюється студентами саме при самостійній роботі, коли студент сам ставить собі мету, знаходить способи її досягнення та вирішує певні задачі на шляху до неї.

Види самостійної роботи студента

Самостійну роботу складають такі види робіт, як читання конспекту лекцій, читання, коментування та конспектування учбової та наукової літератури, виконання контрольних та практичних робіт, підготовка до екзаменів, заліків, написання рефератів, курсових та дипломних робіт.

Читання конспекту лекцій має декілька цілей:

- ~ згадати, про що говорилось на лекції;
- ~ доповнити конспект деякими думками та прикладами з життя, які б підкріплювали та поглиблювали розуміння студентом того, що було почуто на лекції;
- ~ прочитати за підручником те, про що за браком часу на лекції було тільки згадано, давались тільки якісь особливості та нюанси.

Конспект лекцій – своєрідний компас, який орієнтує студента в подальшій роботі.

Читання підручника – важлива частина самостійної роботи під час навчання. Головна функція підручника – орієнтувати студента у системі тих знань, вмінь та навичок, які потрібно засвоїти, згідно з програмою навчання. Підручник орієнтує в загальних поняттях та категоріях науки, дає часткові відомості про виникнення та історію певних понять, про їх включеність в сучасну науку та про значення для розуміння навколишнього світу. За допомогою підручника студент поглиблює та уточнює свої знання, які були отримані на лекціях, та має нагоду розширити свої знання за допомогою іншої літератури, на яку є посилання в підручнику.

Читання рекомендованої літератури – та частина самостійної роботи студента, яка забезпечує дійсне засвоєння науки, є міцним науковим підґрунтям для майбутньої практичної діяльності. При реальному та серйозному вивченні літератури студент буде інтелектуально підготовлений до розуміння змісту наступних тем курсу, буде знати теоретичне підґрунтя висловлювань авторів наукових праць.

Підготовка до екзаменів та заліків – не окрема, незалежна від інших учбових навантажень робота, а органічна складова частина самостійної роботи. Читання літератури – це і є одночасною підготовкою до іспиту.

Написання наукової роботи, рефератів, курсових та дипломних робіт є вищою формою самостійної роботи, яка вимагає від студента вміння аналізувати, творчо мислити, використовувати знання на практиці, робити самостійні висновки.

Вимоги до написання наукової роботи з курсу «Філософія, політологія, соціологія»

Наукова робота – самостійне дослідження змісту джерел інформації та стислий виклад результатів дослідження у письмовому вигляді. У роботі наводяться різні точки зору, концепції науковців щодо обраної проблеми, а також власні погляди на її розв'язання.

Апробація підготованого матеріалу можлива у формі виступів на семінарах, круглих столах і конференціях. Студент може підготувати 1 наукову роботу за семестр.

Етапи роботи над науковою роботою

1. Вибір теми.
2. Підбір і вивчення основних джерел з обраної теми.
3. Складання бібліографії.
4. Опрацювання і систематизація інформації.
5. Розробка плану роботи.
6. Написання роботи.

Структура наукової роботи

1. *Титульна сторінка.* На першій сторінці роботи (титульній) друкуються: назва Міністерства, навчального закладу, факультету або інституту, кафедри, тема роботи, прізвище й ініціали, курс, академічна група студента-виконавця, прізвище й ініціали, вчений ступінь, звання та посада наукового керівника, назва населеного пункту (м. Київ), рік написання.

2. *Зміст.* На другій сторінці подається зміст, в якому послідовно вказують назви розділів роботи, сторінку, на якій він розкривається.

3. *Вступ.* Вступ складає, як правило, 1 – 2 сторінки, де стисло викладається постановка обраної теми (актуальність, огляд літератури), формулюється мета й завдання роботи, наводяться джерела її написання, окреслюється внутрішня структура.

4. *Основна частина.* Кожний її розділ, що розкриває певний аспект проблеми або одну з її сторін, є логічним продовженням попереднього. В основній частині можуть бути подані таблиці та схеми.

5. *Висновки.* Завершується робота короткими, але конкретними висновками, обсягом до однієї сторінки тексту.

6. *Список використаної літератури* повинен містити в собі не менше 10 джерел, якими користувався студент.

Навчальне видання

*Сакун Айта Валдуровна
Кадлубович Тетяна Іванівна
Черняк Дарина Сергіївна
та ін.*

ФІЛОСОФІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ
Практикум для самостійної роботи студентів

Навчальний посібник

Редактор Л. Л. Овечкіна
Відповідальний за поліграфічне видання Ю. В. Коноваленко
Коректор Н. П. Біланюк

Підп. до друку 29.06.2017 р. Формат 60x84 1/16.
Ум. друк. арк. 15,10. Облік. вид. арк. 11,83. Тираж 19 пр. Зам. 63.

Видавець і виготовлювач Київський національний університет технологій та дизайну.
вул. Немировича-Данченка, 2, м. Київ-11, 01011.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 993 від 24.07.2002.